

ОСТАП
ДРОЗДОВ

№ 12

роман

Остап Дроздов

№2

**ВИДАВНИЦТВО АНЕТТИ АНТОНЕНКО
ЛЬВІВ**

ББК 84 (4 Укр) 6-44

Д-75

Остап Дроздов

№2

Роман

Часова амплітуда роману Остапа Дроздова «№ 2» — від початку ХХ століття до дня завтрашнього. Географічна амплітуда — від рідного Львова й голодоморного Приазов'я до діаспорного Неаполя і далекої Австралії. Та попри хронологічний і локаційний розмах — стежки усіх головних героїв (бо не головних у романі немає) приводять до Країни. Найголовнішим, центральним персонажем роману є Країна як така. Не У, а просто Країна, яка то мотивує, то дратує, то зачаровує, то обурює, то ошчаслиплює, то виштовхує. І що би не переживали персонажі роману в приватному житті, усе одно вони гостро відчують крижаний подих Країни, від якої нікуди не дітися і яку ти мусиш полюбити навіть усупереч...

Усі права застережені. Жодну частину цього видання не можна перевидавати, перекладати, зберігати в пошукових системах або передавати у будь-якій формі та будь-яким засобом (електронним, механічним, фотокопіюванням або іншим) без попередньої письмової згоди на це **ТОВ «Видавництво Анетти Антоненко»**.

ISBN 978-617-7192-73-1

© Остап Дроздов, текст, 2016

© «Видавництво Анетти Антоненко», 2017

Анотація від автора:

Я не хотів писати цієї книги. Боявся самого себе зне-навидіти. Боявся втонути у липковинні власної невіри. Боявся запливти за буйки громадянського тролінгу і перетнути межу. Хтось угорі, хтось несамовито абстрагований помістив мене саме в цю чорноземну цятку на глобусі і змусив боятися, щосекунди боятися казати все, що думаю. Мене ніхто не запитував, чи готовий я присвятити себе осенсовленню безглуздя, яким нафарширована моя защемлена країна, яку до щему люблю. Мене ніби лабораторним пінцетом приземлили в сам осередок демосу, який свою історичну місію вбачає в колективному нещасті. Мене кровно зв'язали з країною, яка ганяється за туманами і не хоче просто жити, жити просто. Я половину життя розтрачаю на загнuzдання, втишення, упокорення своєї нетерпимості до всього того, що я питома люблю, люблю беззастережно. Я не хочу сприймати свою країну як шараду, як криптос, як код, як одвічний компроміс між «аби не гірше» і «та ну його...». Мені потрібна відстань, санітарно-захисна зона. Боротьба за щастя в моїй країні дорівнює боротьбі проти себе, проти своїх ментальних пасток, національних вірусів, і я цю боротьбу веду в герметичній дезінфекційній амуніції, лякаючи всіх довкола. На мене можна тицяти вказівним пальцем, мене можна скеровувати середнім, мене можна підбадьорювати великим, проте мені це вже не допоможе — я занадто далеко зайшов, я занадто глибоко вкоренився, я занадто полюбив.

— Я вам скажу те, чого інший ніколи не скаже.

У мої очі прискіпливо, на межі з просвердлюванням, дивляться кількасот пар молодих очей. У своїх анотаціях вони презентують мене як «відомого й епатажного журналіста й письменника», і ця вивіска вже давно пішла попереду мене, тож доводиться наздоганяти й не розчаровувати. Цього разу навпроти мене — юні стипендіати якоїсь-там американської програми. Близьк і віза в очах. Я знаю, чим їх зачепити.

— Життя одне. Воно дійсно одне. Другого у вас не буде, навіть якщо ви буддист і щиро вірите в реінкарнацію. Своїми теперішніми чуттями ви досягнете лише одне життя. Тому якщо ви маєте таку нагоду — виїжджайте звідси. Ви не зобов'язані бути нещасливими тільки за компанію з іншими. Ви почули мене? Ви не зобов'язані розділяти нещасливе життя лише з міркувань солідарності.

Майже на кожній зустрічі з молоддю неодмінно заходить мова про еміграцію. Вони не бачать себе тут, і ставлення до своєї зради їх розділило: одні вважають це напrawdę зрадою, яку слід притлумлювати, а інші навпаки — накручують себе до повномасштабного несприйняття своєї країни, щоб потім легше було зраджувати. Своїми словами я потрапляю в обидва табори: перші кайфують від неприхованої сублимації своїх власних переживань, і їм потрібні чужі вуста для своїх колючих думок; а другі знаходять у мені прекрасного однодумця з таким же молодечим запасом цинізму.

— Валіть звідси, якщо не бачите перспектив. До ваших послуг планета Земля. До ваших послуг 193 країни. Ніхто не зобов'язаний жити там, де народився й виріс. Ці часи вже давно минули, перед вами глобальний світ. Якщо вам не вдається реалізуватися у своїй країні — ви нікому нічого не зобов'язані. Робіть своїми чужі країни.

Знаходьте щастя там, де можете знайти. Ніхто не має права зачиняти вас у клітці й систематично обрізати крила, присипаючи їх кровоспинною пудрою. Життя одне, і глобус теж один.

Мене тут запам'ятають. Це видно по тому, як ці молоденькі світлі очі поїдають людину, яка від імені присоромленого диявола вголос артикулювала все те, що вони хотіли би перекласти в чужі вуста, бо так безпечніше.

— Це не заклик. І не порада. Це — зазначення однієї з ваших перспектив, яку ви маєте тримати в умі. Всі виїхати ніколи не зможуть, бо комусь же ж треба тут дітей робити, — на цих словах вони зазвичай зарум'янюються. — Та якщо серйозно, то ніщо і ніхто не має права дорікнути вам на випадок, якщо ви захочете валити звідси, з країни колективного нещастя й загроз. Це ваше право, право вільної людини. Єдине прохання — вертайтесь. Але — іншими. Тааам, — коли я кажу слово «там», то маю на увазі інший світ із розряду мрій, тому слово «там» стає збірним кодом, — тааам ви маєте стати тим, ким ви ніколи не станете тут: європейцями. Неможливо навчитися європейськості у країні відсталого совка. Тому — їдьте і заражайтеся європейськістю тааам. І вертайтесь, щоб заразити нею всіх нас. Ми почекаємо. Ми нікуди не дінемося з цього штормового корабля без капітана. І не хвилюйтеся, ви — не щурі. Ви — ті кращі, кого треба рятувати в першу чергу, бо рятівних надувних човників на всіх не вистачить.

Вони — машиністи без поїзда, гармати без війни, січні без снігу. Вони себе ненавидять за власне зрадництво, яке підступно проростає в них із кожним ударом об залізобетон їхньої країни. Їхні хромосоми вже безвізові, і вони не розуміють, чому тут усе навиворіт, чому вони мають щодня реабілітовувати очевидні речі. Вони дуже люблять свою країну перепон. Розмірена й убивча їхня любов. Вони вбивають свою країну своєю

ж любов'ю, а на відстані любов облагороджується. У кожній аудиторії завжди знаходиться дівчина, чомусь власне дівчина, яка підніме руку і в'їдливим голосочком демонстративно запитає:

— А чому ви досі тут?

— Хороше запитання. Інакшими словами, чому я досі не звалив звідси?

Дівчина закиває головою, задоволена собою, вся аудиторія візьме скальпель до рук і покладе мене під мікроскоп.

— Тому що я не можу отак просто покинути своє робоче місце.

Вони ніколи не зрозуміють моєї відповіді. Ніколи. Моя країна — це моє робоче місце. Я працюю з нею, вона є моїм об'єктом зусиль і місцем надзусиль. Покинути робоче місце — це лишити червону кнопку напризволяще. Не можу. Не зараз.

Коли народилася моя країна, мені було 12. Я був у туалеті. Аж раптом — почув оплески. Вони долинали, мов крізь марлеву пов'язку, як із іншої реальності, відділеної ширмою, адже досі мені ще ніхто не аплодував за цим ділом. Я вибіг на звук визнання і застав біля лампового телевізора маму в позі одержимої.

— Є! Є! — вигукувала вона, і то не був реп. То було проголошення незалежності.

Я нічого не міг зрозуміти. За тиждень — знову школа, останні казкові дні канікул, які чомусь минали набагато швидше, ніж усі перед тим, недограні футбольні баталії моєї вулиці Калініна проти сусідньої вулиці Гудкова (я не знав обидвох), недокуплене канцелярське причандалля, відсутність трьох підручників — очікування першOVERесня ще більше натягувало тятиву десь унизу живота, вона холодною, крижаною грудкою вистуджувала моє останнє літо без своєї країни. Я й не знав, що я її не мав.

— Не зрозумів, — завмер я біля кінескопа і мимоволі окреслив стан мільйонів своїх співвітчизників на десятки років уперед.

Я дійсно не міг зрозуміти, чому цей день за тиждень до осені мав означати щось кардинальне. Якщо сьогодні народилася моя країна, то чим було все те, в чому я жив донині? Я відчув себе обманутим. Мені здалося, що з-під моїх 12-річних ніг вибили ґрунт, і я повис у невагомості без назви. Я відчув себе переношеним немовлям, весь у висохлому слизі, з непропорційно перезрілим черепом без відповідей на питання: «І що тепер?».

— І що тепер? — на це запитання ніхто навіть не відреагував.

Цей день, який почався з оплесків у туалеті, ліквідував мою систему орієнтацій у часі. Моє дитинство текло поза часом. Позачасся було моїм найвищим благом, на вершину якого я вже ніколи не зійду. Я жив поза часом, незграбно розбиваючи його на умовні відтинки між протяжним «Їсти-и-и-и!» і «До ха-а-ти-и-и!». Час мене не знав, він на мене не зважав, він мене не обкрадав, він, я підозрюю, мене навіть поважав, тому що був для мене сакральною відсутністю. Я жив у лінійному векторі росту, а не старіння, фізіологічного розвитку, а не реалізації, і я був зятим марнотратником, а час обожнює саме таких. Час вибачив мені навіть те, що з часом я починав його заокруглювати в дугу, від чого мій малий невинний світ почав ділитися на цикли-фази від школи до школи, від чверті до чверті, від контрольної до контрольної, від вересня до червня. Лінія мого часу розбухла до ідеального кола, і воно постійно мене повертало до вже пройденої точки на цій сферичній ігровій дошці. Тож коли ця рівновимірنا циклічність почала мені набридати, я перетворив коло на яйцеподібний овал. Так завжди стається, коли ти злишся на те, що нецікаве чомусь затягується і є довшим від цікавого. Мій овал неоковирно перевертався

через голову і трошив усі мої уявлення про справедливість. Я поволі прощався з безвідповідальною тратою того, чого в тебе нема і чого ти не відчуваєш. Я втратив блаженний стан позачасся.

Відсутність часу співпала в мене з відсутністю країни. Я почувався щасливим, коли не знав свого громадянства. Я знав, що моя країна зветься Україна, а держава — СРСР. І це мене влаштовувало, тому що жив я у країні, а не державі. Мені подобалася ця шизофренічна розщепленість, яка рятувала від зайвих запитань на тему, чому країна в нас шикарна, а держава — зло. В кінці серпня, коли я вийшов із туалету, сталося неоправне: моя країна почала називатися так само, як і держава, і я відчув, як за мною клацнули дверцята клітки. Поява одержавленої країни започаткувала новий час, і це було неприємно. Мене охопив нестерпний сором за прожиті 12 років без назви, без ідеї, без заголовка, без часу.

Сором — це душевний енурез, ти його не контролюєш, він є твоєю несвідомою помстою за невротичну атмосферу навкруги, створену не тобою. Кілька останніх днів ми аж до ночі дивилися на виступи гекачепістів, це було бездарно й нудно. Зі старого часу я виніс разючу відразу до високих державних діячів та інших старих пердунів, які в моєму телевізорі виглядали напівмертвими манекенами, у квадратних піджаках, із зачесаним назад бюрократичним волоссям, у грубих окулярах, зі скляним поглядом, спітнілі, з крупними порами на шкірі обличчя, вони щось верзли нудно, зтягнуто, довго й монотонно, вони безцеремонно крали мій час, заповнювали своєю передсмертною в'ялістю весь ефір, і я ніяк не міг збагнути, як таке безталанне видовище може бути настільки важливим.

Для мене зникло поняття «вчора». Того серпневого вечора не існувало вчора й позавчора. Я відчув, що існує лише завтра й попереду. Я захлинався ейфорією

від абсолютного заперечення минулого, навіть не заперечення — а скасування. Відлік нового часу ввійшов у моє життя разом із моєю країною, і це нагадувало новорічну ніч у сам розпал паркового літа, бракувало лише голубого огонька і конфеті. Скасування минулого було хорошою винагородою за пристосування до нього. Я наївно вірив, що час теж сам себе скасував. Якби минуле мало матеріальний вираз, я його спалив би того ж вечора. Це було би чудове самоспалення.

А ось мої студенти — з покоління нового часу, де вже існує їхня країна як даність, як непорушна об'єктивність, як дощ за вікном, як захищений секс, як державний вихідний наприкінці серпня. Вони виростили в уже атрибутивному часі, посеред клейнод, стягів і гербів, вони набували громадянства вже в момент свого зачаття, а не в 12 років. Вони не мали потреби виривати себе з п'їтьми скасованого минулого, відтятого історичним збігом обставин. Вони не святкували мить народження своєї країни. І я їм заздрю. Я теж хотів би не мати історії ДО, яку не довелося б переосмислювати так засадниче. У них немає віджитої історії ДО своєї країни, тому їм легше її цуратися. Над ними не височіє страх бездержавності, тому вони лабільніші до пересування світом без жодних зобов'язань. Їхнє тіло прагне найвищого комфорту, їхній час вимагає вчасності, їхні мрії є напрочуд тактильними й оречевленими, і мені з ними значно простіше, ніж було з радянськими однокласниками, які слину пускали, побачивши яскравий фантик.

— Я не можу отак просто покинути своє робоче місце, — моя відповідь ніколи не потрапить у їхні серця.

— Ви маєте на увазі свою роботу, через яку не можете виїхати за кордон?

Я ж казав, вони не розуміють.

— Тут справа не в місці праці. Життя в моїй країні — це робота для мене. Я дослідник дна. Я пишу хроніки регресу, мені це подобається. Скажу вам по секре-

ту, — на цих словах вони зазвичай підпирають голівки долонею в очікуванні чергової story, — мене завжди вабила естетика занепаду, естетика загнивання. Чорнобильська зона для мене красивіша від скансена просто неба, де білі лебеді й підстрижені самшити. Розпад і деконструкція особисто для мене завжди були тими енергіями, які додавали життя. Всі помилки найкраще видно саме на етапі загнивання. Тоді все виходить назовні і смердить. Лінії відвертаються, затуляються й відводять очі, а розумні мусять це дослідити, інакше лінії заснують нову реальність із тих самих мікробів, які зруйнували попередню. У суспільних процесах краса невдач є абсолютною. Я бачу, як міліє мій народ, як дрібнішають перемоги, як бездумно втрачаються шанси — і мене переповнює нездоровий азарт розкусити розгадку цієї неповносправності, цієї фатальної неспроможності, цієї немочі.

— А можна питання? — це вже хлопець із першого ряду, з модною борідкою.

— Можна.

— Ми вже досягли дна?

— Дна не існує. Падіння може бути безкінечним. Воно і буде безкінечним.

На мій спецкурс в університеті відбою нема. На презентаційній лекції я одразу ж попередив, що є закінченим лібералом і не визнаю академічної педагогіки.

— Мені по барабану, чи після мого спецкурсу ви знатимете щось. Мене взагалі не цікавлять ваші знання. Я в них не вірю. Їх неможливо й не потрібно оцінювати, тому що в сучасному світі цінуються не знання, а розуміння. Ваші знання мертві без розуміння. Я не збираюся ранжувати вас за допомогою приблизних оцінок 5, 4, 3. У мене не буде відмінників і двічників. У мене будуть ті, хто хоче щось розуміти, і ті, хто не запишуться до мене. Ті, кого я зараз підкупив, мають приходити на мої заняття без зошитів, без ручок, без

конспектів — лише з гаджетами і портативним wi-fi. Ми будемо спільно думати і напрацьовувати своє розуміння сучасного світу за допомогою інструментів сучасного світу. Організуєте wi-fi?

— Організуємо!!

— Далі. У моїй аудиторії не існує неправильних думок. Навіть якщо ви будете колективно помилятися, я це свідомо захоочуватиму, оскільки колективна омана — це і є рецепт суспільства, а ви ж його члени, правда? У моїй аудиторії не існує правди в однині — існує множинність правд, і в кожного вона буде своя, і культ поваги до іншої правди буде суворо дотримуватися. Усе зрозуміло?

— Зрозуміло, — хором і натхненно.

— І ще. На мої лекції, будь ласка, одягайте сандалі на босу ногу, а не на шкарпетки.

Записалася більшість, навіть ті, що в шкарпетках. Зараз усі вони сидять навпроти мене і навіть не здогадуються, що це вони мене навчають. Я до них, як до магнітного ватману, прикладаю свої умовиводи про сучасну генерацію і вивчаю реакцію. Я хочу тріпачкою вибити з них усю цю шкільну муть-каламуть правильних імпотенцій. Я бачу, як із них скапує пафос національного виховання, і цей процес санації доводить мене до блаженства. Іноді мені здається, що через необачну самовпевненість я кинув виклик цілій системі, яка роками псує юні душі, роблячи їх традиційними у шапці й кожусі. Проти мене — відполірована до лиску шевченкіана, франкіана й лесяукраїнкіада. Усі вони озброєні святістю рядків і бронзовими п'єдесталами. Усе, що я їм протиставляю, — критичне мислення, оперте на герменевтику дня сьогоднішнього, а не двохсотлітньої давнини, коли не існувало антибіотиків, люди боялися пневмонії, дитяча смерть була повсюдним явищем, а страждання вважалися гарантованим квитком до раю. Я розумію, що мої студенти начиталися слабеньких і

шкідливеньких повістей зі шкільних хрестоматій, де нормальну кобіту, яка захотіла вийти заміж за багача, всім селом колективно взули і назвали зрадницею, тому що «ти маєш вийти заміж лише за бідного, тому що бідний — це чесний». Країна досі виховує бідних чесних і чесних бідних — тому й тріщить по швах.

Я ж бачу, що мої студенти — з епохи інтернету й авіалайнерів, на них узагалі не лягає національне лузерство зі сторінок повістей, і тому вони так охоче відгукнулися взяти участь у витверезному сеансі. Їхня матриця — страдницька. Матриця другого номера. Матриця країни, яка нічим видатним не увійшла в історію, бо донедавна була відсутньою на всесвітньому параді держав. Переді мною не молоді люди, а трилітрові слоїки з медом. Вони вщерть, по самі вінця заповнені приторним елеєм. Вони — ніби переповнені соти, не здатні вмістити в собі декалітри зацукрованої фруктози. Інтоксикація правильністю сягає такої позначки, що вони ладні хоч завтра відректися від своєї країни, шматувати її, безбожно тролити, відрізати від себе нецікаву спадщину, і саме для цього я тут — не дати їм цього зробити, зупинити їхній рвучкий норів і змусити по-свіжому відрефлексувати все те, що їм уже набило оскомину. Я — їхній фестал і панкреатин, щоб допомогти перетравити важку їжу національної історії. На крайній випадок — галоперидол, який чинитиме рятувну протиблювотну дію і припинить галюцинації та маячню. Що більше я розмовляю про це зі студентами, то виразніше бачу, як їм нудно в сонні національних героїв, як їх верне від поклоніння вторинним явищам, які взагалі є не значимими у планетарному вимірі.

— Де моя тріпачка?

Інвентаризація людських типажів — ось чим я займаюся на своєму робочому місці. Наступна моя лекція буде про абаптацію. Це такий біологічний термін, протилежний до адаптації. Абаптація — це коли всі

засадничі ознаки організму зумовлені попередніми поколіннями свого виду. Це тоді, коли ти є тим, ким були всі попередники, без спроможності зламати програму. Ти просто-напросто відтворюєш/повторюєш усі ознаки попередніх видів, ти заново носиш їхню шкіру, навіть якщо вона замала, тисне й не пасує для нового часу. Моє робоче місце — заповідник абаптації.

Я виріс у країні, де основна популяція людей навіть перефарбуватися як слід не могла, бо з-під фарби нахабно проривалася іржа старого часу, вона ставала візитівкою кожного, хто напоказ хотів вичавлювати із себе когось попереднього, та насправді лише посилював його, робив його ще більш хамелеонним і стійким до потрясінь. Половину свого свідомого життя я бачив, як люди хотіли скинути з себе нарощену шкіру совка, але це перетворювалося на оздоровче линяння, після якого шкіра виглядала ще пружнішою і новішою. Усі спроби перекреслити свою вдачу закінчувалися жирним підкресленням підметів і присудків, які й визначали світогляд совка. Совок демонстрував віртуозне пристосування до нового дня, він безапеляційно ставав новим днем, витісняючи слабші й кволіші культури.

Коли народилася моя країна, я думав, що це буде немовлятко, яке захоче жити з нуля. Та цей двобій було програно в той момент, коли нова, свіжа країна захотіла бути старою бабусею з тисячолітнім родоводом. Замість того, щоб рвучко відтяти собі шлейф історичних прірв, нова країна зробила все навпаки — вона волюнтаривно назвала себе спадкоємицею, наслідницею давно спочилих історій, що перетворилися на прах-тлінь. Нова країна замість того, щоб вільно літати, добровільно одягла на ноги заіржавілі кайдани. Навіщо це було робити, дурепо? Навіщо було прив'язувати свою пуповину до викиднів? Навіщо державні аборти попередніх століть було називати своєю звитягою?

Моя нова країна народилася старушенцією, історичним і моральним гуллівєром, наповненим гелієм; він вважав, що, наче атлант, підпирає небосферу, але на вечір він здувся, перетворившись на поморщену мішковину. Моя нова країна з першого свого дня не випломінювала молодощів, не влаштовувала гонитву максималізмів, не пахла юнню, не виказувала своїх амбіцій. Вона одразу пахла старою шафою, нафталіном і пліснявою. З неї сипався щедрий порошок присвоєних тисячоліть, і я бачив, як совкові неuki зациклилися на цьому, і припинали родовід, мов козу, на прив'язь, і навкруги ширився трупний запах усіх розстріляних-вищених-зраджених. Коза церкала в поливане відро гірку отруту лузерства, бо нічого іншого не могло вирости на цьому торфі сліпої, нічим не підкріпленої віри у свою обраність. Нова країна, щойно народившись, ходила з оберненою назад головою. Вона одразу народилася згорблена, поморщена, вона чалапала хворими кінцівками, зі старечим костуром, і це не була шляхетна різьблена тростина-скіпетр — ні, це був простий патик, підібраний на бездоріжжі. У валянках, бо в ноги зимно, у шерстяній накидці, поїденій міллю, у замотаній хустці, щоб не було видно залисин. Нова країна хотіла бути тисячолітньою — вона нею й стала: країною беззубих, покірних, змучених життям старців, які воліють мати спокій замість розвитку, сидіння замість бігу, хропіння замість танцю, спогади замість мрій. Нова країна потребувала реанімації в момент своєї з'яви. Вона якщо кудись і крокувала, то в напрямку хоспіса. Я нічим не міг їй допомогти ні тоді, ні зараз. Я безсилий чимось допомогти. Я не геронтофіл.

Моє робоче місце населяють люди з каменю і люди з паперу. Кам'яні люди мають взаємні претензії до паперових; камінь і папір приречені на перманентні непорозуміння; камінь і папір відчайдушно хочуть творити єдину органіку; камінь і папір намагаються дружити й родичатися, вони сиротливо туляться один

до одного, обмінюючись ранами; камінь і папір усе чудово розуміють, камінь і папір не дурні — просто їм нікуди дітися з цього акваріуму підігрітих ілюзій. Я стою між цими двома фактурами, почергово кам'яниючи й макулатурячись, і мій акваріум уже не витримує, він не залізний. І я не залізний...

2

Автобус марки Neoplan дуже не пасував до монумента Слави. Величезне вимите лобове скло по-комашиному витріщалося на радянський пам'ятник, намагаючись знайти підказку, чим нова порція вояжерів-пасажирів відрізнятиметься від попередньої. Автобус марки Neoplan щоразу залишався розчарованим, бо в своєму череві він укотре перевозив одні й ті самі сюжети. Він уже звик бути транспортом чужих утеч, він уже навіть полюбив цю роль шестиколісного засобу звільнення людини від країни.

Автобус привідкрив свою лівосердечну частину, щоб у багажний сегмент помістити акуратні лискучі валізи на коліщатках. Дякувати Богові, час базарних торб у синьо-голубу клітинку минув, і нинішні пасажери втікають зі своєї країни значно респектабельніше. Я хотів був узяти зі собою одну з таких валіз, точніше позичити під чесне слово, але вчасно опам'ятався. Все-таки в Неаполі я пробуду лише тиждень, і навряд чи в 40-градусну спеку мені потрібні будуть кілька пар штанів, безрукавок чи костюм black tie. Усе найнеобхідніше я втрамбував у похідний наплічник, який і ліг першим на автобусне днище.

— Ви теж на Італію? — котрась із майбутніх героїнь цієї книги, мабуть, запримітила мене і вирішила вступити в контакт.

— Теж, — лаконічно відповів я, а подумки зауважив: «І ці люди ще ображаються, коли кажуть “на Україні”»

замість “в Україні”». Уголос я свою претензію не висловив — ще буде не одна нагода попереду.

— А ви там до кого? — є така категорія мандрівників, які заповнюють дірку в часі активним спілкуванням.

— Може, я вам краще допоможу закинути багаж? Як ви скажете? — я вирішив сповзти з режиму детального інформування.

— Не треба.

Зріла пані, рівномірна засмага, домінантність струменить із кожного слова, спортивна пляшечка негазованої води з дозатором — у нижній боковій кишені шортів капрі, нижчих за коліна. Неподалік купчилися люди, і з більшості з них просто парувала траурна нетерплячість. Вони не могли дочекатися відчалування автобуса, це прочитувалося в їхніх позах і виразах обличчя. Відчувалося, їм просто треба перетерпіти цю мізансцену прощання й кінематографічного махання вслід, треба зібрати в кулак усі театральні здібності, навіть не здібності, а задатки — ці потенційні можливості, які слід проявити саме тут і зараз, на цій бруківці біля монумента Слави тих, хто збираються їхати до кращого і кращих, а вони залишаться вдома, де комунальні послуги дорівнюють місячному заробіткові. Ті, що збиралися в дорогу, чудово це розуміли, вони вже не тутешні, і тому їм легше. Люди з каменю. Ті, хто залишався, теж це чудово розуміли, вони ж бо доземно тутешні і їм навіть пасує легка ненависть до тих, хто пакує валізи в багажне відділення.

— Я Рома.

Я не зразу зрозумів, що вона представилася. Її звати Рома, й це ім'я напрочуд личило ситуації, зважаючи на те, в яку (на яку) країну ми вирушимо за кілька хвилин.

— Ви можете не називатися, я вас упізнала.

Світ клином на Ромі не зійшовся, тож я роззирнувся довкола. На цьому вимощеному п'ятачкові, звідки

Neoplan повезе нас в іншу галактику, панувала обстановка двояких станів. Різні, а найчастіш антонімічні, протилежні відчуття кипіли у змореній львівській духоті, і це бухтіння суперечливостей кислотою опікало кожного, кого моя країна зібрала на цьому місці. Ті, що залишалися, плакали, роздерті внутрішнім сум'яттям. Ті, кого проводжали, плакали, тому що не можна не плакати, коли тебе проводжають плачучи. Плач породжував інший плач, сльози множили одна одну, запускаючи ланцюговий ефект, і атракціон обов'язкових емоцій підминав під себе навіть водіїв, які за цей час краще би прочистили фільтри кондиціонера. Показовий трагізм прощання набував гротескного виміру, він осідав на довколишніх каштанах, поїдених паразитарною міллю, і я себе зловив на думці, що просто зараз перед моїми зіницями розігруються дуже красиві, емоційно ємні ескізи на тему невідворотності. Мене завжди чарували сцени, коли екзистенційна безвихідь робила людей щасливими.

Пасажири вмошувалися до автобусного салону, а покинуті ними родичі зітхали з полегшенням і великі надії покладали на Western Union.

— Усі на місці?

Водій не став чекати відповіді тих, кого немає, і зачинив пневматичні двері. Я думав, що сидітиму поруч із Ромою. Однак помилився. В автобусі виявилися вільні місця, і моя супутниця мерщій пересіла на котресь із них, поки інші пасажири не запримітили їх. Я подумки подякував Ромі за таку метикуватість, адже вночі матиму змогу кантуватися в напівскрученій позі гусениці не на одному кріслі, а бодай на двох. Для людини, яка тяжко переносить довгі переїзди, це вже не абищо.

Повітря в механізмі приводу пшикнуло, і салон автобуса від'єднався від атмосфери площі, просякнутої прощанням. За автобусними шибамі zostалися живі

вішаки для одягу, вони виконали свою місію виряд-жальників, вони відплакали свою вдячність і пішли рахувати євро, залишені такими, як Рома, для різних потреб.

— Двічі в одну річку не ввійдеш... — із динаміків лунає відомий шлягер співачки, яка вийшла заміж за австралійця і зараз щасливо мешкає на зеленому континенті в містечку, яке називають раєм для сер-фінгістів.

Я ненавиджу цей стан вирушення в далеку дорогу, мене ураганно сколихує плавний старт транспортного засобу, який насправді не просто починає якийсь-там навігаційний маршрут, а перегортає цілу сторінку. За вікном не просто калейдоскоп ландшафтних перспектив рідної країни — за вікном зміна цілком реальних життєвих перспектив, і ти заздалегідь знаєш, що порівняльний аналіз буде явно не на користь твоєї країни, з якою ти прощаєшся мовчки, під шурхіт автобусних шин по розпеченому асфальту, під неперервну лінію зарослих узбіч. Виїхавши за межі урбаністичного простору, я медитую саме на цю вперто одноманітну лінію узбіч у некошених бур'янах і напівчагарниках, вона мене рятує від цілковитого провалу в спомини. Я хочу вистрибнути крізь цей триплекс, багат шарове безпечне скло, яке перетворює тебе в пасивного спостерігача буденного надвечір'я у придорожніх селах уздовж маршруту на Неаполь. Хтось завмерло сидить на лавці, наче сфінкс, хтось виносить їсти псові і чуває його за вухами, хтось злазить із ровера, хтось зафіранює вікна — усі ці «хтось» є моїми земляками, які живуть за півметра від багнюки і справно ходять на кожні вибори білбордів. Я інстинктивно боюся відірватися від мерехтливої ризи узбіч, щоб не заразитися панахидою.

Панахида.

Десь так можна описати той дух, який усівся поруч зі мною, на вільне місце в цьому автобусі. В салоні

Їдуть кілька іноземців, вони стримано адреналінні, є декілька нейтральних людей, для яких ця поїздка є діловою чи вимушеною, проте мене цікавить окрема, дуже впізнавана когорта пасажирів, доречно сказати — пасажирок. Вони вже давно переросли означення «заробітчани». Ні, вони вже є іншою, новосформованою ідентичністю людей, які переросли свою країну і для яких відстань є порятунком. Щойно Neoplan почав набирати швидкість, саме вони ніби зірвалися з обриву. Стихло шелестіння поліетиленових пакетів, кожна з них зручно вместилася, знявши знайдене взуття. Погляди кожної почали втуплюватися кудись в аморфну далечінь і фокусуватися на розмитості. Запанувала тиша, і ця тиша була їхньою тишею. Вона мало нагадувала тишу концертну чи тишу нічну. Салонм автобуса почала прокрадатися тиша цілком панахидна, заупокійна, потойбічна. Відсутні погляди пасажирок додавали цій тиші ще більшої маєстатичності й величавості, їхня самозаглиблена задума виривала швидкісний Neoplan із кігтів реального часу і простору, переносила його на віражі умовного руху умовно вперед. Вони отак сиділи і мовчки фрустрували. Наодинці з дійсністю за вікном, такою рідною і такою безперспективною для них. Кожна пасажирка прокручувала подумки всіх, кого треба запам'ятати, кого треба закарбувати, перед ким треба бути довіку винуватою. Це була групова панахида за своєю країною, яку хочеться пошвидше покинути з метою самозбереження.

Я кинув погляд на кожну з пасажирок, яка була в зоні досяжності ока. Вони — переможці. Втовлені, зсумовані, опечалені — але переможці. Їхня траєкторія життя лезом відтинає їх від гнітючості їхньої країни. Інколи втекти означає перемогти на відстані того, кого ніколи не зможеш перемогти у ближньому бою.

Єфросинія — таке ім'я їй дали. Зараз свою дитину так назвав би хіба що параноїдальний етнограф. А тоді, на початку ХХ сторіччя, для сонячного краю Приазов'я, де ростуть помідори, баштанні культури й соняшникові плантації, це теж було диковинне, дещо монаше ім'я. Фрося народилася і зростала в краї паперових людей, куди її прародичі прибули з Греції. Вони, елліни, що полишили гнізда свої, пішли освоювати Приазов'я так само невимушено, як давні римляни колись понесли факел своєї імперії темним народам. Римляни нікого не силували вчити латину, не агітували переходити на римський календар літочислення, не вербували темних до свого пантеону грайливих богів. Вони просто ставали місцевою елітою, яка почала задавати основні параметри подальшої рутини. Це і є переможне захоплення. Грецька родина Фросі, прийшовши в чуже Приазов'я, зробила те саме.

Греки називали своїх дітей дивакуватими іменами на кшталт Варенія, Адонія чи Спиридон — і самі не зчулися, як місцеві мешканці теж почали переймати заморські назвиська. Паперовим людям подобалося прагнути бути не до кінця собою, бути якщо не кращими, то з кращими. Паперові люди були наче створені для керування собою, для проникнення всього привозного і приїжджого, вони ідеально надавалися до копіювання й наслідування. З них можна залюбки скласти оригамі, об'ємні аплікації і квілінг.

Фросиного тата всі називали Ілля. Хоча насправді його звали Ілія. Він умів господарювати, це в нього було генетичне. Тож він став місцевою елітою, навіть не докладаючи надмірних зусиль. Він просто почав працювати на накопичення благ. У краї паперових людей було узвичаєно мокнути від поту і нічого не мати, вдаючись до чудес виживання. Приїжджі греки почали

ламати програму абаптації. Вони вирішили заробляти й багатіти на праці. Усі ментальні риси паперових людей вони почали використовувати собі на благо. Приїжджі греки зрозуміли, що паперові люди не призначені для лідерства і задавання тону. Їх можна було хіба що залучати. Одне, ба навіть півпокоління — і греки вже мали лан із медоносним соняшником, помідорне поле й ціле село у наймах.

Місцеві натішитися не могли, вони залюбки працювали в Ілії, маючи і стабільність, і натуру, і відчуття потреби. Дуже скоро село, чи то пак поселення, почало вертітися довкола грецького обійстя, яке з припорошеного двору виросло до рівня двоповерхівки зі сімома покоями і великим погребом із високою стелею. Мала Фрося любила туди спускатися, бо це був чи не найкомфортніший сховок від південної задухи; там пряно пахло сумішшю засушеного кропу і зібраних томатів. У правому кутку, біля вентиляційного віконця, стояв господарський стіл, а на ньому — величезна голова твердого шоколаду. Він був такий твердий, що Фрося на потрафляла його відколупати навіть ножем — довелося ставати на табурет і прикипати вологим ротом до шоколадної брили. Ця гіркувата грудомача не одразу піддавалася розмочуванню, і мала збиточниця подовгу смоктала грудку шоколаду. Гірко-смачна субстанція розмазувалася на цілу пику, тож коли Фрося виходила на світ Божий, то нагадувала кучеряву мулаточку. Тато гомерично сміявся, опираючись розпрямленими руками об коліна, Фрося нічого не розуміла, але теж усміхалася, і коли на замурзаній шоколадній мордочці проступали дрібні білосніжні зубчики, як дрібна колонія коралів, усім ставало ще смішніше, і мама несла цвітастого рушника до криниці з журавлем, щоб відмити своє мале нещастя.

Чудові, працелюбні паперові люди не могли самі розвинути до господаря такого масштабу. Паперові

люди можуть мати лише папірці. Можливо, їхня підшкірна пам'ять завбачливо блокувала успіх, запідозрюючи в цьому щось непевне й небезпечне. Паперові люди панічно боялися працювати на себе — автоматично спрацьовував геном спадкового кріпацтва. Паперові люди були щасливі у своїй безвідповідальності й ревному виконанні простих фізичних навантажень, вони просто гнули спину, погоджуючись на вроджену бідність, що передається з роду в рід. Ілія цілком добре давав собі раду, для цих людей він став могіканом, старійшиною, дуайеном, аксакалом, знаттю, вакілем, мансабом в одній іпостасі. Його шанували, поважали і свідомо давали відбутися, ніби знаючи наперед, що цей край все одно не стерпить чесного багатства. Паперові люди цінували того, хто дає їм роботу і впевненість у завтрашньому дні, вони були безмір удячні, проте геть неготові у разі чогось боронити цю устаканену дійсність.

Край паперових людей акулою прицінювався до успіхів Ілії. Він кружляв довкола і вижидав, коли ж нарешті жертва наростить жирку. Край паперових людей автоматично вираховував цінність потенційної наживи і відстань до неї. Коли Ілія став уже надто диспропорційним вигульком на цій приазовській рівнинній площині, батіг не забарився. Zenit — це найрозстрільніша позиція.

— Люди, допоможіть! Людоньки! — Фросина мама волала в пропечену сонцем приазовську порожнечу, в циліндричну спустошеність, яка була такою глухою, що навіть не відгукувалася відлунням.

Фрося стала Єфросинією саме в цей момент. Дитинство скінчилося. Ніби нагай свиснув. Раз — і нема. Пронизливе і безпорадне квиління мами стерло з дитячого обличчя вчорашню інфантильність. Їй було 12. Теж 12.

З позиції свого зросту вона бачила лише татові ноги. Ілія висів посередині подвір'я, обрамленого мальвами.

Зі шкіряних сандалів скапувала жовта сеча. Його повісили на очах усієї численної родини.

Куркуль. Класова нечисть.

Ілія уповільнено гойдався на мотузці в безвітряну погоду, і Єфросинія на все життя запам'ятає умиро-творено стиснуті батькові губи, свіжо виголені вилиці і лляну сорочку з прорізом до діафрагми.

— Люди, допоможіть! Людоньки!

Кому адресувався цей репет? Кому? Єфросинія, куркульська донька, озиралася навколо й не бачила нікого, хто міг би бути каменем. Вона закарбує на все життя, що немає сенсу волати про допомогу до паперових людей. Врода цього краю є звірчобою. І цей жах міг статися лише тут. Лише тут заможність пророкувала неминучі страждання. Мама потому казала, що їй раптом стало зрозуміло, чому їм, потомкам греків, так добре тут пішло. Вакансія еліти була вільною, тому що серед паперових людей усі були рівні в своїй неуспішності. Вакансія господаря теж була вільною, тому що паперові люди боялися згоріти в вогні власного достатку. Вакансія лідера була вільною, тому що паперові люди були навчені не висовуватися. Тепер, опісля привселюдної розправи над куркулем Ілією, паперові люди стали ще більше паперовими, бо вкотре утвердилися в обґрунтованості своїх історичних фобій. Вони вкотре переконалися у дієвості свого голосу сумління.

1. Не висуйся.

2. Не багатій.

3. Не ставай щасливим.

4. Не привертай зайвої уваги.

5. Не накопичуй благ.

6. Не проявляй надмірної ініціативи.

7. Не живи на повну.

8. Не будь успішним.

9. Не обростай матеріальним.

10. Папір швидко горить.

Цей декалог паперові люди зазубрили напам'ять і без пам'яті. Вони моментально засвоюють уроки, вони — чудові учні у школі покарань. Паперові люди самі собі забороняли сукцес, і мали на те безліч підстав. Вони знали, що ходять по мстивій землі. З'ява інопланетного Ілії з геть іншої системи координат і устремлінь недовго змагалася з канонами цього краю. Їх неможливо побороти, вони були рососою й пилом цієї землі. Це не шоколадна брила була твердою — це країна паперових людей була вилита з найміцнішого титану. Люди мали змогу лише ковзати слизькою поверхнею, періодично зриваючись у провалля. Їх здувало вітром, і мініатюрні паперові літачки губилися десь зовсім поряд, на велетенському смітнику однотипностей. Ілія не врахував, що помідори тут звикли чавити кирзаками аж до появи червоної юшки.

Ілія висів посеред свого заможного маєтку, і це була глобальна поразка всієї родини, яка замахнулася на успіх. Усе скінчилося. Скінчилася ціла епоха замураного дитинства, просякненого помідорним запахом. Строкати зорі гепнулися навзнак. Затуманений розум почав спазматично перетравлювати нову дійсність, в якій усе те, що раніше ставилося за приклад, раптом стало смертельно небезпечним. Чорне й біле помінялися місцями й назвами. Коли таке трапляється — неодмінним порятунком стає сірість. Край паперових людей завчив цю науку вже давно, а греки мали би здогадатися, мали би.

Опісля трагедії, що сталася на їхніх очах, усю родину ніби хтось здмухнув звідсіля. Як кульбабині парашутики, вони розлетілися з цього місця біди й томатів. Найстарша сестра не хотіла й чути про те, щоб продовжувати жити на насидженому місці.

— Я й досі бачу, як сеча скапує з татових сандалей, — казала вона. — Я не можу. Нехай ця земля горить яскравим полум'ям. Я її проклинаю. Проклинаю!

Старшу сестру можна зрозуміти, бо саме їй довелося рятувати корову — єдину годувальницю, коли всі навколо перетворювалися в муміізовані скелети і дошли попід тинами. Корову звали Янтарка, вона була повноцінним членом родини, з нею розмовляли, її пестили, її вим'я бережно підмивали, її цілували в плаский лоб. Найстарша сестра, розуміючи, що їхню Янтарку конфіскують і поведуть на забій (отже, грецькі куркулі виздыхають), пізно ввечері вивела її зі стайні і повела на цвинтар. То був покинутий цвинтар, і найстарша сестра навіть подякувала паперовим людям за відсутність пам'яті; вона замотала рядниною морду, щоб Янтарка не мукала і не подавала жодних аудіосигналів, змусила корівку лягти на траву і так усю ніч, потерпаючи від навали комарів і мух, втишувала її. Як віща жриця, Янтарка зливалася з матір'ю-землею. Корову потайки переховували на покинутому цвинтарі, серед забутих гробів, які з часом перетворилися на миловидні ботанічні горбочки, і ця тварина-божество якийсь час рятувала розкуркулених греків. Тоді старша сестра й прокляла цей край.

А Єфросинія відчула в собі поклик — поклик діяти на зло, всупереч. Вона сама собі не могла пояснити, звідки взявся цей онтологічний протест, цей шпаркий рух до авангарду, що готовий першим прийняти удар фатуму на себе і навіть надавати здачі, не шкодуючи кулаків. Перебуваючи в самому осерді паперових людей, вона стала людиною з каменю. Вона не захотіла пройти через шредер, через цю навіжену паперорізку, яка подрібнює тебе на крихітні смужечки, з яких пізніше вже неможливо скласти цілість.

Їжі не було. Єфросинія отримала шокову терапію бідністю — тим, чого ніколи не знала. Вона навіть не здогадувалася, що бідність не має ні смаку, ні присмаку, вона без запаху, без оптичних обрисів, без звуків, без жодної іншої органолептики. Вона стерильна, глуха

і вакуумна, як барокамера. Поміщаючись у бідність, ти позбавляєшся атмосферного тиску і починаєш жити своєю людяністю, ти починаєш висмоктувати з себе всю живильну силу, дошкрібуватися до власного дна і не вірити у спасіння. Твоя хорда послаблюється, і ти вже ніколи не зможеш нести свою голову гордо. Єфросинію жбурнули на днище бідності, на вистелені брудною соломною дошки, в мазут антисанітарії, і вона, вся зів'яла і надщербнута, могла, як крізь млу, споглядати за фізіологічним виродженням паперових людей, які тішилися равликами, жомом, макухою, споришем, маторжениками, люцерною і лелеченятами. Вона згадувала історію про твердую глибу шоколаду, і слина самовільно карамелізувалася на піднебінні.

То був псалом безпомічності. Єфросинія ніколи й нікому про це не розповідатиме. Вона ніколи не експлуатуватиме жалість до себе. Вона вже тоді була людиною з каменю посеред легкозаймистих стріх. Тому й вижила. Педантичне виживання стало її наукою. Маючи за спиною бекграунд власного поля, власних томатів, власного соняшника, власних працівників, власної хати, власного достатку, Єфросинія була вірною своєму татові, який казав:

— Ми тут чужі. Але ми тут. І тут ми будемо щасливі.

До неї лише тоді дійшло, як фатально він помилявся. Вона вижила якраз тому, що перестала бути собою, перестала бути куркульською донькою, звиклою до 4-разового харчування й пообіднього сну. Вона насилу вбила в собі все те, що вимагало достоїнності. Вона мусила сповзти на саме дно, щоб там перележати-перемовчати найгірші свої дні. Край паперових людей заохочував дегуманізацію самих себе. Якщо й були бунти — то бабські, істеричні, безсилі. Якщо й були спроби себе захистити, то хіба що від собі подібних. Батька повісили, усе забрали, ніхто не заступився. Єфросинія відчула противний шелест паперу, ніби його рвучко

зіжмакав холерик. Вона відчула смак і запах целюлози — так виглядає безсилля, неміч, виснага, астенія.

І тоді від безпорадності першою померла її мова. Слова повільно осідали мертвим накипом. Не хотілося говорити ні з ким і ні про що. Мова оголосила бойкот. Вона втекла першою з цієї арени абсурду. Навіть прокльони втрачали вербальну оболонку, провалюючись у безадресний вакуум. У ті найжахливіші дні-місяці Єфросинія оніміла. Мислення стало невидимим для слів. Втрату мови вона розцінювала як карантин, ізоляцію від безголового світу. Мова завжди була її основним контактером, саме тому вона знеструмила першою. Прапори на флагштоці приспустилися. Сієста. Баста.

Непромовленого не існує — отож, не треба промовляти. Не треба. Не треба...

4

— Для чого я вам це все розповідаю...

— Та ні, нам цікаво, — мої студенти слухають ці оповіді, як казочку-лякалочку.

Половина з них зараз сидить у планшетах і занотовує. Це я дав їм таке завдання — за мотивами моєї розповіді написати міні-есей на тему «Чи може бідність бути шляхетною». Думки розділилися. Це добре. Було би гірше, якби я побачив однастайність, адже однастайним може бути лише цькування.

— Пофілософствуємо?

Слово «пофілософствуємо» є нашим неформальним паролем для початку брейн-шторму. Умови прості: зумисне шукати парадокси навіть у тих темах, які видаються очевидними, як лисина яценюка.

— Ваш асоціативний ряд прикметників до поняття «бідність». Прошу.

— Чорна.

— Безпросвітна.

— Тиха.

— Заразна.

Заразна? Хмм... Мене зацікавила ця асоціація. Атлетичний хлопець із ямочками на щоках і фіалковими очима. Уперше бачу такий рідкісний колір.

— Чому бідність заразна? — спрямовую своє запитання саме до нього.

— Тому що бідні люди постійно намагаються нею поділитися. Вони вважають, що коли бідність розкидати порівну між усіма, то її не стане. Вони вважають, що існує певна кількість бідності, і її доречно розділити пропорційно між усіма. Через це бідність розмножується. Бідні люди хочуть заразити своєю бідністю всіх інших. Бідність множить бідність. Бідним людям здається, що їм буде легше, коли всі навколо будуть як вони.

— А може, це просто заздрість? — втрутилася абітурієнтка з визволительським прізвиськом на -ова.

— Ви хочете сказати, що бідність завжди заздрісна? — я сів на стільницю передньої парти. — З цим можна погодитися. Ви знаєте, як зображена Заздрість на фресці у стародавній каплиці в італійському місті Падуя?

— Як?

— Людина в профіль, роги на голові, загострені вуха, як у гремліна чи ельфа. А з рота замість язика вилазить змія, яка жалить в очі цю саму людину. Пошукайте на планшеті і пересвідчіться самі.

— Але тут ще написано, що заздрість — це незадоволення добром іншого, — фіалковий хлопець зачитує зі свого гаджета. — Якщо бідність заздрісна, то це ще не означає, що вона несправедлива. Бідні люди можуть бути цілком справедливо незадоволені багатствами інших. Наприклад, олігархів, корупціонерів, рекетирів, злодіїв у законі чи мафіозі. Їхні багатства є нечесні, а то й криваві, і це означає, що бути незадоволеним цими багатствами — зовсім не гріх, навпаки, це справедливо.

— А тепер питання: чи має право чесна бідність за-
суджувати нечесну заможність?

— Має, — хлопець.

— Не має, — дівчина.

— Має. Тому що багаті завдають бідним шкоди. У той спосіб, що багаті змушують бідних відчувати свою бідність. Сама по собі бідність була би природнім і поширеним станом — якби її не було з чим порівнювати.

— Я хочу запитати вас обох: бідність є об'єктивним станом чи питання просто в самооцінці?

— А я думаю, що бідність — це карма. Для бідності народжуються. Комусь не дано бути заможним бодай колись, — дівчина на -ова. — От коли депутати захотіли собі зробити зарплату 40 тисяч — на диби стала вся країна.

— І правильно зробила, бо як зарплата депутата може становити 40 тисяч у країні, де моя бабуся має пенсію 1400? — Зав'язується перепалка між фіалковими очима й -ова.

— Я це розумію, та йдеться про інше. Уся країна стала на диби, і це нормально. Але дивіться, яка тонка річ тут ховається. Вся країна сказала: нехай усі мають по 1400. І ніхто не сказав: нехай усі мають по 40 тисяч. Відчуваєте різницю? Усіх влаштує спільна бідність, і мало хто хотів би мати спільну заможність.

— Хмммм...

— У давнину бідних людей вважали лінивими. Я теж схильна так вважати.

— Окей, хай так, — фіалковий хлопець. — Проте за цією логікою, якщо людина працює, вона не може бути бідною. У нас же все навпаки: багато століть найбіднішими були саме ті люди, які тяжко ґарували і світу Божого не виділи за працею. Вони пахали-пахали і їли одні крихти. Бідні — це каста, з якої важко перейти до вищої, а то й неможливо.

— Усе правильно, — тепер моя черга. — Наша національна матриця заснована на несправедливості: праця не рятує від бідності. Праця лише не дає остаточно вмерти.

— Я думаю, на всіх нас чекає бідність, — дівчина взяла останнє слово. — Наша країна — кастова. Якщо ти не привілейований, тебе чекає типова пенсія, якою не оплатиш навіть комунальні. Якщо ти за життя не запасся на старість, то будеш жебраком. Ми живемо на землі, де історично старість була лише бідною. Я не читала жодного оповідання чи повісті, де наші пращури були багатими в старості. Всі вони були, вибачте, щурами, а не пращурами. Вийдеш на пенсію — і можеш помирати. І головне — всі тебе спишуть, мовляв, іди собі й тихенько доживай. Ми не є країною старості. Я, чесно кажучи, як подумаю, то в жар кидає. Ми не маємо майбутнього. Всі це знають, тому й намагаються нагребти, поки можуть. І я теж буду запасатися. І всі ми будемо.

Нехай... Нехай самі розфасують свої упередження. Саме для цього я тут. Я не заважатиму. Батьки оплачують їм навчання, вони одягнуті сучасно, під очима не мають синіх кругів. Скидається на те, що їхнє покоління починає ламати карму.

— Поки ви не розійшлися, маю останнє на сьогодні запитання. Ви зневажаєте бідних?

— Я зневажаю бідність, а не бідних, — голос із передостанньої партії. — Нас так учили — поважати старших. Тож не переймайтеся.

Треба буде передати ці слова пані доцентці з кафедри, яка накатала вже другу клязу на ім'я ректора про мої «неакадемічні теми». Вона не заспокоїться, доки не заклює. Її так учили. І це вона зумисне, з каральних мотивів, мій спецкурс запхала в мацьопку кімнатку, в якій якщо й можна чомусь навчати, то хіба що мистецтву клаустрофобії. В Японії зараз нашестя хікікоморі — молодих соціопатів, які ізолюють себе у своїх кімнатах і

місяцями ні з ким не контактують, хіба що дорогою до туалету й назад. Потрапивши в соціум, хікікоморі отримують напад аритмії, вони демонструють віктимність, позаяк є емоційно беззахисними, коло їхнього спілкування обмежується дисплеєм ноутбука і віртуальними співрозмовниками в чатах. Про це я сьогодні хотів розповісти своїм студентам, але натомість доведеться піти й узяти деканат. Вони ж знають, що мій спецкурс найчисельніший.

— Що ви їм там розповідаєте? — якось пані доцентка дуже обережно запитала мене, намагаючись підкреслити свій скепсис. — Чого вони так масово записуються до вас?

— А ви їх самі спитайте.

— Ну все ж таки, що ви там їм розкажете?

— Про хікікоморі, — зараз я з задоволенням відповів би саме так і насолоджувався б її віслучим виразом обличчя. Вона побігла б у професорську бібліотеку гортати енциклопедію, бо просто погуглити не дано. А коли знайшла би значення цього слова, то кров нагла її залляла б, і вона накатала б ще одну анонімку на ім'я ректора.

У вузькій аудиторії я зловив себе на думці, що мене ніколи не вабила гігантоманія. Ніколи не розумів захвату від того, що твоя країна величезна. Який сенс пишатися згадкою двох річок у тексті гімну твоєї країни, якщо на жодній із них ти ніколи не був і не будеш? Усе велике — незграбне й вайлувате. Я змалку байдуже дивився на мапу світу і бачив не контури своєї країни, а нерозділену тушу великої тварини, яка покійно підібгала лапи. Я виростав на крайній лівій межі моєї чорнодірної країни, а крайня права межа була далекою й недосяжною, вона граничила майже з потойбіччям, це був кінець світу, його кордон із азіатським ніщо. Східний кордон моєї країни завжди для мене був радгоспним виселком на окраїні світу, де за поворотом

чигала непроглядна темінь Уральщини, від якої кортіло заховатися в супернадійному бункері з запасом консерв на все життя.

Я читав про крихітні країни — й обожнював їх. Я закохався в цю геополітичну мікроскопію, в ці ляхкові ліхтенштейни–люксембурги–сан-маріно. Мені здавалося мегакрутим, що діагональ цих країн можна подолати на мотоциклі за півдня, що все їхнє населення — це фактично одна агломерація, і люди там знайомі між собою. І найголовніше — ці мініатюрні державочки були позбавлені виснажливих пошуків своєї загальнопланетарної місії, вони не комплексували стосовно того, що не вони винайшли колесо, порох і рентген. Там люди просто-напросто жили собі, дихали собі, працювали собі, розважалися собі, народжувалися і вмирили, і жоден з них не мусів героїчно гинути за незалежність, жоден не мусів копирсатися в тисячолітній минувшині, безслідно зниклій, жоден не забивав мізки ідеологемами про втрачену світову першість, там нікому не ввижалася змова проти себе. Я уявляв, як країна-мікрорайон живе своїм буденним життям під омофором спокою і стабільності, і мене все частіш навідували думки про непотрібність величі у розмірах. Вдивляючись у мапу, я з прикрістю усвідомлював, що мені забракне і часу, і сил, і бажання, і грошей, і самого життя, щоб як слід пізнати свою країну, розіп'яту між двома річками. На крайню праву межу своєї країни я ніколи не потраплю ще й з принципових міркувань.

Мої студенти кращі від мене й пані доцентки бодай тим, що вони, на відміну від нас, змалку не довідувалися на кожному кроці, що наш народ — народ №1 в галактиці Андромеди і Волопаса.

— А ти знаєш, що всі сучасні мови пішли від нашої прамови, яка, власне, і є основою санскриту? Знаєш це?

— Ух ти!!!

— А ти знаєш, що ми насправді є нащадками аріїв, і саме ми є родоначальниками європейської раси. Ти знав це?

— Обана...

Я й насправду не знав, що в аріїв були аж такі плодотиві сперматозоїди, що всі європейці нині є нашим поріддям. Не знав, що всі сучасні цивілізації тупо крали в трипільців креслення прямокутних будівель і навик гончарства — тупо крали, гаспиди. Згодом я почув, що єгиптяни стибрили у наших предків секрет пірамід, і я бажав Тутанхамонові перевертатися в труні. Ще я прочитав, що Богородиця Діва родом із-під Самбора. Великі народи не вживають префіксів най- і поводять себе значно скромніше.

Я уважно поглинав усі ці теорії, та замість того, щоби наснажуватися ними, я непомітно ставав популістом. Засилля місянських теорій так мене харило, що я робив кульбіт на 360 градусів і створював свій зустрічний реєстр риторичних запитань.

— Чому, маючи все найкраще у світі, починаючи з чорнозему, можна жити в такій розпрацьованій дупі?

Я добре пригадую мамину фразу в перші дні існування моєї країни:

— Тепер ми заживемо!

У перші дні існування моєї країни наш домашній заряд оптимізму і маніякальної віри в краще міг рівнятися хіба що з міріадами прискорених частинок в адронному колайдері. Два енергетичні пучки — погане минуле і незнане майбутнє — зіштовхувалися на немислимій швидкості за столом нашої кухні і творили такий індукційний ефект, що горіли лампочки і зривалися карнизи. Світ у периферійному містечку, де я зростав, намагався перезаснуватися з нуля — і що сильніше люди тужилися це зробити, то карикатурніше це виглядало.

— Ну ти подивись, як вона вбрана. Мов проститутка, чесне слово.

— Чого мов проститутка? Вона хоче стати артисткою.

— Ну я ж кажу — проститутка.

— Та ти ліпше на свою Ірку подивися.

— А що моя Ірка?

— Уже тридцятка, а на голові — взрив на макаронній фабриці. Вийди-падло-з-кукурудзи-не-кидайся-кача-нами.

— Чекай-чекай, а що то в тебе таке червоне тутво на чолі? Поранилася?

— Та то перукарці задзвонив телефон. Вона саме чолку мені підрізала. А твій малий вже поступив?

— Та ледве-с-мо запхали.

— Піде на квартиру?

— Уже найшли. Якась баба не дуже нормальна. Казала нам приїхати на конкретну годину. Я думала, вона сі нормально вбере, раз казала приїхати на конкретну годину. Ми приїхали, я вбрала білу блюзочку. А баба виходить у халаті, четвертий розмір бюсту. Зразу видно, що москалька. Людміла.

— І де малий буде жити?

— На Піздамче.

— Не Піздамче, а Підзамче.

— Ой, дай мені чистий спокій...

Я готовий був пробачити все й усім. Бо ще ніколи не переживав настільки хвилюючих митей, коли від самої думки почати все спочатку, з нуля, хай навіть із мінуса шкіра вкривалася гусячими пухирцями і починало підтрясувати. Магія докорінного перезаснування буття огортала мене, ще підлітка, зусібч, і я починав навіть Біблію підкреслювати хімічним олівцем. Я в усьому бачив нове, хоча насправді плин життя навіть не помітив народження моєї країни: яблука достигали згідно з сезоном, навчання починалося першого числа,

вода в озері холонула. Починалися будні, і вони мене починали виїдати, як ложечкою виїдають ківі.

Я не побачив нового життя.

Я сам не знав, ЩО саме хотів бачити навколо себе. Мені бракувало конкретного переліку вимог до нової країни, і тому все пішло на самоплив. Ніхто не пред'являв до нової країни своїх критеріїв щастя в ній, ніхто не захотів надавати їй підсрачників задля динамічного прискорення — всім було достатньо її статичної наявності, голого й вульгарного факту самого її існування. Тотальна нехоть будь-що будувати й будь-що творити стала національною ідеєю цілого пласту дуже непоганих людей, які просто-напросто загрузли в абстинентному синдромі після радощів.

Усіх, хто мріяв нарешті-то зажити на повну, накопичувати блага і почуватися білими людьми, накрив саркофаг нової країни, яка почала брати хитрістю. Вона почала спокушати своїх adeptів дешевими дивертисментами. Зі скрипом відчинилися бабусині скрині на горищах, і звідти випорхнули всі артефакти прямої, невимогливої, беззубої любові до своєї країни: вишиванки, пісенники, етнічні ритуали, молитовники, вервиці, крайки, віночки, кептарики, сезонно-обрядові святки — все те, що робить людей щасливими просто так, на тремтливо-розчуленому рівні ірраціо. Люди вдовольнилися безперешкодним доступом до бездіяльності. Нова країна всіх обхитрила, приспала, підкупила атрибутикою, відволікла від системотворчості. Не люди починали творити нову країну — а навпаки. І раптом виявилось, що ніяка вона не нова. Я дихав тим самим повітрям, що й за день до народження моєї країни, пив ту саму воду, одягав те саме взуття, і воно так само гризло, бо я ріс швидше від країни.

Злива мрій переросла в холодний душ убогості. Любів до нової — своєї! — країни виявилася невзаємною. Відривні купоно-карбованці, які цьоця Надя в хлібному

магазині наколювала на гострий шпиль, прилавки з березовим соком, який нахрен нікому не був потрібен, ямеги на дорогах і каламбур у головах — я відчував, як провалююся у морок власної державності. То був мій перший вагомий досвід мовчання. Я затикав собі рота.

Дорослі дворукі й двоногі все списували на перехідний період. Через дециметрову антену транслювалися іноземні фільми, там столи ломилися від ананасів і стейків, люди жили у видовищних будинках, сідали у власні авто й будували кар'єру — все побачене відлунувало в моїй голові: чи колись таке можливе в моїй країні; чи колись із моїх вулиць зникнуть зіщулені хлопці під парасолями, з яких стирчать шпиці; чи колись пенсіонер зможе відчинити холодильник і взяти звідти те, що хоче, а не те, що може купити; чи колись ми перестанемо пекти плячки з напівгнилих вишень; чи колись, колись, колись?

Я мовчав, притуплено мовчав і ходив водити гаївки, щоб не об'їдати «великодній» стіл, ходив колядувати суто за гроші, щоб купити собі ліхтарик на батарейках, бо зима темрява перетворювала мене на сліпу землерийку. Маючи свою країну, маючи цистерну любові до неї, возводячи її до рангу літургійного сакруму, я все одно почувався землерийкою — невибагливим представником гільдії дрібних наземних комахоїдних ссавців.

— Ти можеш робити що завгодно: співати, відроджувати традиції пращурів, займатися присадибною ділянкою, стежити за серіалами, бавитися ваучерами. Але ти будеш животіти. Сприймай це як належне, — сказала країна поколінню 60+.

— Ти можеш робити що завгодно: ходити на роботу, вчити дітей грі на фортеп'яні, виховувати справжніх патріотів, пильнувати за домом, тішитися маленькими радощами людини нижче середнього достатку. Але ти до смерті житимеш із затягнутим паском. І навіть

не брикайся, ти вже не в тому віці, — сказала країна поколінню 50+.

— Ти можеш робити що завгодно: спати з ким хочеш і скільки хочеш, одружуватися і розлучатися, народжувати дітей і складати гроші для репетиторів. Але в тебе ніколи не буде нормальної пенсії. Скільки не вкалуй — тебе чекає мінімалка, щоб не здохнути. Вибач, я тебе попередила, — сказала країна поколінню 40+.

— Ти можеш...

— Та пішла ти на три веселі літери, — відповів я.

Невзаємна любов мене завжди отруювала. Тому я й став отруйним для моєї країни, яка вимагає безмірної любові до себе просто так, за красиві пагорби.

5

Мої пасажирки в неапольському автобусі потроху заспокоюються. Радше активізуються. Панахидна мряка розсіюється. Фрустрація випаровується. На це визначально впливає чинник кілометражного віддалення від Львова. Що ближче до кордону, то мальовничіше міняється атмосфера. Люди з каменю набувають привабливого блиску, ніби битий шлях почав їх шліфувати алмазним кругом. Якби тут стояла прихована камера, то вийшов би наочний посібник зі стрімкої зміни емоційного стану людини. Усі інші — іноземці й нейтральні — сидять, як сиділи, а от жіночки немовби відживають. Я ще ніколи не бачив, щоби приспані бутони так карколомно розцвітали. Ще кілька населених пунктів назад пасажирки варилися в капсулі власної меланхолії — аж тут барви життя починають вириватися з-під кожного крісла. Починається жартування, подекуди спалахи анекдотичного реготу, витягуються косметички і дзеркальця, дістаються гребені і щітки, нізвідки вигулькує гумор і добрий настрій.

Усі — в передчутті перетину не просто державного кордону, а кордону між двома їхніми особистостями: одна — для тут, друга — для там. Особистість для тут уже своє відпахала й відмахала ручкою з вікна автобуса — і тепер у хід пішла особистість для там. Неначе хтось опустив двополюсний рубильник, і на арену помпезно вийшла та друга сутність, яка проявляється лише з перетином кордону: весела, жартівлива, оптимістична, сповнена життя, звикла до південного бризу, морської гастрономії та апеннінської косметики. Потрапивши на той бік галактики, пасажирки миттєво знаходять свою тарілку, блискавично примикають до вже знайомого континентального укладу життя, їхні обличчя дивовижно міняються, осяюються й набувають рис усміхнених європейок. Це вже не ті похнюплені тітоньки й нещасні підтирачки сеньйорських срак, якими їх бачать родичі, що розбрелися по своїх хатах в очікуванні наступного траншу.

— Коли наступного разу?

— Напевне, через рік, на Паску.

— Швидше не вийде?

— Не хочу. Я тут уже хвора на другий тиждень. Назад тягне.

Наш Neoplan зі швидкістю космічного боліда подолав чорнезу прірву між цивілізаціями. З непросвітної глибини своєї країни, зарослої подорожником, ми увірвалися в простір іншого, випуклішого життя, це сталося стрімко і контратакувально. Наша ракета скинула свій обтікач, який, власне, й вивів її на орбіту. Від нашого автобуса зі страшним гуркотом відвалилася наша країна. Її наче не стало. Вона наче відпала від корпусу і писанкою покотилася в траву по пояс.

Щойно перемігши гравітацію доцентрового тяжіння, пасажирки з полегшенням і вдячністю звільнилися від баласту. Neoplan, звільнений і прискорений, просувався в нутро іншої галактики, де діють правила, даються

шанси, спрацьовує захист, вітається невимушеність. Там повії не відповідають за мораль, брехуни — за правду, кволі боягузи — за відсіч ворогам, угодовці — за непорушність принципів, аферисти — за плановий розвиток, бандити — за правопорядок, злодії — за майно, черговий анус — за лице народу.

Раптово я збагнув, що всі ці жіночки їдуть додому.
До-до-му.

Рома за цю поїздку стала мені ледь чи не подругою, бо одразу після перетину держкордону з іншою галактикою перескочила на місце біля мене і таки розговорила мене, паскудниця. Це була приємна процедура — розговорення. Я з тих людей, які розкриваються не зразу, як пуп'янок тропічної врієзії, зате потім салютую без кінця. Рома знайшла до мене підмостку, вона підкупила своєю непомірною модерністю і розкутістю думок, ніби знала, що це — прямий шлях до мене.

— Я перукарка, — розповідала мені Рома десь посередині європейського континенту. — Пахермахерка.

— Часто приїжджаєш?

— Стараюся не дуже часто. Більше місяця не витримую. Дах їде.

Рома перепросила і відлучилася на viber-переписку зі своїм італійцем на ім'я Manolo. Кожна з цих жіночок, яким далеко за 40, має свого італійця. Навіть ті, в кого далеко звідси є законний чоловік. Це є нормою. Ненормально не мати італійця, живучи в Італії стільки років.

— А що? — пхикнула Рома, коли я делікатно запитав про це. — Ми що, монашки? Зі своїми чоловіками ми вже давно не живемо. І жити не будемо. Після італійців це повний стрьом. Ти сам побачиш, коли ми приїдемо.

— Я все це розумію. Але чи не краще було б офіційно розлучитися вдома і пробувати офіційно вийти заміж тут?

— Дехто так робить. Але це як кому вдається. Хто ставить собі за мету остаточно легалізуватися тут і вийти

заміж за свого італійця, то розлучається. А хто все-таки на старість буде вертатися, то й потреба така відпадає.

— І багато таких?

— Не знаю... Більшість якщо й думає про це, то з жахом.

— Чого?

— Ой, велике-то щастя жити там! Пряма мечта всієї життя! Я помітила, тобі важко зі мною на ти. Ні?

— Та не важко. Просто коли я спочатку на ви, то потім трохи незручно переходити на ти.

— Ну дивись мені, а то я тобі не розкажу свою історію. Ти ж будеш про це писати?

— З чого ви взяли? З чого ти взяла?

— Письменники завжди пишуть книги після поїздки.

Рома навіть на мене не дивиться, зараз вона малює помадою губи, складені овалом. Помада кольору гемоглобіну пасує до цього італійського образу з густо підтушованими віями, на голові солом'яний капелюх канотье, на лиці шармові зморшки, і вони лише додають ефекту витриманого вина Vernaccia di San Gimignano. Жіночки прибувають до Неаполя теж у всеозброєнні, з мейкапом, в обладунках незаміжніх сеньйорит. Рома права, я про це напишу.

— Прибуваємо! — водій дублює й без того побачене за вікном.

Неаполь заснували греки з острова Rodos (це Рома мені зробила швидкісний лікнеп). Греки першими прибули сюди ще до нашої ери, в благословенні часи, коли світ освоювався горизонтально шляхом експансії, а вона вимагала міфологічного підґрунтя, щоб не здаватися просто вандалською інтервенцією. Греки — щасливий народ, бо в них завжди буде міфологічне підґрунтя, вони ж бо живуть на клондайку першозачинателів, алегорій, іносказань і антономазій, які дають змогу вживати власні імена на позначення загальних понять. Парфенопа була сиреною, яка ледве не порвала голо-

сові зв'язки, намагаючись зачарувати Одиссея, та все марно. З горя вона розбилася саме тут, біля берегів, де пришвартувався наш Neoplan. За іншою версією, Парфенопа загуляла з божественним титаном Океаном, який зажив авторитету, коли став єдиним із титанів, хто не взяв участі у змові проти їхнього батька Зевса. Міфи прекрасні саме тим, що їх неможливо провести через детектор брехні, тому доведеться повірити, що саме ця сирена народила Європу. Ту саму.

Ми з Ромою вийшли з автобуса і почали розминати затерплі ноги, стоячи на землі, названій на честь матері всієї Європи.

— Де вказівники про цю знаменну інформацію? — подумалось мені, адже якби котресь із наших міст народило всю Європу, то, мабуть, це вже стало би фе-тишем людей, приречених там жити.

З автобуса почали впливати сеньйорити. Хтось пишна, хтось худорлява, хтось у панамі, хтось по-хлоп'ячому підстрижена — всі вони приїхали додому, і в їхніх жестах проглядалася розслабленість, що виникає, коли потрапляєш у шати звичного, вже знайомого життя. Це не збудженість туристів, не зосередженість ділових людей у відрядженні. Це — повернення. Додому.

На декого з них чекав мужчина. Дехто з квітами. Немолоді, хтось огрядний, хтось лисуватий, хтось ви-капаний аристократ із мафіозною зовнішністю боса каморри, у всіх італійців грала молодеча й дещо зухвала іскринка в очах, вони були доглянуті, з акуратно підстриженими й чистими нігтями на ногах, одягнені скромно й модно, я не побачив на них потворних блискучих штанів із-під старперського костюму, в які запхана штивна сорочка з такого матеріалу, що не пропускає повітря і в якій можна заживо зваритися, я не побачив чорних мештів зі старомодними квадратними носами, не побачив коричневих шкарубких ший

і зношених рук старців-апостолів. Я зрозумів, що мала на увазі Рома.

Сеньйорити розпливалися у стомлених усмішках, коли перетиналися поглядами зі своїми чоловіками. Всі мої співвітчизниці-сеньйорити, вийшовши з автобуса, були викупані в компліментах і *bellissimo*. Дехто відзначав своє повернення до Неаполя зтяжним поцілунком. Із ранніх літ я зростав в умовах пуританського приховування своїх статевих чуттів. Справжні членкині союзу українок до рота не беруть. Цілувалися напоказ хіба що проститутки і пробляді, а якщо жінка, що перетинала рубікон паспортної молодості і вклеювала третю фотку, закручувала із кимось роман, то вона автоматично ставала курвою, тож мусила подалі від людей ховати свої стосунки і заповзято шифруватися, вдаючи з себе втілення добропорядності. Чуттеві втіхи були сферою незручностей, і Рома, як ніхто інший, носила в собі прокляття жіночого ніззя.

— Так не можна! Це непристойно! — через ці людські стоп-крани перечепилося не одне кохання з сивиною на вилицях. Якби думки були чутними, то наші вулиці захлинулись би від жіночого крику.

Спати раз на рік і регулярно ходити до церкви, разом, удвох, щаслива родина, он яких дітей виростили... Рома формувалася під пильним прицілом саме цих згаслих, вицвілих очей, які втратили життя на дотик і перевели його в ранг життя на віру. Коли вона навчилася розбиратися в питаннях взаємності, то з жахом виявила, в якому королівстві фейкових істин зростала. Сімейні цінності культивували люди, які свої сім'ї перетворили у згарище, попелище. Ці люди для загалу були забронзовілим еталоном родинного життя, хоча насправді там не було ні родини, ні життя — лише триразове вживання їжі двома людьми, які стали алергеном один для одного. Такі люди самі себе кастрували, самі собі вкорочували активний вік, і вони пережити

не могли, коли хтось із немолодих відривався на повну. Сімейні цінності полягли в нерівнім бою саме тут, у Неаполі, в обіймах уважних італійців, які цим жіночкам давали повнокровне відчуття своєї гендерної органічності — те, чого їм не давала їхня рідна країна.

— Пішли?

Manolo обійняв свою Рому — і Роми не стало. З'явилася Рома.

Він подарував їй квіткову композицію з лілей, троянд і гіпсофіли. Обом за 50, вони подалися на променад набережною, тримаючись за руки. Він тягнув її валізу на коліщатках, вона йому щось переповідала, лунав заразний сміх обидвох. Це була картинка з іншого життя в іншій галактиці, де ніхто нікого не примушував грати в пристойність. Інші пасажирки теж злучилися зі своїми Agostino, Gino, Saverio. Їхня планова поїздка до рідної країни нарешті завершилася. Стрьом позаду.

6

Попереду в Єфросинії була дорога. Дорога кудись далеко. Це їй напроочила місцева ворожка.

— Дорога. Неблизька, дуже неблизька. Бачу людину з казенного дому. Чиновник. Або військовий, — ворожка уривчасто й одноствердно вербалізувала видивлене в картах. — Дуже скоро.

Єфросинія була містиком. Точніше сказати — стала містиком. Не фаталістом, як більшість паперових людей, згідних на роль гвинтика у машині сліпого жеребу, — а власне містиком. Опісля повішання батька, голоду і принад колективізації вона навчилася бачити в житті містерію, де смерть означала воскресіння, а інтуїція несвідомо рухала тебе на світло, варто лишень злегка віддатися цьому сяйливому струменю. Єфросинія почала схилитися до думки, що наша Земля — це

просто пекло іншої планети, куди засилають душі на переплавлення.

Ворожчине «дуже скоро» настало дуже скоро.

Коли у край паперових людей прийшли німці, Єфросинію мимоволі прорізало відчуття дежавю. Вона — ні, але вся її грецька фамілія попередників теж були прибульцями на цю землю, і їхня родовідна пуповина тягнеться кудись далеко — кудись приблизно туди, звідки прийшла нова влада, кудись зі світу інших людей, чий одяг і манери не свідчили про паперовість. Єфросинія своїм неартикульованим шостим чуттям вловлювала флюїди іншого світу, де панує інше життя. Мозком вона розуміла, що німці — вороги, бузувіри й окупанти. Але ж чому від них віє чимось історичним? Чому вони пробуджували в ній дивне знання про незнаний світ, звідки вони прийшли сюди? Їй було соромно перед паперовими людьми, більшість із яких були цілком невинні й некривдні, за те, що несподівано для себе переживає невидиму дифузію з прибульцями звідти.

— Що мене взагалі може ріднити з окупантами? — гіршого вироку для себе годі було й придумати.

Паперові люди сприйняли події як ще одну трагічну тимчасовість, а Єфросинія — як нарощування кісткової тканини після важкого переламу. Вона мусила сама собі пояснити, чому так тонко розуміє прибульців і звідки в неї це тяжіння до свого тіста. Сяйливий струмінь підказував, що окупанти не просто так налаштовані на суміжну хвилю, що вони є агентами її незнаного минулого, просто вони невдало обмундировані в агресію і зловісність. Єфросинія придивлялася до непаперових фриців і впізнавала в їхній дисциплінованій охайності своїх предків. Їй було дуже соромно за ці поклики родичатися з убивцями, але нутро нахабно ламало всю логіку. Вона виразно зрозуміла, що є інородним тілом у краї паперових тіл.

Коли почався набір остарбайтерів, Єфросинія була тут як тут. Це був збір на примусові роботи дуже далеко, за п'ять горизонтів звідси. Проте це не було примусовим для Єфросинії. Вона сама хотіла подолати ці кляті п'ять горизонтів, аби вийти з зачаклоvanого кола. Вона записалася в першу порцію добровольців і почала вимріювати альтернативну для себе історію. Вона почувалася зрадницею, і це почуття було солодким. Її тут уже ніщо не тримало. Сестри асимілювалися поміж паперовими людьми й почали потрохи забувати всі завдані удари. Мама не пережила голоду, це для неї був шанс з'єднатися зі своїм Ілією, зрештою, вона завжди була його додатком. З їхнього двоповерхового будинку, де сім покоїв, зробили сільраду. Їхні поля служать государству, як і весь їхній реманент. Єфросинія якось та й живе, проте для паперових людей усе одно залишається ненадійною й чужою. А от прибульці в ній бачили вимордувану жертву розкулачення, вона відчула до себе латентне співчуття, і це було чи не вперше за останні роки холодного, до ломоти крижаного життя під пекельним сонцем Приазов'я. Єфросинія заплющила очі й віддалася тому сьайливому струменю, який не раз виводив її на світло. У ріку змін вона ступила з ясним розумінням:

— Ну все... Ось він, цей час... Я їду. Таки їду.

Єфросинія, записавшись в остарбайтери у розпал чергової голодної зими-стужі, відчувала, що вона не втікає, а повертається. Куди — невідомо, але це точно повернення. Нею рухало підспудне бажання чолом проламати залізну завісу, яка зачинила паперових людей у камері швидкого згорання. Вона відчувала, що зотліє тут разом з усіма, перетворившись на безмовний попіл, прах, золу. Ця перспектива страшила її навіть більше, ніж дорога попереду довжиною в невідомість.

— Бранденбург.

— Як-як?

— Бран-ден-бург, — сусідка по вагону повільно вимовила пункт призначення цього перелюдненого товарняка.

Єфросинія ніколи не чула цієї назви. Але з першої ж букви зазвучала вона якось гордовито, солідно, з претензією на респектабельність і аристократичний сан. Brandenburg. Bran-den-burg. Цікаво, які там живуть люди? чи схожі вони на паперових людей із латками? чи тамтешні люди так само легко віддали свого Бога, коли до них прийшли власті і сказали припинити вірити? чи там теж варили своїх дітей, щоб вижити? чи там легко було загнати всіх у стійло? Безліч запитань не мали відповідей, усі вони губилися у вихлопному смозі локомотива, який стрілою перерізав виднокрай за виднокраєм. Єфросинія лише епізодично висмикувала з вузького віконця окремі шматки неба, сонця, хмар. Її підточувала віра. Брала й підточувала.

Досі Єфросинія боялася вірити, бо це могло призвести лише до фальшивих ілюзій. Вірити було страшно, щоби пізніше не впасти у ще глибшу вирву розпачу. Нереалізована, несправджена віра неодмінно помножить ще більшу зневіру, ця зневіра бетоном застигатиме, а звідти мало хто повертається. Єфросинія знала, що там, де є віра, там мало ідей, а їй щодня були потрібні корисні ідеї, щоразу новіші. Віра розслабляє, тому Єфросинія забороняла собі намарно вірити.

— Не вір, не вір, не вір...

Що буде з нею в місті з маститою назвою Brandenburg, Єфросинія не мала жодних ідей, навіть найнестримніших. У цьому поїзді, в оточенні спокійних, як ніколи, тіл у тілогрійках вона чи не вперше за останній час відчула, як до її розтривоженої душі поволі приживляється віра — ця малесенька хитрунка, яка зумисне вичікує вдалого для себе моменту, щоб тебе заразити. Віра завше заразна. Віра, що навшпиньки прокрадалася

в її зболену душу, надавала відчуття блаженної безвідповідальності:

— Від мене нічого не залежить. Я вирішила їхати. А куди приїду — хай доля вирішує.

Рекультивація очікувань розпочалася одразу після прибуття. Пізня зима вже готується здати позиції. Сосячно. Єфросинія примружено глянула на небо. Гарне. Небо чужини теж може бути гарним, воно ні в чому не винне. Погляд опустився нижче й перечепився об заточені шпилі дерев. Стількох сосен, що вирости стрункою шеренгою, вона ще ніколи не бачила. Їхні стовбури розгалужувалися на віття не з самого низу, а на добрячій висоті кількох метрів, через що весь бір був наскрізь просвічений промінням, він був повітряним і прозорим. І хоча на килимі ще не було жодної рослинності, сніг справляв прощальний бал — усе одно де-не-де було видно папороті, скручені на зиму в кокон. Паралельні стовбури сосен, наче конвоїри, виструнчилися перед процесією прибулих робітників із нашивкою Ost.

— Це ще не Brandenburg, — таємниче шепнула сусідка по вагону, ніби беручи шефство над молодшою від себе.

Напевно, передмістя. Це навіть краще. Єфросинія не любила гамору міста, а міщани видавалися їй зверхніми.

— Куди нас ведуть?

— На селекцію.

Ніхто нікого не штурхав у спину руків'ям карабіна, все було розмірено і без алярму. Ставлення зверхне, але спокійне. І це наганяло ще більше панічного страху. Гармидер і переполох був би набагато природнішим сценарієм для цієї ситуації, тому воєнізований спокій і порядок тиснув на голову несамовито. Навіть якщо комусь би й закортіло вирватися з колони ost-ів і погнати світ за очі, то це було б наругою над самою логікою смирення, а воно тут торжествувало. Це і є віра

в дистильованому вигляді — коли ти покiрно здаєшся подiям у полон.

На днi ландшафту Єфросинiя побачила велике примiщення, схоже на клуб. Їм туди.

Столи з секретарками. Нiмецькi дiвчата i жiнки сутево вiдрiзнялися вiд своїх паперових аналогiв. Секретарки були охайними i з невидимою гординкою в кровi. У них не було нiчого коров'ячо-бабського, нiчого з того, що виказувало би теличне служiння чоловiковi. Вони мерзли i грiлися чимось гарячим, що парувало i створювало майже домашню атмосферу. Шиби запотiвали вiд схвильованого дихання остарбайтерiв.

Списки прiзвищ звiряли з тими, що складали в пунктi вiдправки. Бiльшiсть прiзвищ нiмкенi не могли правильно вимовити, прiзвища звучали пародiйно i навiть шаржово, проте нiхто з названих не насмiлювався виправляти. Єфросинине прiзвище вирiзнялося фонетично, але не це робило її iншою. Коли Єфросинiя упритул пiдiйшла до столу з журналами, то пiдгледiла, що навпроти її i ще декiлькох прiзвищ стояла галочка.

Обдало холодною водою.

Галочка навпроти її прiзвища. Вона звикла бути «на галочцi» в паперових людей, тому не могла повiрити, що захекана галочка наздогнала її навiть тут, за п'ятьма горизонтами, помiж свiтлих сосен.

— Що це означає? Це добре чи погано? Це перепустка в краще життя чи в гiрше? — серце калатало й обiцяло клубком викотитися просто на паркет i сконати на виду у всiх.

Нiмкеня дiловито пiдвела погляд на Єфросинiю. Погляди схрестилися, як шпаги. У синiх очах — ледве вгамований переляк, у карих очах — оцiночна експертиза. Нiмкеня надпила свою каву, її просмажений аромат бив у нiздрi, Єфросинiя навряд чи колись узяла би до рота цю чорнезну смолянисту речовину, це ж не компот чи узвар. Вона змусила себе не скривитися. Нiмкеня

підняла руку, як у школі тягнуть руку зубрили. Один із солдатів побачив сигнал, поправив гвинтівку на плечі і неквапом рушив до столу.

Уся зала остарбайтерів завмерла і принишкла, ніби хтось поставив відео на беззвучний режим. Щось мало статися, і це «щось» безсилим москітом панічно билосся об стелю і не знаходило виходу. У страхопудливій тиші солдат підійшов до німкені. Вона кивком голови вказала на Єфросинію. Та зіщулилась і сховала очі. Вона зараз зомліє, їй-богу!

Солдат мовчки дав знак іти за ним. Єфросинія ватяними ногами почувалала за солдатом під співчутливі погляди решти ост-ів. Більшість із них уже списали цю нещасну. Та й сама людина з каменя була вже готова безслідно булькнути в коричневий потік.

Сходи на другий поверх. Гарні поруччя, сходи ни заметені. На повороті — керамічний вазон, у ньому земля, у ній жива квітка. Солдат іде поволі, даючи Єфросинії оговтатися з кожним підніманням ноги. Сходи подолано. Двері, височезні, як у палацах. Вигнуті ручки. Вона опиняється у набагато меншій залі розміром із репетиційний клас. Вона заходить.

Там — двоє. Пара. Вони піднімаються, як це має бути за етикетом. Привітні, але з холодком дистанції. Симпатичні. Фрау — в елегантному манто і вузькополому капелюшку з чорною стрічкою. Герр — у приталеній зимовій шинелі, підперезаній широким блискучим ременем із натуральної шкіри.

— Бачу людину з казенного дому, — слова ворожки блискавкою осінили Єфросинію.

Вона відчула себе обраною. Так іноді стається, коли, здавалось би, глухий тупик розверзається і, стереооптично заломлюючись, перетворюється на нову алею, райдужну і тополеву. До неї треба пройти лише кілька метрів, щоб увійти в таємничі двері, які виведуть тебе у нову перспективу. Єфросинія рефлекторно стягну-

ла з голови теплу хустку. Погляд обважнів і водночас розмився. Єфросинія повільно, як в еру німого кіно, стягнула з голови хустку — і цей мимовільний жест символізував остаточне завершення її виснажливої мандрівки.

Вона здалася.

Вона капітулювала перед долею, підставивши їй своє неприкрите тім'я. Хустка сповзла на шию. Усе скінчилось. Це ще не був Brandenburg — але це вже був кінець. Усе. Вона приїхала.

Єфросинія, лінійно стоячи перед герром і фрау, ніби в дитинство повернулася. Вона беззастережно перейшла під чужу відповідальність.

— Підпишіть тут. І тут. Ви. І ви.

Офіцери SS мали таку можливість — із числа ост-ів брати собі невільниць. Єфросинію кольнуло — чому це її не принизило? Чому вона не відчула себе живим м'ясом на торговищі? Напевно, у своїй країні вона вже пройшла щеплення на деперсоналізацію. Єфросинія розуміла, що вона тут чужа й маркована нашивкою, і це навряд чи є знаком якості, проте сонце сьогодні світить так ласкаво...

Її вивели під усе ті ж прискіпливі погляди решти остарбайтерів. Внизу чекала старовинна вантажівка з дерматиновою будою. Фрау і герр нічого не казали, а лише дали знак, щоб Єфросинія залізала до середини. Там уже були люди. Кілька чоловіків і ще одна жінка, старша. Машина двигнула з місця, і клуб почав меншати в проїмі буди. Усі мовчали. Не було відчуття, що вони на волі і їм дозволено спілкуватися між собою, хоча тут лише вони самі, більше нікого. Єфросинія спробувала кутиками губ усміхнутися до жінки поруч, проте у відповідь зустріла абсолютно нейтральний, індиферентний погляд, як у акваріумної рибини. Закупорка емоцій, закупорка мімічних проявів була

порятунком в умовах, коли найбезпечніше — бути відсутнім, бути порожнім місцем, зером.

— Ми тут не маємо бути, — думав кожен присутній у вантажівці.

— Як добре, що я тут, — думала Єфросинія, яка знала: що менше їх, то краще, адже вона звикла до смерті як до масового поняття.

Одиночна, індивідуальна смерть уже давно покинула край паперових людей, звідки Єфросинія вирвалася сюди. Вона, містик-неофіт, надто багато разів спостерігала смертельну косовицю, яка закінчувалася цілими стогами. Помирали не окремі люди — а цілі хати, подвір'я, покоління, верстви, прошарки. Калькуляторний підхід. Заокруглення чисел. А тут, у цій дерматиновій буді на твердих колесах, їх замало, щоб стати помітними для підсліпуватої смерті.

— Нас везуть до самого пекла, — думали всі відібрані.

— Мене везуть подалі від пекла, — думала Єфросинія, яку в краї паперових людей рятувало те, що вона часто плутала синоніми й антоніми.

Машина диркітливо заглухла. Єфросинія злізла першою. І ніби опинилася на подвір'ї свого дитинства. Навіть більше, ніж подвір'я — це був іменний двір, погост. Будинок більше скидався на віллу, з чотирма колонами, зовсім не масивними, а те, що треба велика тераса, на якій стояв дерев'яний полупаний бамбетль. Громіздка стодола для господарського причандалля з трьома чи чотирма височенними воротами. Тут пахло роботою, господарством, домостроєм. Цей запах зі самого народження увійшов у Єфросинію ще швидше, ніж перші слова. Вона вже й забула цей запах куркульщини, запах ґазди, пана, хазяя. Із присніженої пам'яті виринув батько, у фартуху, з цвяхом у зубах, він оце має підкувати кобиліне копито. Праця відлякувала паперових людей, закинутих сюди, й ошчасливлювала Єфросинію. Єдина відмінність — це не буде праця на

себе, задля себе і свого шоколаду. Для цих фрау і герра вона буде паперовою людиною. Яка іронія долі! Вона, донька куркуля, буде наймом, який оцінюється з міркувань корисності й ефективності. Але це буде те, що супроводжувало її в сонячні часи до катастрофи з сандалею. Вона це вміє, вона це любить, пожинання плодів своєї праці дарує їй екстаз і насичує силою. Сила — це добре. Зрештою, вона тут доброволець.

— Слухайте уважно, двічі повторювати не буду, — управитель зібрав усіх у юрбу. Він ламано, зате знає мову ворога цієї країни. У цій юрбі її всі знають, спробуй-но не знати. Управитель у каракулевому одязі. — Ви — в'язні. Не пробуйте тікати. Скоро ви самі зрозумієте, що цього й не варто робити. Вам пощастило, що вас привезли сюди, а не на військовий завод чи шахту. Наш господар — велика людина. Ви маєте цілувати йому ноги. Фрау — також. Вона взяла на себе обов'язки бауера. Вона веде фермерське господарство, вона це дуже любить, і їй це вдається. Ви тут — її робітники. За межі цієї вхідної брами ви не виходитимете, хіба коли фрау матиме в цьому потребу. Ні з ким чужим ви не спілкуватиметеся. Пам'ятайте, за кожним із вас стежитимуть. Якщо ви, не дай, Боже, матимете статевий контакт із німцями чи ще з кимось, я навіть не хочу казати, що з вами буде. Ви маєте заробити собі на провіант. Листи рідним писати забороняється. Якщо ваша поведінка або характер не сподобається фрау — тоді ви опинитесь в набагато гіршому місці, де з вами так, як я, ніхто розмовляти не буде. Я покажу, де ви житимете і спатимете.

Управитель показав на стодолу.

7

Мої студенти — покоління перин, душових кабін, пахнучих антиперспірантів, ортопедичних матраців і

доглянутих кутикул. Вони звикли до зручностей і світ міряють шаблонами комфорту. Дрібний дискомфорт їх отрує, можливо, більше за велику біду. Євгеніка є їхньою філософією плоті, і це завжди мені імпонувало, позаяк смердючі люди не можуть бути добрими. Завдяки зусиллям моєї молоді метросексуал перестане бути екзотичною ідентичністю, і це теж мені імпонує, позаяк я вже надивився на нечистоплотних людей, які лізли в душу, навіть не роззубаючись.

Згадую себе студентом і розумію, який стрибок здійснило це покоління. Я міг їхати поїздом до Мінська цілу добу і не брати постелі — економив і думав якимось перекантуватися. Дурний був. Комфорт дає відчуття повноцінності, а свідомо згода на дискомфорт свідчить про другосортність. Я безліч разів відчував ці комплекси, коли свідомо відмовляв собі в елементарному. Я думав, що себе гартую, а насправді занижував планку ставлення до себе, а це автоматично відбивається на ставленні людей. Вони, бачачи, як ти сам себе обставляєш шлагбаумами, починають відрізати від твоєї особистості спочатку те, що скраю, а потім прямують до центру. І вони мають рацію, тому що ти, саме ти винен, тому що ти, а не вони, почепив на себе дешевого цінника, і ти, а не вони, виставив себе дріб'язковим і неспроможним.

Я бачу, як мої студенти шукають місця в аудиторії, комфортні тільки їм, як вони оснащуються одягом і аксесуарами, комфортними тільки їм, — і розумію, що в них високі вимоги до життя, вони не збираються миритися з колючістю, і цей гедонізм має закручені вії, ямочки на щічках і модну зачіску, його неможливо не любити і не поважати, він є справжнім одкровенням покоління, чії батьки все життя жили на третину своїх потреб і мрій. Життя одне, я сам казав їм про це. І перед ними не стоїть завдання вижити, щоб вижити. Некомфортне життя гімна варте.

В їхніх лавах прихований рейвах. Мої студенти не зрозуміли вчинку другокурсника, який узяв академку і пішов добровольцем. 19 років. Сам.

— Той хлопець — він що, нацик?

— Та ніби не.

— А чого тоді?

— Знаю, що він платник. Може, на навчання хотів заробити?

— Ну не там же!

— Фіг його знає. Я шокований.

Такі розмови випорхували зі студентських курилок і залітали в мої вуха. Мої студенти не розуміли цього вчинку. Особливо хлопці. Їхні вороги — воєнні комісари, ці чуваки в погонах, які ніколи не помруть від серцевої недостатності, позаяк у комісарів серця не буває. Хлопці вступають до університетів не в останню чергу, аби мати 5 років спокою від армії — а тут... Вчився доброволець, як усі, не проявляв ніяких маргінальних захоплень. Дивним був його вчинок саме зараз — коли патріотичний запал згас, як бенгальський вогник, і війна залишилася справою одержимих, які вже тривалий час перебувають на передку і не уявляють свого повернення до мирного життя. Доброволець-другокурсник, мабуть, був чи не єдиним, хто самовільно зголосився взяти участь у неназваній війні, щодо якої в людей сотні запитань і підозр.

Цей факт мене, дослідника дна, зацікавив як оголена перверзія, якої ніхто не очікував. Студенти заднім числом почали ревізувати своє ставлення до добровольчества. Покоління перин і ортопедичних матраців не розуміло вчинку другокурсника передовсім із міркувань комфорту. Громадянська складова взагалі не розглядалася. Студенти не могли уявити себе на війні передусім через побутові незручності й відсутність належної організації життєвого простору. Якби на фронті були зручні кімнати, запас шампунів і фумігатори від

комарів, то, думаю, ставлення до війни було би дещо іншим. А так — генерація третього тисячоліття панічно боїться опинитися в другому, і має на те всі права, оскільки час або стоїть на місці, або тече тільки вперед.

Студенти знизували плечима, коли на айфонах розглядали фронтіві фотографії, які доброволець щедро публікував на своїх сторінках у facebook і ВКонтакте. Здавалося, він ніби звітував про приземлені будні героя: сліпуче сонце у спеку і багновиння у зливи, залізні горнята й миски, бруднючі нігті на руках і замотана по-бедуїнськи футболка на голові замість кепки. Для моїх студентів, начитаних і модерних, геройство проявлялося саме в цьому — в добровільній згоді на таке незручне, затуркане існування без елементарних вигод. Це радше скидалося на фотозвіт із африканського сафарі, з екстремального відпочинку, після якого героєм повернеться в чотиризірковий готельний номер і втомлено-щасливий зануриться в повнющу ванну ледь теплої води. Пофілософствуємо?

— Я за своєю натурою не волонтер. Мені не притаманна безкорислива праця. Усе повинно мати винагороду, і я заздрю тим, хто отримує задоволення від безкорисливості. Мені заважає моя натура професіонала, яка вимагає грошової оплати за все, чим займаюся. Волонтерство нас погубить. Його треба припиняти, тому що воно девальвує винагороду за працю. Воно пропагує халяву. Пожертв безхаткам у пластикові горнятка я не кидаю. Гроші на армію ніколи не здавав. Допомога має бути адресною, а меценат не може бути анонімом. Це суперечить моему уявленню про справедливість. Почасти волонтерство — це підкуп долі. Ти торгуєшся з нею за те, щоб вона віддячила тобі значно дорожчими благами за твої добрі діяння. Я не стояв би тут перед вами, якби вважав, що мені це не потрібно.

— Цинічно, зате чесно, — сказала студентка, помічена у добротинності. — А от я отримую величезне

задоволення від того, що безкорисливо займаюся збором закруток від пластикових пляшок. У такий спосіб я дякую тим, хто зараз там.

— Ви казали про підкуп, а я скажу про відкуп, — біля середнього вікна абітурієнт із зачіскою каре. — Усім вигідно, щоби хтось замість нас був там. Нас це влаштовує, тому ми ладні займатися всім на світі, лише б вони були там замість нас. Воно якесь таке, як вам сказати...

— Лицемірне?

— Лицемірне, так. Якщо кожен із нас покладе руку на серце, то жоден з нас не хоче повернення тих, хто там замість нас. Я скажу грубо: вся країна не хоче їхнього повернення. І тому вся країна волонтерить, як ненормальна, тільки заради того, щоб нічого не мінялося, щоб ті, хто зараз там, сиділи там до останнього. Ми будемо їх на руках носити, будемо висилати їм огірки і спальні мішки — але вони нам не потрібні тут. Вони нам потрібні тільки там, тому що ми там бути не хочемо.

— І не можемо, — підсумував фіалковий хлопець.

Вони не можуть. Мої студенти занадто цінні, вони занадто зациклені на цінності і якості життя, тож я не хотів би їх повертати в ті епохи, де смерть була семизначним числом, де мали місце етноциди, геноциди й інші -циди. Нехай масовим нещастям у їхньому розумінні буде максимум катастрофа пасажирського авіалайнера або метановий вибух у чилійській шахті. Молода смерть — не для них, не для них.

Тому що — тисячоліття життя. Ми живемо в тисячолітті життя. В епоху, яка возводить життя до абсолютної цінності. Рак лікується, СНІД уже не означає гниючого кінця, стовбурові клітини і скальпель пластичного хірурга дарує молодість навіть тим, хто має цілий виводок онуків, дуже скоро вирощуватимуть штучні органи — життя в усій своїй соковитості розкриває обійми перед сучасною людиною, і це вже далеко не та людина,

яка бігала в шкурі впольованого мамонта і мешкала в зимному гроті. Світові релігії неохоче, але все-таки відходять від трактування земного життя як болісної увертюри перед життям вічним. Аскеза вже давно не є заслугою. Тепер жити означає не просто рухатися до кінцевої двокрапки — а насолоджуватися життям як багатовимірним даром, черпати з нього естетичні й предметні враження. Це — трофей прогресу, і багато людей полягло саме за це право повнокровно жити й насолоджуватися щоденням.

Допотопна людина, пітекантроп чи кроманьйонець мусила бути воїном, аби вижити. А зараз так завдання не стоїть. Зараз виживає лише той, хто не вміє повноцінно жити. Коли Кастанеда писав про людину як воїна, він мав на увазі ХХ століття. У ХХІ столітті на місце воїна прийде людинолюб, життєлюб, багатолуб.

Я бажаю якнайшвидшої смерті ХХ століттю. Заради моїх студентів — здохни.

8

Минуло лише кілька днів із часу народження моєї країни, на носі був перший дзвоник у своїй країні — тож у школі розгорівся грандіозний шухер. Прибиральниці, технічні працівниці і завгоспи очманіло бігали коридорами і з м'ясом видирали найдрібнішу присутність попередньої епохи. Червоні прапори, прапорці й прапорчики, різноманітні вимпели, перехідні стяги, горни, барабани летіли до смітника, точніше у велику картонну коробку з-під тумби для учительської. Працівниці в подертих халатах хапливо ліквідували всі декорації комунізму. Пізніше їх палили, відвертаючись від їдкового диму, на задньому дворі школи, біля турніків і поперечини, на якій я полюбляв висіти вниз головою. Десь так совети й нацисти спалювали неугодні книжки, але тут це робилося з таким запалом самозабуття, що я

перейнявся надприродною заздрістю — звідки в людей, які ще півроку тому натхненно розбудовували соціалістичну дійсність, узялася така жовч до себе вчорашніх. Мені це дуже сподобалося.

Найгірше дісталоя Ользі Михайлівні, авторитарній організаторці піонерського дозвілля, яка завідувала кімнатою бойової слави. У ній були представлені різного роду матеріальні спогади про війну — медалі, мундири, військові квитки, кашкети, пілотки, поплямлені грамоти цілком живих людей, яким ще кілька місяців тому я від імені вдячної школи носив на 9 травня гвоздики. Ольга Михайлівна взяла руки в боки і почала вистукувати правою ногою ритм тільки їй відомої пісні, ретельно мізкуючи, що з усім цим робити. Якщо безіменні стяги і плакати можна було безболісно знищити, то тут ішлося про чиїсь персональні історії.

— Що я маю з цим усім робити? Ну не викидати ж! — мучилася Ольга Михайлівна. Потім вона помре від онкології, її застануть на підлозі між зіжмаканими шторами, вона їх здерла з петель — так їй було боляче.

Ольга Михайлівна вирішила доручити мені підпільну операцію. Я мав рознести експонати бойової слави їхнім власникам. Але так, щоб ніхто не знав. Я обожнював підпільні секрети, тому погодився навіть не роздумуючи.

— Вони ж люди, — сказала Ольга Михайлівна, і я зеленого уявлення не мав, кого вона мала на увазі.

Я взяв ровер і перевіз зашифрований вантаж до гаража. Якби майстер японської манги (аналог коміксів) захотів намалювати мене тодішнього, то це був би світло-русий хлопчик із великими, як фари, очима, заокругленим від зосередженості ротиком, у смугастій футболочці з бездумним принтом ведмедика, з непропорційним тулубом і в босоніжках, які вже на ладан дихали. По-шпигунськи замкнувши гараж зі середини, я розклав старий брезент і почав сортувати експонати

відповідно до адрес, які Ольга Михайлівна виписала в стовпчик. Вийшло шість купочок. Я мав відвідати 6 стариганів, які мешкали в різних частинах містечка. Я розпланував більш-менш зручний маршрут, щоб об'їхати кожного.

— Добрий день.

— Хто там?

— Я вам маю дещо віддати.

— Хто там?

— Зі школи. Ой, з музею.

— Якої школи? Якого музею?

— Та першої!

— Що потрібно?

— Я маю вам дещо віддати.

— Мені?

— Вам.

— Що?

— Від Ольги Михайлівни.

— Кого-кого?

— Ольги Михайлівни.

— Якої Ольги Михайлівни?

— З першої школи!

— Я нічого не розумію... Що вам треба?

— ВІДДАТИ ВАМ ДЕЩО!!!

— Що віддати?

— ДЕЩО!!!

— Я вас прошу, лишіть мене в спокої.

— І ЩО Я ТЕПЕР МАЮ З ЦИМ РОБИТИ???

— З чим?

Я почувався як даун, не адаптований до повноцінної комунікації. Мені чомусь здавалося, що я роблю благе діло, яке мені зарахується під час наступних контрольних, а вийшла якась головоломка, в якій відсутні найнеобхідніші слова. Я вирішив спалити себе.

— Я приніс ваш військовий квиток і шлем танкіста.

Запала динамітна пауза. Двері повільно відчинилися — і на мене дихнула застоюна вологість давно непровітрюваної кімнатчини з запахом аптеки. Проти світла, під перехрестям мікропорошинок, у вовняних підколінниках поверх старих спортивних штанів стояв голос із-за дверей. Казах. Його азіатське обличчя було гладким і непоораним, хоча все в пігментних плямках. Ім'я хер-два вимовиш, по батькові — тим паче.

— Ти колись був на скотобійні?

—??

— Тобі варто якось сходити на скотобійню і подивитися, що вони роблять із тваринами.

Це говорила сама любов, у дико не підходящому тілі, у дико дисонансній обстановці, дико стомленим голосом. Казах усе своє свідоме життя прожив тут, його вимова взагалі не відрізнялася від тієї, що мене оточувала, і він разом зі мною буквально щойно отримав свою нову країну. Саме це єднало нас, хоча між нами була безодня десятиліть. Я простягнув музейні реліквії. Він:

— Вони вам уже не потрібні?

Я не знав, що відповісти. Насправді я був на скотобійні, до того ж не раз, оскільки мешкав двома вулицями вище. Зовсім несподівано казах поцілів саме туди. Це був наш дитячий екстрим — потайки пролазити на скотобійню і насолоджуватися припиненням життєдіяльності організму. Якби я жив у вивернутих урбаністичних субкультурах, то примкнув би до братства таємних танатологів, які смакують останню фазу життя. Ми на Землі знаємо лише один відомий варіант життя — життя білкових макромолекул, усе інше — з книг фантастики і релігійних брошур. Ми, неслухняні діти, отримували сплеск адреналіну і дофаміну, коли нишком, плазуючи під прихилену сітку, прокрадалися на територію, де моторошно, аж до лоскоту пахло останньою фазою життя білкових макромолекул. Здебільшого це були корови, позаяк свиней і дрібнішу фауну

господарі різали в себе вдома. Дрібними перебіжками, під прикриттям, із детективним настроєм ми підкрадалися до розчачхнутих дерев'яних заляпаних дверей і бачили там сцени з фільмів жахів, які потім снилися, і кожен із нас спав при увімкненому нічниках.

Кам'яна долівка вся була в запеченій крові, бордові патьоки розтікалися в канавки по периметру, але не це магнітило нас. Електрошокерів тоді не було, тому безголові тварини потрапляли під пневматичний молот, який потужно дробив череп. Ми вичікували саме на цей момент, ніби це був дотик до вищої істини. Молот гамселив тверді лоби, тварини по-концтабірному валилися з ніг, потім знерухомлену тушу підвішували до гаків, порожнистим ножом перерізали артерії, і кров водоспадом вивільнялася в великі чани. Підрізка хутра і вичинення від внутрішніх кишок уже не були таким цікавим видовом, тож ми випаровувалися геть, отримавши свою дозу дорослішання.

Це не було страшно — це було хвилююче. Споглядання за смертю робило нас сильнішими і сміливішими, ми ставали мужніми мужчинами — такими самими, хто працював тут і тримав у підсобці канапки з вареною ковбасою на підобідок. Ми укріплювалися й нарощували м'язи з кожними відвідинами скотобійні. Нас манило сюди дорослішання і бажання перебороти внутрішній переляк, ми самостверджувалися, дивлячись на роботу пневматичного молота, і наша дитяча пустотливість каналізувалася в зливні канавки по периметру. Але звідки про це знає казах?

— Вони вам уже не потрібні?

Удруге я не знав, що відповісти. Казах уже простягнув руку за шлемом танкіста. Ольга Михайлівна мене прикінчить, якщо я не виконаю своєї місії.

— Хай будуть у вас.

Лише тепер, коли я маю віддати цей шлем танкіста, зауважив, що це дуже навіть цікава штука. Чому

я раніше цього не помічав? М'яка тканинна каска, з ушитими двома навушниками, нагадувала розбухлу шапочку для плавання, дуже теплу, з вичинкою все-редині, в ній мало би бути зручно їздити в танку, де страшений гул і тиснява.

— Ти хоч знаєш, де він був? — запитав казах, беручи шлем.

— У нас у школі, — я був сама невинність.

Казах безсило посміхнувся і... погладив мене по голові. Його рука була теплою і зовсім не шорсткою. І він теж бував на скотобійні. Егізбай Жайдарбекович. Так його звали. Нереально вимовити.

Перші дні моєї країни невпинно більшали до перших місяців, перші місяці — до першого півріччя, перше півріччя — до першого ювілею, а далі я вже не рахував. Коли щось нове й омріяне не приносить щастя — воно линяє, як дворняга. Удома всі побутово-технічні предмети наче змовилися й почали ламатися. Спочатку гавкнув телевізор, потім потік фреон у холодильнику. Предмети фанатично трималися своїм кореневищем за стару епоху і вперто не хотіли входити в нову. Різного роду прибори горіли від того, що працювали за прямим призначенням. Виконання основних функцій було слабким місцем старого часу, а новий час, мов на зло, гаряче успадкував саме це — речі відмовилися виконувати свої безпосередні обов'язки. Це було дуже по-людськи.

Навколо мене іскрило саме життя в момент короткого замикання. Кожен боявся втрутитися в плин життя, щоб, чого доброго, не вбило. Я бачив людей, в яких украли мрію. Момент народження країни став не початком, а кінцем. Зникли устремління. Зникла мотивація чогось прагнути. Зник орієнтир на горизонті. Усе вже сталося, нова країна є, ось вона, вона всюди, куди не зиркни — стало нудно, дуже нудно.

Вживання в не своїй, накинутій «владою рад» системі координат було набагато цікавішим і захопливішим. Було безліч викликів, які треба було долати; було безліч ям, які треба було майстерно оминати; був цілий чагарник лицемірства, в якому треба було не заблукати. Тоді життя пульсувало підпіллям, неписаним дисидентством тих, хто навіть у ту епоху намагався зберегти своє обличчя. А нині — усі розгубилися і дезорієнтувалися. Так трапляється, коли дитина божеволіє на темі каруселей, а коли раптом там опиняється, то спантеличено кліпає очима і не здатна оцінити своє щастя. Виклики ж то залишилися, але їх перестали долати. Ями були все ті ж, і в них почали падати; чагарник лицемірства ще більше розрісся, і з нього вже ніхто не намагався видертися вцілілим.

Ольга Михайлівна стала штатною рухівкою, пошила собі синю спідницю, яка нагадувала саронг (традиційний чоловічий одяг Камбоджі) з жовтим колоссям на половину площі; вона почала щонеділі відвідувати церкву, навіть вечірні служби. Казах невдовзі помер, одразу після першого Різдва у новій країні. На моїх уродинах було більше людей, ніж на його похороні. Я теж не пішов. Шлем танкіста, який невідомо де бував, я вже ніколи не тримав у руках.

Адептами нової країни стали найпосередніші, малограмотні, крикливі істоти. Я кілька разів ходив на мітинги — популярні в той час акції масового психозу, на яких першу скрипку грали ті, хто за старих часів міг грати хіба що на болванці. Вони ніби дорвалися до переднього плану, і затуляли собою всіх мислячих, які задумано спостерігали за дивними метаморфозами навколо. Дивлячись на заслинених промовців із виряченими орбітами, я ніколи й не подумав би, що патріотизм може бути аж таким неестетичним.

Пострадянські люди мене розчарували набагато більше, ніж радянські. Чорноробочі махали прапорами

і тішилися, як малі дітки, а великі діти в широчезних хоругвовидних штанах, випрасуваних на кант, зривали собі горло під овації однодумців. Велика жовтнева соціалістична революція розгорталася перед моїми очима, бо це було саме у жовтні, робітники і селяни творили нову історію наприкінці століття, принаймні їм так здавалося. Ті, кого раніше називали інтелігентами, замкнулися в своїх норах, вони виявилися занадто радянськими і не підійшли новій країні. Їхній спокій і врівноваженість виглядали як слабкість і нерішучість, а країна тим часом оголосила кастинг на найполум'яніший виступ біля мікрофона. Оратори змагалися між собою на ідейних началах, тимчасом як заводи, шанси і брама часу закривалися.

Я виїжджав ровером на окружне шосе і бачив, як поля, де раніше росло щось насичено жовте, сирітливо пустують і поростають талабаном. Мені тяжко піддавалося розумінню, чому кількість любові до країни геометрично прив'язана до кількості розрухи. Розруха стала синонімом початку мого життя в моїй новій країні. Я бачив розруху у приміщеннях, в екстер'єрах, на природі, в місті й поза ним. Вона повсюдно ходила за мною, нашіптуючи еретичні, зрадницькі думки.

— Своя країна — це не так уже й класно.

Статеве дозрівання — ось що стало моїм щастям у нещасній новій країні. Хтось, може, чекав на новий мітинг — а я чекав на нову полюцію. Я вважав, що це — дар Господній за хороші вчинки і гуманне ставлення до тварин. Липка змазка на моєму животі зобов'язувала мене допомагати старшим перейти через дорогу і щовечора, за винятком дощової погоди, вигулювати нашого пса. Засинаючи, я пожадливо чекав на побачення з суккубом, цим демоном хочачки, і він, о благо, був моїм частим гостем. Розкривши в собі статевий потенціал, я пережив реновацію. Я почав старанно прислухатися до кволих голосочків десь глибоко всередині, я не

міг нічого розібрати, я не знав цієї мови, це не був санскрит, це більше нагадувало голоси з чужої квартири, які ти ніяк не можеш розчути розбірливо, зате ти точно впевнений, що цю мову ти знаєш, вона інтонаційно твоя. Мої геніталії перетворилися в квітневу бруньку, яка готова була луснути від найменшого тертя об ковдру. То була маґма, повінь, повноводдя, повнява цілком нових сенсорних відчуттів, від яких забивало памороки і німіли кінчики пальців. Усе відійшло на задній план: нова країна, люди в ній, розруха, зденерованість у повітрі. Я цілковито відійшов у вирій своїх нововідкриттів, звідти я повертався лише вимушено; з дзеркала на мене починав дивитися підліток, якого рум'янцем торкнулася сором'язлива сексуальність, здатна навіть звичайнісінькі речі забарвлювати в кольори зваби. Зостатися наодинці, у своїй кімнаті, замурувати сюди вхід, депортувати весь світ кудись подалі, запровадити непосильні санкції для кожного, хто насмілиться потривожити, накласти ембарґо на всіх, хто викликає мене назад із вирію, з цього добровільного заслання в тундру статевого дозрівання. Посеред ночі демони розпусти зривали мене, розпашілого й одержимого, з ліжка, і я з вікна другого поверху скроплював густі зарості чистотілу під вікном. Ще я зробив відкриття, що простір між шприхами у колесі старого ровера, який припадав пилюкою на нашому горищі, — це саме те. А взимку в мене була ребриста батарея, така тепла і з такою вдалою відстанню між ребрами. Моє щастя стало дуже доступним, я його знайшов, навіть не шукаючи, воно завжди було під рукою і в руці, воно й було мною, я навчився розбирати голоси з потойбіччя і не розумів, чому люди навколо такі нещасливі й заклопотані. Воно прийшло, моє щастя.

Нова країна мала з'явитися бодай заради цього.

— Живучи в таких місцях, ти не маєш права на помилку. Тебе зразу викреслюють з усіх записників.

Roma охоче розповідає про себе, сидючи на терасі неапольського кафетерію. У неї є син. У нас сказали б — нагуляний.

— Мені було 26, а він...

— ...був одружений?

— Був. Хоча всі знали, що це формальний шлюб. Він був головним травматологом району. Пропадав на роботі. Його дружина зі села. Я її не хочу применшувати, але то була тупенька, примітивна жінка. Їй потрібна була квартира в місті, ціла шафа шмоток і дитина з його прізвиськом. Я не дуже вникала в це, але він сам мені розповідав, що в них така була домовленість: він забезпечує сім'ю і всі її потреби.

Manolo все це слухає, замовив морозиво з манговим топінг-сиропом, він у курсі цієї love story.

— Я зламала ногу, провалилася в каналізаційний люк. Він накладав мені гіпс. Він не те, щоб красивий був — він був надійний. Не знаю, чи ти це зрозумієш. Він випромінював таку надійність, що під неї хотілося схватися, скрутитися калачиком і заснути. Обручки на його пальці я не бачила. Це вже потім довідалася, що він єврей, а в євреїв обручки носять лише жінки. Звичайно, він не брав ні шлюбу, ні нічого в ті часи, але обручки, за своїм звичаєм, не носив. І знаєш що?

— ?

— Я зіштовхнулася з тим, що люди найбільше зреагували саме на це.

— На що?

— На те, що він єврей. Казали мені: ти злигалася з жидом.

— Серйозно?

— Я була вражена. Якби я мала коханця з місцевих, то всі би, певно, поплескали його по плечу: молодець, мужик. А я злигалася з жидом. Мабуть, якби в мене просто народилася дитина, це нікого так не схвилювало би. Малий одразу був схожим на тата. Смуглявенький такий, і кучерявий, і ніс татів, чоловічий такий, виражений...

Мені це знайомо. Мої далекі родичі — антисеміти. Коли ми приїжджали в гості на Успіння Богородиці, то за столом завше на одній нозі проскакувала ця слизька тема. Я достеменно не знав, що означає слово «жид», але вловлював увесь динамітний заряд жовчі, який вкладався в це слово. Я думав, що можу бачити жидів за кілометр і одразу відгородитися від них, як від чуми. Після застільних шипучих розмов я виходив як із гноївки, зате готовий запалити вогонь бухенвальдської печі. Це вже потім, коли в мені починали проростати перші пагони свідомості, я віднаходив ахіллесові п'яти в антисемітизмі моїх родичів. Мені було дошкульно усвідомити, що жиди, які мешкали в моєму місті, нічим не відрізнялися від решти людей, навіть зовні. Вони були кращі з учителів і кращі з лікарів, і до одного такого кардіолога в поліклініці люди займали чергу ще до відчинення. Та все ж прихований, побутовий антисемітизм був нормою, люди смітили неоковирними слівцями, як лускою соняшника, і вважалося нормальним поза очі пооблаювати того, до кого вранці йшов за спасінням. Мені було шкода, що я не жид. Я хотів би ним бути, бо знайшов би сотні аргументів, щоби принизити своїх недругів. Хоча для цього не обов'язково бути жидом.

— Мій малий підростав і був миловидним єврейчиком. Потіха для всіх. Про що я говорила перед тим? Збилася...

— Малий підростав...

— Ага! Він підростав, і я вийшла заміж заради нього. Я розуміла, що занадто багато уваги прикуто до нас, а передусім — до нього.

Рота захотіла захистити сина повнотою родини. Від людей, які чужих бастардів люблять виховувати значно більше й інтенсивніше, ніж своїх відприсків. Зараз Рота офіційно заміжня. Тепер вона озирається на своє заміжжя і розуміє, що стала заручницею людського осуду — цього найпекучішого стимулу робити все всупереч своєму нутру.

Чоловік не був поганим — але він був занадто правильним, занадто консервативним. Його традиційність вимагала заснування форматної, рустикальної сім'ї з отчешем двічі на день, із регулярними візитами до могил усієї родини з навколишніх сіл, із сирником на суботу, із часником до сала, але воно має бути не куповане, а власноруч засолене, зі сповідями згідно з графіком, із відсутністю декольте й міні-спідниць у жіночому гардеробі. Бракувало хіба повернення до мазанки з нужником на свіжому повітрі й вигрібною ямою позаду хати. Сапфіровий перстень уважався вульгарним криком розкоші, а зачіска не могла бути занадто хорошою. Правильність — чудова річ, коли вона не є формою самообмеження. Рустикальні сім'ї неминуче заганяють своїх членів у келію необґрунтованих самообмежень, і з цієї келії є лише один вихід — у дике пожирання часу, який потім неможливо наздогнати й пережити повторно.

Рота відчувала, що помирає, начисто помирає в ореолі іконічного, ідилічного затишку, який удавом обмотав горлянку, і несла вільно дихнути чи просто вилаятися. Аскетизм не передбачає святості, він є поживним харчем лише для слабких страусів, що ховають голову в пісок перед життям зі всіма його перекособоченими вивертами. Рота почала спазматично

задихатися від елею, який рятував сина і вбивав її. Їй не потрібне було розгульне життя чи танцюльки до упаду, і не заморські марципани. Їй потрібна була вона сама, з вільним диханням і власним розумінням порядності й повноти життя. Так з'явився Неаполь.

— Син уже був підготовлений. Я знала, що він мене не зненавидить. Чоловік дасть собі раду, він церковний дяк, а це завжди свіжа копійка, бо люди мруть, як мухи. Мама є мама.

— Це була втеча?

— Дай подумати... Цікаве запитання... Знаєш, мабуть, так. Неаполь був втечею. Так, я тікала. Це була втеча.

Коли Рома вперше приїхала до Неаполя — вона хотіла кричати щодуху, верещати, як мале дівчисько.

— Я це зробила!!!! Я! Це! Зробила!

Її легеневі альвеоли не могли вмістити всієї тієї підступної свободи, яка шулікою кружляла над неапольською автостанцією і видивлялася нову здобич із країни нещасливих людей. Рома ідеально пасувала на роль жертви, її радар на маківці ритмічно випромінював сигнал готовності ламати свою долю на краще, немилосердно трощити все те, що її обтяжувало в рідній країні. Вона сюди прибула ні від доброго, ні від поганого життя — вона сюди прибула від життя як такого, від життя у своїй країні, просто від життя. Свою втечу вона ретельно готувала, прокопуючи траншею з в'язниці, контрольованої найближчими людьми. Це були гастролі її егоцентризму. Одначе їй не було соромно чи ніяково. Вона не думала суто про себе. Вона вважала, що коли їй буде краще, то краще буде всім. Вона думала про інтереси кожного, кого покинула. І вона була щасливою, коли всі пазли бездоганно співпали. Тепер, коли Рома визріла поборотися за себе, а значить, за всіх, — вона відчула справжній смак життя, з усіма труднощами й нокаутами.

Вона не мала жодних ілюзій, вона знала, що тут медом не помазано, але принаймні тут є мед, тут є шанси не просто заробити єврики, але й безпосередньо шкірою відчутти життя в іншій галактиці. І вона навіть дякувала своїй країні за те, що та вигнала її фінансовим батогом аж сюди, на галявину з соковитою травою, де пташки співають і ростуть екзотичні дерева, як це малюють єговісти у своїх брошурках. Рома була тверезою, як ніколи. Вона здатна була миттю најачитися до перших невдач, але важливішим було інше — вона чи не вперше була готовою прибрати всі свої голки і розкрити своє рожеве пузо для щастя.

«Високодуховне» життя у своїй країні виглядало тухлою карикатурою. З відстані іншої галактики всі ці інфантильні забобони; цей довжелезний перелік пуританських вимог, безглуздих у своїй непоінформованості; всі ці традиції, які роками утверджувалися на сліпому незнанні іншого життя; ця агресивна боротьба набожних християн проти будь-якого вияву людського різноманіття — все це спричиняло рясні сльози. Рома плакала-ридала від безсилля, від немочі достукатися до своїх співвітчизників із дуже простим повідомленням:

— Люди! Найдорожчі мої люди! Ви ціле життя тратите на ахінею, нісенітницю і глупства. Вам так добре у своєму тихому болотці, що ви боїтеся визирнути за його межі і побачити, як далеко світ пішов уперед. Як далеко, чорт забирай, як далеко світ пішов уперед...

Рома плакала, бо не могла нічого вдіяти. Одна доба, всього лишень одна доба, якісь-там 24 гробані години — і ти наче на іншій планеті вилазиш із жирної землі, як кріт, протираючи захурделені очі. Навколо люди, анатомія яких ідентична твоїй — але все інакше. Старші пані, навіть ті, що накульгують, роблять манікюр і укладку на голові, вони підмальовують губи,

а Ромина мама востаннє накладала косметику в попередньому тисячолітті. Тут немає квітчастих хусток, зав'язаних на вузлик під бородою, немає грубезних светрів у серпні, які носять наші бабусі, щоб не перестудитися в 30-градусну спеку. Немає темно-коричневих трикотажних рейтузів і панталон. Рома не знаходила пояснень, чому все так запущено. По іншій галактиці ходили люди хороші й погані, добрі й лихі, прихильні й підступні, понтифіки й останні покидьки — та всі вони були з нинішнього часу, виліплені з сучасного еластичного матеріалу, не було цих постійних вибухів допотопного ретро, не було рафінованого жлобства, не було безперервних поучань на основі цитат святого письма, не було звіряння твоєї буденної поведінки з діяннями апостолів-євангелістів. І головне — ніхто зумисне не намагався зловити ритуального ягнятка, аби привселюдно зарізати його во ім'я старозавітного божества, яке вимагало жити по-старому.

Неаполь і Рома одразу стали коханцями. Тепер Рома стосовно міста свого проживання вживає «в мене є». В мене є Неаполь, є парки й пагорби, автобусні зупинки і променади, чинний вулкан Везувій, королівська резиденція Бурбонів і Тірренське море, що омиває її місто. Рома майже не вирізняється з-поміж італійок свого віку, до неї туристи звертаються за підказками, як пройти до Собору святого Януарія, вона радо допомагає розібратися у витких вуличках, із тутешньою жестикуляцією вказує напрямком, заходить до піцерії, адже піцу винайшли саме тут, у Неаполі, Рома мріє колись записатися на двомісячні курси в єдиний у світі Університет Піци, де на майже академічному рівні вивчають типи борошняних сумішей і таку рецептуру, що щелепа відвисає.

Вона ніби витягувала з каталогу відкладених мрій одну за одною й по черзі реалізовувала. Навіть із бан-

джі стрибала. Горланила так, що мало мигдалини не застудила. І спробувала слаломний каякінг, спускаючись між порогами гірської ріки. Теж верещала, як різана, аж Manolo корчився від сміху замість того, щоб триматися за бортик. У її країні теж є банджі-джампінг, і теж є екстремальні сплави Черемошем — але негласно це все для молодих. На неї покрутили б пальцем, та й сама вона відчувала, що над нею незримо висить певна традиція заборони, «тримання себе в руках». Інколи вона почувалася гірше за мусульманку, замуровану в корсет канонів, які не варто порушувати для свого ж блага.

Тут, у Неаполі, Рома, виморожена і відморожена, гріла руки об полум'я своєї розкутості, вона не вдарилася в епатаж чи фрікування, вона була збалансована собою, абсолютно виваженою. Цигарка в попільничці, філіжанка зі зле розмішаним цукром, стос заощаджених купюр у скарбничці, що мала форму золотого батона (син подарував), квитки в оперний театр San Carlo на «Лючію ді Ляммермур» — Рома десь вчитала, що в блокбастері «П'ятий елемент» космічна дівка Плавалагуна співає арію, яка насправді є фінальною арією безумної Лючії ді Ляммермур, і вона мусить це почути на власні вуха, вона кістьми ляже, але мусить це почути.

Як і Рома, я так само родом зі старозавітного часу, де нетерпимість була продиктована любов'ю. Усі мене любили до нестями, аж кістки хрустіли. Суспільна любов бетонною плитою гепнула саме там, де стояв я. Зразкове жовтенятко — це про мене. Я ротом хукав і обережно протирав значок із милим кучерявим хлопчиком. Він нагадував Пречисту Діву на медальйоні, який лежав у шкатулці біля радіоприймача. На лацкані шкільної уніформи я носив свою персональну Борогодицю, яка оберігала від помилок.

Я завів блокнотик, який розграфив на два стовпчики. Ліворуч — «Погані вчинки», праворуч — «Хороші вчин-

ки». Десь я прочитав, що лисий дядечко Котовський робив так у дитинстві, і тому став великою людиною. Мій блокнот за короткий період був дрібно списаний праворуч.

— Допоміг сусідці нести сумки з базару.

— Вивчив на 5 вірш про наш хліборобний край.

— Позамітав на вулиці.

— Поприбирав у грядці з конваліями.

— Виніс їсти псові.

— Не пішов грати в футбол, а зробив порядок у себе на столі.

— З бабцею грали в доміно, і я їй піддався.

Я став Ісусом Христом. Мене можна було прикладати до будь-якої невиліковної рани. Янголятко. Чесніший за херувимів і незрівнянно славніший за серафимів, що без зотління Слово породив. Величайте мене! Якби в той час уже існували соцмережі, то на моїй аватарці красувалася б якась палаюча свічечка, або банальний мотиватор у вигляді цитати блаженного Августина, або, чого доброго, милий кучерявий хлопчик зі значка. Цей хлопчик зі значка, дивлячись на мою тотальну хорошість, не міг мною натішитися, на його очах проступали сльози розчуження.

Стара країна, в якій я встиг народитися і вирости, любила саме таких. Вона серпом і молотом штампувала слухняну правильність, тож коли я ненароком спалив праскою піонерський галстук, то відчув себе зрадником, ворогом народу, нікчемою. Я мершій побіг до магазину канцтоварів (у нас його називали «железний магазин»), боячись не встигнути. Захеканий чи то від спринтерського бігу, чи то від хвилювання, я примчав назад, як вертаються блудні сини за біблійним прощенням. Моя віра в добро набула планетарного виміру і могла за потреби вмістити ще й кілька супутніх космічних тіл. Я есмь любов. Я есмь альфа й омега.

Із часом вести блокнот, так непропорційно списаний, стало нецікаво. Одне й те саме. Ніякого розмаїття. Конвалії відцвіли, та й скільки можна піддаватися в доміно? Гіперактивність виснажила мене, аплодисменти й овації стихли, і я, поступово дорослішаючи, зрозумів, що афоризм «метати бісером перед свиньми» стосується мене безпосередньо. Моя показова правильність стала надто буденною, і згодом її просто перестали помічати як подію, а ще згодом — сприймати як належне. Оця неоціненність добрих вчинків мене підкосила. Я потребував схвалення. Образа проростала в моїй душі, як самозасів. Усі мої зусилля відповідати нормам ГОСТу редукувалися до млосного самозадоволення, а я ж не ідіот тішити лише себе, це дуже егоїстично, нас так не вчили, треба ж дарувати себе людям і навіть серце вийняти з грудної клітки, як Данко в Максима Горького, відтак бути хорошим (думав я безсонними ночами) варто лише тоді, коли це потрібно людству — і як це чудово, що тепер я вже не зобов'язаний бути хорошим, зможу більше грати в футбол і крутити педалі. Спасибі вам, люди, я люблю вас, я люблю вас, люди, за те, що ви лишили мене в спокої й зайнялися нашіптуванням шторму!

Стара країна тріщала по швах, і я починав це сприймати як визволення від обов'язкового добра. Зникали, розчинялися, як в ацетоні, всі дисциплінатори, які були кордоном моєї особистості аж цілі дві п'ятирічки, навіть більше. Мені трішки послабили віжки, кінську упряж. Насувався новий час, розхристаний, гуляйпільний, більш релятивний. Ольга Михайлівна мій регрес побачила першою, і для неї це, можливо, стало найдієвішою підказкою для переналаштування вітрил. Навіть тут я виконав свою суспільну місію. Тільки-но настала моя нова країна, «железний магазин» збанкрутував першим.

І я, і всі люди перестали бути (чи здаватися) кращими, ніж є. Усі почали бути собою. Планка впала, тож бути собою означало бути ніким.

10

— Мій корабель розбився тут тисячу років тому, — одного разу сказав Ромин син у глибокому дитинстві, але Рома все списала на підслухане з фільму-фентезі.

Ромин син — із тих людей, для яких навіть папір має душу. Цілковито чуттєве сприйняття дійсності. У його мозку світ розкладався на спектри й відтінки, він бачив у всьому інваріантність. Його дитячі розмальовки не містили чорного олівця. Він уявляв, що багатогранність є ультимативною вимогою до всіх явищ і предметів.

Ромин син постійно протистояв більшості. Він противився законам усереднення й оквадратнення. Ця райдужна дитина не була ні хлопчиком, ні дівчинкою — Ромин син був собою, він був десь поодаль від традиційного поділу за генітальною ознакою, і все його життя — це спочатку плекання своїх обдарувань, а пізніше — титанічна оборона всього виплеканого й виплаканого. Плакав він украй рідко. Перший раз — коли помер Брежнев і його труна з моторошним гулом упала в яму. А вдруге — коли вітчим ударив по нирках за те, що хлопчик не хотів ставати на коліна під час молитви.

— Навіщо людину закопувати? — це наївне питання стосувалося обидвох разів.

Він послідовно ткав свій внутрішній світ шляхом взаємного переплетення реалій і уяви. Гобелен його дитинства був у стилістиці лумінізму — пізнього відгалуження імпресіонізму, в якому основний акцент робився на світлових ефектах, на грі тіней, на переблискові барв. Ромин син був пастельним і м'яким.

Це не була тверда двожильна каменяка, з якої треба когось витесувати. Це була делікатна субстанція, надчутлива до струшувань. Її треба оберігати, бо тих, у кого був талант розуміти інших, завжди топтали гуллівери, наповнені гелієм.

Рона оберігала, як могла. Вона мислила себе хранителькою синові унікальності й делікатності в киплячому резервуарі. Але жодні маніфести гуманізму не здатні допомогти, коли справа торкається безпосередньо тебе. Коли треба діяти, вся рококова вишуканість думок обстригається налісо, і ти стаєш не надто вишуканим пітекантропом.

— Треба діяти! — вперше самиця прокинулася у ній, коли сина почали гнобити старшокласники. За те, що вирізнявся смуглявістю та іншорасовими рисами. І за те, що всі бачили, як він схожий на одруженого травматолога. Один до одного.

Син приходив то без змінних капців, то без копійок, призначених для булочки з котлетою. А коли він приніс зі школи фінгал під нижньою губою — Рона вирішила діяти. Це не було в її правилах, адже вона готувала сина до протистояння зі світом бидла. Та тут перемогло бажання особисто самоутвердитися, що теж із нею ставалося вкрай рідко. Рона нічого мудрішого не придумала, як на великій перерві підійти до лідера ватаги, відвести його попід руку до стіни і спокійно сказати на вушко:

— Я — цьоця нервова. Тому можу ненароком відрізати тобі яйця і бандеролькою прислати твоїй мамі. Але ж я не буду того робити, правда?

І пішла повільною ходою. Аж полегшало. Ці діти жахливі, їх стріляти мало. Завжди знайдеться недорозвинуте одоробло, яке почне нещадно чавити слабшого кращого. І довкола такої худобини завжди почнуть скупчуватися недоумки й задроти, які колись виростуть

і стануть істеблїшментом. Сина перестали чїпати — подїяло, хоча спершу Рома хвилювалася, чи не наробила вона гїрше.

Зараз ситуація інша. У Роминого сина проблеми з відкритістю. Точніше, не в нього самого, а в тих, хто мислить вагінально. Країна демографічно вкорочується, тому перед нацією стоїть завдання пропагувати тоталітарний джихад проти інакшості. Вуйки не можуть упоратися з завданням розмноження, тітоньки мають обвислі груди і мало кого приваблюють для репродукції, а бідність же ж завжди прагне плодитися, як березневі коти, — відтак країна обурюється, коли хлоп'яча краса не призводить до пологового будинку.

Рома, стільки проживши в Неаполі, не могла второпати, чому це приватне життя її сина є таким важливим для ідеї відродження нації. Рома бачила, як італійці дискутують на тему іншостей, на тему народжуваності, і навпроти цього її країна виглядає гїрше забитої ісламської країни десь на задвірках цивілізації, між морем і скелею.

— Народжуваність — це соціальна проблема, а не проблема сексуальних смаків, — Рома не раз чула цю аргументацію по телевізору, і їй важко було щось додати до цієї аксіоми. Так ні!

— Нас має бути багато, — кажуть вуйки й тітоньки, які до дантиста ходять раз на п'ятирічку і не спроможні собі купити навіть мультиварку.

З погляду іншої галактики, де кожен має святе право бути собою, все це примітивне патякання не вартувало б навіть жарту — коли абсурд не постав би в повен зріст перед її сином. Рома найбільше боялася саме цього типу людей — коли невіглас стає патріотом, а на додачу ще й набожним. Рома відчула себе винуватою. Її син не зобов'язаний півжиття страчати на поясню-

вання свого права бути собою. Жив би він на кількасот кілометрів західніше по руху глобуса — ні в кого не виникало б жодних питань: живи з ким хочеш, як хочеш, будь порядною людиною, і тебе оцінюватимуть саме по цьому. Очевидність опускає руки, коли опиняється тет-а-тет із діяльною дурістю, яка волонтерить во ім'я своїх стереотипів.

— Йой, коли ти вже сі жениш? — аби не чути це найбільше запитання, саме для цього потрібна відкритість.

Шлюб завжди іде в парі з розлученням. Люди сходяться і розходяться, і в цьому маятниковому коливанні закладено задум сучасного світу, який навчає людей бути лише з тими, кого любиш. І не терпіти нелюбів. І не підлаштовуватися під безвихідь. Часи, коли 12-річну дівчинку заочно заручали зі старим хричем, минули. Як і часи, коли незайманими виходили заміж. Нешасливі шлюби мають канути в лету, і саме для цього існує розлучення. Люди разом рівно доти, доки обидвоє щасливі й обидвох усе влаштовує. Все інше — інтереси країни, на які плювати. Це вона зацікавлена, щоб людей рахувати попарно, адже економиться час і папір.

— Семья — ячейка общества.

Уперше Ромин син прочитав цю бздуру на червоному стенді, обшитому оксамитом, ще у старій країні, яка ніколи й не мислила категоріями особистостей. Особливо різало слово «ячейка». Воно наполегливо відсило до світу комах, членистоногих клопів і бридких личинок. Роминому синові уявлялося, як люди утворюють свої копошливі «ячейки», борсаються у власному слизі і виділяють секреції, по яких суспільство їх схвалює. Ця комашина вовтузня, тертя двох організмів із метою принести користь усім навколо не мали жодного стосунку до натхненних романів про вічне почуття. Від стендового слогану про сім'ю віяло механічністю, індустріальним запитом на суху статистику. Аж відвер-

тало. Ромин син завжди гидливо ставився до комах. Він міркував:

— Чи може суспільство складатися з одиноких самодостатніх людей? А якщо може, то чим ця сума гірша від суми пар, які тримаються купи заради спільного взаємопоїдання і квартири, яку нереально поділити, бо однокімнатні не діляться?

Коли Ромин син виріс, то усвідомив сімейність із точністю до навпаки: сім'я — антисуспільне явище, втеча від сторонніх очей і сувора заборона будь-кому перелазити через цю загорожу. Сім'я — це той сьомий день, коли Бог відпочивав: ніяких норм і не-норм, ніяких заповітів і регулятивів, лише добровільність, власний досвід та інтуїція. Створювати сім'ю заради суспільних благ — яка ересь, яка безглузда самопожертва! Сім'я завжди проти всіх, тому що вона має цілодобово боронити себе від чужого ока, яке бачить крізь стіни і здатне до левітації.

Рона ніколи не хвилювалася за свого сина. Вона хвилювалася за те, як він житиме у своїй країні. Чи зуміє він вмонтувати себе в суспільну мікросхему так обережно, щоб вона не згоріла передчасно. Він завше був, мов сингл, що вривається на топи всіх чартів і ротаций. Завжди на вістрі, завжди на коні лідерства, завжди привертає до себе погляди, капітан команди КВК, учасник олімпіад із більшості предметів, художник-ілюстратор і просто смаглявий красень, на якого неможливо надивитися. Плід забороненого кохання. Якщо й декламувати вірші напам'ять біля дошки — то так театральню, щоб усім мурашки бігли табунами. Якщо й грати в футбол, то забивати всі голи. Вождь, керманич, гегемон.

Якось він приніс додому компакт-диск із португальською музикою фаду. Рона зайшла до хати і почула, як із синовій кімнати долинає харизматична мелодика.

Жіночий голос надривно видавав емоційний згусток самотності, смутку й туги, це було так драматично й душевно, що Рома одразу попрямувала на звук. Увійшовши до кімнати, вона побачила, що її син нерухомо лежить на ліжку, по-покійницьки схрестивши руки на грудях. Португальська музика фаду на повну гучність незнайомою мовою співає про ностальгію й любовні напасті, а її син лежить під покривалом цих звуків, втупившись у стелю. І плаче.

Рома підійшла ближче — він дійсно слухає португальську музику і плаче. Музика фаду перевертала його нутро. Він плакав від мистецтва. Це був катарсис у чистому вигляді, естетичне очищення. Він не міг цього контролювати. Рома, коли збиралася до Італії, випросила в сина саме цей компакт-диск із фаду. Вона готова була загубити весь багаж — але не цю музику, яка наново відкрила для неї її сина: чуттєвого, з філігранною організацією душі, глибокого, як розлам тектонічних плит. Уже тут, у Неаполі, Рома вмикала португальську співачку і лягала на ліжку так само, як лежав її син того дня, лицем до стелі, з руками на грудях, і слухала, слухала, слухала... Ця музика стала квінтесенцією її материнської любові.

Її країна не слухає музику фаду, її країна полюбляє інший мелос і метроритм, її країна любить влаштовувати гопци-дрибци по живих людях, її країна навряд чи колись зрозуміє її сина. Цього Рома боялася найбільше. Заборонене кохання ж бо у них передається спадково. Мама і син навчилися нести свої кохання так бережно, як бедуїни несуть глеки з водою на голові через кварцову пустелю.

Manolo одразу сказав:

— Хай твій син готує документи і переїздить сюди. Якщо треба, я зроблю йому офіційне запрошення через посольство.

— Я не збираюся нікуди їхати, — відповідь була прогнозованою і радше формальною. — Якщо я у своїй країні не створю комфорту для себе, то мені цього не створить ніхто.

Тебе немає — з цим лейтмотивом були пов'язані всі перші контакти Роминоного сина зі своєю країною, і він досі несе в собі цю пустку власної відсутності. Проте все помінялося до непізнаваності тієї миті, коли він на все плюнув. Просто-напросто плюнув і розтер. Він подумки наказав собі бути собою і ніяк не залежати від думки збоку.

— Мені буде пофіг, як мене сприймають. Моя органічність усіх обеззброїть. Моя органічність буде моєю зброєю й алібі. Моя невимущена поведінка стане новим правилом, і вони нікуди від неї не дінуться, вони не зможуть її ігнорувати чи не помічати. Я просто буду собою.

Не страшно, коли ти один. Страшно, коли ти — нуль. Рома торжествувала, коли бачила, яким природнім є її син, усі його повадки, жестикуляція, світоглядні підвалини, хід міркувань, пріоритети, кореляція з довкіллям. Він сміявся, коли було смішно, депресував, коли було тужливо, закохувався, коли хтось заслуговував. Рома бачила, як син міняє її саму, і в його цілісному, самодостатньому повсякденні вона прочитувала філософські притчі про «свою тарілку, сродне тіло, баланс душі». Він учив її, вдвічі дорослішу людину, змінювати світ своєю непідробністю, несилуваністю, натуральністю. Вона їхала до Італії з твердою вірою в свого сина, захищеного сотнями щитів відвертості. Її турбувала лише країна пуритан, яку син до безумства любить.

Для нього вона — чудова. Вона — генератор його стресів. Вона невпинно продукує глюкагон, цей хімічний гормон обурення, який накладається на несамоовиту любов, і це мереживо супротивних почуттів

оповило його повністю, до останньої ендоплазми, і він уже зрісся зі своєю країною, в якій невміння розуміти компенсується небажанням думати. В очі країні дивитися лячно й небезпечно — будуть опіки. Тому більшість людей захищаються закритістю, в цьому є щось рефлекторне собакопавлівське. Подати руку своїй країні може означати виробничу травму з імовірністю ампутації.

Але це його країна. Він звідси не тікатиме. Він її просто закохає в себе.

11

— Я тут виживу.

З промови управителя, в якій він лаконічно озвучив кодекс існування в німецькому помісті, Єфросинія зрозуміла саме це. Вона тут виживе. Фрау відібрала її для хатньої роботи, а це означало дещо привілейоване становище порівняно з рештою наймитів. Вона житиме в будинку, і не страшно, що в господарській прибудові. Вона буде правою рукою фрау по хатній господарці, і це все одно ближче до кухні. Господарити Єфросинія вміла перфектно. Навіть під час голоду вона доглядала азалію в горщику, і таки догледіла, хоча кілька разів кортіло її з'їсти.

Куховарити вона вміла, це заслуга мами, вона дозвано видавала секрети заморської кухні своїх предків із-за п'яти горизонтів. Єфросинина мама ніяк не могла збагнути, чому паперові люди зовсім не вирощують естрагон і фенхель — чудові рослини, які потребують частого поливу, зате які ж вони ароматні й витончені! Чого Єфросинія не любила — так це хатнього прибирання й протиборства з порохами. На прю з пилюкою Єфросинія завжди йшла в оснащенні носової хустки, бо безбожно пчихала, а від цього пилюка ще більше роз-

літалася по хаті. Тепер, коли вона прибиратиме пил у будинку фрау, на згадку приходитиме її старша сестра, яка нервово вигукувала:

— Та перестань хрікати! Скільки можна! Пилюка колом стоїть!

Єфросинія ніколи не дружила з тригонометрією, тому ніяк не могла просторово уявити, як це коло може стояти. Аж потім хтось їй підказав, що мова йде не про коло, а про кіл.

— А що таке кіл? — наступна репліка двієчниці.

— Це така жердина, паля з загостреним наконечником, знаряддя тортур.

— Яких?

— На них садили.

— ???

— Тобі що, нема що розпитувати?

Єфросинія вмикала живописну фантазію гуманітарія і з жахом уявляла, як людину садили на кіл, як наконечник пронизував усі нутрощі і срамне місце. Єфросинія заплющувала очі й здригалася. Проте все одно не розуміла, який стосунок знаряддя мордацій мало до пилюки в їхній чепурній вітальні. Там ніколи не було вишиваних рушників на стіні. Мама бачила, що паперові люди полюбляють оточувати себе цією принадою, справді красивою, рукодільною. Вони казали:

— Хата без рушника — що родина без дітей.

Родина Ілії налічувала чотирьох дівчат, але рушники не прижилися. Мама вважала, що всі вони занадто мало часу пробули на цій землі, щоб бездумно копіювати її тисячолітні звичаї. До них треба дорости, а не сліпо копіювати.

Виявилось, для фрау ця земля теж не рідна. Чинник чужинства вибудував невидимий місточок емпатії між ними двома. Фрау — швейцарка, з Люцерна. Вона познайомила з німцем не на славнозвісному мості

Капеллбру́cke, про який знає кожен турист, а в зоопарку Goldau недалечко від міста. Це було ще до війни.

Молода дівчина, активна зоозахисниця, влаштувала поминальний вечір за гепардом Льертом — місцевим улюбленцем, який тихо помер від старості у своєму вольєрі, розтягнувшись у плямисту дугу. Дівчина зі своїми друзями по хобі завжди влаштовувала поминальні вечори на честь тварин, що відходили. Вони збиралися ввечері на галявині, натягували імпрізоване шатро з білих простирадл, прищепками вішали світлини усопших звіряток, згадували всілякі мімішні історії, пов'язані з ними, пили рислінг і надихалися своїм гуманізмом.

Пристойний, імпазантний німець у штанах із закоченими ногаками (тоді так було модно) потрапив на це свято людяності випадково, сюди його затягнув знайомий по військовій гімназії люцернець, в якого німець гостював того літа. Спочатку німець доволі скептично поставився до ідеї відвідати поминальний вечір на честь гепарда, це його навіть смішило і видавалося по-підлітковому безглуздим. Та коли він зручно уместився просто на траву в позі лотоса, мов йог, із ним несподівано щось почало коїтися. Він так занурився у світлу атмосферу цього дивного заходу, що на деяких історіях про гепарда Льерта сльози самі скочувалися додолу. Йому було соромно перед своїм товаришем по гімназії, проте ніхто і ніщо не могло загнудати цей надпотужний катарсис, цю блискавичну атаку розжалоблення. Він опускав голову, аби не здаватися сентиментальним неврастеніком, проте сльозинка, як на зло, скапувала прозорою крапелькою з носа, і доводилося ним шморгати, а це ще більше підкреслювало його уражений стан. Люцернський друг, вочевидь, помітив кафкіанське перевтілення свого гостя, тому завбачливо лишив його наодинці з померлим гепардом Льертом.

Дівчина, яка влаштувала поминки, помітила близький її духу стан кремезного хлопця, який танув, наче пломбір, і підійшла до нього із запитанням:

— Ви його знали?

— Кого, перепрошую?

— Льерта, кого ж іще...

Німець стрепенувся, ніби з летаргії, і, як це часто буває, коли зненацька перестрибуєш на зовсім іншу хвилю, сказав перше, що на тарілочки видала підсвідомість:

— Ми можемо завтра зустрітись?

Якби хтось запропонував їй рандеву отак просто, на мості Кареллбруске, то зоозахисниця, яка знає ціну позавольєрного життя, лише облила би зневажливим поглядом. А тут, під білими простирадлами, що рухалися в такт подувам вітру, перед нею сидів заплаканий красень, із червоними очима і такими винуватими губами, що хотілося їх пригорнути й утішити. Треки від його сліз ще навіть не висохли, на велюрових щокках їх можна було помітити проти західного сонця, він космічними безоднями дивився на неї, як щойно охрещений у костелі малюк.

— Так, — сказала вона в пам'ять про гепарда Льерта, який навіть опісля своєї кончини продовжував нести радість. Хлопець, який так розчулився, не може бути поганою людиною. Він і не був.

Єфросинія помітила, що саме тут, у цьому німецькому помісті, у трикутнику між вхідними воротами, віллою і стодолами, її спомини про дитинство набули особливої теплоти, прозорості й ажурності. Ідилія інфікувала все, що було там, далеко, в краї паперових людей. Єфросинія хотіла видряпати з тенет пам'яті щось негативне й лякливе — але лототрон викочував лише милі, любі, бархатисті кулі, з яких від одного лише доторку випорхувала хмарка метеликів-сатурніїв, із

розмашистими крильми й симетричним тисненням візерунку. Єфросинія намагалася пригадати часті бурчання матері, її побутові нарікання, татові словесні ескапади й експресивне жбурляння кінською зброєю — все це було, бігме, дуже часто було, і в такі хвилини мала Фрося хотіла стати повнобоким помідором і затесатися десь непомітно в ящику. Та нічого такого не згадувалося, ніби якийсь заслін стояв на перешийку між Приазов'ям і Німеччиною, нічого токсичного не хотіло вилазити з-під густого моху. Єфросинія відчула, що відстань занадто прикрашає.

А вона хотіла з минулого видобути підказку, як вжити тут, у німецькому добровільному полоні. Підказку мала дати Єфросинина інакшість. Єфросинія носила свою інакшість як припечене тавро, що не піддавалося заростанню. Паперові люди були гіперчутливими до несвоїх. Вони нюхом чули мікроспори, з яких може прорости щось сутнісно відмінне. Носії такої перспективи заочно поміщалися у скляну колбу для всезагального моніторингу. Єфросинія змалку звикла бути об'єктом розлогих коментів через оцю саму інакшість. Усі діти зашугані — а вона відкрита, як вхід до копальні, всі принишклі — а вона дзвінка й галаслива, всі недовірливі — а вона балакає з незнайомцями. Діти паперових людей не встигали за її темпераментною рухливістю, вони її постійно осмикували, що в них так не прийнято — вести себе настільки екстравертно й безпосередньо.

Інакшість вела Єфросинію до школи й назад, інакшість курувала її дитинство, інакшість привчала до внутрішньої незламності і баранячої впертості, інакшість робила її білою вороною, і Єфросинія не уявляла собі життя в прокрустовому ложі паперової більшості. Вона знала, що життя упівсили, упівзросту, упівголосу — це не життя, а обрубок. Навколо літали паперо-

ві тріски, і в їхньому ореолі Єфросинія культивувала свою інакшість як порятунок. Вірність своїй природі і небажання підганяти її під стандарти цього краю Єфросинія несла, як смолоскип; у цьому було щось одержиме — ні за яку ціну не розчинитися в тиші, мовчанні, покорі, похнюпленості, несміливості, малодушності. Одинокий смолоскип гордо нісся в краї, де папір дуже швидко горить.

Інакшість дала змогу Єфросинії віднайти гідне місце тут, у володіннях фрау. Щось їх поріднило. Табуйований трикутник ворота–вілла–стодола проріс додатковими кутами — фрау під свою відповідальність почала брати служницю на закупи. Вони, оснащені лозяними кошиками й полотняними торбами з круглими дерев'яними кільцями-ручками, їздили на приміський базар, де не було перекупок, а власне селяни збували свою продукцію. Єфросинія, породиста господиня, добре зналася на розпізнаванні залежаних овочів, вона одним лише поглядом здатна була вичленити з-поміж зеленого розмаїття вчорашній крам і негативним кивком голови сигналізувати фрау про те, що не варто брати цей пучок.

— Не брати? Ні?

Збоку вони навіть могли виглядати, як дві подруги або сестри — на такі поїздки фрау давала служниці своє пальто, а решту ефекту довершувала дуже тутешня, горда постава дівчини, яка завжди тяжіла до людей із каменю. Риси її обличчя декорувалися шляхетністю і самоповагою. Це не була рабиня чи бранка, це була володарка очей, в яких акумулювався досвід чогось межового, чогось на грані, чого мешканці стабільних країв ніколи не зрозуміють. Фрау спинним мозком відчувала цей стрижень, цей штифт, на якому трималося делікатне, виточене тіло дівчини зі статусом *ost*.

Я пам'ятаю той момент, коли здевальвований патріотизм почав переповнювати трюм мого дитинства. І я зрозумів, що неодмінно втону, якщо терміново не почну колупати пробоїну. Ольга Михайлівна зі своєю спідницею в колосочки й небозвід почала відверто замахувати. Отоді я й почув крилату фразу, яка надовго стала заповіддю громадянського мазохізму:

— Не питай, що країна зробила для тебе. Запитай, що ти зробив для країни.

Мабуть, я надихнувся б — якби це не казав пенсіонер, з якого можна було взяти хіба що аналізи. Моя країна довгий час була поросятком-скарбничкою з прорізом на маківці саме для копійчаних людей. Вони дивилися на світ крізь діри у шкарпетках, вони спілкувалися зі світом мовою нездійснених бажань (поштукатурити нарешті хату, а то цегла облітає), вони відмовляли собі в простих речах, вони не мали шкіряних пуляресів, тому що всі їхні копійки вміщалися в задню кишеньку на дупі, і з цих злидарських мідяків вони готові були десятину віддати всепоглинаючій абстракції. Копійчані люди, які панічно боялися вимагати від країни нормальних правил, свідомо просрали найцінніший, найвизначальніший час — час старту, час формулювання задач, час виставляння параметральних даних, час якісного естафетного ривка, від якого залежить наступне коло наступного спортсмена.

Копійчані люди вже тоді ненавиділи, ох як вони ненавиділи нас — наступне, моє, покоління. Копійчані люди мовби наперед заздрили і не хотіли нам допомогти правильно почати. Ні, вони свідомо хотіли нас інфікувати своєю свиноматковою терплячістю, нерішучістю і національним мазохізмом, відшліфованим до непристойного блиску. Коли хтось із нас спроквола

пробував казати щось про те, чи не пора вже вимагати любовної взаємності від зацілованої до дір країни, копійчані люди починали верещати:

— Цить! Замовкни! Зраднику невдячний!

Моє покоління підросло, знахабніло, причастилося дещо ширшим світом, наростило імунітет від ідеології доглянутих стаєнь і халуп — і настав час розбивати поросятко-скарбничку. На око воно було важкеньке. Та коли ми розбили днище — звідти посипався один мізер, шмельц, крихти, збідоване голодранство, не придатні до вжитку копієчки, якими хіба що можна мозаїчно викласти слово з трьох літер. Від покоління, з якого починалася нова країна, ми не отримали нічого, крім наказу терпіти за всяку ціну, терпіти і гасити кінетичну енергію руху, терпіти і тамувати в собі цілком слушні претензії. Копійчані люди самі не жили і нам не давали. Ми змушені були скрупульозно вдавати, ніби ми не бачимо поволоки безвиході в їхніх катарактних зіницях, ніби ми не чуємо поліфонії зневіри в їхніх голосах, ніби ми не помічаємо їхнього лютого страху чесно визнати, що колосочки і небозвід — це кольори дуже паскудного життя. Копійчані люди телилися, боязко тупцювали й переминалися з ноги на ногу, пасторально завертаючи очі в мантрах про Богом дану країну — і гаяли час, фатально й непробудно гаяли час, який інші народи хвацько брали за роги і клали собі під ноги.

Копійчані люди, раптово опинившись на старті нової країни, провалили все, що можна було провалити. Моє покоління прийшло на загаджену ними територію, тому що роками нічого не створювалося й не перетворювалося. Моя країна стала полігоном абияк накиданих оман і облуд. Замість того, щоб переймати естафету, нам довелося виборсуватися зі смердючої вигрібної ями. Нам слина котилася, коли бачили сусідні народи, які геракловими темпами творили комфортні

для себе країни, — а ми тим часом уподібнювалися асенізаторам, які в лайні попередніх поколінь копирсалися без респіраторів. На відстані півгодинного авіаперельоту від нашого болітця сусідні народи креативили нову дійсність, і вона заряджала наших іноземних ровесників на нормальну біхевіористику, на нормальні очікування від грядущого життя, — а ми тим часом зазнавали пенетрації без вазеліну від своєї рідної країни, яка поки не принизить, доти не приголубить.

Моє покоління відробляло первородний гріх народження у новій країні, яка не планувала нашого щастя. Вона хотіла бачити нас безвідмовними донорами, яким запросто можна було втюхувати казочку про тимчасові труднощі становлення. Тимчасові труднощі зусиллями копійчаних людей перетворилися в тяглість. Сусідні народи стрімко модернізувалися, поки ми співали народні пісні в садку вишневім коло хати. Ця гротескна, випукла різниця між нами і ними вбивала наповал і сіяла ще більшу невіру в самих себе. Це нагадувало генеральну репетицію перед відповідальним конкурсом, куди ти приїхав із чітким відчуттям своєї кращості від усіх. І раптом на останньому прогоні ти бачиш інших конкурсантів, і кров стигне в артеріях від усвідомлення, що вони профі, а ти — жалюгідний аматор-вискочка. Ти миттю здуваєшся, тебе бере в заручники несамовитий мандраж — і ти зриваєшся в обрив фіаско.

Приблизно так моє покоління почувалося на конкурсі державотворення. Усі інші творили свої держави грамотно і обдуманно, — а ми ліпили хмародер із гамна. Ми були найбільші й найвищі невдахи, лузери, імпотенти. Ми самі себе гнобили, самі себе зневажали, самі себе трюлили. Моє покоління не має за що дякувати попередникам. Той, від кого я почув крилату фразу, так і помер у неприбраній хаті, він ніколи навіть ліжка не застеляв, а мити посуд його надоумували надокучливі

мухи, що зліталися на фуршет нечистот. Він усе робив для країни.

— Ти патріот?

— Ні.

Що запитання, що відповідь — навиліт. Другокурсник-доброволець повернувся в кінці семестру, і я запропонував моїм студентам наступну лекцію перетворити на групове інтерв'ю героя. Засмаглий, зі щетиною, він за цей час пофайнів. Прийшов не в однострої, а в сорочці гавайського стилю, розмальованій у пляжно-пальмові мотиви. Студенти запросили добровольця на середину аудиторії. Я відійшов убік, щоб уникнути рикшетів. У процесі допиту його запитали:

— Ти патріот?

— Ні.

Вони нервово соваються на лавах, їм некомфортно не розуміти. Причинно-наслідковий зв'язок вислизає з рук, як мокра мушля. Вони його не розуміють. Для них ризик життям — це обов'язковий атрибут доротного патріотизму, його похідна, за якою відкривається дорога до глорифікації й іконізації. А він відповів:

— Ні.

— Поясни. Будь ласка.

— Я люблю країну, але ненавиджу державу. Я зрозумів це лише там, на передовій.

— А навіщо ти взагалі зголосився туди їхати?

— Мене завжди цікавила збройна тема. Я змалку займався емеєм.

— Чим?

— Емеєм. Ніколи не чули? Емей. Змішані бойові мистецтва, в дечому схожі на бої без правил. Там б'ються не в боксерських грушах, а спеціальних накладках із відкритими пальцями. Правил як таких нема, а є кілька заборонених ударів. Наприклад, удари ліктями, удари в пах, хребет і горло, укуси і розриви ніздрів чи вух.

Бачу, мої студенти повірити не можуть, що два роки навчалися поряд із хлопцем, про якого взагалі нічого не знали. Віднині, думаю, вони набагато прискіпливіше придивлятимуться один до одного.

У нашу аудиторію залетіла біла пір'їнка. Біле когутяче перо у Британській імперії було символом боягузтва. Такі пера, запаковані в конверт, отримували хлопці, які уникали участі у Першій світовій. Мілітарно налаштовані патріоти чомусь вважали, що кожен чоловік на підставі своєї статевої приналежності конче мусить бути воїном, тому надсилали білі пера тим хлопцям, які займалися фермерством чи виховували дітей замість того, щоб класти душу й тіло за чиюсь свободу. Не минуло й двох років, як у лондонських і бірмінгемських трамваях британці шарахалися від людей у польовій формі, боячись підчепити від них воші й блохи. Думаю, мені прийшов би цілий вагон таких конвертів, і з білих пір'їн я скомпонував би собі шикарне боа, довге, аж по п'яти.

— Я ніколи нічого не відчував до своєї країни, — продовжував доброволець. — Жив собі та й жив, займався спортом. Та в якийсь момент відчув, що треба все міняти. Зрештою, сюди я вступив лише тому, що в сухопутку не взяли, а мені не хотілося втрачати цілий рік.

— Усе міняти і війна — це, погодься, зовсім різні речі...

— Як сказати. Мені був потрібен інший досвід, геть інший. Я шукав мотивацію.

— І знайшов?

— Знайшов.

— І що це за мотивація?

— Ви не зрозуміли. Я шукав не свою мотивацію — я хотів вивчити, чим керуються ті, хто добровільно готові померти за свою країну. Я хотів узяти їхній досвід і пережити його самому. Я цього не розумів. Мені треба було це зрозуміти.

— Тобто ти пішов туди заради того, аби дослідити мотивацію героїв? — запитання від фіалкових очей.

— Так я думав спочатку. Не буду приховувати, я теж хотів, щоб мене називали героєм. Мені це подобається. Хотів слави й поваги. Я завжди потребував чогось такого — і нарешті наважився. Навряд чи був би інший шанс проявити себе.

— Ти їхав за славою?

— Якоюсь мірою так.

— Ти дослідив усе, що хотів дослідити?

— Тепер, на відміну від вас, я маю власне уявлення про всі ці події і про те, що спонукає хлопців бути там. Я мав це зрозуміти.

— Вдалося?

— Вдалося.

Пошук іншого досвіду — це гільйотина для милосердя. Ти мусиш нещадно поставитися до себе, мусиш виставити себе на привселюдний обдур новими вітрами-буревіями, мусиш відкрити своє серце для бурового долота, яке почне шукати нові корисні копалини. А що таке серце — як не жмут порожнистого м'язу, начинений нервовими волокнами?

Я не з тих людей, які хочуть занурювати руку в рідину своїх об'єктів. А він — із таких. Він потребує імплантування в чужу шкіру, він мусить перебрати на себе чуже життя, вдихнути його випари. Для моєї країни це так типово! Лишень зараз я це зрозумів напрочуд ясно, коли переді мною постав добірний екземпляр іншого досвіду, добірний відчайдух, який навіть смерть поміщає в лабораторний бокс для подальшого дослідження.

Бігти з долею наввипередки — затія лише для тих, хто не визначився. Себе не можна знайти — себе можна лише створити. Я дивлюся на добровольця і бачу в ньому розтривожений маятник, що з дзвінком бам-

канням вдаряється гирею об екстремальні амплітуди. Маятник — це ода безпомічності: він безвільно підвішений за нитку і ним рухає об'єктивне земне тяжіння. Маятник нічого не окреслює, крім обертання планети Земля. У добровольцеві я побачив сейсмограф, налаштований на запис коливань земної поверхні. Щось, що бабахнуло за тисячу кілометрів звідси, відлунням докотилось аж сюди, до внутрішніх приборів цього надчутливого хлопця, якому заборонено бити ліктями і в пах. Сейсмична активність географічно далеких потрясінь пробудила в ньому пошук іншого досвіду. Він чекав на цю стимуляцію. Він готував себе до дуже-дуже змішаних бойових мистецтв у реалі, а не тренувальній залі. Дуже-дуже змішані почуття вирують у мені, коли бачу в ньому себе — холодного дослідника чужих станів, тонкого психодіагноста.

Щоправда, доброволець не врахував головного правила аналізу — відстань, відстань і ще раз відстань! Тільки на відстані, тільки через гігієнічні рукавички, тільки через асептичну маску, тільки з доброю вентиляцією і протічною водою ти можеш вивчати гуманітарні явища. Він захотів навпаки — в епіцентрі нахапатися чужих досвідів і скомпіювати з них свій власний, а для цього йому був потрібен чистий матеріал упригуд, без зайвих контекстів і конотацій.

В епіцентрі найменше болить. У самій серцевині, в самому осерді, в ядрі ніколи не болить. Болить пізніше і на відстані. Тому я завжди обираю біль.

13

Його звати Каміл. Єфросинія постійно думає лише про нього. Каміл своєю егідою накрив її зовсім, і її поведінка вже стала геть адиктивною, залежною від нереально голубих очей цього хлопця.

Каміл — чех, родом із міста Trutnov. Батьки Каміла працювали на шовкоткацькій мануфактурі, а сам Каміл, щойно сягнув притомної дорослості, підпрацьовував на курорті Janské Lázně, що славився термальними карбонатними водами, які навіть узимку мали температуру 27°. Сюди з'їжджалися родини, в яких були діти, розбиті церебральним паралічем, і Каміл відповідав за їхню логістику між пансіонатом і бюветом. За це він мав шикарний 4-разовий раціон, змінний одяг, а також окрему кімнатчину, яка одразу його романтично зачарувала, бо формою нагадувала напівкруглу апсиду з півкуполом, які можна інколи побачити у старовинних катедрах.

Каміл закохався в це чудакувате приміщення, щойно переступив його поріг. Голубі очі Каміла мимоволі піднялися до параболічного склепіння, яке, здавалося, засмоктувало в себе погляд, простір і геометрію, аж голова починала крутитися, як на атракціонах. Каміл відчув себе перським шейхом у власних апартаментах, ще й таких незвичних по формі. Йому закортіло тут оселитися назавжди, хоча у прибудові-апсиді не було нічого, крім ліжка лікарняної конструкції, шафки з порепаними полотнищами і палісандрового стола-бюро, яке ніби з доби ренесансу бозна яким макарон вигулькнуло в цьому курортному місці. Каміл в одну секунду став дорослим, коли почав обживати свій лофт, нехай і тимчасовий. Робота з хворими дітьми йому подобалася, він самостверджувався у своїй християнськості, а вечорами писав листи батькам, сидячи за бюро, як поважний офіціал, черпаючи вдалі слова з магічного склепіння над головою.

Єфросинія відчула, як щось холодне і знеболювальне зароджується внизу живота, стрімко розростається в клубок і піднімається стравоходом аж під сам кадик, не даючи нормально видихнути. Голубоокий погляд Камі-

ла вибив з її рук миску з кизилом, який вона щойно по-навизбирувала з землі. Неконтрольований рум'янець запахівся на щоках, очі почали зрадницьки блистити, коли Каміл, побачивши незграбність хатньої служниці, кинувся допомагати збирати терпкі кістянки. Вони обоє припали на коліна, і Єфросинія вперше розгледіла його руки. Вони були ангельські: красиві пальці, не крючки й не сосиски, дуже зграбні, з нігтями красивої мигдалевидної форми — так і не скажеш, що ці руки займаються садівництвом і городництвом. Єфросинія вся горіла, коли Каміл дашком картуза ненароком торкнувся її чола, їй здавалося, що тілом проковзує електричний розряд. Коли він дихав, нагинаючись за розсипаними коралями кизилу, Єфросинія відчувала його віддих на своїй щоці, а від цього легкого леготу народжувався цілий ураган усередині неї, що змітав усі завбачливі дамби.

— Якщо ви, не дай Бог, тут будете мати статевий контакт із кимось, я навіть не хочу казати, що з вами буде! — суворе попередження управителя стріляло петардами в Єфросининій голові, і вона зненавиділа цей клятий кизил, збирання якого підриває всю її конституцію існування в цьому помісті.

Навіщо чех так пронизливо дивиться на неї? Чому в його небесних очах стільки спокусливої ніжності, що доводиться втікати на кухню, злякано прилипати до стіни і часто дихати, мов кролик? Чому вона свідомо шукає побільше роботи надворі, аби взайве зиркнути на Каміла, який теж останнім часом зачастив в її ареал? Єфросинія засинала зі словами управителя на устах, а прокидалася з іменем Каміла. Вона стала одержимою. Підлеглість незборимій, ірраціональній силі затуманювала розум Єфросинії, і вона готова була пройти усі етапи інквізиції, лише б позбутися цієї клейкої прив'язаності до голубоого чеха з красивими пальцями.

А він теж би міг бути дещо скромнішим! Блондин, підстрижений брутально коротко, каталожної зовнішності, компактної тілобудови. І ці очі — волога безодня, провалля, на пів-обличчя, зажурені, як в оленятка. Каміл був трошки старшим від Єфросинії, уже сформованим хлопцем, дистильованим арійцем, а вона — ніхто, полонена, привезена з перекотипільного степу, тутешню мову вчить наосліп, механічно запам'ятовуючи основні слова і цілі звороти, і головне — їй заборонено відчувати лібідо, вона тут є функцією, а не персоною, інструментарієм, а не людиною, і навіть якщо вона й заслужила прихильність фрау, то все одно це не робить її привілейовано свобідною. Полонена полонила його з потрухами. Каміл чекав лише тих митей, коли Єфросинія вийде зі службових дверей будинку. Його вабила її цнота, закомплексованість, щире невміння припудрити свій потяг до нього, її руки, які вмить ставали дірявими з його появою неподалік.

Каміл тягнувся до Єфросинії так, як едемний змій тягнувся до пра-Єви з наміром спокусити. Каміл увесь, із голови до ніг, перетворився на звабливого спокусника, який із кожною ін'єкцією своєї уваги до Єфросинії доводив її до стану запаморочливого сп'яніння, і в цьому наскокові на її чистоту не було ніякого умислу, не було самоцілі будь-що зламати її захисний код — ні, це було нестерпне бажання розтопити цей айсберг, що тримався з останніх сил, ненароком потрапивши в Гольфстрім. Вона не мала жодних шансів уціліти. Він не мав жодних шансів уберегтися від неї. Вони знайшлися тут, у країні, де навіть сосни ходять шеренгами.

— Ця країна прекрасна, — сказала якимось фрау, і Єфросинія погодилась.

Коли герр привіз свою швейцарську наречену сюди, першим, що вона побачила, було те саме, у що зразу закохалася Єфросинія. Щільні редути сосен, висаджені

ніби під лінійку в шаховій диспозиції, завдяки чому наземна поверхня проглядалася наче крізь крупновічкове сито світла. Ці наскрізні прожекторні стовпи сонячного ефіру продиралися через хвою і вимальовували химерні візерунки світлотіні. П'ярко пахла живиця, і легень було замало, щоб наковтатися цієї цілющої аерозолі. Опалі хвоїнки творили руде рухоме панно, по якому треба було не йти, а чалапати під акомпанемент ледь чутного шарудіння. Саме тут, в сосновому бору, де гострота голок була вершиною краси, пошепки пролунала присяга ніколи не розлучатися.

Німець мав великі кар'єрні успіхи. Він належав своїй країні, і фрау бездумно закохалася саме в цей стан — стан місійного служіння чомусь більшому, ніж просто приватному щастю 24 години на добу. Вона, правдоподібно, і не погодилась би на вузькоколіяку щастя, на дрібноту сімейної ідилії, заточеної під ледаче поглинання буднів. Ця швейцарська активістка померла б саме від цього бездіяльного, посидючого, жіночого щастя. Воно було їй протипоказане. Фрау прагнула суспільної користі, широкого змісту, який ніколи не може пролізти в вузьку горловину традиційної сім'ї. Вона боялася саме цього рустикального, пригрунтового розуміння щастя, яке вдень покірно скубе соковиту травичку, аби ввечері хтось помасував вим'я.

Німець був саме тим чоловіком, за кремезними плечима якого розкривався цілий масштаб, ідейний і структурований. Фрау була присутня на вечірках його побратимів по партії. Це було вишукане товариство з бесідами про високе мистецтво, симфонічну музику й імажинізм у новітній поезії. Двометрові тестостеронні красені-аполлони сперечалися про те, чи може метафора бути самоціллю, чи не треба творче слово звільнити з тюрми змісту, чи мали рацію дадаїсти, коли свої вірші складали навмання з випадкових слів,

вирізаних із газетних шпальт. У її вітальні з каміном засідали не майбутні антропофаги, а богомне братство енциклопедичних естетів.

Фрау полюбляла спостерігати, спершись на дверну лиштву, як цей колективний сонм чеснот творив нові смисли прямо тут, у запальних диспутах, що розчинялися в тютюновому смозі. Її любий німець фонтанував аристократизмом, він збуджено червонівся, коли ловив на собі апетитні, поїдальні погляди своєї коханої, і тоді він гречно перепрошував камрадів, підводився з глибокого фотелю, ставив на стіл бокал персикового шнапсу, мишкою прошмигував на кухню, щоб несамовито притиснути дружину до стільниці, вона ладна була віддатися йому просто тут, серед ножів-виделок-терок, він безпардонно ліз руками в її трусики, вони обоє розпашіло оглядалися, чи хтось, бува, не застукає їх на гарячому, від цього шухеру в німця ще більше вставав, і не було сили бодай якось опанувати свою вулканічну хіть, їх просто шматувало презбудження.

Його рідна країна стала рідною для неї. Торкаючись до атлетичної мускулатури свого посвяченого бога, вона пестила його мрії бути співтворцем великої країни великих людей. Переїхавши з Люцерна, вона знайшла тут свій новий зоопарк, яким мала опікуватися. Тут мешкали сильні тварини, благородні хижакі, відібрані самою природою. Вона відчула свою причетність до творення цілком нової парадигми, в якій її німець є найщасливішою і найблагороднішою істотою. І вона поруч із ним.

14

Заборонене кохання — це Ромин син. Вугільно-чорні ворони клювали вуглеводи його почуттів від початку, відколи він усвідомив, що є володарем найщасливі-

шого стану. Він нізащо не проміняв би цей блаженний стан на тривіальні цьомки-бомки, ходіння за ручки в міському парку й обіймання на центрі площі. Його кохання вмить знецінилося б, девальвувалося б — якби було ширпотребним почуттям, без інтриги, без боротьби за свою екзистенцію, без аутичного вдаряння лобом об стіну. Він робив би зі свого кохання брелок, вішав на пояс, і воно теліпалось би, як простий металевий аксесуар; воно нагадувало б давно розграбований скарб, кимось недопите пійло в іржавій джезві. Таке кохання продавалось би у кожній крамниці секунд-хенду, воно було би *made by everyone* і коштувало б копійки. Його вседоступність була би найліпшим свідченням малоцінності, і Ромин син, як кожна пересічна людина, не дорожив би ним, не цінував би за ексклюзивність, марнував би його щохвилини.

Заборонене кохання мало такий ніжний і одурманливий пушок ззаду на шиї, що Ромин син поїдав очима ці ворсинки, а його поїдала гормональна хіросіма, і він божеволів від цієї шийки, вона йому снилася, вона загущувала кровообіг, вона електричним шейкером перетрушувала його до стану однорідного коктейлю, що стікав по стінках. Ромин син цілу ніч заживо плавився від відсутності терміна, від неіснування дефініції на позначення того, що з ним відбувається. Він бив районні рекорди з поглинання художньої літератури, його лексичний запас набув академічного обсягу, його твори з укр.літ. учительки ксерили й передавали своїм колегам з інших шкіл, — але на жодному стелажі, на жодній сторінці не було жодного слова, жодного визначення, жодного формулювання, як називається той млосний стан, коли прозорий пушок на шиї доводить до сказу, до отетеріння, до хворобливого перезбудження. Його мозок не знав таких слів, він спорадично блукав у лабіринтах неіснуючих понять, він шукав пірсу, до якого

можна було би пристати, щоб нарешті припинити бездумне скитання акваторією незбагнених почуттів. А пірсу не було, термінів і дефініцій теж не було, розуміння, що відбувається, не було, — і Ромин син молив Господа про чимшвидше народження завтрашнього дня, коли він знову чутиме під самим горлом тахікардійний стукіт власного серця, як знову опиниться біля пушка на оксамитовій шийці.

Країна герметично закоркувала його у трясовині незнання, страхів, прививання комплексу неповноцінності. Вона привчала соромитися свого найпотаємнішого і найневиннішого, вона спочатку грізно кивала пальцем, потім крутила фіглі біля скроні, потім готова була в будь-який момент здати в психушку, нашпигувати термоядерними медикаментами, а для надійності свого спокою — запроторити до монастирської келії під цілодобовий нагляд. Країна вкрала в нього дорогоцінний час юнацтва, і тепер він не може ні за які мільйони повернути ті свіжі роки. Замість того, щоб бути по-людськи щасливим, насолоджуватися своєю розбрунькованою чуттєвістю, — він титанічно шукав терміни й дефініції, недовіжливо розглядав себе під ультрамікроскопом, досліджував свої почуття в колбах-ретортах-мензурках. Країна змушувала засушувати свої почуття і голочкою прибивати до експонатної дошки, привчала дистанціюватися від самого себе, знімати власний епітелій і відсторонено влаштовувати йому експертизу. Країна змушувала запускати зонд углиб самого себе в надії виколупати якусь іншу особину, іншу істоту, якої насправді не існувало. Євхаристійна країна перетворила цього тонкого підлітка на поле катакомб, проритих сліпими кротоми. Він регулярно провалювався у порожнисті западини, і хтось дуже задрісний тримав його знизу за ноги, не даючи полетіти в обійми щастя.

Це був його приватний рух опору, який героїчно тримав кругову облогу. Вищу освіту самоти Ромин син отримав задовго до вступу до університету. В любовних справах він уже на старті став агностиком: хотів вірити, але не міг. Знав, що його кохання існує, але не міг його осягнути. Мракобісся навколишнього світу заганяло на пружинне ліжко, де самість звила кубло. Ромин син полюбив свою любов задовго до взаємності і навчився її складувати на поличках у темному підземеллі. Країна робила його сильнішим. Вона нарощувала його панцир і кольчугу, він інтенсивно обростав нанообладунками — тоді як країна воювала середньовічними аргументами й цитатами. Проте жовтооки крокодили задкували в своє багнище, коли він робив успіх за успіхом. Країна беззубо капітулювала, не розуміючи, що його кохання настільки живуче саме тому, що поливається вогнем.

І ось тут урятувала пожовкла газетка. «Пан плюс пані». Шукаючи на стриху макулатуру, він випадково настромився на газету, яка знесла йому покрівлю. Тексти з фотографіями не дуже зацікавили, а от сторінка з інтимними оголошеннями продовжала вікно в світ широкий. В одній із рубрик він прочитав те, для чого не міг знайти назви всі ці клятві роки. Перше, друге, третє... О мамо рідна, цих оголошень були десятки! Та що ж це таке — десятки!!! А він, гуманітарний кретин, у беззвуччі топив свої думи, товкся головою об стіну, вважаючи себе унікальним і обраним! Десятки, два десятки, три десятки оголошень буденно, без надривів, спокійно-преспокійно описували ту формулу пошуку, яка йому ввижалася лише у сновидіннях. Він отримав канал під'єднання до цілого океану вільних можливостей. Тримаючи газетку в руках, він зацементувався в позі навколішки. Було враження, що на цьому припо-рошеному стриху, який був моргом для речей-відходів, від нього ховали цілий світ, цілу галактику. Як у казці

про Нарнію, хлопець ненароком, нічого не плануючи, відкрив тунель до іншого світу, де нарешті зможе бути собою. Він зачудовано сидів на стриху, нічого не помічаючи, і складав плани вишуканої помсти. З закупо-реного мрійника він перетворився на пірата-корсара, який шмагатиме спину злого світу. Вектор руху набув осмисленості, знайшовся вихід із лабіринту, в якому Ромин син був білою мишкою. Усе стало на свої місця.

— У руках я тримаю доказ, що я існую. Я є.

Упали вартові вежі його країни, вітер порозносив її іграшкові пістолетики, і Ромин син раптом зрозумів, що країна всі ці роки тримала його в темному підвалі з викрученою лампочкою. Він зрозумів, що країна була його мороком, тьмою, вічними присмерками, і він вдячний їй за те, що навчила бачити навіть у темряві. Країна зробила його самотньою автономією, і він вдячний їй за те, що навчився трактувати себе як одиничного абсолюту. Країна своєю силовою педагогікою домоглася зворотно діаметральних результатів: він став найніжнішою ніжністю, найлюбовнішою любов'ю.

Вона все зробила правильно.

15

Каміл став забороненим коханням Єфросинії. Зача-кловане коло почало розганятися зусиллями заборон. Їхні очі лазером пропалювали стіни й відстані. Каміл і Єфросинія гачкувалися один за одного всюди, де лише перетиналися. Поволі їхні два простори зсувалися до-купи і творили спільний терен, в якому вже неможливо було уникнути перетину. А вони й не уникали. Вона гіп-нотично дивилася в його голубинь і ставила плин часу на паузу. Заборонений плід усміхався щокоямочками

і поправляв картуза, і цей недбалий жест поправлення картуза прицвяшував її до шершавої стіни стодоли, а далі вона вже не пам'ятала, бо то був суцільний стан солодкого киселю, який ваговито розтікався тілом і затерпав у всіх суглобах.

— Ти вийдеш сюди після того, як ґерр і фрау пове-
черяють?

— Не знаю, не знаю...

— Ну вийди...

— Не знаю...

— Ну вийди...

— Нам не можна...

— Я знаю... Я буду тебе чекати...

— Я боюся...

— Вийдеш?

Усе — пошепки, і цей шепіт лоскотав більше, ніж го-
лос. Каміл не проявив жодного натиску, жодної агресії,
він просто обкутав Єфросинію таким шепотом, який
лише кінчиками губ торкався мочки вуха, і від нього
підкошувалися коліна й заплющувалися повіки. Звісно,
вона вийде після вечері на хвилю, коли двором пра-
витиме амбре матіоли. Єфросинія не могла воювати
за своє заборонене кохання, адже ґросмейстери не
можуть бути воїнами. Вона могла лише не допустити
його, присікти, викорчувати, облити гербіцидом.

Але чех усе вирішив сам.

— Я її кохаю.

Стоячи на ясеновому паркеті, Каміл нервово покусує
нижню губу в очікуванні вердикту. Фрау відкладає жур-
нал убік і ледве стримується, щоб не розцілувати чеха
за його орлину безбоязність. Камілове повідомлення
зіткане зі шляхетної чесності, а ця зброя ніколи не
промахується. Чех довго думав, чи взагалі варто вино-
сити цю історію на арбітраж фрау, — і все-таки вирішив
діяти нестандартно. Хитро.

— Я її кохаю. Я не можу більше цього приховувати. Я знаю, що за ці слова і мене, і її чекає страшне покарання, може, навіть смерть. Закон забороняє будь-які контакти між ost-ами. Та я більше так не можу. Не можу.

Фрау відчула себе шекспірівським вершителем чужих доль. Вона й раніше помічала, що її служниця Єфросинія заледве втамовує в собі циклони-антициклони, тільки й норовить вибігти у двір за будь-яким дріб'язком, а повертається, як підпалений фаєр. Закоханість нереально чимось прикрити, фрау знає це по собі, тому що вона теж світилася, мов люмінесцентний фотон, коли німець захопив її. Фрау добре знає цей лихоманний блиск очей. Вона їм не може нічим зарадити. Закон є закон. За його порушення світить жорстока кара, а тим паче коли герр працює на країну. Кохання супроти правил. Любов супроти заборон. Почуття супроти регламенту.

— Навіщо ти мені це кажеш? Ти ж знаєш, вам не можна бути разом. Крапка.

— Я знаю, фрау, знаю. Я дуже через це страждаю. Та моє почуття бере гору над здоровим глуздом. Лише у ваших силах припинити це шаленство — сам я не зможу цього зробити. Я не зможу без неї, тому сам на це не наважуся ніколи. От якщо примусите ви — тільки тоді.

Фрау вірила саме в таке кохання — божевільне, безрозсудне, мужнє, молодецьке. Вона побачила в Камілові персонажа любовних трагедій, ладного навіть у кімнаті тортур співати романси. Розчавити їхнє кохання не складало жодних зусиль — воно вже було розчавленим у саму мить свого зародження тут, у цьому помісті заборонених почуттів. Країна, в якій є вищі арійці й нижчі ost-и, зробить усе, аби заборонене кохання скуштувало автоматної черги. Заборонене кохання вкривається тонкою шкірою романтики й шарму саме від цього — від відчуття небезпеки. Арктичний вітер табу ще більше спонукає квітку до життя й цвітіння.

Фрау дивилася через вікно, як Каміл знесилено присів на лавку і нервово закурив папіросу. Погляд спустошеного опудала, вичиненого професійним таксидермістом. Гарний екземпляр у колекції розстріляних почуттів. Чех зняв картуза, почав обома руками терти обличчя, ніби приводячи себе до тями після чогось фатального. Папіроса згорала швидше від його думок.

— Чи правильно я вчинив? Чи спрацює цей ризикований план?

Фрау відчула себе маніпульованою. Вона вловила мудрований задум чеха. Відкритися повністю — щоб обеззброїти.

— Геніально, чорт забирай! Ну до чого ж розумник. Каміл-Каміл...

Фрау дивилася на Каміла, а бачила жорстокість країни. За всі роки, проведені тут, біля найкоханішого на планеті німця, фрау вперше побачила у своїй новій країні монстра. Тривала війна, їхнє помістя працювало на армійський провіант, її чоловік щиро вірив у міфологему свого вождя, по всьому матеріку душі убієнних стали графою статистичних звітів, — і це вона якось мирила в собі, бо жила в сосновому бору, під безхмарим небом і з любов'ю попарована. Неможливість бути щасливим у коханні — ось цього вона не могла пробачити країні. Вона вважала, що всі офіційні законодавства–конституції–легітимації мають стосуватися лише публічного простору, а не особистого. Табу на кохання було тим аперкотом, який вивів фрау із насидженої рівноваги. Вона відчула свою відповідальність і навіть прогріх за ту драму, яка грозовою хмарою нависла над цими обома. Каміл своїм зізнанням продірявив її скафандр, вона відчула нестачу кисню, ось-ось у неї станеться апное. Кудись зникло її бравурне зачудування країною, що несе

високі істини. Тигровими очима країна дивилася на флірт Каміла і Єфросинії, і від цього погляду у фрау стигли еритроцити, начебто це була її, а не чужа, історія. Фрау захотіла зійти з цієї каруселі.

Минув день, другий, п'ятий. Каміл не знає, де себе подіти після зізнання на ясеновому паркеті.

— Фрау якось по-іншому почала на мене дивитися. Уже минуло кілька днів, як я пішов ва-банк, та досі так і не розумію, яким є рішення фрау. Коли ми бачимося з нею, то в її очах я помічаю те, чого раніше не було. Вона ніби вивчає мене. Ніби влаштовує якесь випробування, про правила якого я не знаю. Можливо, її доброта і людяність виявилася облудою?

Аж раптом:

— Каміле, зайди до мене перед обідом.

Зайшов. Хвилюється. Йому це пасує.

— Будемо вважати, що ніякої розмови між нами не було. Я нічого не знаю про ваш зв'язок. Якщо на вас хтось донесе, я нічим не зможу допомогти. Якщо це станеться, то я вчиню так, як вимагає закон. Я нічого не знаю. Ти все зрозумів?

— Зрозумів, фрау. Дякую великодушно!

— За що ти мені дякуєш?

— За все, фрау.

— Ну добре. Можеш іти. Хоча ні, постривай. Я не дуже задоволена, як ти обходжуєш штамбові троянди. Вони щеплені на пагоні шипшини, і ти постійно мусиш видаляти найменші відростки вниз, біля землі, щоб не розвивалася шипшинова культура. Але тобі треба не просто відчикрижити сам відросток, а «з м'ясом», тобто зі шматочком стебла. Не бійся цього, так має бути. Ти мене чуєш?

— Чую, фрау. Я буду робити все, як ви велите.

— Окрім того, я помітила, що ти занадто бережливо ставишся до бутонів. Це шкодить рослині. У першій

половині літа ти маєш видаляти бутони, — тоді троянда нарощуватиме крону, а не цвіт. Також ти маєш обрізати всі пагони, які ростуть усередину крони, — буде кращою циркуляція повітря. Усе зрозумів?

— Так, фрау. Дякую, фрау!

Каміл не вийшов, а вилетів надвір. Його план спрацював. Спрацював! Хто міг би подумати, що бутони треба зрізати?

16

Roma має рідну сестру. Стосунки теплі саме тому, що завжди були на відстані, а це завжди запорука здорових, не обтяжених кровною любов'ю взаємин: ніхто ні в кого не вростає аж у підшкірну зону. У 2000-ні сестра ввірувала в те, що можна льогко стати мільйонеркою, продаючи в системі мережевого маркетингу зубні пасти, плинн до миття посуду і шампуні. В цю купи-продай-секту її затигнула подруга, яка була висока, наче баскетбольний дрин, і мала жиладу шию. Вона завербувала сестру в систему мережевого маркетингу, продавши мрію про «все залежить лише від тебе», «ти і тільки ти можеш усього досягнути, якщо матимеш потужну мрію», «мільйон неодмінно буде, тому що мрії матеріалізуються». Високоросла подруга належала до того типу гіперактивних, яку навіть якщо висадити на одному з 27 супутників Урана — вона й там потрафить знайти довірливого гуманоїда, кому по заріз треба вимочувати білизну в унікальному кондиціонері з наночастинками.

— Я розпочинаю власний бізнес. Для мене це дуже важливо. Прийди на нашу презентацію! — коли сестра попрохала, то Roma не могла відмовити з міркувань поваги до мрії.

Прийшла. Бізнес стартував із якоїсь «явочної квартири», де була велика кімната, призначена для втюху-

вання мрій. Кожен із неофітів цієї торговельної секти мав завдання привести сюди мінімум двох гостей, які, на думку аферистів, мали б одразу скупити всі зубні пасти, пральні порошки й інші рідини. Усіх розсадили колом, у центрі стояв ватман із кольоровими маркерами, й усю цю неминучу родинну атмосферу увінчувала мільйонерка. Принаймні так вона представилася. Одягнута у ширпотребний «краківський базар», ця тітонька ламала всі уявлення про мільйонерок. Вона мала паскудні й запущені зуби, на голові — хімія, в дешевому взутті з оббитими носами і заболоченими задниками. Мільйонерка гордо розповіла, що має під собою цілу піраміду контрагентів, і тому вона, звичайна секретарка з заводу телеграфної апаратури, стала мільйонеркою. Сюди мільйонерка приїхала, мабуть, приміською маршруткою, бо часто підглядала на годинник, боячись не встигнути на останній рейс.

Вона розповіла присутнім, що зубні пасти цієї фірми настільки чудодійні, що кожен, хто їх продає, просто приречений стати мільйонером. А коли мова зайшла про пральні порошки і засіб для видалення плям, почався перфоменс. Дві молоденькі служительки культу притарабанили з кухні стіл, два тазики і трикотажне лахміття. Мільйонерка, наче ілюзіоніст у цирку, попід носом глядачам поносила ганчірки, щоб пересвідчитися, що це дійсно ганчірки.

— В один тазик я наливаю рідину звичайної фірми, а в інший — наш унікальний неповторний засіб. А тепер уважно дивіться.

Задні ряди тих, хто починав сьогодні свій бізнес, аж привстали. Мільйонерка обидва шматки трикотажу облила зеленкою — і по черзі почала опускати в різні тазики. Махалай-бахалай, махалай-бахалай — оппа, і мільйонерка, вся в піні, дістає ганчірку зі звичайного засобу.

— Зеленка майже не відіпралася. Бачите, бачите? А зараз я дістаю ту саму поплямлену річ із нашого унікального неповторного засобу. Усі дивіться уважно.

На заводі телеграфної апаратури дуже цікаві секретарки працюють. Махалай-бахалай, махалай-бахалай — і з піни вигулькнула ганчірка без слідів зеленки. Коло замкнулось. Клема впала в усіх, хто нині розпочинає свій шлях до мільйона. Відбулося законтачення. Це прочитувалося в очах сестри, яка дивилася на тазики з водою — і бачила ісуохристове чудо. На власні очі вона побачила, як секретарка з заводу телеграфної апаратури випромінює ореол успіху, тому що зеленка зникла, її немає, вона кудись випаровувалася, й інакше, ніж чудом, це ніяк не можна назвати. Мільйонерка, працюючи по заготовленому сценарієві, вирішила добити присутніх неофітів.

— А тепер дивіться сюди. Я вам зараз доведу, що наш засіб цілком безпечний. Дивіться уважно.

Мільйонерка, наче Девід Копперфілд, демонічним поглядом обвела всю залу, відкоркувала пляшку з засобом для виведення плям, налила тягучу рідину в ковпачок-дозатор — і випила. Боже! Мільйонерка залпом перехилила плямовивідник, як келишок яєчного лікеру. Сестра аж ахнула. Тієї миті вона остаточно вирішила стати мільйонеркою.

Вона — з покоління тих, кого надламав злам епох. Її інфантильна мрія про мільйон набула такої шаржовості, що всі гроші пішли на презентації і платні тренінги для продавців сраної хімії. Над ліжком з'явилися так звані мотиваційні плакати. Аплікації. Дуже милі. На картонку клеєм ПВА були приліплені матеріалізовані мрії: пляж, море, пальми, кабриолет із відкидним верхом, столик із тропічними фруктами і шампанським, у куточку наклеєне сонечко. На думку сестри, щоденне споглядання цього плаката мало би закінчитися ма-

теріалізацією. Проте в торговельній секті їй сказали, що ефект від споглядання мотиваційного плаката буде неповним, якщо вона не придбає лекційний курс на аудіокасетах. Уся зарплата пішла на муру, яку, згідно з інструкцією, слід було слухати лише в навушниках і на самоті. Щовечора сестра виганяла всіх хатніх зі своєї кімнати, зачиналася зсередини, втуплювалася в мотиваційний плакат і до другої ночі слухала касету за касетою, лекцію за лекцією. Деякі з них передбачали зомбувальне повторювання певних фраз, тож нічну тишу інколи порушував молитовний речитатив майбутньої мільйонерки. Увесь столик був завалений буклетами і проспектами, де описувалася психологічна складова віри в мільйон, в успіх, у незалежність, у кабріолет.

Коли Рома крадькома прочитала один із них, то натрапила на те, що змусило заповажати цих аферистів-локшиновішалників із мережевого маркетингу. Вони тонко підбирали ключі до своїх одержимих адептів. В одній із брошур так було й написано:

«Будьте готові, що ваші рідні, чи батьки, чи діти не розумітимуть вас, не віритимуть у ваш скорий успіх. Будьте готові до родинних конфліктів. Але ви мусите стояти вище всіх цих нещасних і лінивих людей, які ніколи не матимуть успіху. Ви мусите стояти на своєму, тому що ваш успіх має бути освячений вашою принциповістю, адже Уолт Дійсне обійшов понад 100 американських банків, перш ніж йому дали кредит на його мрію, ви мусите бути з цієї когорти обраних, які твердо йдуть до мети і здолають усі негаразди».

— От паразити! — подумала Рома і вирішила діяти.

У сестри були унікальні й неповторні пральні порошки й зубні пасти, а в Рома був Волхв. Однокурсник, що став магом, відуном, віщуном, характерником. Зцілення, нехристиянський екзорцизм, замовляння

погоди — Волхв усе це вмів, і Рома нізачо не повірила б, якби на власні очі не бачила цих сеансів. Свої прийоми громадян Волхв проводив у звичайній хрущовці позаду Янівського цвинтаря, він виганяв духа, людина несамовитим голосом пищала так, що на кухні тріскала шиба, а Рома мало в штани не наробила.

— Я спробую тобі допомогти, — Волхв одразу погодився, вислухавши розповідь. — Я витягував людей із Білого Братства. Я вже мав справу з досить сильними техніками зомбування. Думаю, тут буде щось подібне. Твоя сестра зможе прийти до мене на прийом?

— Тут є проблема. Вона ж одразу здогадається, що тут щось не так.

— Хмм... А, може, зробимо хитро? Ти скажи їй, що я зацікавився її товарами і теж хочу вступити в їхню фірму. І з цією метою хотів би з нею зустрітися і трохи більше розпитати про все.

— Оце буде сам раз! Так і робимо!

За два дні Рома зі сестрою сиділи на кухні звичайної хрущовки, де тріщина в шибі була заліплена прозорим скотчем. Волхв закінчував прийом якоїсь жіночки з відсутнім поглядом (її мучив дух сина, що скоїв самогубство через її заборону женитися). Було відчуття, ніби вони в поліклініці під кабінетом уролога. Рома була вражена тим, що сестра аж так одержима продажами пральних порошків, що навіть не помітила всієї підозрілості свого перебування в цьому явно підступному місці десь на околиці міста. Це була вона й не вона. Навіть сидючи тут, на цій тісній кухні, вона розповідала про всі переваги свого товару і про те, що вона готова укласти парі. Просто тут і зараз.

— Давай укладемо парі на те, що рівно за рік (яке нині число?) в мене під хатою стоятиме мерседес. Давай? На що закладаємося?

— На мерседес.

- Перестань! Я серйозно. Давай на ящик коньяку.
- Закарпатського.
- Усе. Давай руку. Перебили. Рівно за рік.

Волхв запросив до кімнати. Почалася співбесіда. Сестра, натхненна цікавістю до її мільйонного бізнесу, щебетала про всі нюанси й тонкощі плямовивідників і шампунів, які можна навіть пити і якими вона вдома підливає пеларгонії. Рома хотіла плакати ридма, тому що найважче — коли близькі люди втрачають зв'язок із реальністю. Сестра не прочитувала жоден із тих підтекстів, якими була нашпигована ця кімната й ця ситуація. В якийсь момент Рома захотіла кричати голосом ено-та, щоб шибки тріснули. Сестра була в ударі, бо в очах співрозмовника бачила цілковите розуміння й підтакування. З почуттям виконаного обов'язку обоє покинули хрущовку, Рома посадила сестру на маршрутку.

— Я тобі дуже дякую! Від щирого серця! Думаю, він точно купить ключ до нашого бізнесу. Для нього це не гроші — це самореалізація, особистісне зростання. Будеш мати ще таких знайомих — улаштуй нам зустріч. Це зовсім інший рівень. Зовсім інший! Я тобі дуже дякую! Па!

Рома з нетерпінням хотіла почути від Волхва діагноз. Повернувшись до хрущовочної квартири, Рома застала його з якимось блискучим предметом над знімком сестри 9 на 13. Він водив предметом по фото і щось нашіптував.

— Це називається кліпса. Що я тобі можу сказати? Її потрібно витягати. До неї застосована та сама техніка, що в усіх деструктивних сектах. Зомбування на есхатологічній основі.

— Тобто?

— Тобто на основі віри в порятунок. Якщо в релігії це віра в порятунок через спасіння чи смиренність, то тут набагато небезпечніший різновид — віра в по-

рятунок від злиднів, бідності й примітивного життя. Незадоволення життям — це стан 99 % людей, і якщо в цей ґрунт правильно покласти зернину зомбування — буде біда. Твоя сестра щиро вірить у те, що її діяльність у мережевому маркетингу врятує її. Жодні вмовляння не подіють. Жодні звертання до здорового глузду, до логіки — це все безрезультатно. Ви всі вдома мусите змиритися з тим, що це вже не вона. Це вже не та людина, яку ви знали й любили до зомбування. Ви з нею хочете розмовляти як завжди, але перед вами вже інша особистість із перепрошитою мотивацією і пріоритетами. Сама вона з цього не вийде. Ну хіба що за декілька років — та й то коли сама побачить, що ніякого мільйона не існує, і коли вона сама зістрибне з голки їхніх тренінгів, виїзних семінарів і пікніків, лекцій і так далі. Або й не зістрибне. Треба витягати.

— Я за. Ми мусимо її рятувати, бо вона і хату продасть і всі цінні речі винесе.

— Цілком можливо. Та попереджаю: це тривалий процес. Я не можу працювати з нею напряду — вона все розкусить і ще більше замкнеться. Я можу працювати лише через фото, дистанційно. Це буде довго. Результат — до року часу.

— А швидше?

— Є один варіант, але не всі на нього погоджуються.

— Який?

— Мені для під'єднання до її свідомості потрібна людина, яка перебуває з нею в кровних зв'язках. Наприклад, ти.

— Я???

— Ти її рідна сестра?

— Рідна.

— Ти впевнена в цьому?

— Ну, так. А що?

— Я питаю, бо якщо хтось із вас нагуляний, або ви зведені сестри, то постраждає та людина, яка погодиться. Тобто ти.

— Мені перепитати в мами, чи хтось із нас не нагуляна?

— Було би бажано.

Жесть... Дієвість витягування сестри зі зазомбованого стану залежить від родинної чесності. Від того, чи, бува, Рома чогось не знає такого, що оповите мороком таїни. Хоча — чи знаємо ми своїх батьків? Що ми можемо знати про той період, коли нас іще не існувало? Чи завжди наші батьки аж такі розкриті перед нами? Чи все ми знаємо про ту, в чиєму лоні ти плавала? Рома вирішила йти за своїм внутрішнім компасом.

— Ми рідні. Я готова. Кажі, що я маю робити?

— Завтра. Приходь завтра. Натще. На голодний шлунок. Завтра.

Наступного дня Рома їхала до Волхва як на сеанс чогось екстраординарного. Кровна сестра, язичницький ритуал, Волхв, жертва зомбування на есхатологічній основі — дофамін просто заливав, цей гормон щастя, щастя щось утнути значиме й героїчне. Ще нічого не відбулося, а Рома вже була переповнена почуттям самоповаги й показушної жертвовності, аж маршрутку злегка кренило на її бік.

Хрущовочна квартира, де кровну сестру мали застосувати в дійстві оракула, зустріла тихістю й принишклістю. Пафосна проза, з якою вона зайшла в помешкання, де виганяють бісів і мільйонерів, умить розсіялася, коли Волхв у білих шатах вийшов із кімнати. Схожий на убранство священників, цей халат зі стоячими і непомірно широкими рукавами висадив цілий десант запитань:

— Що це за одяг?

— Це ритуальний одяг. Бачиш ці візерунки на манжетах? Їм кілька тисяч років. Вони символізують мое

право звертатися до духів природи і неба. Для духів землі й вогню в мене інший одяг. Роззувайся і проходи. Ти натщесерце? Нічого не їла, не пила?

— Нічо'.

Рота одягнула свою сміливість у памперс і ступила крок уперед. Її розпирала і цікавість, і бентежність водночас. Волхв мав зовсім інший вираз обличчя, ніж зазвичай: більш зосереджений, сконцентрований. Рота почала відчувати себе на перепутті: ось зараз я ввійду навіть не в кімнату з атласними шторами і закнижним сервантом, а в магістраль незбагнених енергій, що працюють за своїми законами, і ти для них — лишень тілесна оболонка, теплова плямка, згусток випромінювань. Опановуючи свій захмелений інтригою настрій, Рота зібралася докупно думками і ступила за поріг.

— Цей ритуал називається Вхід У Голубі Ворота. Ти маєш зайти осюди, стати рівно перед цим предметом і за мою команду представитися. Ти маєш назвати своє ім'я і пояснити, що й за кого ти просиш. Своїми словами, але дуже лаконічно й стисло. Ти просиш за свою кровну сестру таку-то. Просиш, щоб вона повернулася до своєї попередньої сутності. Треба вкластися буквально в 2–3 речення. Пізніше за мою команду ти, не обертаючись спиною до священного предмета, повільно вийдеш задом за лінію.

— Це все?

— Я мушу попередити, що коли ти стоятимеш у Голубих Воротах, може терпнути попереk або ноги. Це не тому, що я тобі навіюю — просто часто так буває. Але ти мусиш себе опанувати і спокійно вийти за лінію. Якщо ти вчасно не вийдеш за лінію, я вже не зможу тобі допомогти. Роби все спокійно і конкретно. Зайшла, представилася, попросила і за мою команду легенько вийшла назад. Зрозуміла?

Волхв поставив на килим два предмети, схожі на підсвічники. Підставки цих предметів мали оздобу у вигляді цитат, курсивом вигравіруваних по плавних краях. Доверху стримів затуплений шпиль чи щось схоже на нього. Волхв поклав на обидва вершечки шпилів дві книженції, два фоліанти в порепаній палітурці, геть замизганій і прадавній. Два аля-підсвічники були розставлені немов під лінійку — це й була та уявна лінія, за якою починаються Голубі Ворота. Волхв пояснив, що він починає підготовку до входження, Рома має мовчати, та ні в якому разі не прислухатися до його шептання і мантрів. Волхв тихцем промимрював древні тексти, вони здалися на слух праслов'янськими, бо містили всілякі рудиментарні закінчення слів, як у «Повісті временних літ». Волхв робив усе на диво усвідомлено й серйозно — цим він разюче відрізнявся від ксьондзів, які вічно так белькочуть і лепечуть літургійні піснеспіви, ніби запізнюються на реєстрацію в аеропорт. Волхв кожне слово ніби зважував на ювелірних вагах, підкидаючи до рівноваги по міліграмові. Раптом він почав нарощувати темпоритм свого славослів'я, градус його шепоту зростав — і ось він на півслові затнувся і різко зиркнув:

— Час настав. Можеш заходити в Голубі Ворота.

Рома переступила уявну лінію між двома фоліантами і, бігме, відчула на обличчі літеплий вітерець, незначний такий дмух, ніби й дійсно ввійшла в якесь приміщення знадвору. Вона розуміла, що стоїть собі в хрущовочній кімнатчині з атласними шторами, але було таке відчуття, ніби потрапила під відкритий перетяг. Перед нею на своєрідному п'єдесталі стояв чи то кубок, чи то лицарський келих, чи то чарка, вся інкрустована каменями кольору морської хвилі. Дивлячись на цей священний предмет, Рома назвала своє ім'я і тезово висловила прохання за кровну сестру. Сказала

все компактно й зграбно — аж сама здивувалася — і замовкла. Рома стовбичила в Голубих Воротах, не бачачи тут ні воріт, ні нічого таємничого — лише відчувала, що в чоло дмухає невидимий вітерець. Звідки він тут може взятися?

Як і попереджав Волхв, Рома раптом відчула, як починає затерпати її спина. По хребту донизу стікала атрофація всіх чуттів. Це можна було би списати на навіювання Волхва — але стан, коли ти втрачаєш свій хребет і перестаєш його відчувати, перетворюючись на фляк, який чудом іще стоїть на ногах із пап'є-маше, які теж починають терпнути й покидати зону чуттів, — Рома вперше опинилася в ситуації, коли тверезий розум каже одне, зате ірраціональність усе одно бере все в свої руки, і ось твій власний хребет випадає з твого тіла, і ти не можеш із цим нічого вдіяти. Волхв помітив ляк і переполох, але своїм заперечувальним кивком наказав терпіти і чекати на сигнал виходити. Рома думала, що впаде замертво. Священний предмет у вигляді кубка стояв непорушно, як і прохачка, з тією лишень різницею, що він був неживий. Хоча ні — Рома бачила, як на кубкові почали відбиватися певні тіні, яких не мало б тут бути, тому що вони не в лісі і не просто неба. Стоячи на дерев'яних ходулях, Рома згадала настанову Волхва тримати себе в руках і на ногах, інакше він нічим не допоможе. Ця хвилина-друга затерпності тривала, зупевне, цілу годину — аж раптом Рома побачила сигнал Волхва:

— Виходь!

Кінцівками, які відчувалися десь так на третину, Рома акуратно подибала назад, перетинаючи лінію між книженціями.

— Усе. Ти молодець. Голубі Ворота тебе вислухали. Я отримав дозвіл. Мені дозволили. Тепер я маю прямий доступ до твоєї сестри. Сядь, віддихайся. Спина терпла? Я ж казав. А зараз уже як?

Романа присіла на фотель. Якби вона курила, то зараз випахкотіла би цілу пачку. Захотілося з'їсти шаурму чи чогось м'ясного. Подвійну порцію. Волхв тим часом тендітно збирав усі атрибути ритуалу. У позі навкарачки він мав дуже відданий й прислужливий вигляд. Це додавало Волхву ще більшої сили — саме ця смиренна поза посередині звичайнісінької квартири. Романа навіть не сумнівалася, що ритуал Входу У Голубі Ворота дасть результат, і мережевий маркетинг утратить один цінний кадр. Проте станеться це не зразу — приблизно за 3 місяці. Так сказав Волхв. Підстав не вірити людині, яка має халат із кількатисячолітніми візерунками, не було.

І справді, в це тяжко повірити: одного листопадового дня сестра прокинулася зі страшенним головним болем. Таке враження, в неї ламався череп, і мозкові звивини рвалися на свіже повітря. Ще вчора вона, лежачи в ліжку, слухала через навушники нову порцію аудіолекцій, а наступного ранку немовбито прозріла й отетеріла. Мотиваційний плакат із наклеєними пляжами і кабриолетами полетів до смітника, туди ж — одним гамузом ціла фонотека лекцій, туди ж — усі буклети і брошури. За півгодини все це горіло яскравим полум'ям на подвір'ї. Вогонь пожирав облуду, кіптява мрії про мільйон таранила осінній небосхил, мама хрестилася і біла поклони вдячності, так і не зрозумівши, що християнство тут ні до чого, радше навпаки.

Коли сталося чудо, Романа потелефонувала Волхву і подякувала. Він казав, що передасть Голубим Воротам.

У мене теж є сестра. Напередодні її першого весілля на початку 90-х мене змусили йти на поля й діброви збирати барвінок для вінка нареченої. Весілля мало бути пасторальним, а за традицією, барвінок — символ дівчачої незайманості. Який у сраці барвінок? Я всі ноги собі пообцарапував.

Сестрине весілля стало знаменним тим, що на нього приїхав тато, який жив за кордоном і мав іншу сім'ю. Тато приїхав на власній автівці, подолавши 3 тисячі кілометрів, і в той час автомобіль такої марки був диковинкою в містечку, тож тато задля безпеки вирішив ночувати її в гаражах, де начальником був його шкільний товариш.

— Щось станеться, — підказувало передчуття.

Ми мали їхати на птахофабрику за курми. По тому, як зблід тато, я зрозумів, що курей не буде. Бандити вистежили іномарку і вирішили «бомбанути» гаражі, які здалеку були схожі на космодромний ангар. Металеві ворота вирізали болгаркою, та щонайгірше — проламали голову сторожеві. У той час особливо цінні речі сторожували хворі неповороткі пенсіонери, які нічні зміни трактували як нагоду допізна подивитися переносний телевізор і під ранок відіспатися. Очевидно, саме під ранок зловмисники оглушили старика чимось важким, уся кабінка була заляпана кров'ю, а пенсіонер лежав на правому боці при увімкненому телевізорі. Побачивши цю кримінальну картину, я почав злитися, бо розумів, що не лише курей, а й самого весілля не буде, а я вже себе налаштував; окрім того, вже навчився танцювати вальс на раз-два-три.

Приїхала швидка, забрала старого. Татів товариш домовився з медиками не фіксувати цю госпіталізацію як розбійний напад, натомість тато взяв на себе всі видатки на лікування пенсіонера. Той уже очуняв, розплющив очі і почав навіть щось розповідати, але тато його швидко забалакав, перевів тему і сунув у фуфайку гроші, призначені для курей.

— Поїхали до Маційовського, — скомандував татів товариш, відчуваючи свою вину за ексцес.

То був їхній спільний однокласник. Кончена тварюка, все життя в бандитизмі й рекеті, ватажок місцевих

уродів. Він жив у гарному маєтку, з інкрустованими дзеркальними вставками в штукатурку, це був крик моди на початках моєї країни. Маційовский вийшов із будинку з цигаркою в зубах, мружачи одне око, в білій майці, розтоптаних капцях, худий, як дистрофік — до болю схожий на ексцентричних персонажів із фільмів Кустуріці. Вони щось пошепталися, поки я стояв біля брами, і тато діловито вийшов.

— А тепер — додому, — я відчув нотки полегшення в його баритоні.

Весілля вирішили не скасовувати. Протягом дня до нас кілька разів приїжджала машина з п'ятьма бритоголовими імбецилами. Тато давав їм гроші на заправку, і вони з форсом, видаючи звуки гальмівних колодок, їхали далі шукати викрадене авто. Так тривало півтижня, для мене завжди було загадкою, звідки в тата такі запаси банкнот. Усі попередні рази лисий водій просто опускав шибку і брав скручені в трубку гроші. Та цього разу все було інакше. Пацанва вийшла з машини, я ще ніколи не бачив табуна гіпопотамів так близько.

— Де? — по цьому татовому запитанню я докумекав: знайшли.

Обпершись обома руками об капот, вони щось пояснювали. Бритоголові поїхали, а тато розпрямився і закатав собі рукави. По цьому багатозначному жестові я зрозумів: екшн тільки-но починається. Перше, що тато зробив, — пішов на пошту, у відділ міжнародних дзвінків. Він викликав друга. Той мав привезти гроші — викуп за автомобіль. Пізніше я довідався, що орли Маційовського знайшли татову машину на межі з Закарпатською областю, і викрадачі готові були її віддати за певну винагороду.

З двома авіапересадками наступного ж дня, як штик, прилетів друг із грішми і пістолетом у кобурі. «Стрілка» біля машини була призначена на третю ночі. Звечора

тато з грішми і друг зі зброєю вирушили в сусідню область. Увесь цей ганґста-сюжет цілу ніч тривожив мій спокій, аж коли під ранок, коли ще навіть перші півні не роздуплилися, я почув приємне деренчання мотору біля будинку. Наречена спала, як убита, хоча її вікна виходили саме на вулицю, а я в одних майтках прибіг до сіней.

Тато не скидався на щасливого власника повернутої машини. Він був ладен голіруч розпороти живіт акулі і вийняти звідти всі скарби підводного світу. На ньому обличчя не було. Мабуть, із таким виразом нацисти вели на страту представників нижчих рас. Тато був дистильованою злобою, гнівом, ненавистю. Я не міг уторопати, в чім справа, адже його машина стоїть ось тут, уся вимита і навіть новіша, ніж була.

Розгадка прийшла вже вдень, коли тато відіспався, з'їв лечо і подобрішав. Коли він без зайвих деталей усе розповів, я навіть почав ним гордитися, бо мій підлітковий максималізм навряд чи переніс би таку гіркоту досади. Виродками, які розгартали голову сторожеві і викрали татову машину, виявилися... орли Маційовского. Вони же імітували гарячкові пошуки, а насправді гроші, які тато кілька днів запихав через опущену шибку лисому водієві, ця гопота спускала на придорожні ресторації і дівок, які в той час дуже полюбляли добре попоїсти на шару перед груповою. Тепер Маційовский зі своїми бандюками ще й викуп заробили.

Тато не міг повірити, що його однокласник, до якого він звернувся за поміччю, виявиться отакою істотою без назви. Тато бризкав прокльонами, і вони були такими щирими й молитовними, що до кінця року, вже коли все давно лишилося позаду і сестра стала заміжною, ми дізналися про передчасну смерть Маційовского. Його, досвідченого кнура некастрованого, за лічені тижні з'їла невідома хвороба. Куди лишень братки не

возили його — він інтенсивно марнів, хоча й до того був костігрупп ходячий. Я торжествував.

Ховали Маційовського цілим містом. Не те що казаха якогось.

17

Roma вся розцвіла. Тут, у Неаполі, кактус, що пережив тривалу посуху, нарешті розцвів. Roma з дрібної розсади розрослася до пахучої квітки, яка претендує на власне кашпо.

— Слухай, я так тебе й не спитала... А ти чого, власне кажучи, в Неаполі?

Мені немає сенсу відповідати зразу, бо Roma щойно купила туніку. Кольору шкільного автобуса. Я ще такої не бачив, чесне слово. Переїхавши до Неаполя, Roma захворіла на яскраві кольори. Відтепер в її гардеробі багато барвистих шмоток, різних брязкіток на кшталт браслетів, аграфок, брошок на коміри, колье з напівмутного жадеїту і різної форми кулончиків, зазвичай крупнуватих, щоб було видно здаля. Всі ці прикраси їй шалено личать, вона виглядає як лухигу-жінка. Навіть ланцюжок на нозі, з якого прямо над кісточкою звисає хіпі-символ пацифістів. Якби її офіційний чоловік, дяк церковний, побачив на нозі ланцюжок, то, либонь, вирвав би цілу кінцівку і поніс би кропити свяченою водицею. Manolo ревнує — жах. Не до когось конкретного, а до класного вигляду своєї коханої. Йому подобається бути поруч із такою ефектною кобітою, а вона у своєму віці відкрила таку свіжість і експресію, що ссикухи заздять.

Я приїхав до Неаполя на запрошення діаспори. Вони проводять тут свій черговий з'їзд, і мене витягнули виступити перед ними, розказати про країну, яку вони мають честь любити на відстані, бажано трансконтинентальній.

— Будеш їм рубати правду-матку? — Рома скандалістка ще та.

— Я ніколи не говорю того, чого не відчуваю.

Я з того племені, яке у відсотковій пропорції до своєї чисельності посідає почесне перше місце в світі за кількістю тих, хто живе поза своєю країною — майже третина всього населення. Причому живе краще. Я з того племені, у чийй крові є успадкований дар знаходити себе на чужині. У Росії ми кількісно маємо свою Латвію, у Канаді — цілу Естонію, в Америці — свій цілий Кіпр, у шоколадній Бразилії ми маємо свій власний Люксембург, в Аргентині нас назбиралося би на цілу Ісландію. Якщо зібрати до купи всіх, хто мешкає де завгодно по всьому світу, лише не у своїй країні, — то вийшла б Португалія. Ціла Португалія наших, своїх!!

Моє плем'я не тримається своєї землі, як ескімоси чи народи Океанії. Моє плем'я безбожно любить свою країну, як дитина любить маму-алкоголичку, коли ніжні слова йдуть через дефіс із триповерховою лайкою. Чи то окупаційний гніт, чи то власна країна — за будь-яких декорацій моїм плем'ям керує прагматичне «не вийде тут — будемо шукати, де вийде». Або змиримося. Самим створювати комфортний світ — слабб. Простіше примкнути до вже створеного.

Втеча від своєї країни — це постійний дискурс мого життя. Тривалий час я жив життям того, кого зовсім не знав. Я зовсім не знав себе. Я зовсім не знав країни. Між мною і нею була харчова плівка. Змалку мене акуратно загорнули в неї, щоб я не псувався, щоб я не підгнивав своєю країною, яка гнила ударними темпами. Крізь харчову плівку в кілька рядів я бачив не справжню країну, а її заломлені, спотворені, розфокусовані обриси, і загалом усе було б нічого, якби поступове розмотування самого себе не призвело б до сорому. Звільняючись шар за шаром від плівки, я усвідомив, що посередині

світу стою голий і випрілий, весь у паркому конденсаті. І всі дивляться на мене, як на щойно уцінений овоч за спецціною. До мене потягнулися пітні руки людей із кошиками, куди закидують усе найдешевше. Хотілося назад у плівку, однак пізно, черепашка розколоса. Дороги назад не було. Я виявився дешевим, як заварний крем. Я взагалі не мав ціни, коли зрісся зі своєю країною. Це був органічний симбіоз, який сприяв множенню і діленню усіх цифр на нуль.

У в'єтнамців є екзотичний делікатес із білої жаби: ще не до кінця сформований пуголовок через маленький отвір поміщають у кокос; там пуголовок дещо дозріває, вимокає в кокосовому молочці; потім кокос розколюють і дістають м'ясце білої жабки, солодке і смачнуче. Я був тим пуголовком, якого відловили і занурили в кокос. Я дозрівав у солодкому молозиві й чекав, поки хтось не розколупає кокос. Вартувало тільки мене розколоти, я просився до рота. Моя країна — мастак у цій справі. Вона їла мене і прицмокувала. Мені це теж подобалось, я відчував себе корисним.

На шкільних концертах я сольо співав «Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу...», на дні народження своєї країни мама видавала мені з шафи вишиванку, в якій постійно розстібався лівий рукав, ластівки вили свої гнізда біля мого вікна, над головою пробігали сизі хмаринки, я мав свою країну в радіусі 360°, я був щасливий, бо нічого ні в кого не вимагав. Ціле місто збиралося на стадіоні дивитися на козацькі ігри. В ролі козаків були місцеві хлопці, більшість із них пияки, вони змагалися, хто далі кине колоду чи підніме гирю, був кінець літа, з них юшив піт, вони смерділи і сопіли, а потім, у надвечір'я, гуртом ішли на горбочок у виїзну забігайлівку, де починали з пива, а закінчували вранці. Лунав гімн, люди неохоче ставали на висиджені ноги, смажився шашлик, тітьонька з клубу оголошувала в

мікрофон номери народної самодіяльності, сільські колективи в калинових коралях співали потворно фальшиво про «додому я просилася», всі чекали на виступ Зеновія Гучка, я цілий день прів на трибунах і сонно дивився, кому вручають грамоти за успіхи, яких ніхто ніколи не бачив. Навколо мене країна святкувала саму себе, я-пуголовок дозрівав у кокосі і стидався одягати шорти.

Над ліжком я мав прибиті на килимі прапорці, перевернуті догори дригом, і там синя вода постійно заливала жовте сонце. В цій перевернутості була рецептура моєї країни. Вода заливала полум'я, і моя країна диміла-пихтіла, аж очі виїдало. Мені видали водійські права, хоча я ні разу не сидів за кермом. Зуби я лікував на території автопарку в підпільному кабінеті. Аличу, смородину і сливи вже навіть ніхто не збирав, бо не було за що купити цукор для варення. Моя країна стояла раком на гектарах полів. На своїх паях люди працювали, як тисячу років тому, примітивними знаряддями, лопатами і сапками, траплялися інсульти й теплові удари, кусали оси, лунали пісні про «в кінці греблі шумлять верби», читалися молитви за врожай, пікся хліб із сірого борошна, убоге населення панічно боялося відродження імперії зла на сході і порнографічної розпусти на заході. Країна жменями засівала страх перед завтрашнім днем, я бачив цей страх в очах людей, які погоджувалися працювати за безцінь, а там якось буде. Якось і було. Усе було якось.

Я несамовито любив свою країну, до сліз любив саме в цей час дезорієнтацій. Я любив людей за те, що вони не будували планів, мало чим цікавилися, жили з городу й базару і примудрялися вставати на перших звуках гімну.

— За кого би померти сьогодні? — запитували люди, позбавлені планів. — За кого б сьогодні положити душу й тіло?

Я любив їх по-садистськи, бо їм це було найзрозуміліше. Мої юнацькі вірші зневагою кричали до країни, яка не збирає смородину в себе, зате збирає чорницю в Польщі. Яка живе в сараєподібних хатах у себе, зате будує вілли в Валенсії. Яка навіть уночі, коли живої душі немає за версту, переходить дорогу на зелене світло в Лісабоні, зате в себе вдома практикує екстравертний рагулізм. Я любив країну так глибоко, що це перетворилося на кількарічну оргію за право носити своє власне ім'я.

Я свідомо став діаспорою у власній країні. Я перестав хотіти в ній розчинятися. Я хотів вийти з натовпу. Я марно просив:

— Дайте мені право вийти з натовпу навіть тоді, коли цей натовп рухається у правильному напрямку. Змилюйтеся! Якщо це правильний напрямок — я ж усе одно туди прийду. Але я хочу прийти туди сам, іншою стежкою, окремо, усвідомлено, а не під тупіт ніг і зашореність погляду.

Це був мій рятунок від води, яка постійно заливала сонце. Моя країна стала для мене змученою продавчиною солодкої вати на чужому святі життя. В рідних калюжах я бачив перегорілі зорі, які там, на небі, вже були непотрібні. Свій громовідвід я не хотів заземляти саме в цю землю, яка замість того, щоб відштовхувати тебе ввись, жадібно тримала за стопи і звинувачувала у зрадництві. Країна поперебивала все, що їй дісталося у спадок, вона утверджувалася в хуліганстві, вона перелопатила все, що нажили до цього, вона передаровувала дароване, перепродувала спижджене, і я мусів стати діаспорою всередині країни, аби мене не засмоктало в чортову щілину, де жили люди, ображені нью-йорками, забуті парижанами, знехтувані брусселянами, відштовхнуті шенгенами. Ці люди облишили свої затії, застигли в страху поворухнутися. А ті, хто бодай

на щось мітив, забоялися, щоб їх не зміло хвилею нічогонехотіння.

Літаки без неба помирали у своїх ангарах, і я теж помер би в своїй країні, якби остаточно зрісся з нею. Я тримав її на ланцюгах, годував із руки, тому що мав до неба інтерес. До неба. Великі плани на майбутнє були сильнопідючі, люблячі й лагідні, і я був готовий усі літаки аерофлоту віддати терористам, лиш би мені моя країна дала право вирватися з її лона. Я був готовий будь-чим заслужити цей привілей вийти з-під парасольки назовні, на світову зливу, на зливу світів, яких не розгедиш зі своєї щілини. Дзига Всесвіту завертілася — і я зрозумів істинне місце рідної країни в моєму алфавіті. Вона була м'яким знаком — літерою, яка позначала звук, що неможливо відтворити без прив'язки до попереднього чи наступного звуку. Уся моя країна була пом'якшенням чогось попереднього чи наступного. Вона зосереджувалася на вилові пуголовків і їх вимочуванні в солодкому молочці. Вона пом'якшувала своїх громадян до стану цілковитої готовності, коли навіть антикорозійні пружини іржавіють.

У мовчанні дуже багато доброти. Я попросив свою країну помовчати. Попросив замовкнути на якийсь час. Попросив не розповідати мені про усусусів, бо це слово мене ще змалку смішило на уроках. Попросив не розповідати про криївки й партизанщину, тому що вони надихали на приємний карпатський ескапізм біля гірського потічка. Попросив не розповідати про козаччину, бо вона завжди викликала в мене дурнуваті асоціації з піратами, ожирінням і пиятикою. Я попросив свою країну бути доброю до мене і трошки помовчати, дати мені можливість самому скласти думку про м'який знак.

— Помовчи трошки... Послухай голос вітру і сумнівів... Не нав'язуйся. Це некрасиво — нав'язуватися. Я ж

від тебе все одно нікуди не дінуся, навіть якщо очуняюся в Антарктиді посеред імператорських пінгвінів. Нікуди я від тебе не втечу. Просто помовчи і припини спілкуватися зі мною мовою гламурного пафосу на рівні «запануєм і ми, браття». Бо пошлю. Май терпіння. Інакше посваримося, і то надовго.

18

Єфросинія почала уникати Каміла. Щось надшарпнулося в їхній ідилії, щось надтріснуло. Усьому виною Камілів друг дитинства. Томаш.

— А це нічого, що тебе там чекає Мілена?

Єфросинія все чула. Мілена??? А це хто така? Що за Мілена??

Єфросинія напрочуд адаптивна — але не до такого. Вплітатися у шлейф чиїхось незавершених стосунків вона не буде навіть ціною свого щастя. Багато різновидів любові були їй під силу: любов на відстані, любов заочна, любов платонічна, любов абсолютна, любов у кредит, заборонена любов — але не така. Вона не буде № 2.

Єфросинія раптом зненавиділа Каміла. Це сталося так раптово, що аж саму пересмикнуло від такої екстремальності. Ненависть стала obsesійною, всюди(при) сутньою. Єфросинія, дочка південних народів, довела себе до такої точки кипіння, що вже не могла остудити саму себе, і німецьке літо шкварилося на її шкірі. Каміл не знав, як уберегти своє кохання від радіоактивного плутонію обвинувачень. Він сам себе картав за те, що все вирішив одноосібно, та нічого не зробив для розв'язки сюжету.

Мілена дійсно була дівчиною Каміла в Чехії на момент рекрутизації. У них був роман, вони спали разом уже півроку. Їх познайомив Томаш на дегустації коньяків, куди компанія вирішила сходити заради

хохми. Коньяк Mouet виявився таким неперевершеним і янтарним, що того ж вечора Мілена опинилася в обіймах Каміла. Вона була симпатичною, вищою від нього, топ-модельною за всіма параметрами. Не його смак зовсім, але коньяк у голову вдарив так, що відлуння пішло аж у тазо-стегенну зону. Йому ніколи не подобалися дівчата, витягнуті, як корабельні щогли, вони видавалися йому понадміру холодними й полімерними. А тут усе сталося дуже швидко, у сп'янілій мряковині червневої ночі. Мілена приклеїлася до Каміла, а він не дуже-то й протестував, з його боку це була наче вдячність за абсолютну бездіяльність, бо все, що від нього вимагалось, — ерегувати й еякулювати, а який хлопець відмовиться від ляльки-німфи?

Каміл не думав, що вони пара, а Мілена — думала. Закохана у свого партнера, вона сказала на прощання:
— Я буду тебе чекати.

Мілена сказала це радше для Томаша, який весь цей час був головним глядачем і свідком їхнього роману. Томаш для Мілени був гарантом належної поведінки Каміла там, у неволі. Томаш цю місію виконав сповна своїми нагадуваннями — і на Каміловій шиї зашморг непроговорених і недоз'ясованих стосунків затягнувся ще дужче. Лише тепер Каміл зрозумів усю відповідальність за допущені двозначності. Шизофренічно грати на два фронти він не зможе і не буде, бо й фронтів як таких не існує. Є лише тут, у цьому помісті, грандіозне почуття до Єфросинії, яке в одну мить витіснило все на світі, ніби нікого й нічого не було до неї. Мілена перейшла до розряду звичайного сексуального досвіду, і в цьому Каміл не вбачав ніякого приниження для неї — зрештою вона отримала від нього все, що хотіла. Єдине але: все це не було сказане вголос. Усе це склалося в єдиний пазл лише в його голові, а отже, він — перелюбник.

Несказаного не існує. Каміл погорів саме на цьому. Колізей завалився, і з-під цих уламків Каміл боявся навіть голову підняти. Єфросинія його четвертувала своїм ігнором. Неможливість поговорити і все пояснити рубала чеха на шматочки. Он яка підступна доля: він щойно отримав від фрау санкцію на свої почуття, як усе полетіло шкереберть через Мілену, яка для нього вже давно стала фігурантом іншого, минулого життя.

— Але як це пояснити Єфросинії???

А вона ще красивішою стала. Ображена, сколихнута, переколошмачена діва. Вона встановила лінійку блок-постів на підході до себе, тож Каміл ударявся чолом об стіну мовчанки і нереагування. Томаш ратував за Мілену. Він знав, що служниця — поза законом. Зв'язок із нею — смертельно небезпечний. Як кращий друг, Томаш хотів Камілові добра, хотів уберегти його від цієї хворобливої закоханості всупереч наказам країни, що не терпіла непослуху. Там його чекає Мілена, а тут — один лише фатум, лезо ножа, несусвітний ризик.

— Ну що, навіть зараз ти стоятимеш на своєму, коли Єфросинія тебе викреслила зі свого життя?

— Так.

— Дурень.

— Поки не поговорю і всього не поясню.

— Двічі дурень.

— Навіть якщо треба буде освідчуватися під бомбами.

Томаш — зразковий друг. Справжні друзі мають давати один одному робити помилки. Каміл не ображався на друга, він ладен був сам себе з'їсти за несміливість. Каміл утратив повагу до себе, а це дуже заразно: інші люди миттю чують запах розкладання честі і злітаються її поклювати. Хай там що, Каміл усе одно робитиме спроби все пояснити Єфросинії. Навіть якщо дове-

деться робити секвестр своїх почуттів. Шукай підхід, телепню, шукай підхід...

Фрау уважно спостерігала за Камілом і Єфросинією. Їй було цікаво встановити діагноз: що саме вирує між ними. Німецьке помістя з часу свого заснування ще не бачило такого джерела напруги. Обоє наелектризовані, мов ебонітові палички. Єфросинія стала розсіяна, вона вже не так смачно готує, як раніше, та їй інколи їй доводиться повторно прибирати після себе. А Каміл починає кожен день так, ніби його чекає сходження на Голгофу. Фрау звикла оточувати себе лише світлом, тому не терпітиме цей бундючний, сумний верлібр у себе під боком, від якого хочеться поглибше заритися в подушку.

— Єфросиніє, ану до мене!

— Слухаю, фрау.

— Ти почала гірше працювати. Ти неуважна. Проливаєш воду, неакуратно миєш підлоги, особливо попри плінтуси. Я ж бачу, що з тобою щось коїться.

— Вибачте, фрау. Я візьму себе в руки і буду стараннішою.

— Ти краще скажи, в чому річ. Це має безпосередній вплив на твою роботу, тож я маю право знати.

— Я не...

— Розкажуй, розкажуй.

Мілена, зрада, пригніченість, обманутість, приниження, попирання, кінець світу — все, що роз'їдало душу, Єфросинія озвучила фрау. Як рідній мамі. І стало легше. Дубова затичка з бабахом вистрелила й полетіла геть, і ацетонні випари Єфросинієвої журби вирвалися назовні. За кілька хвилин усе розвіялося. Психотерапія фрау подіяла безвідмовно. Коли Єфросинія почала хронологічно розповідати ланцюжок подій, то її горе само почало меншати й маліти. Сам факт промовляння вголос розставляв на свої місця всі гострі кути, і вони вже не так драпали й кололи.

— Ну мав він цю срану Мілену в Чехії... Ну і мав... Він же хлопець був, та ще й який ласий... Зрештою, це ж було до мене... Він же ж не заручався з нею... Не присягався...

Вагітна фрау почала усміхатися. Спочатку кутиками губ. Потім гусячими лапками навколо повік. Потім, коли Єфросинія почала вголос міркувати про срану чешку Мілену, фрау не витримала і почала сміятися. В неї заразний, розкотистий сміх, який на останньому реченні перейшов у звивистий регіт. Фрау присідала і тримала себе за живіт, ніби в неї мали води відійти. Її сміхойога справляла терапевтичний ефект, і Єфросинія теж почала підсміхуватися. Спочатку обережно й контрольовано, та що більше фрау видавала смішних пасажів, то більше розсміювалася Єфросинія — і ось вони вже двоє регочуть, як вар'ятки, одна одну ще більше заводячи. І несила сказати собі «стоп!», бо що більше пробуєш опанувати сміх, то більше він розбирає тебе на кавалки, що аж починають боліти поперечні м'язи живота. Легені вивільнили більше повітря, гормон стресу кортизон розсіявся.

— Ну все... Можеш іти. І запам'ятай: те, що зробилося смішним, уже не може бути небезпечним. Це я у Вольтера вчитала.

Єфросинія ніколи не чула про Вольтера. На вечерю вона приготує шикарне соте з баклажанів. Мама навчила. Щоби баклажани не розлізалися, Єфросинія має свій секрет: вона їх на півгодини вимочує в холодній солоній воді, від цього баклажани дубіють і їх можна повноцінно смажити на великому вогні, а не тушкувати, як усі звикли. Коли вона вперше подала фрау своє баклажанне соте, господиня викликала її з кухні і при всіх запитала, що це. Фрау була впевнена, що їсть гриби з часничком.

Сьогодні Єфросинія приготує цю страву з особливою любов'ю.

19

Manolo не зразу знайшов підхід до Рома.

Він був товаришем працедавця, в якого Рома отримала роботу — доглядати стареньку маму з синдромом Рехмельда. Рома вислухала цілу лекцію про цю рідкісну серцево-судинну недугу, яка проявляється болем і здавлюванням у ділянці серця після кожного прийому їжі. Бліда шкіра, піт на обличчі і стискання серця після кожної трапези, — Рома, яка завжди любила смачно попоїсти без жодної шкоди для фігури, навіть не здогадувалася, що такі розлади існують. Рома зобов'язувалася ретельно стежити за тим, щоб старенька донна їла часто і малими порціями, ніколи не переїдала, геть уникала жирного–гострого–смаженого й уживала спазмолітики. Рома обожнювала готувати овочі й інші натуральні продукти, багаті на клітковину, вона навіть знайшла в інтернеті сайт із тисячами рецептів приготування рослинної їжі включно з сиріідством, аюрведою і дієтикою.

— Ну прям подарунок долі! Заодно й сама очищуся від шлаків, — Рома не могла натішитися, що не буде совати стокілограмових бабульок чи міняти їм памперси. Пощастило.

Manolo був запрошений на одну з вігілій — передріздвяну вечерю. Він прийшов у бавовняній футболці з великим зображенням смайлика, який підморгував і в якого був висолоплений язик. Рома ледве стрималася, щоб уголос не засміятися. Вона подумала, що якби її офіційний чоловік, дяк церковний, за святвечірнім столом побачив когось у такому неформатному дрес-кодi, то кутю виклав би на голову.

Manolo розлучений, у нього двоє дорослих синів, мають братський бізнес у Мексиці (завод із виробництва міндобрив), тому більшу частину року пропадають саме там. Колишня дружина влаштувала своє особисте життя одразу ж, вони регулярно зідзвонюються й обмінюються емейлами. У них є мила традиція — у день розлучення ходити удвох до ресторану. Manolo дарує своїй экс-хризантеми — рівно стільки штук, скільки років тому вони розлучилися. Вони дуже весело й зі сміхом проводять час. Невисокий на зріст, досить урівноважений, як на сардинця. Manolo наполягає, що в першу чергу є сардинцем, а не італійцем.

— У нас на Сардинії, — каже Manolo, — найбільше довгожителів, яким поза 100. Більше хіба в Японії. І ми автономні. Завжди пам'ятай це. Автономні. У нас свій король був. І мова своя — сардська. І це ми, сардинці, приєднали до себе весь півострів плюс Сицилію і проголосили Королівство Італію. Тож мені добре відомо, хто яйце, а хто курка.

Roma заздрила такій самосвідомості. У судженнях Manolo не було нічого сепаратистського чи італієфобного — він просто знав свою первинну ідентичність і беріг її. У країні, звідки Roma приїхала, локальна ідентичність таврується і висміюється. Коли в її галицькому містечку баби в парчевих хустках збирали гроші на обеліск жертвам голодомору, Roma невинно запитала:

— Перепрошую, а хіба тут був голодомор?

За березовим гаєм, недалечко від її дому, розкинувся жидівський цвинтар. Він поріс колючим глодом, тереном і бузиною. Надгробні плити з висіченим івритом поросли мохом, багато плит або похилилися, або упали на траву, через що ця місцина набула шармової містичності. Тут пасуться кози і какають горошинами на жидівські останки, а трохи вище, якщо видертися папоротниковим схилом, на рівному плато розплас-

талосся кукурудзяне поле з опудалом проти шпаків. Місцевий люд свідомо виштовхав жидівські рештки за межі міста, сховав між дикорослими розщелинами, ніби всі минулі століття тут жили одні вишивані і ні в якому разі не пейзаї. Колективне забуття каркало над покинутим цвинтарем з ієрогліфами.

Roma знала про це місце, бо ходила сюди збирати ягоди й чебрець на засушку. Люди теж знали. Та вони хотіли, аби цей покинутий жидівський цвинтар пошвидше провалився в пащу землі, аби він пошвидше заріс чагарниками і криволіссям, аби шершавий язик безпам'ятного зомління пошвидше злизав це окописько семітських надгробків. Roma пішла в міську раду з'ясувати, чи не можна було б відновити покинутий жидівський кіркут, чи принаймні повідомити про нього в юдейські пошукові товариства, які по всій планеті вишукують рештки поховань. Її висміяли і навіть обляяли.

— Тьфу на тебе... Ти що, жидовіца? Тобі то треба?

Голодомор, який був за тисячу кілометрів звідси, виявився своєю історією, а жидівський сегмент життя в рідному містечку виявився чужою історією. Коли Roma розповіла цю історію Manolo, він лише скрушно похитав головою. Сардинець, що змусив двох своїх модерних синів вільно говорити кампіданським діалектом сардської мови, склав вичерпне уявлення про країну, звідки Roma родом. Йому навіть закортіло якимось поїхати в цю живописну країну манкуртів. І ось — нагода: Roma вирішила повезти Manolo до своєї країни.

Manolo — психіатр. Його вельми зацікавила історія про жидівський кіркут. Він хоче його пофотографувати і потім вислати знімки з синопсисом на всі єврейські пошукові портали — може, якесь товариство відгукнеться і відрядить своїх експертів. Manolo дуже чітко реагує на схожі теми, бо ціле життя ніс свою сардинську ідентичність попереду італійської, тому чийсь нама-

гання обнуляти самих себе в нього викликають суто медичний інтерес. Тема втрати пам'яті — його тема, тож цю поїздку він міг би розцінити як антропологічну розвідку на терени чудернацькості.

— Я виразно уявляю, як усі твої одномістяни випа-
дуть в осад, коли ти привезеш їм італійця при живому
чоловікові, — Manolo троль ще той.

— А хто сказав, що я тебе привезу туди? Ти посели-
вся у Львові, а я буду приїжджати до тебе. При всій
моїй розгнужданості я ще не звар'ювала ходити з тобою
напоказ.

— То ти мене будеш переховувати від чужих очей, як
партизани танк? — Manolo примружує очі і заслуговує
на цьом у ніс.

Roma спостерігає за цим із величезним пієтетом.
Manolo для неї є ідеальним балансом здорового глузду,
гонору, самоповаги, самоіронії й легкості на підйом.
Вона нізачо не хоче нав'язувати йому свого ставлення
до країни, яку вони збираються відвідати. Нехай він
сам побачить цей гротеск неповторного ландшафту,
благодатної природи й усього решти. Хай сам зіб'є з себе
туристичний ракурс і ввімкне психологічну спостереж-
ливість, обсервуючи ментальні заманухи людей, що
населяють найродючіші ґрунти світу. Вона нічого не
коментуватиме, нічого не розжовуватиме — хіба що
для дефінітивних уточнень. Їй дуже цікаво, як Manolo
розсмакує таку різну, розшарпану, печворкову країну.

Улюблена пора року в Manolo — коли осінь завершує
свою молитву. Тоді вони й поїдуть. Візьмуть не дуже то
й потрібні речі, зв'яжуть серця в моноліт і поїдуть роз-
пинати свій супокій. Його любов до осені — безпричин-
на й туманна. Він себе найповніше почуває саме в цю
пору, коли вітрила часу надуті невловимістю останніх
теплх днів у році. Теплий бергамотовий чай, прогу-
лянка з легким шаликом, по-молодіжному зав'язаним

під шиєю, шурхіт першого опалого листя, Fred Bongusto в навушниках, осінній вітер у долонях — і життя збирається до купи, як леґо-конструктор. Він не любить пабів, він із тих, кого світлоока печаль очищує краще за ректифікований спирт. Він дає можливість осені не залишати після себе слідів, а до осені ніяких слідів і не було, була спека, яка випаровує навіть те, що й без того вже давно списане.

Для Manolo завжди замало всіх життів і венозних судин, аби пропустити крізь себе прозорість осіннього безпросвітку, найсвітлішого у світі. Хрип життєвої зими вже чутно за крутою горою, але це станеться не вже, не зараз — і Manolo поспіхом, стоячи на останній сходинці потяга, що рушає, хоче встигнути спростити людство до людини, життя до пори року, історію до одного параграфу, півострів до острова. Вечірній осінній блюз, як риба путасу без води, захлинається від малої кількості погожих днів, які вибувають із завидною регулярністю, як учасники з реаліті-шоу, які з задоволенням дивляться його пацієнти у стаціонарі. Колишні коханки теж дивляться, він із ними зустрічав ранки вранці і вечори вечорами — глупо, нецікаво і якимось по-худобиному, випило — поїло — в туалет.

Roma не з таких. Roma — це і є його осінь, яка має делеговані повноваження продовжити життя. Вони почали розмовляти різними мовами, але порозумілися на чвертьслові. Її дихання переповнене силою, її очі екстрасенсують упевненістю в завтрашнім, її руки пахнуть безсмертям, її задума моросить тишею, вистудженим кондиціонером, який створює осінь тут і зараз. Roma є його клавіатурою, на якій він пише своє останнє послання. Усі подумують, що це послання дуже древнє, клинописне, від потішного меланхоліка, який втомився зустрічати ранки вранці і вечори вечорами. Та це буде животворне послання вдячності тій країні,

яка виштовхнула цю жінку аж сюди, до нього, одинокого, за орбіту досяжного життя, де вже давно ніхто не шукає ніяких граалів.

Це буде послання тій країні, яка врізнобіч розкидає непокірних і парафіном припікає їх до мармурових плит, забуваючи вже до 9-го дня. Послання Manolo прийде до комунальної квартири антагоністів, які не здатні вжитися між собою, але виходу іншого не мають, хіба що вікно. Дешеві істини цієї країни виглядають перфектно на тлі суїцидальних маршів, що кличуть до бою, а бої в цій країні бувають тільки нерівними.

Manolo піднесено бачить, як його Рома до нестями любить свою країну. В цій любові є щось апостольське, архистратигне. Це любов-прощення, любов-дарунок, любов-амністія, любов-усесвіт. Життя поховало її, та серце продовжувало стукотіти, вимолюючи дефібрилятора. Воскресіння через любов до того, хто звик жити під товщею категоричності. Рома плакала, коли дивилася страшні репортажі зі своєї країни, мерщій виходила на кухню й бездумно шаткувала салат, який нікому не потрібен. Країна міцно сиділа в ній, і жоден пілінг не міг видобути цей токсин. Вона споглядала на крах і чулася геростратом. Своє співавторство вона визнавала цілком і повністю — бо поїхала. Через неготовність більшості людей жити по-іншому. Вона безумно любила країну, яку ніколи з себе не вичавить. Вона кричала:

— Так же ж не можна!!! — та цей крик розбивався об мантру: «Тихіше... Тихіше... У нас комендантська година для розуму... Ранок вечора мудріший, ось побачиш...».

А вранці сходив помаранчевий диск на небокраї, а він у її країні такий прекрасний, що хотілося всім прощати і все толерувати бодай заради миті сходження помаранчевого диска. Недочитані книги, недообнімані перони, недоздані квитки, недосіяна рукола на грядці,

недоговорена говорильня з сином, недоглянута мати, недослухана тиша-безгомінь, недолюблена країна, недозламана система — Рома абсорбувала в себе всі ці недо- і вивезла їх у трьох валізах.

Manolo заочно полюбив країну, в якій аж стільки надламів. Із часом він почав уже говорити про неї без обурливих спазмів астми, без передозу сарказму в голосі. Він почав поважати цю пекучу тризубну ношу, яку Рома завжди носитиме в грудях. Manolo поступово спалював свою зневагу до цієї країни, і попіл остаточно вже вимок. Він перестав шматувати словами, бо захотів мати разом із Рома ще багато спільних вереснів-жовтнів-листопадів. Manolo весь просякнув країною, яка тамтешніх людей так незграбно ділить на гострих і тупих, на тонких і грубих, на осяяних і темних, на мудрих і громадян. Вони обов'язково поїдуть, обов'язково! І Manolo питає:

— Сучасна, весела, позитивна, глибока, чуттева. Такою є Рома. Країно, чим вона тобі не вгодила, га?

20

Мої стосунки з пам'яттю — це цілий трилер. Я завжди хотів грати на позиції плеймейкера у своєму житті. Я хотів бути тим, хто визначає тактику гри в нападі, спрямовує напрямок атаки, є добрим диспетчером і розпасовщиком. А мене моя країна постійно ставила на ворота і змушувала пропускати гол за голом. Подолання історії — ось чим я займався, щоразу виймаючи м'яч зі сітки. Проти мене грав героїзм — натхненна dream team, яка постійно симулювала й заробляла штрафні. Зіркова команда героїв об'єдналася проти мого пізнього дитинства. Вона багатооким монстром заглядала в душу і навчала помирати, жертвувати собою, вірити в fata morgana державницьких ідей, зазубрювати напам'ять:

— Здобудеш — або згинеш.
— Нас мало, та голос наш лунатиме.
— У вогні, лише у вогні перетворюється народ у націю.

— Краще впадь — але не зрадь.

У мене вже була своя країна, вона була цілком нова, вона БУЛА — але вона й далі закликала помирати й боротися. Я вважав, що вартувало би будувати плани, а не пантеони — проте дух, що тіло рве до бою, мав іншу думку. Він замахав своєю універсальністю, його тулили вздовж і впоперек, він став основним штрих-кодом, по якому країна зчитувала своїх правильних громадян. На концерт до клубу було неможливо йти, бо йому завжди передував чийсь виступ із таким захльостом патріотичного виховання, що помийні мухи дошли в польоті. Навіть рок-група «Плач Єремії» приїхала агітувати за Стецьківка (ця інформація пролунала в паузі між піснями «Королева дебілів» і «Літаюча голова»). До нашого класу привели старенького повстанця, геть німецького; він тужився щось розповісти про ті буремні часи, проте постійно плутався в спогадах, перестрибував із другорядного на третьорядне, його оповідь не трималася купи, мені було його шкода, я подумав собі:

— Не приведи, Господи, коли-небудь комусь повторити його життя. Спаси і сохрани.

Уся не-моя колективна пам'ять була просякнута запахом бліндажу десь глибоко в густому лісі. І там треба було не перемагати — а ховатися. Не наступати — а відсиджуватися. Не атакувати — а дождатися неминучої смерті. Героїчне переховування в непролазних хащах-джунглях було еталоном патріотизму. Я ніяк не міг збагнути, в чому полягає героїзм людей, які свідомо йдуть на вірну смерть, знаючи весь утопізм і приреченість ситуації. Знаючи, що ніхто цього не оцінить. Воротар із мене був нікудишній.

На Зелені свята ціле містечко стікалося на цвинтар. На третю годину дня. Немилосердне сонце, запах задутих сірників, розгарячені лавки, на яких можна було обпектись. Ксьондзи з'їжджалися на іномарках у доброму гуморі, їхні асистенти несли в руках чорні пакети Hugo Boss, в які люди мали кидати гроші. На ксьондзів налітала зграя вірян, які норovali урвати свого ксьондза, аби той пошвидше покropив гріб і поспівав «Со святими упокой». За це готові були доплатити. Глава нетерплячого сімейства тримав біля себе товсту барсетку, з якої послиненими пальцями діставав куп'юру. Ксьондз по-змовницьки, мало не під круговою охороною всієї родини, переступав через чужі гроби і прямував до оплаченого. Там упівголоса ксьондз прочитував скорочену версію поминального тропаря, на ходу називав імена усопших, які він читав прямо з надгробної плити, всі інтимно заспівували «Вічну пам'ять», ксьондз давав усім цілувати дерев'яний хрест, ошадливо кропив гріб — і йшов далі на розтерзанні пастви. Родина, якій пощастило відбути весь цей церемоніал, славила Бога, проклинала спеку і швиденько ішла додому на застілля, на свіженькі огірочки й помідорчики, фаршировані перчики, ковбасну нарізку (4 види), сирну нарізку (теж 4) і пляцок «Чорний принц». Асистенти слуг Божих час від часу бігали до іномарок висипати повнючий кульок грошей. Було кілька ходок. У багажнику ксьондзи завбачливо привозили з собою каністри зі свяченою водою, бо на всі трупи не вистачало. Асистенти через саморобну лійку (розрізана пластикова пляшка горловиною донизу) поповнювали запаси свяченої водиці у кропельницях, спустошували Hugo Boss і мерщій бігли з мокрою спиною до нових оплачених гробів. Люди сиділи під парасолями, мліли від пекельної жаріні, махали листками румбарбару чи інших широколистных рослин, до жіночих ший прилипало непідібране волос-

ся, чоловіки заживо маринувалися у костюмах і мештах зі шкірзамінника, ксьондзи на автоматі кропили гріб за гробом, асистенти збирали гонорар, багатоголося різ- нотембрових «сотвори їм вічну пам'ять» возносилося над цвинтарем, де мертві змагалися з живими у живучості. Ми мали блат — свого ксьондза з сусіднього села, який обслуговував наш гріб першим, тож ми ковбасну нарізку навіть не ховали до холодильника.

Я поволі довідувався, що Бог не живе в церкві. Яюсь мені довелося допомагати сусідові трагати до храму цілий ящик кагору. Це було якраз напередодні першого причастя. Чокнуті мамаші одягали своїх несвідомих дівчаток-лялечок у все біле і вели до першої сповіді. Катехизм, що передував церемонії ініціації, проводив цей самий сусід — і тільки один невідомо хто знає, що ця обмежена пересіч могла говорити невинним дітям, які по-страусиному кліпали блюдцями-оченятами, зате приносили радість своїм батькам; ті млосно заламували руки, одягаючи своїх чад у білі сукеночки; коштували убори недешево, вони були мініатюрними копіями весільних, і тільки один невідомо хто знав, навіщо вся ця містерія. Ми поїхали до бакалійного магазину, і я мав допомогти притарабанити звідти ящик червоного кагору — свято духа намічалось масштабне. Одне з таких перших причасть призвело до масового отруєння сальмонельозом: гості невісти Господньої ригали так, що караваном швидких були доправлені до обласної інфекційної лікарні.

З хлопчиками, яких теж готували до першого причастя, ситуація була ще гіршою, тому що їх змушували кидати футбол і купання в озері — і вели на катехизм, сто років їм не потрібен, а на саму подію їх упугували в напрасовані костюми з метеликами чи краватками, бідні хлопці пріли, витирали піт однією рукою, бо в другу їм давали запалені жовті свічки, які треба було

тримати так, щоби не обпектися і не влаштувати смо-
лоскипа з білої сукні невісти Господньої, що позіхала
попереду. Діти мучилися, нудилися, покусували губи і
мало не мліли — в такому напівовочевому стані вони
ставали членами Війська Господнього.

Я був позбавлений цієї екзекуції, тож мав можли-
вість шукати власну дорогу до віри. Глибоку потребу
вірити у щось вище я набув тоді, коли перші промені
розсудку торкнулися голови. Я запотребував не стіль-
ки дороговказу, скільки ескорту. Для мене віра стала
ескорт-сервісом, що супроводжує у власній дорозі за
власним покликом. Біль у районі грудинки, сперте
в трахеї повітря треба було тамувати добровільною
інтелектуальною згодою — згодою просто повірити у
вищий задум, навіть коли поруч не було видимих дока-
зів. Я вірив тоді, коли не знав, і знав, що вірю. Кореляція
знань і відчуттів стала моїм двигуном внутрішнього
згорання, і що частіше життя зривало пломби з нових
досвідів, то виразніше я відчував потребу дякувати.
Світові, Творцеві, Вищому Розумові, Верховній Енер-
гії — та кому завгодно! Свобода самовираження стала
релігійним культом. Я поетапно розкривав у собі все
нові й нові грані, і дякувати за це знав кому. Бути собою
стало моїм отченашем, любити життя стало символом
віри. Щонедільні простоювання спинного мозку в цер-
кві мене аніскільки не надихали, а формальні прояви
віри засмучували. Я витворив своє персонал-орієн-
товане розуміння віри цілком приватної, глибинної,
світської. Я вгамував своє різке невдоволення «парафі-
янами» і згорнув його, як згортають фронт. Я перестав
дозволяти формальній вірі псувати й заражати мою
приватну віру. Мене вже не бентежило небо в асфаль-
ті — я мав своє приватне.

На своєму спецкурсі я ніяк не виділяю добровольця, аби не дискримінувати решту апологетів білого пера. Бачу, що студенти почали ставитися до нього як до носія збірних рис. Натомість мене він починає цікавити все більше і насамперед як особистість. Він відновив тренування з емеєю і трошки змінив зачіску: раніше в нього був буратіновий чубчик, весело задертий догори, а нині він вкладає волосся наліво, трошки відпустив довжину так, щоб кінець пасма спадав на брову. Став стильнішим, дещо мужнішим і «скандинавським». Німб геройства зробив його цікавим для стороннього ока.

Він став живою схемою. По ньому судять. Його це напружує. Йому приписують міфічну силу. За ним закріпили право судити, і це право не піддається обструкції. А він занадто розумний, щоб цим правом козиряти. Тому висловлюється рідко, але мітко, і від цього кожне його слово набуває ще більшої значимості й продуманості. Студенти почали йому програвати в вільнодумстві, бо тепер ззаду них, на передостанній парті, сидить живий критерій, мірило, лекало, макет. Він почав їх сковувати своїм моральним правом говорити з глибини. Студенти відчули, що саме цього — глибини пережитого — їм бракує. Я почав злегка валити добровольця, аби вирівняти status quo.

— Ви знали, що наш мозок не бачить різниці між реальним і уявним? Він однаково реагує на все, що ви думаєте. Для нього межа між дійсністю і фантазією — вельми умовна.

Студенти всілися і готові робити ставки, до чого я хилитиму. Вони вже вивчили мої прийомчики. Починаю я здалеку, а вони починають навмання вибудовувати свої гіпотези, до чого це все зведеться. Вгадують не завжди, раз на раз не випадає.

— Саме на цьому базується ефект плацебо. Якщо ви свято переконані, що вживаєте препарат, а не розтерту пілюлю з цукром, то мозок діє відповідно. Він отримує від вас сигнал, що це парацетамол, і дає команду на збивання температури. І навпаки — існує протилежний ефект ноцебо: коли іпохондрик в екстрених новинах дізнається про спалах нового вірусу, то одразу в собі знайде всі симптоми ще до завершення випуску.

Фіалкові очі потоваришували з добровольцем, ходять разом обідати в студентське бістро.

— За день ваш мозок видає 60 тисяч думок. Я не рахував, але вчені це зробили замість мене. З них 40 тисяч — це повторення вчорашніх. Тобто ми живемо по-новому десь-так на третину кожного дня. Дві третини — це повторне переживання вже пережитого життя, повторне передумування вже передуманого.

— До чого це ви? — не витримала студентка на -ова.

— Ви бачите здебільшого те, про що думаєте. Якщо ви недавно купили джип Infiniti, то наступного дня на вулицях вашого міста частіше помічатимете саме цю марку. Якщо ви намагаєтеся проаналізувати політичну ситуацію, то довірятимете передовсім тому ЗМІ, яке відображає ваш погляд. При цьому в розряд ворожих можуть потрапити правдиві ЗМІ — і лише тому, що ваші позиції не співпали. І ви будете нещадно розвінчувати того, хто озвучує протилежну до вашої точку зору, навіть якщо вона насправді і є чистою правдою.

— Із цим можна погодитись...

— Ваш мозок — це ви. Я викликаю на середину класу мозок нашого колеги. Прошу вийти сюди.

Звертаюся до добровольця. Він таємниче посміхається, випускає ротом повітря, запахає шнурівки в джинсовий напівкед, аби не було видно зав'язаного банта, і виходить до мене. Для нього це не деб'ют.

— Можна поговорити з вашим мозком?

— Якщо мій мозок — це я, то так, ясна річ, зі мною можна поговорити.

— Чудово. Питання таке: коли ви їхали на фронт — ви запрограмували себе побачити те, що ви хотіли побачити?

Мої студенти відчували себе на пологих трибунах в анатомічному театрі під час сеансу показового розтину. Я не хотів викликати саме такий ефект, та іншого способу оголити сутності немає. Доброволець дуже добре все сприймає. Записавшись на мій спецкурс, він очікував саме цього. Він у всьому доброволець.

— Ви зрозуміли моє запитання? Чи перефразувати?

— Не треба. Я зрозумів. Я просто думаю. Чи побачив я саме те, що хотів побачити?

— ...

— Я скажу так: я туди поїхав як чистий аркуш паперу, як порожній компакт. У тому-то й річ, що, їдучи туди, я не мав ніяких очікувань.

— Свідомих — так. Але за свою підсвідомість ви ж не будете розписуватись?

— Не знаю. Я поїхав туди з повністю розкритими очима. Я хотів бачити все максимально реально і реалістично, без прикрас і без згущувань фарб. Усе, як є.

— Тобто ви їхали за голою правдою? Подумайте, перш ніж відповідати.

— Добре сказано. За голою правдою. Так, я їхав за голою правдою.

— Ваш мозок готовий поділитися? Чи, може, не варто?

Михайло й Олексій — два рідні брати моєї прабабці, 100 років тому вони записалися в лави УГА і зникли безвісти. Обоє. Кажуть, їхнє формування скопив тиф десь на рубежі Збруча. Вони поспішали на допомогу своїм братам зі столиці.

— Ніхто з наших «братів» із-за Збруча не подав їм навіть ложку води, — ці слова я запам'ятав на все життя.

І пообіцяв собі: я таки буду плеймейкером, що жорстко грає у відборі. Надокучлива dream team повісила бутси на цвях.

Михайло й Олексій ніколи не вважали киян братами, а зросійщених лівобережців — тим паче. Брати були вояками-добровольцями, і їхньому розумінню не піддавалася ялова пасивність за Збручем. Усі регіони, які жили під царатом, брати називали підгнилим яблуком. Вони були прихильниками ЗУНР і ніколи не прагнули об'єднання зі сходом. Їм достатньо було своєї держави, хай навіть зародкової, по Збручу. Вихід за штрихпунктир цього гідроніма прирівнювався до виходу у відкритий космос, де не було молекул повітря. Не було чим дихати. Перетинаючи цю річку, Михайло й Олексій перетинали кордон між рідним і чужим, між претензією і покірністю, між каменем і папером. Просуваючись углиб чужого материка, прабабчині брати конфігурально покидали Європу. Збруч був для них крайнім кордоном Європи. По той бік починався простір окультуреного рабства, відшліфованого релятивізму, тривалої летаргії. Закінчувалася Європа — і починалися неосяжні простори Євразії, страшного материка, де тоталітаризм був правилом життя, де люди цілували чобіт владоможця. То був грандіозний цілісний материк, сильний і структурований.

— Якого чорта ми тут робимо? — прабабчині брати не мали кого спитати.

Вони не розуміли, навіщо їм міняти периферію Європи на сфінктер Євразії. Не було сенсу заражатися гангреною лівацтва й комунізму. Брати були дозбручанськими людьми. Вони виразно бачили, що на Збручі закінчується зона європейських мов латинкою — і починається зона кирилиці, де російська є домінантною. На Збручі закінчилася католицька цивілізація й почалася ортодоксальна. Ніби хтось обрубав. Увесь

католицький шарм із катедрами і цитаделями раптово зник. Православні попі, батюшки з нечесаними хвостиками-гульками, тут навіть ладан пахнув приторно. Повсякденні практики і звички суттєво відрізнялися. Перехід кордону Європи для прабабциних братів означав переворот цінностей. Велика зазбручанська країна була чимось значно більшим, аніж просто інша область чи інша влада. То була інша цивілізація з усім набором її атрибутики й інструментарію. Цього кордону прабабцині брати не могли нічим подолати. Вони просто-напросто марнували час і виморювали самих себе. Їх там ніхто не чекав. Євразія ніколи нікого не чекає — вона просто накриває прибульця болотистим мороком і безслідно проковтує. Брати ніби нав'язували своє «родство» людям, які виховані іншими батьками.

— Чому ми називаємо братами тих людей, які сотні років жили по-іншому? — прабабцині брати не мали кого спитати.

Габсбурзькі штрудлі не пасували до сільодки, Святий Миколай не міг знайти точок дотику з Дедом Морозом, а ортодокси-батюшки навіть у раю не сядуть на одному гектарі з уніатами. Грубезна демаркаційна лінія розколу простяглася між прабабциними братами і євразійськими «братами». Красиве, гарне слово — розкол. Розколюють шкарлупу, щоб дістатися до зерна. Розколюють сухі поліна на багаття. Розколюють льодяні брили, які лише зовні здаються велетенськими. Розколюють стан ворога, щоб його перемогти. Розкол — це позитивна дія з усунення складної перешкоди. Цілком продуктивне, творче слово. Прабабцині брати пропали безвісти. Це типово для Євразії.

Доброволець уперше побачив східняків упритул. Його батальйон базувався в краях, населених людьми без титулу й артикула.

— Там живуть погані люди. Я ще ніколи не бачив, щоб під час війни люди були байдужі. Будь-коли — але

ж не під час війни! Їм усе одно. Вони ні за кого не вболівають. Вони не мають поділу на своїх і чужих. Для них це є війна чужих із чужими на їхній території. Ось що я побачив. Там нема кого визволяти. Для них це буде зміною однієї окупації на іншу окупацію. А я окупантом себе не бачу.

Місцеві дівчата, які лишилися, одягали плаття в горошок, взували гумові в'єтнамки і приходили трахатися до солдатиків. За консерви. Або краще — за ящик мінералки. Їхні бабушки й дедушки жили в тинькованих хатах із дірявим дахом і щиро проклинали всіх. Вони були жертвами чужої війни. Свого співавторства не визнавали ні за яких обставин. Вони благали лишити їх у спокої. У спокої — це по вуха в екскрементах. Вони не хотіли ніякої з тих двох країн, на стику яких опинилися їхні мазанки. А свою країну, якийсь-там Лузерстан, вони не здатні мати за визначенням.

Добровolecь прозрів саме від людей, які не мають ідентичності. Було би краще, якби вони були ворогами зі своєю віссю переконань. А вони були просто гофрокартоном, яким застеляють долівку під час ремонту. Він зненавидів цю байдужість, цей пофігізм, апатію, прохолодну черствість до всього, що зоветься громадянським, суспільним. Ці люди, над головами яких тривала перестрілка двох цивілізацій, мали свій крихітний мікрокосм, по периметру замінований кізяками, і цього їм було достатньо. Холодильник став шаблоном державної любові, а консерви принесє люба онучка.

Дві геополітичні залізобетонні плити зіштовхнулися простісінько на грядці цих маленьких людей, і вони просто мусять прорости в тоненькій смужечці залишеного простору — так, як травинка проростає крізь тріщинки в бітумі. Їхня генетична пам'ять має тисячі способів такого проростання. Вони цілими поколіннями навчалися проростати на вузюсінькому просторі,

нікого не чіпаючи. Головне — щоб цей простір збігся з шириною холодильника, а все решта — нюанси. Ці люди ніколи не хотіли бути державою, бути в державі, бути з державою. Вони лише вимагали бути ЗА державою, як за могутніми плечима, які накормлять, захистять і порозважають естрадними піснями про улыбку. Доброволець пив їхню воду й молоко і думав, що два тижні тому на цьому самому місці міг стояти деенерівський ополченець і так само пити.

— Ось так.

Мозок усе сказав і сів за парту.

22

Каміл думав, що чокнеться від радощів. Єфросинія до нього усміхнулася. Просто усміхнулася, коли виходила з будинку. І ніби й не було цих тижнів абсолютного ігнору, що колючками впивався в тіло. Він уже думав, пропадає це справа — достукатися до Єфросинії.

— Може, Томаш правий? — ця думка навідала його буквально нині вранці. І якби не її білозубий кораловий усміх, він би вже змирився з фіаско.

Каміл завжди вважав, що щастя треба відстраждати. Такий концепт йому нав'язувало виховання простих працівників шовкоткацької мануфактури, які зірок із неба не хапали і привчили сина до терпіння. Нужда була синонімом його беззоряного дитинства. Вони економили все: світло, пальне, недоїдки, зношений одяг і навіть емоції. Коли Каміл виріс, то побачив не батьків, а пацієнтів довоєнного часу в гамівній сорочці, які не могли зробити жодного вільного руху. Все скуто, обмотано, застрейчовано, обліплено клейким скотчем. Це були два знерухомлені довоєнні силуети на тлі часу, розгойданого до немислимих екстремум. Вони вважали, що ощадлива трата самих себе збереже їх надовго.

Каміл зростав у страху перед плинністю щастя, яке не може тривати довго, яке може бути лише секундним зблиском, що гасне в каламуті. Краще не бігти за цим крихким моментом, краще до нього не зникати. Каміл ставився до щастя як до рішення. Він допускав його, аби лише наситити будні чимось веселковим. Він гасив у собі сонце, боячись ним обпекти своїх батьків. Йому було незручно радіти життю, коли батьки важко жили. Для щастя їм бракувало лише щастя. А йому нічого не бракувало, бо він зник не розхлюпувати себе.

— А ти в курсі, що тебе зачали не від любові? — вже в дорослому віці від язикатих родичів Каміл дізнався дещо нове про свою появу на цім світі.

— Уперше чую.

— Мамина й татова сім'я на той час уже перебувала на межі розпаду, і тобою вирішили її укріпити.

Багато дітей ідеально лягають у мозаїку чийогось краху, стаючи останнім цвяхом. Із першого ж ковтка кисню цим рожевоп'ятим дітлахам, ясен пень, вдається якнайкраще впоратися з завданням. Каміл, коли народився, то стимулював розрив батьків у надійний спосіб — несамовито верещав усі ночі підряд і спокійно відсипався вдень. Він зробив їхнє життя нестерпним і паршивим. Біля нього чергували і навіть склали графік, хоча це не допомагало — малий Камілчик тримався, як цитадель, і, маючи вагу якихось 4 кг, відбійним молотком ваяв усе те, що мав би зцементувувати.

Його кімната була напівзакритим приміщенням, оскільки до року життя він мав протриматися — так сказав лікар, на око відмірюючи його шанси побороти кволість. Вони мали рік, лише один рік. Це був тяжкий фільм при зашторених вікнах, у передчутті кінця, що маячив удаліні, але відтерміновувався. Каміл не давав себе пеленати, проте його пеленали силоміць, інакше будуть криві ноги. Пеленали-пеленали, а ноги все

одні криві. Усували кожен перетяг, ніби він міг видути крихти сімейного щастя. Кожен Камілів апчих і кашель викликав апокаліптичний переляк, тому що він мав будь-що дожити до року, відтак із тепличних умов його виносили на свіже повітря лише тоді, коли воно було достатньо теплим, і не приведи, Господи, без чепчика! Застудиться й помре! Парканні півні проганялися геть, марля затуляла небо, мамине нірванне мугугу-мугугу — ну хто не спав би в такій стерильності?

Інша справа — ніч. Вона одягала балетки і карооко заглядала в Камілову люлю, запрошуючи до жвавості. Їй несила було відмовити, тому що звуки денного сну дуже реальні й допоміжні, вони вказують на нормальний плін життя, поки ти спиш. Уночі ж усе мовкне, і Каміл напружував свій окомір, аби бодай щось розгледіти в непроглядності, кортіло її розпороти своїм криком і освітити лампочкою ілліча, яка мершій реагувала на його зойки і засвічувалася. Схема була напрацьована безвідмовно. Якщо він і претендував на чудо, то всяке чудо має свої закони й причуди. Каміл був із ніччю нерозлиймолоко. Його нічну гіперактивність можна було брати у франшизу в безлімітній кількості. Вночі він випадав із денного кофра й ставав оголеною річчю, виконуючи своє пряме призначення. Нічну тишу сприймав як протипоказання, її треба було кряяти на кружальця і викладати на тарілку віялом. Рятівник надтріснутої сім'ї ставав кортежем ночі, і в цьому лицарському служінні темній частині доби було щось вище, ніж просто вередування немовляти, — то була посвята, інтронізація в особистість, яка ще несвідомо, зате гамірно протистойть правилам. Зусиллями всіх людей, що вирубувалися, ніч була скривдженим часом, її постійно знерухомлювали сплячкою й нічогонеробленням, і лише премудрий кіт Маркіз розумів Каміла, бо теж уночі чатував на когось у вікні. Його потім якась сволоч

облиє соляркою, він матиме жахливі дерматологічні проблеми і захлинеться рікою Упа, куди його в мішку з важкою цеглою кине сусід. Це теж станеться вночі.

— Розбитий глечик навіть якщо й склеїш, то лишаться шви.

Каміл згодом почув чи прочитав цей афоризм — і зразу наклав на історії марних рятувань сімей. У кого не лади, тому заборонено заводити дітей — настільки очевидно йому видавалася ця думка, що через необачність він навіть не помічав, як нещасливі сім'ї активно рятувалися дітьми. Зокрема, на його вулиці в більшості випадків друга дитина з двох (або третя з трьох) була симптомом розладу. Крайні діти рятували тонучий човен, додаючи йому ще більшого баласту — і Каміл не знаходив пояснень такій дорослій безвідповідальності. І що більші не лади — то частіше жінки вдавалися до важкої артилерії, намагаючись дитинкою прив'язати того, хто вже пустився берега. Коли важко-артилерійські ядра підростали, то їх уже було нікому вести на першу лінійку і перевіряти уроки.

Втрата батька була наче подарунком — удома стало просторіше, тихіше, спокійніше, день був днем, а ніч ніччю; Каміл отримав більшу територію свободи і порції жалю. Припинилася веремія зрад, вечірніх шкандалів, з'ясувань стосунків і витикань дитиною, забитою під торшер. Заупокійна за сім'єю, якої не стало, перетворилася в красиву музику тиші й безгоміння. Каміл тихоруко брав маму за мізинець і вів чистити яблуко, мама подавала його дольками і дивилася у лілове вікно. Ці безтатові вечори були чудесними, їхній розшарпаний будинок немовбито перевтілювався в лелече гніздо, де роззявлений дзьобик був найщемкшою ілюстрацією домашності. У такі вечори земна куля скасовувала всі канони планіметрії і розмотувалася до прямої лінії. Важко було повірити в те, що планета — куля, яка не-

вдовзі виверне тебе на ту саму точку; ні! — в такі вечори планета лежала пласким бісквітним коржем, і він був круглий лише на перший погляд. Втрата батька подарувала Камілові межування з нічим — його в прямому сенсі ніщо інше не торкалося, не кликало й не зачіпало.

Каміл був щасливим безбатченком і щиро співчував батченкам — вони мусіли терпіти поруч із собою ці прокурені туші, які голосно шмаркалися, кашляли, харкали, негарно пахнули й мали некрасиві стопи; вони забирали під свою неоптимальну роль стільки цінного простору. Чоловік у їхньому будинку був або ремонтником, або сусідом, який узагалі мало нагадував чоловіка, бо був нижчим від мами. Каміл насолоджувався безчоловічим світом, фемінною атмосферою, в якій йому природно було мати дві ліві руки і не вміти навіть гайку закрутити. Каміл сторонився чоловічих проявів у побуті, бо запах машинного масла вивертав його. Чоловічі руки були шершавими, їхні постави були присадкуватими, чоловіки були виконавцями послуг, їхня любов була заскорузлою і болотистою, вони соромилися здаватися чуттевими, і тому їм пасувала неоковирність, вона їх знеособлювала, і любити їх було неможливо, від них нічого не випромінювалося, крім уміння орудувати рубанком. Серед них Каміл почувався, як рослина серед каменюччя. Всі вони погано виглядали, були перемучені й спрацьовані, а ті молодші були розпиздяями. Мужчин не було — були одні мужики. І лише з домашнього трьохдзеркального трюмо на Каміла дивився єдиний достойний екземпляр, який був привчений доглядати за собою і щовечора накладати крем.

Йому казали, що з ним Бог, точніше, у ньому Бог. Для Каміла це означало, що в ньому є дві сутності: він і Бог.

— Якщо я не лише я, і в мені ще є Бог — тоді чому я такий самотній?

Там, на термальному курорті, де Каміл мав свої апартаменти з гострим склепінням, він пережив шквал переоцінок. Його оточували діти, хворі на церебральний параліч, вони мали покручені рученята, рудиментарні пальчики, скоцюблені в одному положенні, частина з них не злізала з інвалідного візка, а ті, що пересувалися самі, робили це кострубато, як лускокрилі комашки, опираючись на руку старших. Утім вони були щасливі до потворства, щастя фонтанувало з них усмішками і гугуканням. Їхні батьки, чи то опікуни, теж справляли враження найщасливіших людей. Вони постійно були в доброму настрої, постійно сміялися і випромінювали позитив і до дітей, і до персоналу.

Опинившись у центрі щасливих людей, Каміл пережив параліч своїх скарг. Йому стало соромно нити чи канючити на життя. Навколо нього щасливі калічки з покрученими рученятами були найбадьорішими істотами в його країні. Каміл стрепенувся і ніби змів із себе іній песимізму. Каміл у тому санаторії вже не був таким самотнім. Місце Бога, якого він так ніколи й не застав, зайняли люди.

Епічна історія з Єфросинією змусила Каміла повернутися до батьківських істин. Він відчув жагучу провину за непорозуміння з Міленою — і тому готувався пройти через випробування, через покарання. Його так навчали: щастя дається після довгої смуги нещастя, і навіть якщо ця смуга вже змахує на злітну, то все одно треба задирати голову і видивляти в небі малюсіньку цятку. Єфросинія мала всі карти в руках, усі батого — і вибрала найдієвіший. Каміл із малечку найгірше переживав незвертання на нього уваги. Він міг стерпіти найогульнішу лайку — тільки не ігнорування, тільки не ставлення як до порожнього місця. Коли Єфросинія інтуїтивно застосувала саме цю летальну зброю, Каміл сказав собі:

— Ось тепер я точно знаю, що вона — моя.

Те, яке покарання обрала Єфросинія, зняло всі питання. Каміл просто почав терпляче видивляти в небі малюсіньку цятку. Цей день мусив настати. Головне — нейтралізувати хандрю. А вона черв'ячком підточувала його з кожним днем усе нахрапніше. І раптом — глобус зійшов з осі, небо розверзлося, і з цієї шпаринки, наче цукор, почали сипатися всі зірки, і жмень не вистачало, щоби зловити бодай третину.

Єфросинія вийшла — й усміхнулася.

Усі світлові пучки зійшлися в один мультиплекс. Каміл народився вдруге. Це була кардинальна реновація. Він не зміг устояти перед цим сходженням діви. Все тіло стало пінопластовим, Каміл пережив кенозис — повне самознищення власної волі і всецілий послух волі Єфросинії. Він ніколи не подумав би, що щастя приходить ось так — нокдауном. Коли Єфросинія усміхнулася йому після кількох тижнів катувань, він не побіг до неї, не помчав — він безсило сповз на ослінчик, що стояв у дворі. Він так довго чекав цієї миті, так виразно малював у своїх мріяннях, що коли та мить настала, Каміл не мав сили повноцінно пережити її. Він нагадував баскетболіста, який тижнями намагався закинути м'яча в кошик із середини поля — і все безрезультатно; аж тут, коли йому це вдалося, він навіть не зміг відсвяткувати свій успіх, а знесило гупнувсь на підлогу.

Для Єфросинії це було так смішно, що вона почала сміятися. Вона побачила, що взяла Каміла мором, і він не має моральних сил радіти. Він по-хлоп'ячому розм'як на лаві і втупився в одну точку, ніби намагаючись себе вивести зі стану емоційного вигорання. Для Єфросинії це було дуже смішно. Вона над ним змилювала, по-збиточному оглянулася довкола, чи ніхто не бачить, і підійшла впритул до Каміла, який, таке враження, перед собою побачив зішестя Богоро-

диці. На подвір'ї нікого не було. Єфросинія підійшла до гіпсового Каміла, обережно двома руками взяла за щоки, стиснула їх так, щоб рубінові губки склалися бантиком, і смачно, з язичком, поцілувала ці вуста, від яких завжди паморочиться.

Це було зелене світло. Бездонний поцілунок у м'якоть губ означав усе, геть усе — навіть те, чого неможливо сказати словами.

23

У школі моїх студентів учили розв'язувати дробі. Це називалося елементарною математикою. Школа навчала їх усьому елементарно складному й непотрібному — крім елементарно простого: бути придатним до життя за нової епохи. Їхня країна з часом матиме безліч тромбів. Молодь, яка на одному місці вертіла шкільну програму, не зможе пройти крізь завужені судини країни вузьких можливостей. Я обсервую ці нестиковки і дочекатися не можу, коли ж нарешті почнеться колапс.

Доцентка-кляузниця з кафедри має два лекційні курси, але не має емейла. Я, правду кажучи, зробив помилку і втратив пильність, коли попросив у неї емейла, куди хотів скинути описові тези моїх занять. виявилось, нема куди скидати. Цьоця з комп'ютером не дружить і не має емейла. Я засміявся. Це була фатальна помилка. І лише тоді я зрозумів, що горгона й справді захоче обернути мене на камінь.

Обширний тромбоз почався на моїй кафедрі. На першому ж засіданні мені озвучили скаргу двох викладачів, які через мене мають проблеми з набором на свої факультативні спецкурси.

— Поки вас не було, ми стабільно мали свої спецкурси по 10–15 студентів. Тепер у неї — 2, у мене — 3. А у вас — 48. Усі записалися до вас.

— Даруйте, але ж на те він і факультатив, що студент сам обирає спецкурс.

— Ну так, але ж усе одно треба дотримуватися більш-менш рівномірного розподілу потоку.

— Даруйте, та радянські рознарядки закінчилися. Чи ви хочете сказати, що я винен у тому, що студенти записуються до мене?

— Ваш спецкурс — неакадемічний. Вони ходять до вас як на відпочинок.

— А до вас мають ходити як на каторгу, чи що?

— Прошу не хамити.

— А тепер послухайте мене. Я не викладач і не професор, і дисертацій не захищав. І навряд чи буду. У випадку з факультативами студенти голосують ногами. Якщо для вас це проблема, то на наступному ж занятті я оголошу про закриття спецкурсу. Будете мати свої 48 назад. Влаштовує?

— Ну чого ж ви так одразу...

— Мій спецкурс ніколи не буде академічним. Навіть коли я стану сивочолим академіком. А знаєте чому? Тому що радянський союз закінчився, розумієте? Я ніколи не буду своїх студентів іншувати й ділити на відмінників і двієчників, це совок. Мені важливо, щоб вони розуміли навколишні процеси і викристалізовували до них своє ставлення. Мені не потрібно, аби вони за три ночі зубрили матеріал, здавали залік і наступного дня все забували. Я наполягаю на тому, що освіта має приносити задоволення. Задоволення — а не муку. Досить із них цієї гробаної школи, яка на все життя відбиває бажання вчитися. Вони повинні учитися легко, добровільно, з гумором, з відповідальністю, з охотою. У мене немає енок, зате в мене є очі, я чудово бачу, хто як себе проявляє на заняттях. Незацікавлених я зацікавлюю, зацікавлених підстьогаю, решта — ваші.

Я був злий, як дракон. Терпіти не можу, коли старі знаки ігреки калічать молодих іксів. Я з задоволенням

визначив би інтеграл старої освіти, видобув би з неї корінь, полив бензином і спалив би до бісової матері.

На наступне заняття до мене прийшов 49-й.

Фіалкові очі з добровольцем заарканили хлопця з іншого факультету. Рус, хвилясте волосся назад, голубі очі зі сміховинкою, легка ріденька щетинка (куди ж без неї) і рум'янець, коли хвилюється. Я думав, у сучасного покоління вже немає рум'янців від зашаріння — виявляється, є. Сумую за цією емоцією — зашарінням. Раніше вона в мене була, а зараз моя психіка вже так видресувана, що більшість речей сприймаю дуже стійко, не подаючи їй знаку. А хотілося б отак зарум'янитися, як новачок, коли я почав його розпитувати, перш ніж презентувати аудиторії.

— У нас така традиція. Новачок виходить на середину і в довільній формі каже те, що хоче сказати. Потім має відповісти на 5 запитань від студентів і 3 від мене. Готові?

— Спробую.

— Уперед.

— Мені подобається все нове. Я з колегами заснував Лібертарні студії, куди для інтелектуальних бесід запрошуємо різних цікавих людей. От вас хочу запросити. Прийдете?

— Прийду. Далі.

— Я з Центральної України. Там загалом люди не хочуть нічого, крім стабільності. Аграрна свідомість, зовсім пасивна. Сонне царство. Усі мріють про Київ як про закордон. Я зразу вирішив звідти виїхати. Львовом я марив. І не помилився. Для мене це столиця. Якби не ви — країни вже не було б. І мови вже давно не було би, була би друга державна мова суржик, а перша — російська. І традицій народних без вас не було б. Не було би вас — була би напів-Росія. Я не задовго говорю?

— Ти маєш право казати те, що вважаєш за необхідне. У цій аудиторії не існує неправильних думок.

— Загалом основне я вже сказав. Наступного вівторка ви зможете? На шосту.

Піду, звісно, на Лібертарні студії до Сепаратиста — таке поганяло новачкові з Центральної України дали студенти. Тема різностей і відмінностей абсолютно не лякає моїх студентів і не височіє над ними статтею Конституції. Я привчив їх геть усе сприймати дискусійно й прокламаційно. Я думав, вони у своїх 5-и запитаннях розвинуть тему крайньо децентралістських поглядів — нічого подібного. Їх цікавили його враження від Львова, його наміри чи їх відсутність їхати вчитися за кордон, а одна дівчина запитала про наявність чи відсутність другої половинки, на що він відповів загадковим рум'янцем.

Повертаючись із університету, я проходив повз промзону з глухою бетонною стіною, яка так і просилася для графіті чи спреї-арту. Я мав час, тому ретельно роздивився всю панораму стіни — і несподівано для себе побачив комп'ютерну томографію мозку моєї країни. Я закам'янів.

Написи: «Не бухай», «Герої не вмирають», «Таня — сука», за ними — яскрава веселка, за нею — чорна не-смілива свастика, а між ними — симпатична мавпочка.

Моя країна дивилася на мене з цього аксіологічного панно на бетонній стіні. Каша з голови цілої країни висипалася ось сюди й набула вистиглої завершеності. Стовбичачи перед цим одкровенням у графіті, у ньому я ясно побачив маяк сьогодення, його кратер, його перцем приправлене бачення. Я захотів стати всенародним двірником, який зранечку прийде на загаджену колективними кашами площу і змете з лиця Землі всі ці ймовірні «якби»: якби ми мали свою державу, якби в нас були свої провідники, якби нас ніхто не гнобив, якби нас ніхто не чіпав... Мені захотілося одним махом ампутувати цілий пласт історії, який знеісторює нас

теперішніх. Але ж хто дасть? Моїм співгромадянам так важливо бути історично нещасливими й гнобленими, їм так необхідне універсальне алібі теперішньої імпотенції, їм так стає в пригоді вічна апеляція до чорної епохи бездержав'я! Мене змушують ділити себе на масу, аби після дорівнює отримати фарс, колючий дріт поразок, гарматне м'ясо недореволюцій, арену дволиких істин, що п'ють між собою на брудершафт під овації сліпців. Мене змушують пити мікстуру від багатства й антибіотики від чесного успіху, і всі ми до останньої мембрани вже заліковані від прямого погляду в дзеркало.

Поки наші поля готуються розкрити свою теплу ріллю перед варягами, наші Літургії перепивають кров Христову, її на всіх забракне; ми не маємо нічого, маючи все; ми — чуйні порадики всім, окрім себе; ми — катовані виборами й перевиборами, нам по цимбалах, бо цимбали — наше все; ми сакральні у своїй наївності, вдивляємося в нові шанси втомлено і недовірливо, ніби сідаємо в машину гвалтівника на нічній естакаді; ми гірляндами світимося в моменти руйнування й деструкцій; ми навіть переможні звитяги й наступи здійснюємо в тернових вінках, бо навчені життям, а наша мудрість — це товстезний конспект компромісів, в якому нічого не розбереш; ми спершу хочемо, потім не можемо, а потім не хочемо могли, аби не злити Богородицю, яка любить терплячих, адже покірне теля дві мамки ссе, а дурних і в церкві б'ють; ми заповзято пишемо хрестоматію різноманітних спроб покращити себе шляхом поділу чужого, і почесні виборці біжать, аж спотикаються, несуть у руках не лінзи крупних діоптрій, а рожеві окуляри, в яких цілодобово триває інформаційний телемарафон із присмаком телемарафету, і серця заспокоюються на детекторі брехні й вечірньому кварталі, їх уже не тривожить, що Таня —

сука, а свастика вже не відсилає до геббельса, вона стає емблемою відважного батальйону, перед яким варто стати на коліна; ми конвеєрно клепаємо мартирологи, оскільки мертва матерія не передбачає відповідальності перед собою, а ілюзії дзюрчать однаково красиво у будь-якому роті, слова жонґлюються однаково вправно в усіх випадках, а хто захоче розрубати пута — того в петлю; герметично зачинені двері захищають нас від рятівного психоаналізу, який рано чи пізніше таки доведеться пройти, щоб не пройти мимо свого життя. Який же я смішний... Життя... Життя не ціниться, бо понад усе країна, а не життя в ній.

— Ви — продукти міжчасся, — сказав я своїм студентам на одному з «пофілософствуємо». І сам злякався свого ж вердикту.

Я люблю ці фіалкові очі на гальорці, люблю їхній максималізм, їхній випендрьож — і водночас розумію, що на моє і їхнє покоління випало прокляття жити на розтяжці між часами. Мої студенти є нагуляними дітьми совка і лібералізму. Їхні батьки є їхньою отрутою. Хоча ці молоді, амбітноносні дітиська календарно народилися вже в новій країні, вони ще встигли поплавати в утробі советчини, патерналізму й продажного мовчання, що передує згрупованому цькуванню тих, хто подасть голос першим. Вони ще встигли наковтатися червоних пігулок проти свободи.

Їхні батьки виховували своїх новокраїнних дітей достеменно так само, як їх самих виховували в часи повоєння, міжвоєння і воєння. Ніхто не бажав обнулити традиційну педагогіку муштри і принизливих стоп-кранів. Вони, діти нової країни, встигли зачерпнути травматичного виховання, в якому домінантою є частка не.

— Не можна.

— Не ходи.

- Не стрибай.
- Не бігай.
- Не плач.
- Не сиди.
- Не пхайся.
- Не лізь.
- Не вередуй.
- Не говори.
- Не мовчи.

Я сам виріс в оточенні не, тому розумію своїх студентів. Вони самим своїм існуванням, своєю ліберальною модерністю поставили своїх батьків у стан ступору й отупіння. В очах батьків комп'ютер був витвором технологічного зла, з якого гамузами сипляться порносайти, піхви і все те, що зробить їхню дитину або гвалтівником, або повією. Потреба в мобільному телефоні розцінювалася як примха з розряду розкоші, а ігрова приставка передбачала візит до психіатра, який лікує геймерську залежність дитяти, приреченого на сомнамбулізм. Усе нове, все новітнє викликало в батьків спалахи недовіри й підозри, все з породи ноу-хау змушувало батьків зводити навколо свого чада чотириметрові паркани з високовольтними дротами. Новий час був загрозою для батьків, вони його боялися і намагалися мінімізувати, економно витискаючи з дозатора. І їхні діти ставали недо-. Недорозвинутими, недопротунутими, недоцивілізованими, недосучасними. Їх поставили на шпагат міжчасся, й інколи сухожилля й хрящі аж тріщали. Я готовий стати на коліна перед тими батьками, які чесно скажуть:

— Подивіться на нас. Подивіться на наше недолуге життя. Ну що ми можемо вам радити? Чи здатні ми взагалі будь-що радити?

Батьки соромляться своїх тіл і почуттів, і для них усе, що є майбутнім часом, має забарвлення апокаліпсису з

чотирма вершниками. А діти просто-напросто хочуть бути щасливими в епоху гаджетів, онлайн, штучного інтелекту, інстаграм, стартапів. Вони чудово розуміють, що генерація батьків, які навіть комп'ютера увімкнути не можуть, нічого путнього апріорі не скаже. Їхні батьки не мають акаунтів у соцмережах — атож, їх не існує. Ті, кого не існує в сучасному світі, не мають права нікого повчати. Діти це розуміють, і лише повага до старших стримує їх.

— Ви застанете колонізацію космосу. Ваші діти у школах вивчатимуть оновлену таблицю Менделєєва. Ви застанете зародження наносупільства. Дуже скоро ви будете кіборгами, бо міститимете в собі електронні компоненти, які покращать ваше життя. Робототехніка буде титульною робочою силою, і тому в людині цінуватиметься не навик, а інтелект.

Сидять, засвоюють. Для них усе це — футуристика на рівні хіромантії, для мене — невідворотність, яка підкрадеться зненацька.

— Астрономи й космологи стверджують, що Всесвіт прискорено розширюється. Розширення — це єдиний процес, що відбувається з Усесвітом. А це означає неблаганний кінець. Напевно, це буде розрив. Усе розірветься на менші елементи. Ніхто не знає, в якому обривковій світу будемо ми, високотехнологічні споживачі енергії, яка дається нам від Сонця за так, за красиві оченята. Енергетична криза — це і є Антихрист: відсутність світла у людей і в людях. На Сонце ніхто не впливає, Сонце є об'єктивною даністю без права впливу на нього. Ви нізачо не підпорядкували б своє майбутнє чомусь такому, на що ви ніяк не впливаєте, правда ж?

— Правда.

— А от уся наша планета цілком узалежнена від світила, яке перебуває поза нашим впливом. Згасло Сонце (або ж розгарячилося) — і ми повертаємося в

доіндустріальну епоху обледеніння, з якого виберуться хіба що морозостійкі бактерії. Тектонічні плити змістяться, й утвориться суперконтинент в ореолі сонячної радіації. Океанів не існуватиме. Нас потроху поглине пурпуровий гігант, і нас ніхто навіть не згадає. Немає вчених, які давали б інший прогноз.

— Вас послухаєш — жити не хочеться.

— Навпаки, дорогі мої. Навпаки. Розуміючи всю умовність перспектив, треба насичувати майбутнє змістом, комфортом і екологією. Для того, щоб вивіщитися над суетою, треба глянути на все глобальніше. Вам заважає ваше міжчасся. Ви уявляєте майбутнє як епоху бездушних гуманоїдів, проте це не так. Тому що кожен із вас хотів би бути живим вай-фаєм, живою мережею, де паролем будуть не циферки, а безпосередньо ви. Свою душу ви ніколи не втратите, бо лише вона буде вашим логіном. Майбутнє бачиться мені як апофеоз людяності. Розкидатися життям стане моветоном.

Що таке міжчасся? Прірва чи навпаки — канатний перехід? Загроза — чи шанс? Мої студенти напишуть про це есеї, та я переслідую геть іншу мету: спонукаючи їх відчувати свій час, відчувати напрям, куди він тече. Скасувати виховання — ось чого вони просять. Вони хочуть в одну директорію зібрати всі міни, закладені батьками з минулого, активувати їх і натиснути кнопку delete. Божественні мрійники, вони навіть не бояться бути розпанаханими вибухом.

— Держави — це вже рудименти. Людина переросла державу вже давно, та нічого не міняється лише тому, що людина наразі не придумала, як по-іншому впорядкувати світ. На геополітичній дошці грають не держави, а їхні альянси. Усі держави вже давно згруповані в обертки союзників, протагоністів. Грають не держави, а союзні континентальні утворення. Існує лише командна гра. Лише відсталі держави є самотніми унікалами, що плентаються в хвості і насолоджуються етнографією.

— Але ж нема нічого поганого в тому, щоби пам'ятати себе.

— Звісно, нічого поганого нема. Треба плекати свої національні культури, та при цьому пам'ятати, що національні культури попри всю свою важливість не є мотором, не є рушійною силою. Вони є пам'яттю. А пам'ять робить тебе статичним. Пам'ять — це якір. Усі народи світу мають свій старовинний одяг, свої старовинні знаряддя праці, свою старовинну архітектуру й побут, свою старовинну зброю й усну народну творчість. У цьому плані жодна національна культура не є унікальна. Усі національні культури є різними варіантами одного й того самого. Будувати на цьому свою сучасну ідентичність занадто легко, воно не потребує жодних зусиль. Це — справа лінивих народів.

Другокурсник-доброволець записався на мій спецкурс. Зараз він сидить на другій парті, ніжна щетина переросла в борідку, яка ще більше увиразнює м'язисті губи. Зараз це тренд — хлопці запускають борідки, навіть першачки. Я ще досі не звик до такої кількості бородатих дітей навколо. У них ще зовсім юні личка, вони думають, що борода додає їм солідності й капітальності, але насправді все навпаки — на антитезі вони виглядають ще молодшими, а молодості забагато не буває. Їхні трендові борідки і щетини — симптом нового часу, який вони ненаситно, захланно п'ють, як кофеїн, що збадьорює. Своїм зовнішнім виглядом вони ніби доводять своїм батькам, що вони вже дорослі й статечні, що їм не потрібне моралізаторство з уст покоління вічних черг і дефіцитів.

Бородаті діти виходять на вулиці і маніфестують свою новочасність своїй країні. Вони бодай на вигляд хочуть бути старшими, ніж є насправді, вони поспішають перерости дебільне міжчасся. Бородаті діти хочуть одним махом перестрибнути міжчасся і приземлитися вже в новому часі, модному й барвистому.

Швидке дорослішання є їхньою ціною за квапливе компресування часу, що завис. Вони готові заплатити цю ціну.

— Неможливо плисти відкритим морем у своєму маленькому задряяному акваріумі. Націй у тому розумінні, до якого ви звикли, вже не існує. Нація стала синонімом слова «походження», та й годі. Нація буде результатом свідомого вибору. До неї можна примикати і від неї можна відлучатися. Своє походження можна культивувати, а можна й позбавлятися його. Чистих націй уже давно не існує відтоді, як людина подолала кордон свого поселення.

— А як же тоді не розмитися, не розчинитися?

— А ось тут у хід ідуть геть інші маркери. Єдина ціль, яка виправдовує існування держав, — захист мови. Світове різноманіття є різноманіттям мовним. Тому що національні традиція й культура вже перестали бути приватизованими. В японському кімоно чи індійському сарі може ходити будь-хто, тірольські йодлі чи єврейську клезмерську музику може виконувати хто завгодно — питання лише в бажанні й доцільності, і при цьому ваша національність не має ніякого значення. А от рідна мова завжди вестиме вас до еґрегора власної ідентичності. Ви належите мові. Ви можете знати десятки мов, та все ж ви належите рідній мові, вона є вашим маркером, вашим шлунковим соком, який поза вашою волею перетравлює світ.

— Ви говорите як фаріониха.

— А й справді. Дожився! Ж-ж-ж-жах.

24

Лінгвістичне каліцтво — ось що Єфросинія одразу відчула в Німеччині. Незнання тутешньої мови автоматично робила її ізгоєм, людиною неповносправною.

Вона була собакою-дворняжкою, яка все розуміла, але сказати не могла нічого. Кляп затикав гортань, хотілося перейти на миги й жести, німота виривалася зоологічними звуками, від яких самій було страшно, і вона, як ніколи, збагнула ціну порозуміння між людьми.

Її батько, Ілія, був із покоління тих, хто рідну мову відрядив у спогад. По-грецьки не було сенсу розмовляти, тож Єфросинія народилася з розчепіреною ідентичністю.

— Хто я? Не тутешня, бо не звідси. Не іноземка, бо не звідти.

На відформатованій флешці мала з'явитися якась нова тотожність. Спостерігаючи, як її батько Ілія успішно колонізовує край паперових людей, Єфросинія почувалася креолом. Покинувши метрополію, вони приїхали на цей задвірок, передмежжя, пограниччя. Єфросинія почувалася саме так: вони колонізатори, вони сильніші, вони мають підшкірну пам'ять про щось таке, що місцевій челяді навіть не снилося. Неспроста саме їм, а не комусь іншому, вдалося заснувати тут немислиме — латифундію, ранчо, асьенду, приватний аграрний маєток, заснований на добровільності.

Як і всі креоли, Єфросинія розцінювала свою змішаність із місцевими устоями як благо, перевагу. Ця змішаність давала їй змогу вийти з натовпу і бути вищою від менталітету. Їй завжди подобався стан стикувості — стан, коли можна одночасно контактувати з різними практиками. Вона ніколи не хотіла бути носієм чистої ідентичності. Їй здавалося це дуже нудним. Грецькі «штучки», передані мамою, Єфросинія залюбки прикладала до місцевого побуту, і з цього виходила чиста творчість, синтетична третя якість, в якій дві базові не сварились, а співіснували напрочуд гармонійно. Єфросинія сама була тією синтетичною

третьою якістю, що постала від перемішування всього з усім. Вона кохалася у цьому стані, у цій обраності, у цій можливості сполучати тутешнє з нетутешнім, від чого тутешнє ставало новим.

Вона ніколи не мала своєї країни — тому вона стала країною для самої себе. Єфросинина республіка формувалася разом із її зрілішанням. Ця республіка мала свій суверенітет із непорушним правом невтручання у внутрішні справи й антидискримінаційним законодавством. Ця республіка будувалася навиворіт до країни паперових людей. У Єфросининій республіці будь-яке нововведення не призводило до ще більшої деградації, скарга не могла бути анонімною, творчість не викликала підозр, любов до ближнього не була різновидом подачки, увага до потребуючого не була субсидією. Бездержавність, яка сковувала край паперових людей, аніскільки не допікала Єфросинії, тому що вона чимдалі сумнівалася:

— Чи можуть бідні й голодні бути господарями свого життя й землі?

Вона бачила, як жорна деспотизму перетирають паперових людей у порошок. В її голові не вкладалося, як так — віддати свою віру й церкву на першу ж вимогу. Тисячі років люди вірили, аж раптом прийшов хтось, хто демонтував хрести і понівечив іконостаси — і паперові люди одразу ж віддали своє тисячолітнє єство. Як так — на першу ж вимогу віддати свої тисячолітні традиції родинного ведення господарства! Як так — стати канібалами, їсти своїх дітей і не боронити себе! Що більше розпачливих «як так?» накопичувалося в житті Єфросинії, то глибші рови з голодними алігаторами вона хотіла викопати на підходах до своєї придуманої республіки. Та як ретельно її не охороняй — неможливо було встояти під натиском жорен.

Тут, у німецькому помісті, Єфросинія лише з часом розкрила в собі дар до швидкого оволодіння мовою.

Це прийшло не одразу. Потрібен був час, щоб переналаштувати всю свою оптику й кінесику. Джерелом інформації став чийсь погляд, м'язи обличчя, пантоміма довільних рухів, тембр і вібрато голосу, просторовий малюнок довоколишніх предметів, експресія дій, поза. Вона навчилася помічати те, над чим раніше посміялася б. Вторинне стало ключовим. Вона зауважила, що фонетика не буває випадковою. Кожен предмет тутешньою мовою називається відповідно до своєї текстури. Випадкових назв немає. Мова стала влучним відображенням сутей.

Раніше Єфросинія ніколи про це не замислювалася, але тепер, коли швидко порозуміння стало найконечнішою потребою, доводиться чути нечутне і бачити небачене. У ній наче ескалатор запустився, якесь джерело забило з неймовірною силою, і вона, як немовля, почала рефлекторно хапатися за будь-який виступ життя. Усе починало ставати на свої місця рівнопропорційно до засвоєння нових слів і речень. Мова з непроглядного смерку поступово розвиднялася, білішала і запрошувала до себе, Єфросинія рішуче заходила на нові окреси, приємно дивуючи не лише себе.

— Ти швидко вчишся, — похвалила фрау. — Я з тобою більше розмовлятиму.

Потайки Єфросинія дивилася на інших робітників, які фатально не могли опанувати мову країни, до якої потрапили, і зневажала їх. Єфросинії здавалося, що їхній мозок паралізований, що вони є гіршим втіленням дарвінізму.

— Вони просто тупі? Чи недорозвинуті? Чи як ще сказати? Я вже можу висловити свою думку, а вони ще досі мукають і мекають.

Їй навіть було соромно за тих людей, з якими вона потрапила сюди синхронно. Це спочатку. А потім вона почала згадувати своє оніміння в краї паперових лю-

дей, і це змусило припустити, що в такий спосіб ost-и відторгають нову реальність.

— Але ж я теж ost! — вона вже сама почала ненавидіти плетиво власних пояснень.

Усі її запитання димком розвіялися біля куща штамбової троянди. Таких кущів було кілька, й усі розкішні. Фрау мала свій секрет — під коріння висипала чаїнки, на яких заварювався зелений і чорний чай. Кущі росли пишними. Каміл саме формував крону, коли Єфросинія проходила повз, зумисне-ненароком зачепивши його сідниці. Він, навіть не обертаючись, сказав щось, навіть не змінюючи положення секатора. Вона не зовсім зрозуміла, що докладно він сказав. Та знала точно — це було щось ніжне, любовне. А може, це було освідчення. Почутий набір звуків нічого їй не сказав — і сказав усе. Єфросинія отримала всі відповіді на свої запитання: ти завжди опануєш мову, яка стане мовою твого щастя.

Ось чому вона так легко заходить углиб цієї мови. Ось чому інші робітники на міліметр не можуть по-сунутися в цій справі. Ось чому мешканці паперового краю так легко здали свою рідну мову і перейшли на мову нової влади — бо хотіли бути щасливими при ній. Опісля цього випадку мова почала Ніагарою вливатися в Єфросинію. Щоби щастя почало існувати, його треба було промовити.

Каміл уже сповна відпрацював свою провину. Сто-сунки з Єфросинією перейшли в таку фазу, коли приховувати їх було вже неможливо. Ненаситність взяла їх обох у полон і зачинила у кунсткамері патологічного «не можна». Що більше було не можна, то гостріше виявлялися їхні почуття. Замкнуте коло набирало обертів, і навіть імунітет фрау не міг покрити їхніх поривів. Заборонене кохання проходило свій нерест. Каміл і Єфросинія ризикували стати цьоголітками. І згаснути. Перерости. Вернутися назад із солоної води в прісну.

За ними обома ходило це липке відчуття дочасності, відчуття не встигнути. Фронт підходив усе ближче, до горла підступав клубок обриву.

— Лиш би встигнути побути разом, — про це їм думалось щосекундно, й у такі моменти циферблати костеніли на ходу, заморожуючи невблаганний час. — Бодай на відстані — але разом...

А тим часом німецьке помістя поступово перетворювалося в нервозну кабінку. Все кудись активно рухалося й пересувалося, герр хмурів із кожним днем, фрау, щойно народивши симпатюльку-дівчинку, виглядала стомленою і підрубаною, але не безсонними ночами, а важкими думами. Всюди ширилася інформація про блискавичний наступ союзних військ. Небо, таке неозоре, все частіше почало прошиватися слідами-стрілами від реактивних двигунів. Нервозність помічалася й на суші: робітники отримали валізковий настрій, передчуваючи завершення своєї остарбайтерської епопеї. Налагоджений механізм вийшов із ладу, це співпало і з пологами фрау, і з вістями з-за меж помістя. У повітрі зароджувався новий історичний вітер-вихор, який роздмухає всіх присутніх у різні кути.

Єфросинія відчувала це всіма залозами, але подітися не було куди, бо тут вона заручниця чужої історії, писаної скаженим фантастом. Каміл огортав її такою любов'ю, що затуляла їхню очевидну приреченість. Решта *ost-ів* натішитися не могли грядущим змінам — окрім неї одної. Їй тут так добре, як востаннє було в дитинстві, в погребі з величезною глибою шоколаду.

Вона не хоче звідси нікуди їхати.

Тут вона знайшла своє кохання. Тут до неї добре ставляться. Тут нема паперових людей у такій критичній кількості, як там. Тут навіть заборона надихає. І тут такі сосни з папоротями, яких вона ніколи не бачила. Ця чужа країна не була для неї пеклом, як для інших *ost-ів*.

— Терміново сюди! Негайно!

Ясеновий паркет. Крик немовляти. Втишливе ш-ш-ш-ш-ш. Фрау схвильована.

— Я не знаю, як ти ставишся до цієї війни. Та я хочу тобі дещо сказати.

— Так, фрау.

— Ти добре працювала. Сподіваюся, я до тебе добре ставилася.

— Звісно, так, фрау.

— Ми нічого поганого не робили. Мій чоловік відповідав за вчасні поставки провіанту на фронт для наших солдатів. Наша ферма працювала саме на це. Ми не постачали туди зброю і набої, як наші сусіди з міста. Ми постачали харчі для хлопців. У цьому немає нічого поганого. Та зараз тут небезпечно для нас. Чоловік сказав, що ми програємо війну, і нам треба втікати. Це станеться з дня на день. Ти мене слухаєш?

— Так, фрау.

— Чого я тебе покликала... Ми втікаємо спочатку до Бельгії, а пізніше — до Парагваю.

— Куди?

— Це в Латинській Америці. Я тобі пропоную з нами. Ми там осядемо, і ти продовжиш у нас працювати. Ясна річ, на повному пансіоні. Мій чоловік — за, він до тебе дуже прихильно ставиться. Поїдеш із нами? Поїдеш?

Деколи треба пригнутися, щоби Бог добряче врізав комусь іншому. Але тут пригнувся хтось явно не той. Не фрау, не ця швейцарська зоозахисниця, яка рятувала гепарда Льерта і Єфросинію з Камілом, — ні, не вона зараз має отримати на горіхи. Це несправедливо. З несправедливістю або співпрацюють, або борються.

Єфросинія дезорієнтувалася перед реальністю вибору. Досі вона звикла приймати реалії, які рідко коли передбачали опції вибору, і знаходити там свої затишні кутки. А тепер, коли доля ставить тебе на роздоріжжя,

і лише від твоєї децизії залежить подальший вектор, Єфросинія просіла. Усе занадто карколомно, занадто землетрусно. Парагвай — де це?

— Поїдеш?

— Ой... Я розгублена... А Каміл?

— Каміл повернеться до Чехії. Йому немає сенсу так ризикувати.

— А що буде з нами, якщо ви втечете і всіх нас залишите тут?

— Не знаю. Мій чоловік каже, що вас вернуть назад на батьківщину. Він каже, що вас, швидше за все, вернуть насильно й уже там оголосять колабораціоністами.

— Ким?

— Ти дійсно хочеш знати?

Єфросинія хоче знати лише про Каміла. Він повернеться до Чехії. Чого доброго — до клятої Мілени, бодай би її пикою просо молотили. Це мало статися. Не могло бути так, щоб їхні почуття, маневруючи між офіційними заборонами, мали можливість заплідонити. Не з нею, не з ними, не в цю епоху, не в цьому житті. Каміл — найкраще, до чого вона торкалася за все життя. Він прекрасний у всьому, він розставляє по ній мітки, які вона носитиме до скону. Він — її сенсотворець. Без нього вона перетвориться на випите перепелине яйце, плямисте, дрібненьке і порожнє.

Вона надто довго леліяла в собі порожнечу, аби вберегтися від фальшивого наповнення. Її надто довго норовили наповнити паперовим непотребом, а вона опиралася й опиралася, ніби передчувала зустріч із чехом, зліпленим із іншого тіста, вимішеним в іншій діжці. Лише тут, у цьому замкнутому помісті, вона зрозуміла, чим є її кохання — ексгумацією давно заритих бажань. Лише тут вона ризикнула оголити свою вразливість і довірити її Камілові, як чеку гранати. Лише тут вона готова була вибухнути унісонно і розбудити

зграйку купідонів, що всі ці роки сумирно дрімали під верховіттям її сумнівів. Паперові хлопці упали за нею цілорічно, вилися, як в'юни, але вона для них була неприступним форпостом, бо паперовою вона себе ніколи не бачила. Про неї так і казали:

— Граніт, а не дівчина.

І це не було компліментом. Це було виявом безпорадності другосортних. Вони самі так себе спозиціювали, бо могли залишитися нападпитку, йти на вечорниці зі смородом цибулі й часнику. Плем'я паперових людей чомусь не могло репродукувати породистих екземплярів, виходила одна мішура, полуда, без власної концепції існування, без амбіцій вирватися з гетто однодумців без думок, без віри й безвір'я — узагалі без нічого. Єфросинія вирішила зарити всі свої бажання взаємності. Красиві були злюками, добрі були невдахами, роботящі були рабськими, нероби були пияками, гідних і заможних не було, та більшість були ніякими. Завжди щось не співпадало. А Каміл — Каміл перевернув уявлення про маскулінів, про те, яким може бути хлопець іззовні і всередині. У ньому зійшлося все.

Невже це кінець? Невже чуттєвий феєрверк освітив її існування лише на декілька миттєвостей, аби пустити кінці в темряву? Невже знову темрява? Знову церемонія заривання заживо?

Невже знову до паперу?

25

— Я тут не залишуся.

Уся моя юність була Олімпіадою втеч. У різних видах спорту між собою змагалися втечі й утечі. Я втікав, виривався, надиривався, зривався, відиривався. Я бачив, що все було помилкою: моя шкільна зразковість, намагання всіх влаштувати і обертононо грати на флейті. Що

більшим ставав розмір моєї ноги, то вужчав, а згодом і зовсім щезав мій світ, перетворюючись на торішній сніг. Я і гадки не мав, як маю повноцінно жити в неповноцінній країні.

Ольга Михайлівна перестала ходити на мітинги. Вийшла на пенсію і перестала. Життя для неї ніби закінчилося. Гіперактивна шкільна організаторка перетворилася на печальну людину, яка рахує копійки, купляючи ванільні сухарики. Сусіди жили з корови, і це мало чим відрізнялося від оповідей про життя в печерну епоху палеоліту. Моя країна робила мені щеплення проти старості. Роздивляючись навкруги, я питав себе:

— А взагалі-то існують старші люди, які живуть щасливо і достойно?

А у відповідь — скорботна тиша. Я зрозумів, що в моїй країні старіти означає перестати жити. Живі мерці економили те, чого неможливо було економити. Моя країна вигадала нову алгебру, в якій нуль можна було ділити на менші нулі, й так виживати. Старість стала не підсумком — а прокляттям, не жнивими — а фінішем. Я наказував собі не старіти. Тому розпочав свою мегавтечу.

— Я тут не залишуся.

Я мусив був стати зрадником. Я мусив був знелюбити той простір, який був щемко-дорогий, як дитинство, і проклятуший, як старість. Я назавжди залишив за собою щемко-дороге дитинство, яке в мене було найкращим з усіх можливих — але мене з якоря підняла старість, яка в цьому місці могла бути лише кінцем, а не вінцем. Я ловив на собі засудливі погляди решти людей, які почувалися ображеними і кинутими напризволяще. Їм було б набагато приємніше, якби хтось із ними ділив скруту за компанію. Мені щиро бажали невдачі.

Та я не був один. Утікачами були всі райцентри й села, а той, хто повертався, був невдахою. Старі люди,

яким уже нічого не світило, заламували руки і проклинали нікудишню молодь, якій тільки гроші подавай. А я проклинав їх за непросвітну дурість і егоїзм. І за жадібність, бо вони були дуже жадібні до чужих шансів. Рідко хто зі старших людей був авторитетом для мене. Майже ніхто. Їхнє зупинене життя не могло надихати чи слугувати прикладом. Я надзвичайно любив слухати всі ці старечі посиденьки — бо отримував ціле гроно ілюстрацій, як не треба жити. Мене, амбітного шмаркача, дивувало, як узагалі можна було так жити. Усі мудрування сивочолих людей нагадували лагідність кастрованого kota, в якого вже все давно позаду.

Усе те, що вони називали працьовитістю, я вважав польовим рабством, тому що ніякої логіки не було в двох гектарах бульби, яку неможливо ні обробити, ні продати. Те, що вони називали моральністю, насправді було пуританством найвищої проби, і ці старі бабусечки були б чудовими інквізиторами. Те, що вони називали традиціями, було сумішшю язичництва і чорної магії. Те, як вони ставилися до себе, вичерпно пояснювало, чому в них саме така держава.

Я дивився на старі зморшки, старі руки, старі плащі — і не бачив нічого, що міг би взяти зі собою в життя. Анічогісінько корисного мені не могло сказати покоління старців, які, проживши життя, нічому не могли мене навчити, крім ходіння до церкви з берушами в вухах. Старі люди зі старої країни нічого вартісного не могли мені сказати — мені, людині модерну. Вони могли лише нарікати і пришіптувати «аби не гірше», хоча в їхньому становищі це було радше побажанням добра. Їх хотілося ігнорувати і не слухати не через неповагу, а через те, що сказати вони не мали що.

Стовпи, встановлені ще за Хрущова, світили лише обабіч Шевченка. Тодішня діячка національного відродження за канапково-шпротним столом якимось за-

уважила, що Шевченко мастурбує. Спостереження виявилось неабияк дотепним — дивно, що я раніше цього не помічав. Дійсно, Кобзар стояв у дивній позі, яка мала би символізувати його насуплену хоробрість, натомість скульптор (лауреат якихось-там премій) праву руку Тараса Григоровича зобразив надміру вольовою і стиснутою в кулачок. Якщо подивитися на постамент саме з такого sex-стурбованого ракурсу, то діячка мала рацію: рука генія символізувала не лише рішучість.

На той час ця спостережлива паньця гуляла з новообраним мером, їх бачили разом у чебуречній на стрийській трасі, де на піддашші був передбачений траходром для далекобійників. На той час фури Совтрансавто простоювали, бо експедиційно-логістичні компанії животіли, тому другий поверх чебуречної отримав друге дихання зусиллями побожних християн на взірцевих посадах. Діячка курувала два церковні хори. Вона була короткозорою — можливо, це й було запорукою її успіхів. І сентенції в неї інколи вдавалися на убой:

— Відрижка — це заблудівшийся пердбож.

Усі гомерично реготали, я сповзав від сміху під диван і радів, що нова національна влада така розкута й близька до народу. Мер тримав стоматологічну клініку, голова РДА членствував у хорошій партії, люди відроджували Маланку — містечко налагоджувало рутинне життя, поки Кобзар демонстрував нову техніку аутоеротизму.

А от у моєї сестри все полетіло сторчма. Вона зауважила, що Толік (чоловік) подовгу затримується в банку, де він працював програмістом. У мені прокинувся детектив міс Марпл. Ми провели таємну родинну нараду, в якій постановили влаштували стеження за Толіком. О 20:00, коли закінчувався робочий день, я стояв за товстезною липою навпроти банку. Мене гризли кома-

рі, та я стійко вистежував об'єкт із пластиром під оком (учора Толік невдало звертав за браму і напорювався об прутик арматури). Пластир не з'являвся години зо дві. У приміщенні банку світилося одне вікно на другому поверсі, і я припускав, що допоки воно світиться, треба бути напоготові.

Аж ось клацнув замок, і охоронець випустив Толіка. Я був глибоко розчарований, що він одразу попрямував додому. Давши йому відійти на безпечну відстань, я вийшов із-за стовбура і рушив за ним паралельною дорогою, щоб ми не перетнулися. Я вже готувався йти на обгін — як потилицею почув те саме клацання вхідного замка в банку. Довелося вертатися під липу, аби побачити, як із банку виходить молода жінка бухгалтерської зовнішності.

— Вона! — подумав я і намагався запам'ятати обличчя, але ніяк не вдавалося, бо вже сутеніло, а таке лице не піддається експрес-запам'ятовуванню, воно типове й невиразне.

Коли дівчина завершила в інший бік, я зауважив, що світло на другому поверсі підступно згасло. Усе сходиться. Це вони. Півроботи вже зроблено. Тепер мерщій додому альтернативним шляхом. Я ще ніколи не долав відстані в такому темпі. Мої кроки під час бігу дорівнювали довжині бордюрів. Коли Толік прийшов буцімто з роботи (пізно, бо здавав квартальний звіт), то я вже був біля телевізора, обличчя бурякового кольору, захеканий і спітнілий, наче митка. Як виявилося, я уважно дивився літературно-художню програму «Свічадо».

Поки об'єкт купався у ванній, ми провели екстрене засідання у спальні, я виклав зібрану інформацію, і ми постановили: якщо сьогодні Толік не буде виконувати свій супружній обов'язок і придумуватиме сотні причин післязавтра, у вихідну суботу, шмигнути з

дому — ми своє розслідування доведемо до логічного завершення.

На ранок сестра вийшла стривоженою. Толік сказав, що змучений і закутався в ковдру так, що неможливо було проникнути туди. І головне — він повідомив, що в суботу з самого ранку поїде до Львова на радіоринок. Сестра йому сказала:

— Я поїду з тобою. Давай разом.

— Та яке! Я вже в сьомій ранку їду, чого будеш вставати. Тобі буде нецікаво. Я поїду сам.

Пазли зійшлися. А от із сьомою ранку — халепа. Я не можу в суботу, коли зазвичай сплю до десятої, вже о сьомій бути відсутнім удома. Час ікс настав — треба завтра вистежити і покласти край усій цій буфонаді. Але як?

— Стьопка! — осяяло мене.

Стьопка — наш троюрідний брат, який за фляжку зробить усе. Я пішов на перемовини. Вони відбулися біля бочок із пивом, де місцеві хрони усували похмілля. Заручившись конфіденційністю розмови, я виклав усю делікатність ситуації. Пояснив, у чому полягає його завдання завтра вистежити Толіка непомітно для нього. Єдина від нас дорога до вокзалу пролягає через цвинтар, тож Стьопці доведеться зранку чатувати на Толіка саме там. Я порадив ховатися за обеліском на честь когось із діячів ОУН — він розлогий і широкий, як табло на стадіоні, і за ним зручно переховуватися. Сьопка так і зробив.

У суботу сосрання вся наша хата імітувала глибокий сон і розмореність. Мама для переконливості показово трошки сопіла, а сестра так солодко муркотіла, що навіть не вийшла проваджати свого чоловіка в дорогу. Та щойно двері тихо замкнулися і брязнула зв'язка Толікових ключів — усі ми в піжамах прикипіли до вікна, що виходило на цвинтар. Наші погляди змог-

ли провести об'єкт лише до переднього ряду могил, а далі всі наші надії поклалися на Стьопку, який, ми сподівалися, вчора ввечері не запив і нині не проспав.

Наші побоювання виявилися марними — за кілька-надцять хвилин на обрії винирнув Стьопка і діловито попрямував до нас. Я сказав:

— Наливайте! І грійте вчорашню гречку.

Стьопка не стукав і не дзвонив у двері — вони вже чекали його відчиненими. Люди в піжамах запросили конспіратора до кухні й запропонували графин горілочки.

— Розкажуй.

— Значить, так. Я заховався за пам'ятник борцю ОУН. Дійсно, дуже зручно було ховатися. Значить, так. Толік вийшов із дому о 06:57. Коли він вийшов із подвір'я, то подивився на вікна і побачив там когось.

— І що?

— І пішов через цвинтар до вокзалу.

— Твою мати... — розпачливо не втрималася сестра.

— Слухай далі. Значить, так. Він пройшов далі через цвинтар. Я мусив тихенько ховатися за іншими гробами і вести його. Весь у болоті, блядь.

— Наливайте, мам.

— Значить, так. Коли він уже перейшов цілий цвинтар, то куди мав повертати?

— До вокзалу — тільки ліворуч. Уверх по дорозі. Інакшого шляху нема.

— А він повернув праворуч і пішов на посьолок.

— Твою мати... — тепер ця фраза нарешті набула змісту.

— Значить, так. Я легенько боковим виходом вийшов із цвинтаря, перейшов на другий бік і пішов за ним.

— Ти його вистежив??

— Значить, він пішов у гуртожитки. Можу показати під'їзд. Другий. Він там був о 07:22. Його тяжко було вести, бо в суботу о сьомій ранку ні душі, холера. Я

мусів перебігати від дерева до дерева. Біля поліклініки він мене мало не помітив, та я встиг заховатися за тую.

— Наливайте.

— Значить, так. Ваш Толік ні до якого Львова не поїхав. Він усім вам у вікно показав, що через цвинтар іде до вокзалу, а насправді потім пішов у гуртожитки. Всьо.

Ми випровадили Стюпку, давши заправитися з самого ранку. Сестра вирішила не тягнути і того ж вечора провести відверту бесіду з благовірним. Я дочекався не міг вечора. В очікуванні мильнооперної сцени я не міг уторопати, чому сестра така спокійна й сконцентрована, чому не плаче й не істерить. Вона спокійно того дня зварила зупу з каляфйорів і поставила на прання, річного сина спокійно вивезла до парку і не подавала ознак трагедії. Мама — це інша історія: вона вся була на голках, і таке враження, що їй навіть почало сіпатися ліве око. Я ж бо очікував сеансу з'ясування стосунків, бо, яко глядач мексиканських серіалів, обожнював це діло.

Толік заявився ввечері, як ні в чому не бувало. Приніс дві спаяні цифрові плати до телевізорів (алібі) і гарний настрої. Сестра вирішила не відтягувати і зачинила двері до їхньої кімнати. Ми з мамою мало вуха не поламали, напружуючись щось та й почути. Розмова виявилася тихою і короткою, я навіть не встиг доїсти спагеті з томатною пастою. Сестра вийшла і спокійно оголосила вердикт:

— У нього є інша. Він її любить. Ми розлучаємся. Дитина лишається зі мною. Завтра він збирає речі.

І пішла знімати висохлу білизну зі шнурка, натягнутого між гойдалкою і черешнею. Вона його ніколи не кохала, а весілля справляла заради білої сукні й фати. Пасією Толіка виявилася співробітниця (таки з бухгалтерії), чий чоловік був на заробітках уже другий рік. Мама у понеділок потайки від нас пішла до банку і зірвала з неї золотий ланцюжок, лишивши два синя-

ки на шиї — це була помста від імені усіх зраджених жінок, їй стало легше, і ми всі разом поїхали на озеро, вирішивши, що всі ці роки в хаті й так було надто тісно.

Бути третім — це завжди дуже солодко. Влізати в чужі стосунки і конкурувати зі штампом у паспорті — це неабияк заводить. Є цілий пласт людей, що спеціалізуються саме на цьому — на романах із одруженими. Встигнути за 15 хвилин, поки жінка на шопінгу, — в цьому є щось наркоманське й підворотне. Це їхній екстрим, від якого несила відмовитися навіть перед страхом не встигнути.

— Мені на телефон не дзвонити. Лише sms, і не пізніше восьмої вечора. А краще — я сам буду тобі телефонувати. На вихідні мене нема. Ніяких спільних фоток. Зустрічаємся тільки в тебе.

Небачену насолоду одруженим приносять такі-от флірти на сторонці. У цьому є щось упирське й паразитарне. Вони розквітають, як лотоси, в них прокидається гейзер потенції, їхнє днище скапує привабливістю. Саме ця привабливість дуже притягує тих, хто любить одружених саме за це — за цю привідчиненість кованих фортечних воріт, куди норовить увійти зі своїми змашченими арбалетами. Одружені-заміжні добре знають це, тому перетворюють свій сімейний статус у привідкриту висоту, яку треба неодмінно взяти з другої чи третьої спроби. Таємні стосунки — найбільш мотиваційні, найпристрасніші. У них треба входити, як в оздоровчу гірчичну ванну, в якій шкідливо перебувати понад норму. Приховування означає вину.

Не варто окрилювати тих, із ким не збираєшся в небо.

26

Manolo, працюючи в психіатрії, керується лозунгом:
— Люди не міняються, а лише пристосовуються.

Коли він уперше одружився, то одразу зрозумів, що є зрадником за суттю. Зрада є його невід'ємною рисою і потребою. Manolo занадто добре вивчив людей, щоби здуру повірити в моногамію. Він почав зраджувати вже за кілька місяців опісля офіційного одруження, і саме цей стан — стан самотерзання, цікавості до когось іншого й нового, стан переховування і партизанщини — заводив його більше, ніж молода дружина. Він її любив, та не міг любити лише її. Це суперечило його органіці, він, зраджуючи і зраджуючи, дихав не на ладан, а ладаном. Для нього кожна зрада була акційною пропозицією романтики, від якої хотілося літати. Гріховні думки, кошерні самозаспокоєння і нуль докорів сумління. Нуль.

Він оцінював свою силу волі кількістю витриманих розпитувань дружини, яка чудово знала, що Manolo ніколи не буде пастися на одній поляні. Щоби схилити Manolo до зради, достатньо було вийти за нього заміж. Він ніколи не вибирав між тим, що мав, і тим, що хоче мати, тому що завжди міг мати те, що хоче без шкоди для того, що вже мав. Дихотомія лагідно проросла в ньому, і він цілком нормально функціонував одночасно в обох іпостасях.

Із цим неможливо було боротися, адже не існує людей, які свідомо вкорочують своє щастя. Йому потрібен був дім із дружиною — і світ поза домом із множинністю можливостей, йому було позаріз потрібне любовне листування в телефоні, яке треба обачно видаляти, потрібні були вкрай невчасні дзвінки, які мав збивати, потрібен був беззвучний або вібраційний режим, аби звуковий супровід повідомлень не лунав так часто. Він кохався в секретності і секретах своїх романів. Разом із тим його почуття до дружини ніяк не мінялися й не чахли — радше навпаки: ситуативні коханки пробуджували в ньому пристрасного сім'янина, і ці дві

паралельні лінії не планували перетинатися, бо взаємодоповнювалися.

— Не існує жодної нормальної людини, яка ніколи не зраджувала! — Manolo готовий був заприсягтися.

Із пражі своїх сексуальних пригод він виплітав цілі мережива, теплі й ворсисті. Він не займав нічийого місця і не губив гідності, коли холоднокровно розумів природу своєї поведінки, він не полохався своїх витівок, бо контролював кожну з них, він писав свої флірти й одразу ж стирав клавішею `backspace`, переступаючи домашній поріг, де пахло омлетом, бальзамом для прання і вечірніми посиденьками при кухонному столі під стильним плафоном у вигляді перевернутого дзбанна. Він повертався додому наснажений, енергійний і свіжий. Густий аромаркер був прописаний в його фірмовому стилі, тож Manolo ніколи не підхоплював чужих жіночих запахів. Він стверджував свою любов до дружини у свій спосіб — повертаючись сюди й обираючи її, саме її, на фініші кожного дня.

Його блядки не були non-stop. Це були посезонні етапи активізації й затухань. Але без уваги до ще когось Manolo починав би в'янути, як ірис без поливу. Зраджують лише свої, а Manolo був своїм для дружини, кожна його зрада була проявом їхньої близькості. Він потребував багато доказів і аргументів, що вони з дружиною свої. Він зміцнював свою сім'ю. Він ніколи не шукав краще — він шукав нове, аби ще вище просувати дружину в керунку одноосібного п'єдесталу. Сім'я передбачає монотонність і впізнаваність, навіть якщо обоє — феєричні, бо перманентна феєричність теж є стабільністю.

Manolo знав, що робить і чого прагне. Він зі спиною дивився на свою сім'ю і бачив у ній гуманітарну цінність, де на троні сидить взаєморозуміння / взаємопідтримка / взаємоплани — усе взаємне й безпомилкове,

і хотілося всипати дешицю паприки. Сім'я притупила сексуальні піки, а він хотів бути коктейлем із ризику і стійкості, хотів бути словами для згорілої пісні, схилом для власного бездоння. Manolo вповзав у прерії зради, вітамінізуючи свою чоловічу природу. Він грошей із дому не виносив, коштовностей нікому, крім дружини, не дарував, по ресторанах не шлявся. Чого хотіла дружина — вона мала. Вона мала його, дбайливого. Мала фінансовий достаток і французьку шестикамфорну кухню червоного кольору в стилі хайтек. І ціле гроно подруг, з якими проводила час у тренажерній залі і на пілатесі. А потім — первістка, якого вона теж розцінювала як подарунок. Усі свої подружні обов'язки Manolo виконував дуже скрупульозно, при тому маючи свою оазу для повноти щастя.

Він думав, що завжди контролював свої хтиві спалахуйки. Та одного разу він заступив за ризик, яку сам собі колись намалював. Він дозволив собі знести всі шлюзи і захисні дамби перед «не закохуватися більше ні в кого». Manolo необачно закохався.

І тоді на Manolo посунули почвари кохання, а вони дуже підступні, вони м'ясоїди, вони вимикають тверезий розсудок, вони кляють твою порядність і запрошують звести палац у повітрі. Не встояв. Вимкнув глузд. Звів палац у невагомості. Закохався...

І тоді йому довелося пройти найдовшу і найскорботнішу з доріг, які колись доводилося проходити. Це була дорога до ненародженої зими, останній рейс його пробитого човника, і все, чого він прагнув, — упасти замертво за територією рідного порога і востаннє відцвісти.

— Я не буду твоїм № 2. Ти мене чуєш? Я не буду за тебе боротись. Але я не буду твоєю № 2. Краще б ти вдарив мене. Чи принизив яюсь. Але не це. Ти закохався в іншу. Якби це був одноразовий флірт чи пригодка у відрядженні... Тут інакше. Ти закохався. Я це відчуваю. Я це бачу. І це найгірше.

Дружина занадто добре знала Manolo. Занадто добре означає занадто поблажливо. Можна все, крім закохуватися — таким є негласний договір усіх сучасних пар, які занадто добре знають один одного. Після того, як ненароком закохався на стороні, Manolo став хунтою, що в односторонньому порядку змінила конституцію під свої слабкості. Manolo дивився на власну нікчемність і розумів, що в оцю ось хвилину повністю обнулили свої бали в цих рідних, найрідніших очах. Він збанкрутував, тому що зраджена довіра зазвичай уже не підлягає відновленню.

Manolo не стало. Усе, чим достойним він був, умить полетіло в тартар. Manolo назвався причиною болю, відчув себе кортиком, яким завдають численні ножові поранення під світлом софітів. Manolo став летальною зброєю для людини, яку мав зробити щасливою. Його сукість, нікчемність, негідність винувато підтискали хвоста і поглядом скунса апелювали до жалості. Розчавивши кохану людину, Manolo сам почувався розчавленим. Він сам себе розмазав тим, що підчепив дуже сильне почуття.

— Я не моногам. Я усвідомлюю, що не можу бути вірним у класичному розумінні — до гробу. Але кохати я не можу нікого, крім людини, яку пообіцяв зробити щасливою, — так Manolo думав раніше. Раніше.

Аж тут він уперше відчув, як це солодко й наркотично — закохуватися паралельно. Ти ніби розсуваєш контури своєї душі на ще одну людину — і відчуваєш ширшим, наповненішим, обдарованішим. Ти підсидаєш на голку самолюбівання від того, що здатен кохати ще когось. Manolo заціпило від спроможності мати два рівноцінні почуття, які не конфліктують між собою, а лишень посилюють один одного. Ця взаємна стимуляція розпалювала одночасно обидва почуття, і таких могутніх крил за хребтом Manolo ще ніколи не

відчував. Його розпирало від почуттів, а вони ж бо — найпрекрасніші і найсвітліші. Manolo закохався. Не вдруге. Закохався ЩЕ.

Це не самодурство, не лінощі присікти зраду, не лицедійство — ні, це найміцніше усвідомлення широти своєї душі. В нього з'явилися дві непронумеровані й рівнозначні людини, і від цього дуплетного пострілу його вже ніщо не врятує. Хіба що одне з почуттів доведеться обрізати, купірувати, як хвіст ротвейлера. Це й називається вірність — убивство потенційного почуття, запорука не скотитися до скотства. Manolo буде каятися. Каятися буде. Хоча знає: кожне каяття передує новому злочину. Кожне. Тому він завбачливо волів не каятися.

— Молю тебе, не пробачай мене. Мене не можна пробачити.

Його пробачили. І цим розстріляли. Пробачений зрадник — немає нічого гидкішого. В їхньому милому помешканні хотілося завішати чорним сукном усі дзеркала, щоб Manolo себе не бачив. Акт милості над ним перетворив Manolo навіть не на плінтус — на нульовий цикл. Він був приречений жити з цілковитим усвідомленням своєї нікчемності. Кожний прожитий день із людиною, яка стоїть на п'єдесталі святості і благородства, дарував Manolo каральне усвідомлення його підлості. Краще б уже вигнати з тріском, викинути через балкон увесь гардероб, надавати стусанів і епатажно ридати вслід — але не це прощення, не цей кенозис, не ця достойність, яка на антитезі докорятиме до кінця днів. За те, що не відмовив собі в почуттях. Його покарали розумінням. Йому продемонстрували, що існує така висота, яка йому, гусениці баштанній, навіть не снилася.

Проявлене розуміння карає набагато сильніше, ніж жест помсти. Тому що ти стаєш об'єктом добра. А це

зобов'язує навіть більше, ніж нотаріально завірена присяга. Manolo надколов свою любов, прострелив їй легені. Його любов, сім'я, провина чаїлася в кріслі, яке вони купили на річницю їхніх стосунків, — і все розуміла. Ро-зу-мі-ла. Це жахливо, тому що високо.

— Ні, за мене не треба боротись, я ж не приз на автотралі. Я нуль, а нулі доречні лише на банкнотах. Так і житиму — пробачений зрадник із накипом пекучої провини за те, що здатен закохуватися ЩЕ.

Я не буду твоїм № 2. Невралгією стріляли ці слова по всьому тілу. Ніхто ні з ким не конкурував — Manolo сам із собою конкурував за право мати свою відчайдушну, осатанілу драму. Він засвоїв цей урок. І тому пішов із сім'ї. Пробачений зрадник — немає нічого гидкішого.

А Рома була з тих, хто ніколи не зазіхає на чийсь свободу. На дисплеї її натури кольорово мигала повага до кожного, хто візьме її в руки. Недолюблена, недохвалена, недоніжена, вона навчилася проявляти таку гнучкість, що здатна була на оптоволоконному рівні прийняти форму іншої людини з усіма її виступами і випадками. Вона, як павучиця, навчилася чекати біля павутинки, допоки хтось не влипне. Вона ніколи ні на кого не полювала — лише чекала, поступово й невблаганно заростаючи павутинням, уже не липким.

У її країні жінки здебільшого є хатніми рабинями й шеф-кухарями, і їх рідко запитують про щастя. Особливо тих, хто на безіменному носить обручку — цей мовчазний знак автоматичного щастя, якого вже не треба підтримувати. Рома робила помилку за помилкою, намагаючись загальне розуміння жіночого щастя приміряти до себе. Норов гнув її в дугу, і вона врешті втомилася бути скрюченою. Щастя стало поняттям абстрактним і недотяжним, платонічним. Вона почала погоджуватися не любити — лиш би її хтось полюбив, пригорнув. Свою потребу палко кохати вона

забанила на місяць–другий–п’ятий. Вона стала реципієнтом чужої уваги, орієнтуючись на чиєсь зелене світло. В її країні жінка може кохати лише раз. Якщо більше — шльондра. А вік потрошки брав її за горлянку і задмухував її свічу. Країна, яка саму себе називала багатотраждальною, могла сіяти відомо що.

Лише в Неаполі, опинившись у цивілізації безрозмірних і нелімітованих стосунків, Рома дозволила собі виглянути з-під паранджі вчорашніх самообмежень. І виявилось, що її зморшки чудово виглядають на сонці. Виявилось, що існує тут і зараз — а не раз і до кінця життя. Існують такі чоловіки, які не претендують на безіменний палець і не клянуться у вірності. Рома перестала помирати від варикозу почуттів.

Її душа і плоть почали циркулювати синхронно. Подруги в її країні вже давно махнули рукою на себе і безслідно розчинилися в житті голопузих онуків, їхні чоловіки-мужі вже мало нагадували хлопців, за яких вони колись давно (а може, недавно?) виходили заміж з надією ділити не лише миття посуду, а й ложе. Рома вийшла з підпілля лише тут, вона захотіла надолужити. Мапою став для неї перепусткою в інший тип взаємин, де відсутність відповідальності служила найвищою відповідальністю, ще сильнішою від шлюбу під білою фатою. У цих стосунках ніхто нікому нічого не обіцяв — і це була найвища міра добровільності. Не було формальних проявів сімейності — і це була найміцніша основа для «хочу бути з ним». Бажання бути разом не писало любовних записок, не вело до рагу, не претендувало на життя до гробу — воно було живим і ситуативним кожного дня, кожного ранку, і завтра хотіло успадкувати вчора, аби ще і ще раз викупатися в живій ситуативності.

— Ти йому хто? — на це ідіотське питання кортіло парировати:

— Невже моя країна й справді так безнадійно застрягла між совістю і заздрістю?

27

Це несправедливо і навіть потішно.

У Неаполь приїхав я, а секс у Неаполі буде в Роминого сина. Він теж приїхав на кілька днів. Це несправедливо і навіть потішно — в Роминого сина буде секс із діаспорою, хоча сьогодні перед нею виступатиму я.

Australia, а точніше — Parramatta, західне передмістя Сіднея. Ця людина навіть найменшого натяку не має на походження з нашої країни. Анінайменшого. Ми з Роминим сином нікого не чіпали на симпозіумі діаспори під час кофі-брейку, аж раптом до нас підійшло біляве чудо.

— Шоколадні круасани, як правило, беруть люди, які сумують. Ви сумуєте?

Що Ромин син міг відповісти блакитним очам, які дивилися на нього так, ніби зараз із нього мала вилетіти начинка? Біляве чудо помішує своє еспресо макіато дерев'яною паличкою й обережно зісцьорбує молочну пінку.

— Ні, я не сумую. А от він, — киває на мене, — мабуть, злегка хвилюється, бо після кофі-брейку матиме виступ.

— А знаєте, що кажуть про фруктові круасани? — біляве чудо реагує лише на Роминого сина.

— І що?

— Шоколадні круасани беруть люди, які сумують. А фруктові круасани беруть ті, хто хочуть пригод і розваг.

Моя рука потягнулася до шоколадних фруктових круасанів. А їхні руки вступили в контакт над останнім круасаном із айвовим джемом. Ніколи не думав, що вироби з тіста мають таку магічну дію. Біляве чудо

позбавлене люмпен-пролетарського виховання ділитися з усіма тим, чого сам не маєш, тому мені довелося запитати їх обох:

— Як ділитимете?

— Вам виступати зараз, вам потрібні сили — може, ви беріть.

— Узагалі-то я туго думаю і відверто туплю, коли повен шлунок.

— Ну, значить, цей круасан мій! — за всіх вирішив Ромин син. — Я хочу продемонструвати, що аніскільки не сумую.

— Мені здається, ви хотіли продемонструвати не це. Ви хотіли натякнути, що хочете пригод і розваг.

— А ви — ні? — це вже їхній діалог.

— Ви вгадали. Я не люблю шоколадних круасанів. Лише фруктові.

— Ну то як ділитимемо?

— Якщо ви не проти пригод і розваг — то навпіл, — біляве чудо вже вирішило, де Ромин син нині ночуватиме й перейде на ти.

Мені одразу сподобалося в середовищі діаспорян. Вони мене підкупляли своєю іноземністю, і в цьому був їхній найбільший шарм. Навіть старші вуйки й цьоці були расовими іноземцями, кардинально відмінними від наших. Я потрапив у лігво відщепенців. Вони всіляко підкреслювали свою відщепеність від землі, яку називають рідною лише з меморіальних міркувань. Стефани й Зенони тримали за руки своїх Марічок і Орись, усі були у стилізованих вишиванках і коралях, та всі ці атрибути сиділи на них, як на іноземцях, як на туристах, які не мають нічого спільного.

Мною опанувало дивне відчуття — саме тут, на цьому апеннінському симпозіумі, я побачив свою країну здаля, трансгалактично, з оглядового майданчика обсерваторії, крізь оптичний телескоп. Кожен із діаспо-

рян був для мене фотопомножувачем, який устократ підсилював слабкий світловий сигнал і перетворював на електричний. Я відчув вольтаж, він циркулював довкола мене і заряджався моїм захопленням цими старикашками, яким географічно дуже пощастило. У них була фора: вони іноземці, отже, їм можна отримувати насолоду від етно.

— Моя країна вас ніколи не зрозуміє, — говорив я з трибуни. — Моя країна вам заздрить. І ви це знаєте. Моя країна вам докоряє. І ви це теж знаєте. Моя країна виставляє перед вами довжелезний список вимог, і він іноді просто вражає. Виявляється, діаспора, яка за тридев'ять земель, має за руку приводити інвесторів, будувати заводи, самотужки створювати робочі місця, офіційно працевлаштовувати за кордоном усіх охочих виїхати, кожному зробити легітимацію у своїх країнах, дати безвідсотковий кредит на початок власної справи в сонячній Каліфорнійщині, фінансувати українське мистецтво й культуру, ганьбити злочинну владу на кожному куті в Чикаго, Торонто й Буенос-Айресі. А у вільний від роботи час учинити ще з добрий десяток добрих діл для тих, хто їх тихо ненавидить і відкрито заздрить. Хіба не так?

Середнього віку діаспоряни кивають головами, старші напружились, а їхні онуки почали усміхатися.

— Ви — громадяни інших держав, і нашими справами хочете — займаєтеся, не хочете — ні. Основне завдання будь-якої діаспори у світі — ретельно зберігати і підтримувати свою ідентичність на чужині, в умовах стрімкої асиміляції. Уся суть функціонування будь-яких діаспор — це робота над собою. Зберегти себе, розвивати себе, примножувати себе. Себе і тільки себе. Ваше завдання — зберігати свою ідентичність у тих країнах, які стали для вас рідними і які ви маєте захищати. Ви нікому нічого не зобов'язані, чуєте? Пря-

мий зв'язок з історичною батьківщиною — річ дуже суб'єктивна і факультативна. Це зовсім не ваш обов'язок. Це радше право, звичка, етикет. Достатньо просто знати, звідки походять твої предки. Цього досить, це нічого не передбачає. І вам нічого соромитися своєї іноземності. Моя країна, звісно, вам ніколи цього не пробачить, та це її проблема. Ви вже не наші. Ви назавжди висмикнуті з нашої системи координат. Ви бачите лише поверхню процесів. Вимагати від вас повноправної участі в житті моєї країни — це те саме, що котів привчати до стадного способу життя. Ви маєте смакувати свою діаспорність.

— Цікавий термін... — уголос подумав хтось із присутніх.

— Дарую. У моєму розумінні діаспорність — це усвідомлення того, що українець — це твоя вторинна, третинна, четвертинна ідентичність. Того, що українець — це не головна і не перша твоя ознака. Зараз я скажу річ, яку хтось сприйме за крамолу, можна?

— Можна! — голоси онуків, старші принішкли.

— Я постійно зауважую, що діаспоряни дуже напоказ, дуже знарошна підкреслюють свою неукраїнськість. Українська ідентичність для вас — такий собі бонус, яскравий штришок до домінантної канадійськості, американськості, аргентинськості тощо. Ви наче хизуетесь, що крім усього іншого, у вас є «український пунктик», який робить вас цікавими особистостями в тих країнах, де є велика повага до всіляких проявів особистості. Знаю одного товариша, який 10 років тому вперше виїхав з України, а вже через 2 роки повернувся на вакації з таким діяспорним акцентом, що я обалдів, а довоєнні емігранти перевернулися в труні. Славнозвісна (а як на мій густ — потворна) мова «скрипниківки» зразка 20-х років ХХ сторіччя — ще один яскравий прояв діаспорності. Зізнайтеся, вам же ж украй важ-

ливо культивувати свою лінгвістичну відмінність від сучасних українців. Усі ці «блюки, кляси, два тижні тому взад, етери, спосібності, визвуки, згодження» — це ж не є данина праматеринській мові. Це — послідовне творення самодостатньої діаспорної лінгвопрактики, мета якої — не бути сучасною українською. Ви легко вчите англійську, російську, китайську, португальську — але, слухаючи сучасне українське телебачення і читаючи сучасний український інтернет, ви принципово не опануєте сучасну українську мову. І навіть ваші діти, народжені за кордоном уже в 2000-ні роки, усе одно смакуватимуть скрипниківку. Потім виросте цей *фільзоф, на літакови прилине до України і в склені буде шукав свинячі скурки для студенини, як прабабця заповідала*. Хіба ні?

Біляве чудо з-під Сіднею ні разу не було на історичній батьківщині, тому сміється найщиріше.

— Наостанок скажу ще таке. Їдучи сюди, я мучив себе питанням, чим для вас є моя країна. Зараз я спробую зімпровізувати, а ви мене підкоригуєте. Швидше за все, моя країна для вас є вічною невиліковною проблемою. Ви підсвідомо втішені тим, що наші справи аж такі кепські. Невиліковна, проблемна моя країна — це ідеальне тло, на якому всі ви цінуєте свою влаштованість і успішність. Хай Бог простить, але багата, заможна, прогресивна, сильна моя країна засмутила би багатьох із вас, хто час від часу прилітає переконатися, що тут усе, як завше, зле. Кепська моя країна робить вас щасливими в ваших країнах. Ще ніхто не скасовував правила, що все пізнається в порівнянні. Діаспорність міцно підживлюється крахом моєї країни. Ви щодня отримуєте докази свого щастя жити там, де ви живете зараз. І сприймаєте ви мою країну як екзотику. Поїздки в країну свого походження можна прирівняти до поїздки на екзотичні острови Мікронезії. Вам не по

музеях і рестораціях варто ходити, а пірнути в місцеве повсякдення. І ви переконаєтеся, що навіть двох тижнів тут не протягнули б. Моя країна для вас є заповідником культурних шоків. За це ви й любите мою країну — цю яскраву головоломку, яка ніколи не стане з голови на ноги. Те, що для нас є сірими буднями, для вас — довгоочікуваною відпусткою, нагодою скуштувати дешицу третього світу, познайомитися з психологічно і ментально незрозумілою реальністю, шансом здобути нові враження. До чого це я? Любіть мою країну — але не ставайте нею. Будьте діаспорою. Будьте іноземцями, які нічого нам не винні. Ну і welcome!

Біляве чудо — квінтесенція австралійськості, воно народжене вже там, четверте коліно емігрантів, асимільоване до цибулин волосинок. Стигмати походження зарубцьовуються назавжди й уже ніколи не турбують — якщо ти потрапляєш у кращу, вільготнішу атмосферу. Я побачив це ще в автобусі марки Neoplan.

— Наше основне завдання — бути в першу чергу зразковими австралійцями, бразилійцями і так далі. Ми маємо любити ті країни, які прихистили наших предків і стали рідними для нас. Ти на диво правильні речі говорив під час свого виступу, — біляве чудо стоїть біля журнального столика в готельному номері й наливає нам сидр. — Особисто я погоджуюся на всі двісті. Для мене, до прикладу, Австралія — це країна номер один. І австралійське громадянство — найцінніше в світі. Я обожаю цю країну, і за неї пашеку порву кому хочеш. А країна походження моїх предків — діло вторинне, якщо не третинне. Свого походження я взагалі не відчуваю. Мови вашої я ніколи не вивчу. Голову собі зламати можна. Нереально вивчити. Якісь найпростіші фрази — ще куди не йшло, та й то з моїх уст це звучить як абракадабра. Хіба щоб посміятися. Австралія — моя країна, мій рай на землі. Навіть не знаю, чи хочеться

мені відвідати країну, звідки мої предки. Навіть не знаю. Більше ні, ніж так.

Батьки білявого чуда — расові австралійці, вони свого походження не акцентують, бо, як-не-як, далеко, а, по-друге, навіщо? Заради галочки і самозаспокоєння вони пробували зацікавити своє чадо далекою незвіданою країною, проте не було чим зацікавлювати. Біляве чудо від самих лише згадок про советський союз і його уламки кvasило своє личко. Бабратися в чорноті біляве чудо не могло, бо було іншою генерацією з іншої галактики, де кенгуру, океанічні яхти, дайвінг, серфінг і маракуєві дрінки. Негоціація всього, що пов'язане з бараками й халабудами прадідів славних, було відповіддю на те, чим моя країна має зацікавити людей з іншої системи координат. Чим? Ну чим? Жоден якір моєї країни не міг зачепитися за біляве чудо, яке мало свою екзотику Меланезії під боком, свої Карпати, і вони не були вирубані, а заліснені евкаліптом, свій степ — савану з баобабами замість марганцеворудних труб, свою акваторію, яку ніколи ніхто не анексує.

— Чим? Ну чим моя країна мала б зацікавити це біляве чудо, асимільоване в едемі? — думав я, флегматично ковтаючи слабоалкогольний сидр.

Чи хочу я повертатися назад — це питання падає на мене краплею гіркового похмілля з карафки неба. Я прогулююся спустошеними страдами Неаполя під арію втіхи. Мені добре там, де добре мені. Мабуть, я латентний колабораціоніст, бо можу пристати до кращої матриці, а чуже — не завжди гірше. Я давно вже не вживав наративу ворогування. Завдяки Шекспіру я знав, що будь-яке ворогування двох таборів закінчується коїтусом їхніх дітей. Також завдяки Старому Завітові, цьому прежорстокому талмудові, я навчився вкрай обережно ставитися до братства, позаяк Каїн і Авель теж були братами, і нічим добрим це не скінчилося. Моя країна

чудова, коли я нею ностальгую, — отоді зворушливість квапливо мене пеленає, і в гудкові парома я чую твоє рідного соловейка. І мені тоді, саме тоді, коли я на відстані, потрібне повернення додому як аспірин хворій душі.

Та сьогодні я хочу загорнутися в мантию втечі і зникнути пілігримом у безлюдді. Найбільше зараз я хочу спамити небесну канцелярію своїми листами щастя. Обов'язково — зі зворотнім повідомленням про отримання. Я хочу подякувати Йому за мою країну, яка ніколи з мене не вийде. Хочу подякувати за всі відстані, які Він дає мені для мого ж блага. За всі ці моменти повернення. І дарма, що коли я повернуся до рідної печери, я вкотре відчую себе богомолем, тому що коли я вже фсьо, то одразу підлягаю знищенню. У рідній, відсталій печері я можу поводити себе дуже по-різному: можу повискувати, як гієна, вичікуючи, коли брама часу прочинить переді мною одну-єдину шпаринку, аби здійснити свій підступний напад. Іноді я свою громадянську самоту можу сполучати з чиєюсь самотою, аби переполовинити обидві. Іноді я можу в злості кидати весла і віддавати себе в руки штилю, і саме тоді з темних водорослих надр до мене виплигнуть найяскравіші рибки. У своїй єдиній найріднішій країні я можу бути і канатоходцем, і лежаком, і цукрованим какао, і ліаною, і гостинцем, і VIP-ом, і навіть Дністром, який то розливається, то пересихає. Я навчився вписувати своє автономне життя в країну, яка є країною диктантів.

— Стара птаха, — кажуть італійці, — в'є набагато кращі гнізда.

Ромин син зараз теж думає про своє повернення. Він іще ніколи не впадав у кому від одного лише дотику до верхнього гудзика. Біляве чудо розніжено лежало в його обличчі і своїми губами тримало його нижню губу.

Лежало з заплющеними очима і дихало в нього, а він напамповувався спізненням на відліт вирію журавлиного, він уже нікуди не міг устигнути, прибудла готельна, бо траєкторію його спланованих маршрутів біляве чудо перемішало-перевертіло, і він захотів бути Тасманією, Маккуорі, Лорд-Хау, Норфолком — будь-яким піщаним утворенням, лиш би підпирати цей казковий континент, що ніжно тримав його за губу.

— Ти поїдеш зі мною, манкурта кусок? — Ромин син адресує своє тактовне питання білявому чуду. — Поїдеш у мою країну, країну походження твоїх предків?

Його органічна сполука з білявим чудом переростає у щось більше, ніж просто флірт. Крапка передбачає розлуку, тому свій стрімкий роман Ромин син пише без розділових знаків. Незабаром прийде тітка осінь, буха від понаднормових опадів, а він ще не готовий стати ринвою для почуттів, що стікають додолу. Ромин син повірити не може, що зараз поруч із ним оце біляве чудо з іншої ґалактики, з недосяжності. Хтось би ляснув його по писку, аби прийти до тями, та нема кому це зробити, бо вони зараз у країні, де всім наплювати на чийсь кохання, адже кожен має своє або може мати. Роминого сина збирали, як березовий сік, по краплині з кількох надрізів одночасно, і він витісняв себе з себе, аби біляве чудо вмістилося. Ромин син уже й забув, що неапольський вояж добігає кінця.

Розпашілий мозок навідріз відмовляється прийняти дочасність усього, що тут відбувається. Близька дата від'їзду ще більше загостила бажання загубитися у цих провулках, увірувати в щастя і вмонтувати його чіпом під шкіру, щоб завжди було. Це місто ослаблює Роминого сина, адже він звик завжди бути в тонусі, а тут доводиться нічим не перейматися, і він не йме віри, що таке взагалі можливо. Це місто настирливо вичавлює з нього марафонця, який мусить уміти розпарцельовувати свої сили на всю дистанцію, аби завчасно

не згоріти. Біляве чудо ніколи його не зрозуміє, бо воно ніколи не жило на уламковій старому часу. Між ними — залізна завіса виховань, педагогік, зарплат, законів і побутових звичок.

Повернення катує. Ромин син думав зіграти в Неаполі простеньку гаму своєї присутності, а вийшла ціла кантата, кількочастинна й камерна. У ролі диригента — штормове попередження, в ролі глядачів — наполохані чайки й баклани, в ролі імпресаріо — квиток назад. Біляве чудо горнеться, а Ромин син боїться підхопити нежить, хоча навряд чи від солоного бризу можна застудитися. Він уже натренувався завжди повертатися назавжди.

Невже за ними аж так сумує неапольська погода? У штормі не прогледити серпантину повернення, а переконувати себе, що це неправильно, не дає хтивість, вона завжди має свій підхід до кожного. Біляве чудо створене для злизування. З цієї лагуни неможливо вибратися без драми. Кантата сягає апогею. Вони відкорковують вино монтепульчано з нотками дичини, воно так пасує цьому клекітливому романові двох діаспор. Вони сядуть за терасний столик і будуть дивитися в очі, як у море. Ромин син запроториться за ґрати свого темпераменту, біляве чудо арештує його ще на одну добу для з'ясування обставин, фобія стане манією, загроза — заспокоєнням, і Ромин син дочекається вдалої миті, аби піти саме у шторм.

— Поїдеш зі мною?

Нехай це питання повисить ще бодай деньочок на вішалці, в кутку, при вході. При виході.

28

Єфросинія — колабораціоністка.

— Що це значить? — спитала Єфросинія, горнучись до Камілового плеча.

— Це значить, що ти була з ворогом. Ти була з рейхом.

— А де я мала бути, якщо я тут?

— Отже, ти колабораціоніст.

— Значить, це не страшно, якщо я ніким іншим бути не могла.

— Я тебе люблю...

Фрау вантажить до кузова антикварний комод. Він належав німецькому прадідові, який розбагатів землями і налагодив цілу мережу дистрибуції фермерських продуктів. Єфросинії це дуже близьке, бо її батько теж був господарем на славу. Дивлячись на поспішну втечу герра і фрау, Єфросинія заходилася плачем. Вона знала, що таке втрата майна й насидженого гнізда. З антикварним комодом із горіха, в якому були просвердлені дірочки для канделябрів, фрау вантажила своє попереднє життя, щасливе й омріяне. Невідомо, чи взагалі всі ці речі їй знадобляться десь там, вона ще не знає де. Єфросинія в якийсь момент захотіла зірватися з місця в Парагвай чи як там його — але сама собі сказала стоп. Точніше, Каміл сказав.

— Ти станеш утікачкою, а не жертвою. Вони дуже хороші люди, та вони потрапили не в той колір. Розумієш? Не в той колір. Твоя країна тобі цього не вибачить. Навіть якщо у тебе все й вийде, у твоїй країні лишилася твоя рідня, і їй буде непереливки. Їх змусять сповна розплатитися за твоє рішення. Розумієш? У вас там немає окремих людей. У вас усі пов'язані. Розумієш?

Єфросинія не розуміла, відмовлялася розуміти. Як це — немає окремих людей? Невже вона не може відповідати лише за себе? Невже її шевським клеєм приєднали до краю паперових людей, і це вже назавжди? Її сестри десь там, далеко, листів вона не писала й не отримувала. Янтарки вже давно, мабуть, немає, нічийні корови помирають набагато швидше. От що вона хо-

тіла б відвідати — могили батьків. Чи доглянуті вони, чи ростуть на них братчики й шавлія, чи поміняли там таблички?

Для фрау все скінчено. До «визволення» лишилися лічені дні, вона таємним маршрутом виїде першою, а чоловік приєднається згодом. Єфросинія ковтала сльози. Тут вона не відчувала одновимірного поділу на «свій» і «ворог». Тут вона просто жила, служила, працювала і кохала. Решту ост-ів якісь ненормальні. Вони злорадіють, аж потирають руки. Невдячні істоти. Їх би в копальню або на автозавод, перепрофільований на випуск військової техніки, — отоді б оцінили. Єфросинії навіть було трішки соромно за своїх «колег», які широко бажають фрау смерті, ніби це вона власноруч записала їх у товарняки.

— Фрау, заждіть-но!

— Що.

— Ви не ображаєтесь, що я з вами не поїду?

— Ну що ти, Єфросиніє! Я ж усе розумію.

— Я пам'ятатиму вас...

Плачуть. Обое. Фрау ховає сльози за вуаллю, Єфросинія не ховає. Плачуть. Час, проведений тут, для Єфросинії буде на другому місці за щасливістю після дитинства, проведеного біля тата й мами на томатній плантації. Услід за автом пролунали улюлюкання і свист. Люди різні, і кожного треба зрозуміти. Вони тут насильно, вони мають куди вертатися, в них будинку ніхто не забирав під сільраду, вони нічого свого ніколи й не мали — чого б їм прикипати до місця свого примусового остарбайтерства. А Єфросинія не була тут примусово, сама записалася. І не шкодує. Бо вертатися немає куди. Немає її подвір'я, немає батькових ланів, немає стаєнь, реманенту й інвентарю. Є лише дві могилки, два куркульські горбочки десь скраєчку цвинтаря, ніби для оглашених. Є косі погляди колгоспних

односельчан. Вона тепер — колабораціоніст. Вона з ворогами. Вона — ворог.

Каміл не знав, що сказати. Його міні-світ, писаний вінтажним курсивом, почав розлазитися на очах. Фрау поїхала, залишивши за собою куряву невідомості. Що буде далі? Єфросинія плаче, намагаючись придобритися до цієї самої невідомості. Союзні війська уже фактично стукають у вхідні ворота.

— Що тепер буде з нами? — голос Єфросинії тремтів, вона мняла свій фартушок і ні на чому не могла зосередити погляд.

— Ідь зі мною.

— Куди?

— До Чехії. Я тебе кличу до себе.

— Але ж я — *ost*. Ти бачиш цю нашивку? І ти *ost*. Куди?

Із таких, як Єфросинія і Каміл, формують табір переміщених осіб і силоміць повертають на батьківщину. Єфросинія ніколи не уявила би, що на батьківщину когось можна повертати силоміць. Силоміць на батьківщину? На батьківщину не запроторюють. Батьківщиною не лякають. Батьківщина не може бути покаранням. Краще б її узагалі не було...

Каміл хаотично намацував бодай якісь пристойні розв'язки для цього тугого вузла, але все вирішила червона країна. Вона завжди все вирішує, навчена відсутністю людини.

— Кожен підданий СРСР зобов'язаний повернутися назад. Зобов'язаний!!!

Єфросинія одразу впізнала тих, хто прийшов за нею. Як же ж вона відвикла! Вона тільки-но почала забувати цей шерех паперу! На німецьке помістя ступила нога паперових людей. Стало страшно, жагуче страшно від цієї дивакуватої трансформації німецького помістя, яким заправляла фрау і герр. Тепер воно перетворилося

на здобич мародерів. Паперова голота чвиркала консервами, жирними пальцями виїдала варення з журавлини, бруднющими чоботами топталася по ясеновому паркеті, який Єфросинія так педантично натирала, і маніякальним поглядом роздягала кожну особу жіночої статі. Єфросинія втікала сюди саме від цього — від біснуватої орди, що ковтає людей і не закусує. Вона відчула льодовитий подих дежавю, все це було вже, за п'ятьма горизонтами звідси, в час, що скапував сечею з сандалів. Вона почала молитися, адоративно і моторно, рубано вимовляючи кожен склад, утовкмачуючи їх у небесну твердиню, геть шизофренічну. Небо мовчало. Небо завжди мовчить, коли говорять великі країни.

— Я тебе ненавиджу, чуєш? Я тебе ненавиджу! Проклинаю кожну твою п'ядь! Нехай земля розверзеться під тобою, нікчемою!

Країна не почула цього щирого чортихання. Країна ніколи не чує правди про себе. Єфросинію запротоколювали, як колись Янтарку, і наказали збиратися. Вона назад повертається ув'язненою.

Каміл постарів на десятиріччя. Обличчя загострилося, як вушко голки. Він був безсилий. Він сидів на ослінчику так само, як того дня, коли Єфросинія смачно поцілувала його у зібрані бантиком губи. Але тоді то була протрація щастя. Зараз же чужа країна забирає його кохання собі на поталу.

— Я тебе ненавиджу, чуєш? Я тебе ненавиджу! Проклинаю кожну твою п'ядь! Нехай земля розверзеться під тобою, нікчемою!

Країна виносила останні меблі з будинку фрау. Навіть пательні з фаянсовими горнятками. Каміл не міг збагнути, яким чином ця бузувірська країна могла народити таку Єфросинію, яким чином в резервації малодушності міг узятися такий дух, як у Єфросинії. Країна знову взяла її в полон, причепила на ланцюг і копнула в

живіт. Кинути б кілька слів кпини навздогін — та немає вух, здатних чути ще щось, окрім воркотання власного кишківника. Що ж це за країна така? Що це за реінкарнація іга, варварів, вандалів? Не донось свою правду, не доводь її очевидність, не трать кисню, не шарпайся. Продайся.

Єфросинія знову опинилася у цейтноті без вибору. Кожен підданий ССРСР зобов'язаний повернутися назад. І це не Парагвай. Коли країна каже: «Ми всі, як один», — то вона залишає лише себе одну. Каміла теж кудись забрали — а вона ж заради нього відмовила фрау. Після «колабораціоніст» вона дізналася ще одне нове слово — репатріація.

— Працювала на німців, так? Працювала на рейх? Сука. Навіть не думай тут лишитися. Усіх твоїх перестріляємо, затирила? Ти під ковпаком. Марш назад до стійла!

Країна вміла говорити переконливо, не завертаючи слова в старі газети. Каміл теж мав пережити репатріацію — хоча в його випадку все простіше. Репатріація проти репатріації — ось так іноді роздирається кохання по центральному шві.

Щастя — протерміноване. Любов завмерла опів на відчай.

Утома й апатія жити далі. Сенси втрачали сенс. Різні країни, різні компасні стрілки. Їм не дадуть бути разом. Їх розведуть різними лініями неперетину. Їх прискорять у взаємопротилежних керунках. Так постановила країна. Вони не помруть, але вони й не житимуть.

— Коли у мене буде синочок, я бачитиму в ньому лише тебе. Він бігатиме босим по твоїх слідах, ловитиме рибу і затулятиметься від яскравого сонця. Я принесу йому панамку і скажу, що ти там про нього дбаєш. Він запитає: «Де?» — а я покажу рукою на сиві горизонти і придумаю казку: «Жили-були два дере-

ва. Усі думали, що вони ростуть до неба, та насправді вони вростали в землю, все глибше й розлогіше. І коли прийшов лихий час лихих людей, які прийшли рубати й викорчовувати, дерева не злякалися, бо встигли міцно прорости. Лихі люди зруйнували молоді стовбури, поламали всі гілляки і пішли, сміючись. Усі гадали, що дерева померли. Вони й самі так гадали. Та раптом виявили, що їхнього коріння є набагато більше від тієї частини, що над землею. Їхнє коріння так переплелось, що ніхто вже не знав, де чие. Ніхто на землі цього не бачив, але два дерева це знали. Вони продовжували бути деревами». Мій син вислухає і обернеться обличчям до сивих горизонтів. Він бачитиме там, удалині, одні дерева. Дерева. Лише дерева. Я виживу. Вдруге, вдесьте, всоте я виживу. Знай це.

У них не було перонів і прощальних записок. У них не було хапких обіймів і останнього вдихання запаху волосся. Між ними тріпотіла порожнеча, що збиралася в довгу гастроль. Усе скінчилось.

Дуже скоро між ними стане дошкульна тиснява високовольтних залізних завіс. Мойри їхніх доль здохнуть від поліартриту. Неможливо вбити того, кому битви сняться, а їм уже нічого не снитиметься. Лише ті погідні дні, коли вони могли відчувати один одного радаром. Сіллю кам'яною пересипати б себе, аби законсервувати цей щасливий спомин.

Не йди, не самознищуйся, лікуй однією чайною ложкою на ніч, не зникай, молю, не зникай, благаю, на колінах клянчу, заклинаю, не зникай...

29

Кожне дерево перейде або в гниль, або в дим.

Із теплиці викинули на люту стужу — так почувуються мої студенти, коли опиняються тет-а-тет із кра-

їною. У них фобія перед своїми сумнівами. Живуть на зйомних помешканнях, роблять селфі на тлі порепаної урбаністики, і що порепаніша вона, то естетичніша. Задмухують кольорові свічки на торті і п'ють із горла за мир. Очищують своє сумління влучними твітами і кількістю репостів розгойдують оптимізм, у який самі не вірять. Пантеїстично вірять, що Творець присутній навіть у кулях калібру 9 мм. Мої студенти ще не знають, як послати свою країну, підбирають букви, хоча знають їхню кількість і кожну з трьох букв.

Вони — маленькі боги в країні, де справжні боги проявляються лише раз на рік в е-декларуванні. Їх, моїх чистих молодих студентів, вирощувати б, як стовбурові клітини, на розплід, бо вони прекрасні у своїй підвищеності, але країна воліє їх просто пожирати, вкидати в домну Системи, живої субстанції, яка захищається, відбивається, репродуковується і відігрується на цих молодих. Їх би катапультиувати з цього дірявого дирижабля, але ж вони молоді, вони літати хочуть. Вони хочуть відбутися в країні, яка не відбулась, їм це прощається, тому що комусь усе-таки доведеться відбутися.

Я тримаю за них кулаки, бо бачу, як їхні заслуги випереджують можливості країни. Я хочу, щоб мої студенти стали саркомою для своєї країни і пошвидше її з'їли, змололи, збештали. Їхні айпади не вчать, як жити в країні, що не цінує життя. Їхні девайси не допомагають мати свою думку в країні, яка не чує альтернативних думок. Вони снідають кавою, запивають кавою і йдуть на каву. Їм хмарка служить простирадлом, і вони не здогадуються, що самі вони — одноразове простирадло для своєї країни, і завтра прибиральниця згатає їх в одну купу, кине до пральки й увімкне режим прискороного прання. Кожен із моїх студентів — Yes Man, для якого слово «так» є пожиттєвим паролем вхо-

ду й виходу, проте вони ще не знають, що є громадянами країни No. Вони самі собі кричать «Бравіссімо!», бо хтось же мусить їх хвалити. Закохані в утопію, вони хочуть продовжити своє перебування в ній. Мої світлоносні Ікари марять висотою в країні, де на висоті лише податкова, митниця і фонд держмайна.

— Що я можу для них зробити? — питаю в себе, тримаючи середній палець наготові. — Чим я можу докластися до їхньої перемоги над країною? Чим? Дайте підказку. Натякніть хоча би.

Країна не забарилася з відповіддю. Вчора підвищили пенсію на 8 грн. Як тебе не любити, мороку мій... Моя країна милосердна й чуйна до тих, кого вже давно вбила. Мої студенти — на черзі.

Але їх я не віддам. Ти чуєш, Атлантидо? Не віддам. Мої слова будуть революцією. Мій досвід буде передзвоном. Моя віра в молодих Ікарів буде пострілом. Молися на вервичках, Атлантидо. Знімай із себе мірку. Замовляй дяків, псалтиречитців і всечесніших отців. Протирай свої пролежні. Мої Ікари не будуть твоїм перегноєм, чуєш? Вони стануть гладіаторами. Або Мухатмами Ганді, неважливо. Вони не стануть твоєю здобиччю. Ти не посадиш їх у клітку своєї відсталості. Ти не підіймеш на них руку! Вони не будуть мовчати, як риба в лютому. Вони не будуть платити за примарний шанс своїм життям тільки тому, що ти любиш лямпадки. Готуйся, Атлантидо. Ціанід уже близько.

— Потужний у вас проект! Молодці!

49-й Сепаратист проводить мене на вулицю після мого соло на Лібертарних студіях. Був вівторок, я був у хорошій оральній формі, зібралися юні інтелектуали і навіть кілька старших людей, які зреагували на анонс заходу. «Чи є наша країна тією птахою, яка бодай колись злетить», — таку тему запропонував сам 49-й Сепаратист, і ніби в мене з язика зняв. Метафору про птаху

він почув на одному з занять, де я копірайтнув Гоголя (здається) і переповів притчу про пташу, яка долетіла до середини Дніпра й улякла.

— Долетіла вона до середини — і її почали терзати сумніви. Зараз вона рівно на половині. Попереду — рівно половина шляху. Птаха перелякано почала мізкувати: чи долечу я на другий берег? чи вистачить мені сил? чи, може, краще повернутися назад і не ризикувати? У птахи було погано з просторовою уявою й арифметикою. Адже дорога назад дорівнювала дорозі вперед. Це та сама відстань. Питання лише в рішенні птахи: летіти ту саму відстань уперед — чи не ризикувати і повернутися.

— Неважко здогадатися, що ця птаха є для вас метафорою країни, правда? — фіалкові очі нікого не дивують цим спостереженням.

— Саме так. Моя країна є тією птахою на середині. Летіти далі чи вертатися? Ризикнути чи все-таки назад? Ваші ставки, панове.

Усі обрали варіант № 1. Уперед. Якщо вже й долати ту саму відстань — то який сенс вертатися? Це ж простіше простого, як 2×2 . Невимовно шкода, що мої студенти не є моєю країною.

49-й Сепаратист крутиться, як динамо-машина. Організовує різноманітні заходи, дискусійні клуби, інтелектуальні платформи, де сходиться мисляча молодь, вони скидаються на печиво «Марія» до пакетованого чаю в одноразовій тарі. У своїх думках і шуканнях вони навіть не мають часу влаштувати передишку. Першим помічником 49-го Сепаратиста є доброволець. Вони зійшлися на базі взаємодоповнень: один шукав нового досвіду на Сході, а другий — на Заході. Обидва втікали від своєї непотрібності, а головно — від яловості середовищ, в якому перебували на той момент. 49-й Сепаратист рум'яниться успіхами, доброволець

продовжує займатися емеєм і збирається їхати на міжнародні змагання в Угорщину, Kecskemét. Про свій атошний досвід уже майже не згадує, вивів його з ряду фетиша, що тисне на всіх інших. Навіть не вступив у спілку учасників АТО, не подавав документи на отримання земельної ділянки. Для нього ця історія плавно вросла в діаграму звичайного зрішання, і від того він набув ще більшого шарму й цілісності.

Коли я вже збирався прощатися на вулиці після Лібертарних студій, 49-й Сепаратист м'яко підвів до свого завершального резюме:

— Я не хотів це казати на лекції, щоби не розпочинати безкінечну дискусію...

— Цікаво-цікаво...

— Якби стояло питання про подолання Дніпра, то я обрав би варіант № 2. Я би повертався назад. На тому боці Дніпра нам нічого робити. Повірте мені на слово. Я сам щойно звідти. Нашу птаху там ніхто не чекає. Срати вони хотіли, вибачте.

— На місці гоголівської птахи ви вернулися б назад?

— Однозначно. Я вертався б назад і не тратив надаремно своїх сил. Тому що коли я прилечу туди, де мене ніхто не чекає, в мене не вистачить сил на зворотню дорогу — і я там згину.

Доброволець стоїть поруч. Вони одностудійці.

Для них я маю хорошу новину. Сліпі веслярі потопилися. Доцентка без власного емейлу і сторінки в соцмережах визнала своє фіаско. Ректор уже навіть не відписує на її доноси. Жертвам завжди співчують, тому інколи вигідно прикинутися жертвою. Проте, схоже, у доцентки скоро відкриється третє дихання, позаяк 49-й Сепаратист у письмовій формі почав вибивати собі довільну тему курсової — збирається писати про ментальні й культурософські антагонізми Сходу і Заходу на прикладі конкретно взятої країни. Я йому

пообіцяв опісля повернення з Неаполя накидати кілька тез і доктринальних думок. Ми з ним разом розділимо гірку трапезу антагонізмів щодо нас і щодо цієї теми, бо я ще не зустрічав іншої країни, яка так панічно боялась би теми відмінностей. 49-й Сепаратист писатиме про непродуктивність і тупиковість унітарності, про інституційні форми примирення різностей. Я завжди був на контрах із соборниками, яких радше вважаю уніфікаторами — людьми, які заповзято уніфікують усю країну під свої уявлення, досить примітивні і спрощені.

— Обніміться, брати мої, молю вас, благаю, — плачуть вони, агітуючи за соборну країну каїнів і Авелів. Причому самі ніколи б не погодилися жити на тих територіях, за якими так показово тужать.

Я змалку з ювелірною обережністю ставився до об'єднання як поняття. Мені завжди здавалося, що в ньому є щось антиприродне, оскільки на світі існує дуже мало речей, заради яких варто жертвувати своєю унікальністю і самодостатністю. Коли я бачив торжество зграйно-колективного мислення, то свідомо вивертався вбік, щоб не потрапити в котел неунікальних і несамодостатніх. Я наївно думав, що будь-яке об'єднання мусить бути об'єднанням кращих, а не всяких. Тепер я чудово розумію 49-го Сепаратиста: він закипає, коли бачить, що його країна хоче на підставі наявності паспорта загнати в єдиний проект усіх підряд — і тих, хто готовий був загинути під кулями, і тих, хто ці кулі благословляв.

— Країна — це ж не паштет, в якому можна перемолоти мене разом із моїми ворогами, — в одному з есеїв написав доброволець, і цю цитату я навіть собі виписав. Коли ми згодом обговорювали цю тему на «пофілософствуємо», я казав:

— Нам усім треба у Сікстинську капелу. Там Мікеланджело зобразив хаос. У нього хаос — це мішанина

різнорідностей, які не можуть бути об'єднані. Аристократичні владоможці, патріархи, розбишаки, поети з лірою в руках, судді, злодії, чорти поряд із ангелами — на картині Мікеланджелло місце знайшлося всім. Та кожен бачить у ній одне й те саме: добрі люди безнадійно втонули серед злих. Це і є модель безрозбірної соборності. Усі добрі починання одних завжди будуть гаситися тими, кого насильно прив'язали до спільного воза. Швидкий мозок не передбачає порожніх рибячих очей.

Фіалкові очі, ілюструючи цю тему, зробили парафраз євангельської притчі. Бог обрав суддю Гедеона на війну з кимось-там. Гедеон зібрав гігантське військо, а Бог йому сказав:

— Ти не можеш перемогти, бо в тебе — завелике військо. Скажи, щоб його покинули ті, хто боїться війни.

Третина війська розвернулася додому. Бог далі сказав:

— Військо все одно завелике. Веди його до водопою і подивися, хто як питиме воду. Тих, хто хлебтатиме воду, наче пес, язиком, — відправляй додому. Лишай тільки тих, хто питиме воду благородно, навколішки, з руки.

Виявилося, що більша частина війська захланно почала хлебтати воду, мов здичавілі пси. Лишилося в Гедеона кілька сотень солдат — породистих. І він переміг у тій війні, тому що провів відбір кращих. Він переміг не кількістю, а якістю. Тому що велика кількість — це всього-навсього непродуктивна, неефективна мішанина всіх, хто опинився під рукою. Фіалкові очі резюмували: протипоказано бути великим за рахунок тих, хто під рукою. Я поставив найвищий бал саме за цей есей. І за нього ж — залік автоматом.

Я часто чув думку: все, що роз'єднує, — руйнує. Підшипники в моїй голові завжди крутилися не в той бік,

тому я ніяк не міг збагнути цей нонсенс. Узагалі-то навпаки мало би бути: руйнує поєднання непокєднуваного, руйнує намагання перемішати кукіль і пшеницю, ідею й фобію. Коли ревний запал помножити на деморалізованих страхополохів, отримаємо стояння на місці. Це і є ціна об'єднання всіх із усіма. Хіба не є глупістю й самодурством скинути в один кошик гнилі й свіжозібрані овочі у сподіванні на те, що закони природи почнуть діяти навпаки? Де логіка? Якщо ти в кав'ярню, де пахне свіжозмеленою кавою, принесеш діжку з квашеною капустою, на завтра вся кав'ярня смердітиме квашенням. Гірше завжди заразніше, його треба тримати в формаліні, а не пришивати до здорового тіла.

Добровольця кілька разів запрошували на урочисті зібрання героїв — перестав ходити. Однорука, однонога каліка, без одного ока, з простреленими животами мало нагадують войовничих самураїв у камуфляжах, засмаглих, обвітрених. Із ними вже не фоткаються. Вони мовчки покульгали у свої приватні життя, сповнені героїчних спогадів. Кожен застрягає у чомусь своєму. Доброволець застряг у докладному аналізі концентрованого краю брунатних териконів. Стоячи на вершку одного такого, доброволець закарбував у пам'яті, що міряти світ по собі — дуже небезпечно.

— Стабільність, байдуже яка, не може бути основною вимогою людей, — думав він і помилявся.

Шипіння потривоженої гадюки я чув від людей, які ніколи не стояли на вершечку терикону і не планували там бути бодай раз у житті. У них немає нічого, крім переповненої шухляди мрій, відкладених на потім, на колись, на кращі часи, які ніколи не настануть. Я всі ці роки мучився в країні Сходу, розуміючи, що Схід ніколи не погодиться прожити навіть день у країні Заходу. Так нечесно, ну нечесно же ж, ангідріт твою перекинь!

Якось я запитав 49-го Сепаратиста:

— Вам відомо, що поза очі ваша кличка — Сепаратист?

— А хто сказав, що сепаратист — це лайливе слово?

— Ну в нас ніби ж відомо, кого називають сепаратистами і що пропонують вставити їм і куди? Маєте домашнє завдання: наведіть аргументи позитивного сепаратизму.

Зачитую.

— У гірництві ніколи не отримують корисну руду — якщо її не сепарують від порожньої породи.

— У сільському господарстві ніколи не отримують добірної пшениці — якщо її не сепарують від лушпиння.

— Плазма крові в медицині, бензин у нафтопромисловості — це продукти сепарації біоматеріалів.

— Знежирене молоко отримується після сепарації білків і жирів?

— Якщо ви хочете бути кращими, чистішими, ціннішими і самодостатнішими — ви мусите пройти крізь сепарацію. Ви мусите відділятися, від'єднуватися, відособлюватися від того, що тягне вас на дно, тримає на якорі чи забруднює. Якщо любиш — відпусти.

Залік отримав автоматом.

30

Утома, утома, утома... Єфросинія, перебуваючи в таборі для переміщених осіб, всепоглинаюче віддалася втомі. Чинити опір стало заважко, та й непотрібно. Взяти би праску і розглядити всі ці залежані нерівності, які принесли з собою «визволителі». Евакуація додому, де немає дому.

Її сестри, мабуть, уже стали червоними, як і вся країна. В будинку її дитинства, мабуть, висять портрети нових правителів, і паперові люди проводять прийом

паперових людей у члени паперової партії. Томатні поля, мабуть, годують піврайону — зрештою, так завжди було. Туди повертатися колабораціоністка не буде. Хтось у таборі сказав, що там новий голод, а Єфросинія краще хай отут простягне ноги, ніж удруге пройде через зоологічне дно.

— Ти працювала на рейх. Ти неблагонадійна. Ти мусіла загинути, але не обслуговувати фашистів. Ти запроданка. Нам усе про тебе вже розказали. Шлюха.

Камілові поцілунки, обійми й інші банальності стали злочином проти країни. Його зараз, напевне, обіймає мама і частує свіжими пиріжками з капустою. А вона тут — обгаджена обгадженими. Евакуація додому, до двох куркульських могилок скраєчку цвинтаря, де замість розп'ять — п'ятикутні зірки. На них теж навчилися славно розпинати.

Війна закінчилася лише тут, на німецькій землі, де до Єфросинії добре ставилися. Війни вона так і не бачила. Над її головою патрони не літали і динаміти не вибухали. Відрізок часу, який у школах через тире вивчатимуть як роки війни, для Єфросинії був роками світлого кохання до чеха. Цікаво, чи дісталася фрау до Парагваю? Відмова їхати з нею була свідомим вибором, а коли вибору немає — саме тоді проявляється вражаюча чистота розуму.

Евакуація додому — безальтернативна. Куркульська дочка, колабораціоністка, шлюха — в неї чудове резюме для будівничого нової країни, в якій щастя може бути лише спільним і санкціонованим. Евакуація додому — найкраще покарання для такої, як вона. Загнати назад до сараю, випалити на стегні клеймо і позбавити особистості. Майор дав чітко зрозуміти, що не дасть їй знову втекти від її країни, навіть хай не думає. За нею пильнували, як монашки пильнують за плащаницею. Евакуація додому з метою перевиховання.

Навколо Єфросинії знову були створіння з паперу. Вони хотіли додому, на склад. Країна канцтоварів і всякої мізерії вабила їх рідними вікнами, з яких виглядали замурзані личка дітей у червоних галстуках. Чоловіки й жінки, натруджені й зболені, стрілою мчали до країни п'ятирічок і стахановщини. Ґрати в піжмурки з долею, яка ніколи не запропонує Параґвай, не було сенсу — ці люди хотіли додому, де закопана мудрість фізіологічного виживання. Молитва крадькома, примус до всього державного, мегатонни дволикості, сигнальні буйки сотень «нельзя» — це знайоме з дитинства. Удома вони продовжать плавати лише на мілководді. Це буде добровільна згода перетворитися з остарбайтерів на советів. Така їхня доля. Ті, що втекли від червоних лещат в інші табори, перейшовши під юрисдикцію ООН чи ще там когось, планували геть інше життя, нехай злиденне, та все ж свобідне. Єфросинія їм не заздрила, про Параґвай теж не шкодувала. Вона знала, що тепер країна вже не випустить її зі шупалець.

Лише за Камілом тужила, нестерпно тужила. Відтятий Каміл потроху перетворювався у гербарій, він починав плутатися між «її» і «не її», між «було» і «не було». Єфросинія, готуючись до повернення в сарай, зрозуміла, що весь цей час була фанатом Камілової яскравості, і тепер їй буде дуже важко без кумира. Каміл житиме вдома, і Єфросинія щиро зичить йому щастя. Але занадто яскравим він був. Цього неможливо забути ніколи. Вона постійно всіх порівнюватиме з цим ідеалом, і серце розпадається на шматки від усвідомлення, що в її червоній країні немає чехів, які розуміються на штабмових трояндах. Поки її ще не евакуювали додому, вона мусить терміново занизити планку, саму себе переконати, що не буде такої фрау, яка робила поминки гепардові, не буде Каміла, який навчив любити, не буде ясенowego паркету і старовинного комоду з дірочками

для канделябрів. Не буде тата Ілії, який був працедавцем для всього села. Не буде домашньої бухгалтерії. Повітря не буде. Буде затулене пальцями минуле, що кровоточить. Буде аплікація з багатоколірних спогадів про Каміла. Буде стадія з нуля. Буде аналіз власних сліз. Буде епоха мовчання.

Ну все, стрепенулася, напружила м'язи спини і піднесла обличчя до глухого неба. Якщо не чує — то хай дивиться, аж повилазить. Скотинне наше небо. Погладь себе по животу.

— Я не одна. Я вже не одна. Я знаю, заради кого все це. Він колись неодмінно вислухає притчу про дерева, які всупереч лихим людям залишилися деревами.

Єфросинія немовби обважніла, вилила геть заготовані порції відчаю. Її нове місце дислокації неможливо знайти на жодній мапі світу, навіть із геодезичним компасом, вона мустангом галопує до нього, стараючись лишитися незасіченою, вона вже інтуїтивно відчуває, що з цеглиночок почала складати свою антиутопію, вона обростає мундиром солдатки нової війни, і ця війна буде не лише за себе. Місце її дислокації — не місто і не країна. Вона носить це місце під серцем. Вона погладжує це місце щогодини. Ілля — якщо він, Клавдія — якщо вона.

Єфросинія в'їжджала (поверталася) до паперової країни, затуливши собі рота. Буквально — вона тримала біля уст долоню і гаряче дихала в неї. Евакуація додому проходила успішно — ось кордон, вівчури, контролери у фуфайках, запах дешевого тютюну і тотального страху. Єфросинія в'їжджала в країну повсякчасної обережності — не виділятися, не перечити, не привертати увагу. Клеймо колабораціоністки приїхало разом із нею, воно блимало в її погляді вільної людини з ефектними кучерями, які не могла приборкати жодна хустка чи берет. Хотілося знову оніміти — як тоді, після

повішання тата. Тоді було легше, коли знеструмилося мовлення, а значить, і чуття світу.

Єфросинія в'їжджала в країну без країни. Паперові люди можуть тільки так — безкрайно існувати в веле-тенській отарі, де на 15 республік поширювався єдиний стандарт. Сталін дивився з усіх стін, ретельно перевіряючи людські думки на предмет правильності. Сталін жив у кожній паперовій людині, яка норвила теж бути визначною, а тому виконувала 5-річний план за 3 роки. Розмах стукачества і доносів сягнув пандемічних масштабів, — Єфросинію про це попередили ще в Німеччині. Країна відстежувала кожен її порух зусиллями простих людей, втягнутих у всесоюзний вуайеризм. Підглядати, підслуховувати, підстукувати — ось що таке зразковий громадянин. Єфросинія налаштувалася на життя у вітрині, тому намагалася відповідно виглядати. Ефектно щонайменше. Ця країна залюбки складає власне меню з чужих життів. Вона чудово вміє тупцювати по чужому серці, лишаючи після себе звалища розкиданого сміття. Ця країна преміює акторів другого плану і дублерів, бо тло тут ціниться вище за все. Єфросинія вже не одна, тому її борня буде вдвічі натхненнішою. Вона готова замуруватися у вовчій ямі глибокій і перечекати шквал підозр.

Додому вона не хоче — там голодуха. У Харкові — її кінцева станція, звідки можна буде на всі чотири боки в межах УРСР. Насправді в її новій країні не було чотирьох країв світу.

— Куди податися? Куди?

Їй підказали, що найкращий спосіб загладити свою вину (вину?) перед країною — піти працювати на оборонне підприємство. Це був дар долі.

Львівський танковий завод.

Це найкраща новина! Най-най-най! Шикарно! Їй аж гикнулося, бо в Німеччині серед ост-ів було багато

західняків, і їх завжди вважали майже іноземцями. Відрізнялися засадниче. Львів навіть тоді вважався маленьким закордоном, а їй це потрібно найбільше. Багато західняків відмовилися від евакуації додому, а це — багатозначна інформація для тих, хто дбає про своє я. Через усю країну — але все-таки туди, де мешкають люди, здатні відмовитися від країни страху. Вона приїде на танковий завод і заявить:

— Вам сказали неправду. Я щаслива. Хай синя тінь під очима не вводить вас в оману.

В її жилах течуть 100 пройдених доріг і пережитих 100 життів. Вона не слабка і не зітхає. Вона не скелет і не амфібія. Вона не збирається копатися у своїх душевних покладах. У загашнику в неї багато світла і ще більше розпалювача багать. Її шов на місці зшивання вже майже непомітний, ось гляньте! Стільки всього звершилося, стільки всього змішалось...

— Я тут. Ми — тут. Ілля — якщо він, Клавдія — якщо вона.

У місті закопаної річки Єфросинія перестане бути морем. Із неї випарується сіль і рештки розбитих суден. Вона стане феніксом із кометами в кучерях, почне лагодити свій ковчег для нової подорожі. Головне, щоб не самій. А вона — не сама. Вакханалія часу не зіб'є її з курсу на умиротворення. Шторми теж бувають приємними. Вона не проситиме щастя чи радості — а лише умиротворення, тільки умиротворення. Усі знатимуть, де її рани, й пробуватимуть грати на них, мов на арфі, одначе вона не матиме претензій, бо мертвим людям не можна докоряти, а навколо ходитимуть живі мерці з правом голосу на виборах у країні рад. Вони грізно битимуться об її скелі і сходитимуть піною. Ця тривала п'еса спровокує їхнє самогубство, адже піна не належить до тривких матерій. Єфросинія завжди вимикатиме за собою світло останньою, тому що їй і

тільки їй визначати, чи заслуговують вони на світло. Вона не флюгер, вона завжди росла з упертості рогом. Маса в масках не зіб'є її з пантелику. Вона буде цілком живою — а не просто виживе. Вона сама собі обітниця, сама собі берегиня.

Якщо про Львів у цій країні говорять із ноткою недовірливої перестороги — значить, їй туди.

31

Я добре пригадую свою першу поїздку за кордон. Перше море, яке я побачив, — Середземне. З народним ансамблем пісні й танцю, де я був старостою оркестру, ми поїхали до Франції на міжнародний етнофестиваль. Ми, студентський колектив із колоритним гуцульським репертуаром і костюмами, представляли нашу країну. Коли в закордонному паспорті я побачив французьку візу — виріс на кілька сантиметрів. Здається, я навіть почав фрасувати, козируючи перед друзями тим, що незабаром їду до Франції. Мені це здавалося вінцем модерності. Дістатися до колиски цивілізованості означало стати трішки імпорнтним усередині своєї країни, дуже забиченої на той час. Я мав 32 долари, які заповідливо ховав мало не в трусах, аби ніхто не вкрав. Я почувався піднесено, я літав. Цією поїздкою я загоював свою провінційність. Я навіть одягатися почав інакше, епатажніше, розкутіше. Перестав пити пиво з бочок і носити наручний годинник улітку, який завжди залишав білу смугу незасмаглої шкіри. Ця евентуальна поїздка стала ідеєю фікс, трампліном перед новим Я. Франція мала зарахувати мене до числа щасливих людей із того боку світу. Віза була голографічною, як і мої уявлення, що я повернуся набагато просунутішим.

Холодний клубок хвилювання бешкетував у животі, коли моє тіло перетнуло державний кордон кращого

світу. Мені стало соромно за рибні консерви в поліетиленовому кульку, за старперську стрижку з пробором справа, за окуляри в сірій пластмасі, за штани на кант, за оглядання на людей, які були наче з іншої планети.

Це сталося у Відні. Був 6-годинний перевал для водіїв, і я побрів іноземно-інородною столицею, розуміючи, що моя країна ніколи не буде такою навіть через 100 років. Я розумів, що потрапив у світ історико-культурної величі, яка має світові зразки всього: поезії, балету, опери, романістики, медицини, архітектури, державництва — всього! Я проходив повз пам'ятники композиторам не їхнім, а світовим, літераторам не їхнім, а світовим.

У них не було нічого свого — усе було світовим.

І мене це остаточно перешило. Я відчув себе носієм третьорядності. У цьому усвідомленні не було ані краплини самобичування — лише зябка констатація, легалізація того, що я й раніше відчував, тільки соромився сказати вголос агресивним людям зі села. А потім була Венеція. А потім — Париж. А потім — Канни. Моя країна невідворотно меншала й мініатюрилася пропорційно до мого віддалення від неї. Дорогі мені люди пігмеїлись. Хотілося кричати від злості і придумати машину часу, яка могла би перенести цілу мою країну на 100 років уперед, саме сюди, на міжнародний етнофестиваль у Франції.

На середземноморському пляжі францужанки за-смагали топлес, на це ніхто не зважав, навіть діти пубертатного віку, ні чоловіки, ні молоді хлопці, крім наших хористів, які хіхікали з нездоровим блиском у зіницях і часто ходили в душову. Ніхто не верещав, як недорізаний лось, забігаючи в воду, не бризкався і не псував фонові музики морського прибою своїми радіоприймачами. Повага до ближнього зійшла наче зі Святого Письма, я одразу полюбив цю цивілізацію

безбожників, які в неділю їдуть на барбекю. Нас повезли на коньячний міні-завод, який 160 років належить одній і тій самій родині. Нас пригощали елітними сирами з молока буйволиць, видавали щоденно 1 літр бургундського вина і частували багетами на снідання. Франція ткала з нас казкових персонажів, які неждано-негадано опинилися у віртуальній реальності, де все було кращим і соняшнішим. І головне — тут жили реальні люди, з реальними проблемами і клопотами, з міським транспортом, який ходив згідно з електронним таймером, усі ці люди мали дві ноги, дві руки, два ока, два вуха і одну голову. Ніхто не ставив машини на парковочні місця для неповносправних, люди самі творили такий регламент, який покращував їхній світ. Доводилося себе щипати, щоб ненароком не звикнути.

Там я зрозумів, що бідні люди не мають права бути патріотами, тому що патріотизм — це завжди вдячність. Я не розумів, як патріотом може бути той, хто животіє. За що воно може бути вдячне країні? Який-такий стандарт воно готове захищати ціною власного життя? Французи любили свою Францію за те, що у Франції вони щасливі й захищені. Не були би щасливі й захищені — не любили б. Тоді я второпав, що патріотизм — це предметна й аргументована вдячність. Французи були з Францією на ти, без пієтету і пустопорожнього почту. Я зрозумів, що коли бідні, які не мають навіть чого втрачати, стають патріотами, — починається маячня. Я не хотів у неї повертатися — в країну, де найбільшими патріотами є ті, хто мали би проклясти свою країну. Я чітко бачив, що патріотами можуть бути лише ті, які мають за що дякувати своїй країні. І не просто за що — за власний добробут і власний комфорт. Французький легковий на березі Середземного моря продезінфікував і провітрив мою голову, звідки повипадали всі недолугі конструкції. Людиноподібна і багатостраждальна —

такою я відчував свою країну здаля від неї. Я поволі ставав Юдою, який мав реалізувати напророчене, а мені ще навіть не було й 20. Хотілося бути творцем позитивних змін у країні, яка завжди годилася на менше зло. Я не знав як. Я не знав навіщо. Я знав, що затіяв гру в піжмурки. Прозріння коштувало мені 32 долари. Я ніколи не економив у таких питаннях.

Остаточно я повернувся назад, у рідну маячню, коли опинився в реанімації. Несподівано схопив апендицит. Нудило, температура. Приїхала швидка, вирішили госпіталізувати. Поїхали на бобіку в лікарню, було близько до опівночі. По радіо рипіла Буланова на общепонятном, температура обіцяла рости. Приймальне відділення було дуже незадоволене, що мусить приймати пацієнта без виразно ургентних ознак. От якби когось із ДТП без двох кінцівок — оце сам раз. Послали на ультразвук. За хвилин 20 прийшов заспаний чоловік, достобіса незадоволений своєю присутністю на робочому місці.

— Де болить?

— Десь тут.

— Десь тут не приймається. Конкретно.

— Ну звідки я знаю? Воно віддає всюди.

— Боже, що за люди пішли?

Поводив апаратом, почав сварити чергову лікарку, що треба було в інфекційну везти, а не сюди. Нічого такого не знайшов.

— Ти, певно, не куриш і не п'єш?

— Не курю і не п'ю.

— Та я бачу. Шкода буде з такою печінкою помирати.

Це в них такий гумор. Черговий хірург, що забіг до ультразвукової кімнати, висловив претензію своєму колезі:

— Сьогодні від тебе взагалі нікого не надходило. Зміна закінчується, а в мене жодної операції. З чим я додому піду?

Ескулапи вирішили, що пацієнт до ранку дуба не вріже, нічого йому не бракує — відправили на п'ятий поверх, у хірургію. Ліфт працює лише вдень. Уночі всі сплять. Сходинок за сходинок, спираючись то об поручні, то на стіну, з двома передишками сяк-так видряпався на п'ятий поверх. Було вже за північ, ніхто в таку годину гостей не чекав. На дерев'яному стільці біля стола, за задумом, мав би сидіти черговий чи чергова, сиділа порожнеча, тому я пішов по кабінетах шукати живу душу в білому халаті. Перецілувавши кілька зачинених клямок, я таки знайшов ординаторську, в якій оптимістично горіла одна настільна лампа на одному з десятків столиків, завалених рентгенами, папками, історіями хвороб і фармацевтичними брошурами. В ординаторській нікого не було, крім лікарняного запаху. Підбитою ракетою я сновигав облущеним коридором і шукав дірку від бублика, аж поки мало не до смерті мене перелякала сновида на двох милицях і забинтованою ногою.

— Вам кого?

— Та хоча б когось! Мене скерували в хірургію, а я нікого знайти не можу.

— І не знайдете. Вони всі на шостому поверсі. Нині в старшої медсестри внучка народилася, вся нічна зміна бухає на шостому поверсі.

— А якщо комусь на п'ятому погано стане...

— Не стане, — відповіла сновида коротко і ясно.

Я вирішив шукати сходи на шостий поверх. Оскільки лікарню проектував любитель катакомб і лабіринтів, довелося зайти в два тупики-апендикси, заглушені тумбочками на трьох ніжках. Аварійні виходи були задраєні, як ілюмінатори на підводному човні. Якісь сходи вивели на роздоріжжя: і праворуч, і ліворуч була хірургія, і там, і там горіло тьмяне світло і глумилася відсутність будь-кого живого. Як у фільмах-жахів про

спустошені божевільні, я увійшов до пащі лікарняної темряви, з якої здорові люди повертаються вже зомбі. Глуха тиша підказала, що на роздоріжжі я обрав не той коридор, адже п'янка на честь онучки мусить видавати бодай якісь бенкетні звуки, а тут занадто вже тихо. Дорогою до роздоріжжя я глянув на годинник. 01:11. Кіно натуральне. Альтернативний коридор виявився правильним, оскільки запахло лікарською ковбасою, що було доволі логічним, зважаючи на місце перебування. Я вибрав на медсестру, яка виходила з туалету і так налякалася живої душі, що випустила з рук залізну тару, яка з несамовитим брязкотом гепнулася на підлогу. Медсестра, мабуть, раніше в моргу працювала, бо вигляд живої людини змінив у ній навіть колір шкіри.

— Ви в своєму розумі? Ану назад в палату! Чого ви тутка по ночах лазите? Інфаркт дістати можна, ненормальні!

— Мене...

— У палату ідіть, кажу вам!

— ...Мене скерували в хірургію. Треба, щоби хтось прийняв.

— З аварії?

— Та чого зразу з аварії? Підозра на апендицит, але я невпевнений.

— Ота Леська з приймального — чокнута. Якщо нема гострої потреби — нащо по ночах госпіталізовувати людей? Зараз я доктора викличу. Ідіть назад на п'ятий поверх, там чекайте.

Поверхом нижче мені ще ніколи не було так лячно. Я опинився в оточенні безкоштовних декорацій до хоррорів, позаяк кожен-кожнісінький предмет і сам антураж уселяв якнайшвидше одужання, щоби мерщій драпати звідси світ за очі. Слово «зараз» у лікарів має особливе й безрозмірне значення, і в цьому випадку воно залежало від десерту. Старша серед медсестер

підготувалася до святкування відповідально, десертів, мабуть, було кілька. Можна було атак серця отримати, коли близько другої ночі хірургічну тишу розірвав кокетливий смішок медсестрички, яку лікар, очевидно, за щось ущипнув. Лікар уже був трошки вдатий, йому це навіть пасувало, він був активного віку 30+, халат, що розвівався віялом, підкреслював статуру. Мене все почало смішити (нормальна захисна реакція у відділенні хірургії).

— Ну що, хворенький ти наш, ходи, я тебе огляну, — фамільярно, на ти, мало не по-закадичному хірург повів мене до сховку Мінотавра. Я занервував.

Доктор пішов мити руки і шукати якісь формуляри, а я в кабінеті сів на підвіконня і почав дивитися на свою нічну країну, в якій усі лікарні отакі. На серці тривога, в голові одна пошлятина, країна за вікном навіть уві сні віщує ще один стрес.

— Ми лишаємо тебе на ніч. Зранку буде заввідділенням і особисто огляне, — хірург був на куражі. Годинник повідомив, що вже 02:22.

Мене напотемки завели в палату. У ній уже є 8 пацієнтів. Кожен хропе свою канонадну мелодію. Мене поселили на вільному ліжку одразу за дверми. Двері, мабуть, часто вдаряються об бильце, тому в точці дотику якийсь геній намотав кусок шмаття, аби двері вдарялися об бильце м'яко і нечутно. Ліжко — пружинне й предковичне. Той самий геній, вочевидь, не хотів черкати хребтом підлогу, тому під матрац (жовті розводи, куди ж без них) підклав... двері, ціле полотно, тверде й буцімто ортопедичне. Принаймні не прогнешся. Сказали тихенько лягти і спати, точніше, чекати на ранкову з'яву заввідділенням.

Із боями примусивши себе бодай подрімати, я мало не злетів на рівні ноги, коли прибиральниця з порогу оголосила миття підлоги. Ганчірка була жирна й опісля

себе лишала коричневі сліди. Світало. Пацієнти почали сонно піднімати свої тапки-капці-в'єтнамки. Прибиральниця була незадоволена самим фактом існування цієї лікарні і цієї палати в ній. Запах застоюної води у відрі, яке не полоскалося, мабуть, із часів свого випуску, знаменувало початок звичайного буднього дня.

Заввідділенням виявився суворим, але надійним чоловіком із густою сивиною. Він помацав живіт і почав розпитувати нічну зміну про обставини потрапляння цього живота до його відділення.

— Вам робили ультразвук?

— Робили.

— Хто? Чорний?

— Перепрошую...

— Чорний робив ультразвук?

— Та ніби ні, каштанове волосся.

— Я маю на увазі негр.

— ...

— Вам негр робив ультразвук?

— Ні, точно ні.

— Зле. Щоб ви ніколи більше не потрапляли до того, хто вам учора робив ультразвук, — порадив заввідділенням, ніби госпіталізований пацієнт може сам вибирати зміну на ультразвуці. — Значить, так. Нам потрібен чорний. Вам пощастило. Якщо вчора був не він, то зараз саме його зміна. Пішли. Іти можете?

Мені аж відлягло. Наявність темношкірого в цій сірій лікарні все забарвило в яскраві тони. Ліфт переповнений, чекати його немає сенсу, бо ліфтерка керується своїми вподобаннями до цифр, тому не на всіх поверхах зупиняється. Треба знову йти на сам низ. Біля ультразвуку — не черга, а хмара людей. Кого привезли на каталках, кого на візочку — люди сиділи, стояли, лежали у вузькому проході, демонструючи чудеса компактності. Але блат — це все. Заввідділенням на

правах білого халата зайшов до кабінету, шепнув щось на вухо медсестрі, й уже за кілька хвилин у переповненому коридорі прозвучало моє прізвище. Уся черга зненавиділа мене. Усі солідарно побажали мені четверту стадію онкології, бажано неоперабельну. Людська злість пропікала спину впродовж усього шляху до кабінету. І дійсно — темношкірий доктор із білосніжною усмішкою і рожево-прозорими нігтями мовив чистою українською:

— Прошу лягати і задерти сорочку. Будемо шукати ваш апендицит. Отак болить?

— Ні.

— А так?

— Ні.

— Хммм. Десь далеко він у вас заховався. Це буває дуже рідко, та інколи апендикс вивертається і ховається майже біля хребта, в самому низу. Простий ультразвук його не завжди може побачити. Я зараз спробую дещо, але може заболіти. Ви не будете кричати? — темношкірий лікар давав майстер-клас професіоналізму.

— Намагатимусь.

— Зараз я буду сильно тиснути на живіт, аби поміняти розташування ваших нутрощів. Готові?

— Ок.

Йоперний театр! Щойно темношкірний лікар почав пальцювати живіт дуже глибоко — іскри посипались, у ногах колом повело.

— Є! Бачу! Ваш апендикс вистрибнув догори. Бачите? — темношкірий лікар тицяє в монітор на якусь штучку, що просто таки пульсує. — Терміново на операцію! Терміново! Прямо звідси везіть його до операційної!!

Заввідділенням почав телефонувати своїм асистентам, почався шухер, я встиг лише послати sms «мене везуть до операційної». Заввідділенням укотре утвердився в своїй вірі в вітчизняну медицину:

— Я ж казав. Нам потрібен негр.

Операція була не з легких. Мали робити глибокий надріз усіх тканин і м'язів, щоб дістатися до апендикса, що сховався якнайдалі від скальпеля. Вони встигли — відросточок так набубнявів, що до розриву лишалися лічені години. Непритомного, мене повезли до реанімації, а питання рідних «як він там?» заткнули списком усього, що необхідно купити в аптеці на цокольному поверсі. Список тягнувся на зворотню сторінку і містив навіть такі пункти, як 2 скальпелі, пачка вати і пакет латексних рукавичок, не кажучи про складні післяопераційні антибіотики й крапельниці. Ціни в цокольній аптеці виявилися удвічі вищими за звичні — додаткова доплата за безвихідь.

— Ліки принесли? — запитали в реанімації. — Де ви так довго лазили? Усе взяли? Усе за списком? Добре, давайте мені. Бувайте здорові! Тут не можна.

Через замурзане вікно-полотнище на мене після-наркозного дивилася країна-айсберг. Вона манила безкоштовним доступом до цокольних аптек із цінами, від яких неможливо втекти в конституційні права. Санітарки з великими кишнями і лікарі з загадковими усмішками почувалися повноправними царями ситуації. Мені сказали, скільки маю дати анестезіологу, бо він добрий, сам прийшов і простежив, чи пацієнт нормально виходить із наркозу. Сказали, скільки треба дати лікареві й асистенту. І головне — не забути дати нічній медсестрі, щоб вона посеред ночі вколола знеболювальне, бо інакше не вколе. У жодному разі не забути про нічну медсестру, бо вона тут заступає на трон, щойно пробиває опівніч. Не забути.

Макітра розвалюється. Десь там місто гульбанило напару з туристами, які сюди приїжджають дешево поїсти, попитути і витрахати безвідмовних блондинок слов'янської зовнішності на лабутенах. Я провалювався

у в'язку несвідомість і хотів молитися, віями торкався куполів і згадував, що зранку ще нічого не їв. Наді мною зоріло небо, проколоте численними шпильями соборів. Небо було немилосердно проштрикане банями з хрестами, начебто крізь ці дірочки люди хотіли пошвидше донести свої молитви до вух Господніх. Дурненькі — через ці проштрикнуті дірки всі їхні молитви опадали назад на землю зі штампом «адресат вибув». Через це люди почали топитися у власних молитвах, вичерпувати їх зі своїх човників і далі молитися, щоб не втонути.

— Ти знаєш, як називається оцей колір неба, що зараз над нами? — я по-вікторинному запитав самого себе.

— Не знаю.

— Берлінська лазур, — відповів я собі.

— А чого берлінська?

Вони сміялися і вже точно знали, що завтра зустрінуться знову. Скоро буде Великодна п'ятниця, в усіх церквах лежатиме ліквідований вискочка, я зайду поцілувати кількох із них, потім удома запалю пічку, прочиню дверцятка в ній, імітуючи щось на кшталт каміну, сидітиму, втупившись у рівномірне спалювання російського газу, і балакатиму з собою до пізньої ночі. Їм треба вдосталь наговоритися, їхні розповіді чіпляються одна за одну, і цьому нема кінця-краю. Очі почнуть самі заплющуватися. Високий Замок цікавськи зазиратиме в моє вікно і теж проколюватиме небо своєю молитвою:

— Боже, дай йому щастя у своїй найдорожчій країні, невже так складно?

32

Ромин син не зможе бути з білявим чудом. У нашій країні немає океану, а біляве чудо — живий іхтіандр,

воно без солоної води не здатне жити, а солоного життя в країні буде замало. Транснаціональний колапс. Сургучем запечатані листи щастя. Ромин син занадто прикладний і ужитковий, щоби практикувати любов на відстані. Він уже й так побував на даху світу в цьому Неаполі, з білявим чудом. Звідти надто мурашиними виглядають державні кордони. Екуменічне журі, мабуть, поставило б йому двійку за намагання відповідати нормам благопристойності в країні, де єпископи освячують zenітні установки. Тому Ромин син навіть не хоче нічого пропонувати білявому чуду, щоб не насмішити самого себе. Перебуваючи на даху світу, такого не пропонують.

Лише тепер він зрозумів древніх ченців, чому вони за істиною йшли у високогір'я — їм потрібна була вертикальна перспектива, з якої людина є мурахою, піщиною. Безлюдний ескапізм, який герметично боронив святу душу від людей, є квінтесенцією справжньої віри: важко бути чистим поміж людьми й через них. Люди постійно олюднюють, оточують безліччю дрібного брудного посуду, який мислить себе сполученими посудинами. Ромин син не має права занурювати біляве чудо в посудомийну машину, якою є його країна. Вічна мийка всіх і вся — набридло вже, надокучило. Біляве чудо має повернутися туди, де пальми. Білявому чуду не треба в країну, де немає інструкції життя іноземними мовами.

— Я поїду з тобою. Ненадовго. Буквально на кілька днів. Ти радий?

Воно ще питає! Доступ до кисню перекрито, кубометри інфантильних уті-путі-мусі-пусі вирвалися назовні — в такі моменти Ромин син виразно відчуває каліцтво пророків, які здуру закликали людей до цнотливості. Ромин син зараз блюзнірськи зірве цю білу маечку з шортиками і влаштує кесарів розтин власній

апатії перед від'їздом. Тут, у Неаполі, він переспів новими вибуховими сумішами вражень, які не терпиться притарабанити до своєї фаянсової країни. Розкохуватися він уже навчився, тож можна їхати.

Manolo теж уже купив квитки. Почувається, наче скат, насичений струмом. Як тала вода сповіщає про провесінь, так квиток, що згорнутою трубочкою стоїть у фужері на комоді, сповіщає про подорож у пошуках ексклюзивних спостережень. Він зачинить броньовані двері, зніме з себе аркан повсякденних зобов'язань і налаштується на те, щоб країна, звідки його Roma, несамовитим колоритом увірвалася в будні. Ще кілька днів він поудобрює свої очікування, аби вони вирости до висоти людини, яка бачила півсвіту, ну, може, третину.

Його очікування від цієї поїздки дуже дитинні. Схід завжди викликав у нього надто спрощені, схематизовані алюзії. Ще зі шкільних уроків Manolo виніс плоский моно-портрет Сходу, і ні шпилясті мінарети, ні старовірна ортодоксія руских нечесаних бороданів, ні китайські пагоди з викрутасами дахів не здатні були орухомити його застигле, пустельне розуміння всього Сходу. До нього Схід розмовляв мовою не особистостей, а колективів, мовою камікадзе, мовою жертвовності, мовчазної віри в свою незначущу молекулярність супроти великих державних махін. Manolo боявся цієї бравурної неповаги до життя і смерті, його жахало безправ'я жінки, арабський патріархат самодурів, наука умертвляти своє го ім'я традицій, більшість яких заслуговували на привселюдне каменування, або спалення, або забуття як чогось потворного і фатально помилкового. Зараз він збирається на Схід, у стикову країну, де закінчується Європа. У сам її кінець, в її апендикс, що ховається від діагностики аж під хребет.

Manolo міг би махнути до Sacramento відвідати Художній музей Крокера (давно хотів); або до Женеви

в квартал Штрумф із дивакуватою архітектурою; або взяти тур Північною Італією (Південну він уже знає на зубок); або, Бог із ним, у крайньому випадку рвонуту на любу Сардинію, на дегустацію овечого сира *resogino*, його ще можна куштувати, а от сир *casu marzu* з живими личинками, які можуть вистрибувати тобі на обличчя — це вже цілковитий екстрим. Ліпше вже до країни, звідки Roma.

А що Roma?

— Мій край, де виросла й жила до переїзду сюди, належить ще до Європи. Решта країни вже ні. Що далі на схід і ближче до росії, то більший совок. Я не знаю, як перекласти це слово. Ти, мабуть, не зрозумієш.

Усі ті рази, що Roma їздила вглибину своєї країни, закінчувалися неприємними відкриттями. Вона почувалася Колумбом, який не туди пристав. Вона думала, це єдина країна, а на ділі це була єдина страна. І що східніше пролягав шлях, то менше в країні було найріднішого їй, вихідці європейської частини. Розмови чужою мовою, а ця мова була надто зухвалою і всюдисюдною, спонукали до капсулізування всередину себе, всередину своєї ідентичності, яка навіть фонетично один до одного співпадала з назвою країни, чого не скажеш про чужу мову. Ці льодяні, непокірні поїздки вглибину єдиної страны позбавляли віри, і Roma почувалася дитям не відкритого ніким племені, яке опинилося в гущавині того, що номінально є рідним, та насправді таким не є. Безмаршрутна невидимка, приречена на співмешкання з чужими їй співгромадянами, Roma розуміла, що життя за кордоном дорівнює життю чи не в половині рідної країни. З тією поправкою, що єдина страна була нав'язливішою. Її рідна країна мурашиним строем пішла від неї кудись, де солодше, де ностальжі, майські празнікі, шансон і іронія судьби. Roma додала би ще й кілька копняків навздогін, але ба-

гатостраждальна й без того була багатостраждальною. Її країна навіть не хотіла обернутися, аби востаннє глянути на ту, яка не могла користатися державною мовою у своїй державі і від того ставала злішою. Страх навічно залишитися тінню, спрацював, і єдина страна вже перестала хвилювати ту, хто по-діогенівськи блукала вдень із каганцем і шукала свою країну в своїй країні. Рома лишень і робила, що розмитнювала свої мрії жити колись у країні, де назва відповідатиме суті.

Щодалі на схід множилися мільйони чужих ночей. Чужі люди жили собі буденно й по-чужому, співали й слухали чужі пісні, їхні пушкінські діточки тулилися до їхніх щік і просили щастя, чужі люди гуляли парками, будували висотки й облаштовували свій світ, альтернативний до назви країни. Їм добре в єдиній стране, а іншої вони не прийняли б. Рома їм заздрила — вона не мала такого дару підверстувати цілу країну під своє кліше. Вона вважала це насильством. Сліпий нахрап не був її тотемом. Її рідну країну стрімко заповнювало щось чуже, і робило це так майстерно, що обличчя її країни раптом стало зовсім іншим, ніби хтось провів пластичну корекцію. Для речей, прямоспівзвучних із назвою країни, стало все менше й менше місця.

Внутрішні демони країни стали титульними. Гості вижили господарів. Рома почала відчувати свою країну як незагоєну рану, яку заливають смолою.

Захотілося подорожник прикласти до серця.

Manolo чомусь собі придумав, що країна, куди вони ось-ось приземляться з Рома, пояснить йому: що насправді сталося у проміжку між ленінізмом і «кінцем історії». Manolo має сентимент до країн, вихованих колективізмом. Він їх любить жаліти, бо відчуває свою вищість. Країни з червоного табору ваблять його колоритом безпорадності перед своїми слабкостями, прищепленими в тоталітарний спосіб, і психіатр із

Сардинії хоче собою заповнити вакансію на безпристрасність.

— Ми летітимемо тим самим маршрутом, що й голландці у збитому боїнгу? — ніби між іншим він запитав на лєтовищі ще в Неаполі.

— І гадки не маю, — розгубилася Рома. — Ти що, боїшся?

— Боюся, що мені сподобається, і я перестану тебе розуміти.

— Секундочку! То ти до мене ставишся крізь призму ставлення до моєї країни?? Нічого собі!

— Трохи є. Я тебе покохав як виняток...

— Я зараз тебе приб'ю.

— ...як виняток із твоєї країни, — Manolo говорив упівоберта, бо трап не надто широкий. — Як я зрозумів, у твоїй країні більшість людей живуть дуже погано і хочуть, щоб усі так жили. Повторюю — як я зрозумів.

Їх везе екіпаж із гламурними стюардесами і одним стюардом, але ніхто з них не володіє мовою своєї рідної країни. Сідати і пристібати ремені запрошують мовою, яку сардинці не раді чути на своїх курортах, бо ця мова в них асоціюється з нав'язливим і надміру адреналінним відпочинком. Значить, між ленінізмом і «кінцем історії» було ще щось, що потребує досконалого вивчення психіатром. Що сталося з країною, яка буцімто дуже хотіла покінчити з ленінізмом і переставитися на власні рейки — наразі це загадка.

Рома вже витягла з сумки книгу рідною мовою, щоб пришвидшити біг циферблатних стрілок під час перельоту. Manolo в дорозі не читає, бо букви чинять на нього снодійний ефект, а він боїться спати на висоті. Рома вже перегорнула третю сторінку, Manolo перебирає в умі країни третього світу, де він бував. Рома займає себе зануренням у придуману автором дійсність, Manolo ж дивиться на цілком реальні уз-

вишся і впадини, що поперемінно служать земним тлом для пухнастих хмар за вікном; він більше за все обожнює природу, бо лише вона вміє гарно помирати. Рома починає ритмічно помахувати ногою, а це ознака хвилювання, і ніяка палітурка не здатна приховати те, що вона вже обірвала нитку книжної оповіді. Manolo в неї ще більше закохується прямо тут, у цьому авіакріслі, поруч із хмарами. Рома думає про те, що вона не буде промоутером для своєї країни, проте й ганьбити всі її вади теж не буде, і як досягнути цієї золоті середини, не знають навіть ці замшілі луги, що колись були трипільськими, а зараз атошними. Вона везе свого коханого до країни війни й фестивалів, країни дубль-амнезії, коли люди забули про те, що вони забули.

Manolo ще місяць тому сказав:

— Я не поїду на східні терени. Мене цікавить лише твій край. Той, що європейський. Решта не цікавить. Не ображайся. Узимку в мене буде Центральна Африка.

Графіка маленьких квадратиків на дні світу під черевом авіасудна підкреслює всю малість усього, що є землею. Manolo ніколи не розумів цього вислову — любити свою землю. Він завжди любив яксамраз не землю — а море, затоку, окрасць неба, повітря, власне, повітря, так-так, повітря він любив передусім, бо земля є якорем, вона поглинає людину, вона протистоїть культурі саморозвитку, тому що змушує ні про що не думати. Люди землі жили в Сардинії також, вони всюди мусять жити, щоб підтримувати життя решти людей; люди землі кохалися у вівцях і оранні ріллі, вони вирощували зелень і коренеплоди, це було їхнім шаблоном щастя, яке не вимагало саморозвитку, а лише опанування предковічних знань, їх калькування, їх додрібничкове відтворення в традиції; люди землі щасливіли сонцем і небом, вони випромінювали таке задоволення від життя, що самому теж хотілося позбавити себе мук

саморозвитку, хотілося зупинитися на вже досягнутому й переступленому, хотілося вrostи в жирнющу землю, а бекання тварин слухати як соул чи фанк. Люди землі любили свою землю, і це передбачало ненависть чи заздрість до землі чужої, а незнана земля їх страшила, земля далека їх не вабила, існувала лише своя земля, а землі своєї не може бути багато на острові, тому люди землі на своїх наділах почувалися гігантами, їм непотрібно було спокушати себе паромом на континент, на землю інших.

Люди землі люблять мало, але сильно, вони є людьми горизонталей, людьми поземних ліній, літаки на них можуть хіба падати, кораблі на них можуть хіба гудіти здалеку — їм потрібна земля як гарантія твердості, а тверді речі зазвичай є монолітними й маловаріантними, люди землі такими і є в своїй суті, і вони непідробно прекрасні, коли міцно тримаються за каптур своєї землі, мов непідготовані до дорослого життя діти, й бояться землі незвіданої більше за кролячу чумку. Маполо завше мав пієтет до них, проте старався не перевантажувати їхньою кількістю своє життя — боявся поетичного перетворення свого човна на скоринку з-під кавуна, боявся зупинитися, боявся стати простішим.

— Желаете? — стюард мовою ленінізму пропонує пригубити бурбон.

Ромин син пригубив би. Біляве чудо тримає руку на його коліні. Воно звикло демонструвати свою органічність, а він летить у країну, де прийнято демонструвати лише правильність.

— Боїшся? — запитує Ромин син у профіля, що видається йому найправильнішим у світі.

Ромин син бачить шерстинку на підборідді, вона недалекоглядно зачепилася краєчком, даруючи підставу ніжно торкнутися до личка і зробити це довше, ніж

зазвичай знімають шерстинку. Біляве чудо почухало місце дотику і притримало тепло біля себе ще кілька секунд. У хвилині їх не 60. Хто взагалі придумав цю незграбну умовність? 60 — мало для щастя тих, хто хоче продовжити його. 60 — це один апчих, одна нетривка задума, одне речення без шансу на продовження. Біляве чудо перетворило цю неапольську поїздку в суцільний паліндром, який можна читати однаково взад і вперед, і тепер Ромин син проклинає час за його зашморговість, за те, що він арканить, змушуючи дотлівати в клепсидрі невблаганного часу, який на кожні 60 стікань зменшує можливість побути щасливим. Завмерти б, соляним стовпом заkostenіти б у позі з рукою на коліні, стати б ясиром-бранцем у тих готельних обіймів, коли вони губилися в часі, просторі й гудзиках.

Ті, хто не люблять, є невинними, і тому Ромин син запитає:

— Яку формулу любові ти обираєш: $Я + Я = Ми$ чи $Я + Я = Я$?

Біляве чудо лише лукаво промовить:

— А яка різниця, що буде після знаку дорівнює, якщо все одно є $Я + Я$?

— Велика різниця! Зараз твоя рука на моєму коліні, але після цієї поїздки я вже буду без тебе. Без тебе, розумієш?

Ромин син благає біляве чудо: не дивися на мене так мефістофельськи, не заганяй іржу в скору розлуку, не змушуй запам'ятовувати кожну твою мімічну звабу, не томи мене на малому вогні, не закохуй ще більше — це ж кінець, кінець, кінець! Пускайте титри.

— Ти зі мною в туалет?

— Я тебе колись уб'ю.

$Я + Я$ ідуть між рядами, Рома їх помічає і підхіхікує, стюард грає вар'ята, начебто протирає горнятка. $Я + Я$ зачиняються в туалеттику, там приємо пахне освіжувачем повітря з запахом сандалового дерева, дуже

чисто, вся кабіна обтикана функційними кнопками, як ракета. Я + Я не збираються тут влаштувати експрес-оргазми, вони просто хочуть тихо, без сторонніх, постояти удвох в обіймах, поклавши голови одне одному на плечі. Жодних поцілунків, ніякого здирання одягу, ніякого «встигнути за 5 хвилин» — просто мовчки постояти, обійнявшись. У мертвій піднебесній тиші. Поближче до Бога. Просто постояти удвох. Мовчки. Втаємничено. Інтимно. Без слів.

Я + Я = ?

— І що? Серце навіть не тьохкає? Як би там не було, ти летиш до країни, звідки походять твої предки...

— Я лечу до країни, звідки ти.

Роминому синові треба відвернутися, щоби проковтнути цю відповідь. Вона розкуйовдила його. Йому хижо. Вони ж не будуть разом. Це прощальна поїздка. Остання удвох. Остання для руки на коліні. Біляве чудо прошвирнеться країною гротесків і полетить в інший кінець глобуса, де більшає небо. Біляве чудо у своїй країні оперує можливостями, а не шпаринами, крізь які треба протиснутися, втягнувши живіт. Для білявого чуда це — транзит, для Роминого сина — проводи. Утім, він звик. Його завдання — бути гідом для людини, яка мусить співставити його з країною, вставити його в країну і з почуттям виконаного обов'язку лишити провислою струною на грифі.

Ситуацію рятуватиму я. Мене попросили допомогти показати білявому чудові, що існують ще й такі перехідні моделі, як наша країна — країна, яка ніколи не втрачає шансу втратити шанс. Хай дивиться на це велелюддя зламаних променів і повішаних крил. Хай бачить ясні очі молодих людей, які показують чудеса оптимізму на тлі мінімальних пенсій. Хай побачить країну фантастичних багатств і дорогих позашляховиків, адже найбільше мільйонерів саме поза шляхами.

Залізобетонна країна навряд чи сподобається людині, що мешкає в бунгалі, тому Ромин син обґрунтовано найбільші надії покладає на мене — я мав би показати свій дозбручанський край, маркований присутністю в ліберальних імперіях. Я мав би напружити біляве чудо, змусити зарахувати нашу країну до переліку цікавих, а не просто транзитних. Мій дозбручанський край має стати для білявого чуда саламандрою з яскраво-стронціановим забарвленням луски, на яку негоже не звернути увагу.

Коли вони прилетять, я нашлю на біляве чудо всі Карпати й усю площу Ринок, аби воно захотіло полюбити мій край. А за країну я не відповідаю.

33

Коли Єфросинія, не зовсім сама, зійшла на перон львівського вокзалу, відчула себе йогом, що вміє ходити по цвяхах і битому склу. Їдучи сюди, вона вже встигла провести сеанс саморефлексій:

— У цьому плацкарті ти залишиш усе, що з тобою було. На перон нового міста ти вийдеш новою людиною. Тебе тут ніхто не знає, отож, як ти себе подаси — так і почнеш жити. Цікаво, чи це прикордонне й дуже західне місто видає щастя напрокат?

Єфросинія подошвою взуття відчула, що її нога ступила на твердь міста, доведеного до кондиції *al dente*. На перший зуб, воно може видатися недовареним, недом'яким, та саме у цьому стані невловимого недокриється рецепт міста, яке вже друге десятиліття бухтить в окропі історичних подій. Ніщо і ніхто не може його розварити до стану розм'ятого сусла, однорідного місива, в якому зникли останні грудочки вцілілої самотності.

Місто виглядало кастрованим, але гордим. Воно мовчки виказувало своє аристократичне походження,

хоча й було заковане в советські вивіски, плакати і фуфайкових людей. Місто все одно затаювало й переховувало свою неповторність як не під бруківкою, то в парадових під'їздах із вітражами, то в кам'яницях-люксовках, де оселилися найнедостойніші цього міста. Атланти мали білі бороди, як у Геродота, і ніжне тіло, як у Діоніса; вони сопіли й кряхтіли, але все одно тримали старовинні балкони колись п'ятикімнатних помешкань, а тепер перекросних однокімнаток зі спільними кухнями.

Єфросинія працюватиме на танковому заводі, спокуючи свою провину перед країною. Та найперше — вона закохуватиметься в місто кондиції *al dente*. Паперові люди, ці живучі таргани, добралися й сюди, проте їхня концентрація ще не така задушлива, терпіти можна. Точніше, лікуватися самим містом, яке досі носить шляхетного капелюха і цінує оперне мистецтво мовою оригіналу. Для Єфросинії, яка завше конфліктувала з папером, її нове місто стало живим бестіарієм — книгою зоологічних оповідок із повчальною метою. Нові мешканці цього величавого і надбитого міста більше скидалися на залітних птахів, що прагнули перезимувати поближче до термоджерел. Випадкові люди в місті, де історія лущилася просто під ноги.

Бестіарій типажів вражав міфологічністю. Трамвайними вуличками проходилися мантікори, що мали тулуб лева і людське обличчя, в них були три ряди гострих ікол, якими вони пожирали інших людей; мантікори жили в норах і могли перемагати будь-кого, крім царя звірів лева. Левів у місті Лева катрупили всіма доступними способами — висилками, репресіями й анонімками мантікор. Левів стало без краю мало, вони втратили свій рідний край, і край утратив їх також; їхні пишні гриви висіли потріпані ганчір'ям, леви поволі привчалися ховати ознаки своєї левості, перетворюючись у кішок драгих, та Єфросинія мала напрацьоване

око на людей могутньої породи, як би майстерно вони не затесувалися поміж карликів. Вона бачила ці полум'яні очі, що вдиралися в пейзаж погаслих, бачила ці розправлені груди, що несли на собі мільйон опущених, і на душі ставало тепло і спокійно: не все ще втрачено.

Левам протистояли не лише мантікори, а й двороги — вони були грубезними, бо жилися терплячими приборканими чоловіками, а таких була абсолютна більшість, тож поживи у дворогів було вдосталь. Жили тут амфісбени, рухаючись в обидвох напрямках, бо мали дві голови: одну на тулубі, а другу на хвості, вони дивилися одразу в обидва боки і могли рухатися хвостом уперед, в амфісбен світилися очі, біля них топився сніг. Було багато очокочі — рудих і горбатих напівкозлів. Були змієволосі, собакоголові, крилаті й напівгібридні — місто стало прихистком різноманітних химер і василісків, які матеріалізували антропоморфну міфологію в місті, від якого за 70 кілометрів на захід починався інший світ, заборонений для паперових людей. Уява Єфросинії допомагала розпізнавати в людях справжні суті, замасковані й приспущені. Усе людське потворство крикливо дисонувало з містом, яке звикло боротися навіть тоді, коли вже нема проти кого боротися і нема заради кого. Місто пручалося і мімікрувало в намаганнях самовберегтися, але кількість переважила якість. Проклятуща кількість, кількісно кількісніша. Кількості завжди більше.

Єфросинія теж була прибульцем у цьому місті, проте його принишклий дух одразу відчула, як свій. Вона теж принишклою сюди прибула. Вона зауважила, що інтелекцією стали ті, хто зятято мовчав. Мовчання раптом стало ознакою обраності, ознакою приналежності до верховного знання про щось більше. Мовчання стало ознакою глибини. Лев'яче мовчання дуже лякало мантікор і амфісбен. Не рик, не рев — мовчання левів було непередавано загрозливим. Єфросинія попри всю свою

експресивність теж уміла загрозовито мовчати. Місто, що ніяк не здавалося, навчилося мовчати в унісон із тисячами приватних мовчань. Єфросинія з танкового заводу долучилася до полчища лев'ячих мовчанок, хоча ніколи не асоціювала себе з цим тотемним звіром сильних. Судомо нескazanого билася в губах — Єфросинія не хотіла нічого розказувати про себе так само, як і місто воліло вимовчати всю свою згвалтовану історію.

— Чому без чоловіка?

— Ну мало чому!

— Чому звідти?

— Ну всяке буває в житті!

— Чому сюди?

— О-о-о, а це тому, що ваше місто прекрасне, щиро кажу вам...

Тут, у Львові, Єфросинія почала відроджувати в собі буржуйку, куркульку — такий ефект мало місто на ту, яка завжди випадала з обойми. Перші місяці вона ночувала прямо на території танкового заводу. На збитих ящиках, поверх яких — ватяні матраци, дещо згрудковані, але якщо вибрати вдалу позу, то ще навіть дуже. Прохідна заводу стала для Єфросинії тимчасовою константою. Щовечора, влягаючись на території режимного об'єкта, вона скликала верховну раду спогадів, мрій, депресивних і оптимістичних помислів, уявлянь себе в новому часі, кращому і зорянішому.

Не маючи у Львові нічого, крім місця праці й нічліжки, Єфросинія все одно почувалася господинею ситуації. Відсутність майна, нерухомості і великих планів на майбутнє позбавляла ризиків, а цей стан — відсутність ризиків — вимагав по-ящірячому відкидати хвости й оцінювати життя не за накладом, а за змістом. І вступившись у стелю, на якій розпливчастими еліпсами пропливали відблиски автомобільних фар із вулиці, Єфросинія дійшла висновку, що зуміє нажити свій новий статок навіть в умовах соціалістичної турботи про

громадянина. У ній прокинувся азарт накопичувачки благ, вона почала лікувати корозію амбіцій, і в жодному іншому місті це не сталося би так швидко. Єфросинія полюбила себе у Львові і Львів у собі. Інколи навіть вагалася, чи не є вона містом.

І саме у Львові інтригу Єфросининоного живота розв'язано.

Вона народилася з ластовинням. Варіант «якщо він — Ілля» відпав тієї ж миті, коли акушерка показала зморщене, як капелюшок підсушеного гриба, личко немовляти. Єфросинія одразу побачила в дівчинці Камілові риси. Якщо вона — Клавдія. Так було заплановано, і так сталося.

Клавдія народилася 7-місячною. Її одразу ж відлучили від матері і помістили в камеру. В недоношених — непропорційна статура, червонувата шкіра, але Клавдія вже має вії і брови. Виглядає це дуже кумедно — поморщене лице з бровами і віями і кількома пасмами рудого волосся, утробно зачесане ззаду на бік (так потім зачісуватимуть леоніда кучму). Єфросинія вже не сама. Вона не лише за себе. З'явилося ще одне Я, недоношене, як і вся країна, яке потребувало цілодобової молитви до атеїстичного бога радянського акушерства й неонатології.

Недомолений бог вирішив випробувати на профпридатність львівський центр донорства, оскільки Клавдія народилася з резус-конфліктом і потребувала термінового переливання крові. Пупок вирішили не зав'язувати — саме через нього, ці виведені назовні судини, шприцом доведеться вливати чужу кров. Клавдія так і лежала в камері не лише з бровами й віями, але й із незакупореним животом, ніби всотуючи в себе халепу свого народження. Вона була невід'єднана від пуповини зв'язку з тамтим світом, де тепло, волого, сито й невагомо. Вона ще залишалася на прикордонні двох світів, будучи відкритою для обидвох. Єфросинія

ще ніколи так ревно не молилася, її тексти звернень до захмарених небес містили і просьби, і наїзди, і погрози, і навіть шантаж, — вона вдавалася до всіх дивертисментів, аби лишень звернути увагу до свого прохання, малесенького прохання вагою 2700 із рудими бровами й віями.

— Не вздумай її забрати, а не то...

— А не то що?

Єфросинія не мала чим крити покарання за своє несанкціоноване кохання. Вона готувала себе до одинокості, але удвох із Клавдією їм не буде самотньо, за жодних обставин! Звикла, що навіть у юрбі вона в однині — але не цього разу: з появою Клавдії вона стала множиною в своїй замкнутості, і результативність її приїзду до Львова нині залежить лише від того, чи за наступні 2 доби в Центрі переливання крові віднайдуть цю рідкісну групу. Лікарка (прізвище забула) сказала:

— Чекаємо на кров. А після гемотрансфузії, тобто переливання, будемо колоти в вену. В таких малих діток вен ще немає, тому дитину будемо щипати і робити їй боляче, щоб вона верещала й напружувала жилки на голові. Туди й треба поцілити. Якщо лікар промаже — виросте дебіл. Цю справу я маю кому довірити.

— Боже ж ти мій! Кому?

— У мене тут молодесенька сестричка, щойно закінчила інститут. Має дуже легку й точну руку. Євресчка.

Центр переливання крові почав обдзвонювати всіх своїх штатних донорів із рідкісною групою крові. Одні алкоголіки, які рятування чужого життя оцінюють у порцію червоного вина по безкоштовному талону. Безвідмовні. Рятівник Клавдії був збитим ангелом на милицях. Сухоребрик, із шорсткою щетиною, після війни без ноги, проте з бажанням зціджувати з себе кров — хтось порадив цей дієвий спосіб очищення організму. Нічого альтруїстичного в цьому не було — лише здорове бажання оздоровлюватися. Та з часом

воно переросло в самоповагу, а вона має здатність хутко надуватися, як повітряна куля, і заповнювати собою навіть ті порожнини, призначені для продуктивніших емоцій. Клавдія ніколи не побачить цього збитого ангела, не потримає його за дерев'яний костур, не подякує ввічливо за порцію червоної й тягучої. Єфросинія ніколи не довідається його прізвища і життєвих перипетій, позаяк добро сильнішає в своїй анонімності.

Банка з кров'ю прибула вчасно, розверстий пупочок прийняв рятівне вливання, вії спокійно заснули, двері в тамтой світ зачинилися, жилка на черепі напружувалася і робилася напрочуд видимою, молодесенька свреєчка вправно цілила в вену, Клавдія не буде дебілом, Єфросинія горнула до грудей свою доцю, Львів за подвійним вікном розчулювався осінньою екзальтованою зливою, а кудлатий світ матадором охороняв цих двох — новонароджену Клавдію і новонароджену Єфросинію, дуже хороших людей у дуже хорошому місті, прикритому очеретом недовомок від решти країни. І ніхто не питає:

— Чому ви вдвох, а не втрох? — не питає, тому що неповносімейність — післявоєнна норма.

І ніхто не помітить щось дуже чеське в дитині. Зернина іншорідності, закордонності, міжнаціональної змішаності проростатиме з кожним місяцем і облагороджуватиме дитину з ластовинням. Воно теж от-от зійде, проте залишиться печать заморської краси. Така в цих краях не водиться, а лише виє на місяць.

Намагання будь-кому будь-чим будь-коли дорікнути Єфросинії зйдуть нанівець, тому що Клавдія стане її виправданням, кучерявим виправданням із вольовим підборіддям. Країна хай запасається попкорном, адже боротьба за свою правоту ще навіть не починалася. На їхнє світло ще навіть не починали злітатися москіти. Цих двох ще ніхто навіть не починав дзьобати. Їхня безпека полягає в тому, щоб бути удвох. Єфроси-

нія готується стати професійним перемовником між своєю Клавдією і цілим світом, інколи чужим, інколи ріднющим. Вона мусить їх порозуміти між собою, бо дитину чекають випитування й уточнення, а її чекає спостережливе очікування того часу, коли можна буде озвучити правду. І розповісти притчу про два дерева, переплетені корінням попід землею. Буде це не скоро — атож, у них іще є час для безвідповідальності й безтурботності. І не треба гнати коней. Ще є час. Злива — це завжди вдосталь часу.

— Ти не можеш отак перебиватися.

Наявність дитини на руках додає прав. На цьому базується перевага материнства над усіма іншими статусами. Єфросинія з маленькою Клавдією вже не може тулитися по тимчасових цоколях. Розчинитися у втіхах неможливо, а ось у нестачах — цілком. Єфросинія — майже іноземка для цього міста, тому що здалеку і тому що дітей тут нігди не називали ні Єфросиніями, ні Клавдіями. Завідувачка кадрами на танковому заводі перейнялася історією Єфросинії й наказала по обіді зайти до неї.

— Наш завод є в вертикалі оборонпрому, і ми маємо броню на помешкання. Я буду клопотати, щоб тобі пробрили однокімнатку. Ти цього не бійся. У нас багато житла звільнилося у Львові, багато виїхало, ну ти розумієш...

Зі змішаними почуттями Єфросинія покинула кабінет кадровички. Ніби й стрибати треба від радості, що нарешті в неї буде свій куток, та з іншого боку вона подумки перелинула до свого приазовського будинку, який також вони свого часу «звільнили» для інших потреб. Там зараз сільрада засідає в кирзових чоботах, і такими ж чоботами вона, розкуркулена остарбайтерка, ступить у помешкання когось із тих, хто «звільнив» місце — для неї, виходить.

— І не думай носом крутити. В мене черга стоїть на те, що я сама тобі пропоную, — немов випереджуючи Єфросинин хід думок, завідувачка кадрами сказала вже майже на порозі.

Ключі від раю є лише в ключника. Єфросинія мусить погодитися, хоча внутрішньо щось таки шкребе її, щось приспускає її прапор. Завтра вона вже може спати на своєму (своєму?) ліжку й колисати малечу не на руках, а поруч зі собою. Завтра вона ввійде в кимось нагрітий простір, і, мабуть, він буде передчасно посивілим. І, можливо, плач малої Клавдії буде блідим римейком надривного плачу незнайомої й набагато дорослішої людини, яка колись гріла ці стіни. На неї, не виключено, дивитиметься здивована мордочка радіоприймача — і не впізнаватиме.

Єфросинія не має шансу на вертіння носом, вона розуміє, що живе в час, коли твоє місце дуже легко займе хтось інший, менш дотошний і самокритичний. Узагалі-то твоє місце — це велика гіпербола в країні, де на той час навіть не було кличного відмінку. Біснுவатий натовп охочих зайняти твоє місце чатував усюди: під туалетами, під кабінетами, під під'їздами, під поліклініками і навіть під кладовищами. Твоє місце мусило мати печатку й бути офіційно завіреним, інакше твоє місце миттю перетворювалося в порожнє. Країна мільйонів порожніх місць навчала до скону триматися за своє місце, навіть якщо воно не твоє. Паспортизовані нулі ставали Кимось за рахунок своєї кількісної переваги в країні, де навіть віра була статистично обрахована. Їх було більше — кількісно більших людей, які на десятиріччя вперед установлювали певну планку плінтусної посередності, до якої міг скотитися кожен охочий. В Єфросинії завтра тяжкий день.

Довгий ключ золотавого кольору не зразу пенетрував серцевину. Брязкання ключів, зривання пломби і присутність на сходовій клітці представників житлової

адміністрації загнало сусідів під дивани, якщо не далі. Боятися зовнішніх звуків стало безумовним рефлексом у країні кухонних героїв. З енного разу двері таки піддалися, і з помешкання виповзла застоянність. В обличчя Єфросинії війнуло нове життя. Чужі життя завжди виглядають новими. Переступити цей поріг означає присвоїти собі чужий реквієм.

— Не можу сказати, що я живу на дні. Я живу серед дна.

З такою гадкою Єфросинія звикала до епохи присвоєнь. Тепер вона — одна з тих, кого життя жбурнуло на чуже ліжко з чужими вм'ятинами. Стіл був застелений грубою цератою. Вона ще досі зберігає брудне кружальце від горнятка, з якого протікав чай. Такий же чорний, як і день, зафіксований у відбитковій чорного чаю на грубій цераті. Мухи, ласі до покинутості, зібралися навколо світильника, плафон якого слугував ще й могильником для мухоподібних. На стикові стіни й стелі замріяно колихалася павутинка, ще зовсім свіжа. Шафи на своєму нагрітому місці, навіть деякі речі в них — витирачки, фартухи, окремі предмети одягу, серветки, півлітрова банка цукру, розсунутого по стінках скла, всі меблі, поторочений на краях килимок, тазики, миски і подарунковий сервіз, ще не розпакований і, помітно, невживаний. Усі ці речі з відбитками чужих пальців заклинали не торкатися їх, не затирати пам'ять, поспіхом виштовхану за двері. Свідки чужих потрясінь, ці речі вже морально готувалися до вічного спочинку й аж ніяк не прораховували нового служіння ще комусь. Гучні звуки відмикання замка двістіголосо здригали їхню ідилію анабіозу. З режиму автопілота виходити дуже неприємно. Дуже неприємно було речам, які прийняли гостей-господарів. Та найнеприємніше було Єфросинії, яка відчула себе присвоювачкою. Паперовою людиною.

— Ці речі мають вивезти?

Представник житлового управління навіть не відгукнувся на це дивне запитання, він сонно ходив

помешканням і мацав предмети, знаючи про їхню безборонність.

— Ну все, ми вас тут залишаємо. Завтра прийдете в управління підписати деякі документи. Ордер на вселення ось. Завтра обов'язково візьміть його зі собою. Ми пішли.

Двері затраснули її всередині чотирьох притаєних стін. Прямокутнички, темніші за решту вигорілої штукатурки, вказували на місце фотографій, які тут недавно висіли. Ліжко майже нове. Клавдія навдивовижу спокійна, зачудовано розглядає нехитрий орнамент на стелі, посмокчуючи кінчик комірця, їй подобається ця тиша, яка заповзає у вушка й хилить на сон. Із цим боротися несила — сон затуманює зіниці й у відгомінне ехо загортає кожен звук-звучок. Стеля віддаляється, вона починає кружляти спіраллю. Маленька душа вже/ще не має потреби відкриватися кому-небудь, тому засинає одразу, без дум-передум, без докорів сумління за ще один спалений день. Мама десь поряд, намагається тихцем розкласти свої скромні пожитки, звук чмихання віника об паркет вивірений, наче метроном, він діє гіпноотично, а маленька душа вже/ще не знає, що кожне добре діло передбачає неминуче покарання, тому може засинати без прив'язки до незроблених справ. Віник став на місце, мама лише дихає, в її диханні є щось надзвукове, і воно є тим ідеальним аудіотлом, на якому навіть тріскотання трамвайного сигналу з-за шибки здається музичним передзвоном. Маленька душа вдарилась об зірку та й заснула.

Аж раптом, коли крони ночі надійно вкрили місто, Єфросинія почула шурхотіння на сходовому майданчику. З-за масивних дверей долинали перешіптування якихось людей. Єфросинія завмерла. Там хтось є. Там точно хтось є, і затівають вони малоприємну пригоду для нових мешканців старої квартири. Єфросинія не встигла подолати навіть половини відстані до дверей,

як пролунав різкий, як постріл, стукіт, і від нього можна було розрив серця отримати. Як смерчовий град зненацька атакує бляшаний дах, так хтось із-за дверей ліквідував нічну тишу. Єфросинія влипла в холоднющу стіну, Клавдія закрихтіла. З того боку лиштви пролунав хриплий, важкий голос:

— Сука! Я знаю, що ти мене чуєш. Це не твоя квартира, чуєш? Якщо ти будеш жити тут — ми тебе заріжемо. А дитину, твого виплодка, роздеремо на дві частини. Ти зрозуміла? Не твоя це квартира, не твоя, чуєш?

Клавдія зарюмсала. А Єфросинія...

Єфросинія задоволено усміхнулася. Вона була щаслива.

Уперше за останній місяць вона відчула блаженство. Вона чекала саме цього знаку. Хриплий повстанський голос із-за дверей вселив відчуття гордоців за місто, в яке вона приїхала спокутувати свою паперовість.

— Якщо тут ось так відчайдушно борються за своє майно — отже, не все ще втрачено в наш час, — про себе подумала Єфросинія й одразу подумала про себе: — А я? Чому я так само відчайдушно й палко не боролася за свій будинок, коли його в мене забирали назавжди?

Коли стихли звуки, що втікали сходами до свого схрону, Єфросинія заледве стримувала в собі нахлив поваги до цього гордого міста, навіть не міста, а цілого краю, навіть не краю, а цілої країни до Збруча, бо там, за ним, за тією замуленою річкою, ніхто так не боронив свого сокровенного. Єфросинія побачила наочну різницю між людьми з паперу і з каменю.

Нічне попереджувальне залякування спрацювало у свій спосіб — Єфросинія взяла на руки Клавдію, яка знову провалювалася в дрімоту, і почала тихо мугикати їй колискову. Старовинну колискову грецькою мовою, мовою предків. Єфросинія почала плакати. Не від страху, ні. Вона почала плакати від білих задрощів до місцевих людей із каменю. Вона теж такою колись

була. Була, була, була... Ну була ж! Грецькі слова, половину яких вона відтворювала по фонетичній пам'яті, були набором не до кінця зрозумілих сутей, проте не в тому була суть цього нічного мугикання по-грецьки. Єфросинія відроджувала свій корінь. Нежданий візит агресивних повстанців додав віри в те, що цей край, де її Клавдія виросте людиною, а не рабом, колись вирветься з-під гніту присвоювачів.

Єфросинія мугикала грецьку коліскову і сильнішала з кожним проспіваним рядком. Так діє корінь на людину, яка знаходить його. Клавдія спала, Єфросинія співала, вона наснажувалася власною силою і самоповагою. Завтра вона одягне свій тренч (так у цьому гордому краї називають пальто) і піде в житлове управління віддати ордер на вселення. Вона не буде тут мешкати. Не тому що її залякали, а тому що її пробудили до гідного життя. Вона повернеться в цоколь, де невеличке віконце рівнятиметься на висоту грядки з чорнобривцями. Вона проживе в цьому цоколі до 1979 року.

— Ідіотка! — скаже завідувачка кадрами на танковому заводі.

— Мамо, я тебе люблю! Я так тебе люблю! — скаже Клавдія, коли виросте і почує цю історію.

34

Собачий холод. Manolo до такого не звик. Вітри на летовищі зривали залишки волосся. Вітер, здавалося, аж завивав хоралами, де диспетчери мали своє соло на цій заасфальтованій гладкості. Їхні гучномовні повідомлення губилися десь на півдистанції, та насправді їх і не треба було слухати, адже це була технічна перекличка техперсоналу аеропорту, і в пасажирське вухо вона не мала потрапляти. Завмирання серця, коли вантажники твою валізу жбурляють, як тіло в морзі, таксі, темінь за шибою, готель з англomовним рецепшеном,

білі дерев'яні двері з патиною і Рома, яка втомлено бухнулась на ідеально заправлене бузковим покривалом ліжко.

Країна мерехтіла за вікном вивісками цукерень і кнайп, запрошуючи тратити свої гроші на гастрономію. Дешево їсти і пити — таку славу серед іноземних туристів знайшла країна, яка самозакохано думає, що людина, яка об'їздила Парижі, Праги, Будапешти і Флоренції, зацінить місцеву архітектуру. Вона гарна, Manolo не оскаржує цього — просто тут насправду можна дешево поїсти і попити, тут культивуються частування й посиденьки за столом, і це незаперечний пріоритет для всіх охочих відвідати це славне місто наприкінці Європи. Дешево поїсти і випити Manolo може на своїй любій Сардинії, а сюди він приїхав за іншим. Авторське пиво не замінить ховрашиного рознюхування, яким Manolo хоче тут зайнятися буквально завтра.

До ванни Рома пішла першою, доручивши Manolo розпакувати валізу, де найнеобхідніше й гігієнне. Одноразові капці тут дають — уже добре, сардинець повезе їх назад. У нього такий закидон — привозити з чужих готелів одноразові капці, які він потім видає своїм одноразовим гостям.

— Давай вип'ємо чогось міцного. Джину, наприклад. Підемо купимо.

— Мушу тебе розчарувати, дорогенький. Тут люди ведуть здоровий і набожний спосіб життя. Уже пізно — продаж алкоголю в нічний час заборонено.

— Не зрозумів.

— Ти не можеш купити алкоголь з 22 вечора по 10 ранку.

— Жартуєш.

— Правду кажу. Мораль — понад усе. І здоров'я нації.

— Але ж я дорослий! Це ж дітям не можна. Я — дорослий.

— Тим паче. Заборонено. Вночі треба спати.

— Прямо як в ісламі. Ви точно християни?

Стріли, які летять не в той бік; заборони, адресовані не тим; контроль, здійснюваний вибірково на тлі тотальної безконтрольності — ще багато що Manolo доведеться перетравити з мозком сторчголов. Рома сміється, аж заходиться, її потішає невинна безпомічність логіки. Manolo й собі починає підсміхуватися, адже й справді дивним виглядає бажання випити склянку джину такої пізньої години.

— Завтра я до мами. А ти собі давай якимось раду сам.

— Мужу привіт. Ахахах!

— А от візьму і перекажу! Якщо похорону в нього не буде...

— Ахахах!

— Не шкодуєш, що приїхав? — швидка переміна інтонації.

— Ще не знаю. Завтра скажу.

— Завтра я до мами, дурнику.

— Тоді післязавтра.

— Я тобі потелефоную.

— Ти моя одаліска! — Manolo, очевидно, мав великі плани на ніч, бо почав загравати.

— Ти що, чокнувся? Перестань! Ану перестань! У мене лоскоти. Аааа! Лоскоти!! Аааа!

Офіційний чоловік, дяк церковний, зараз хропе немилосердно і спить у рейтузах із немитими ногами.

— Мені це треба перепостити! Це просто супер! — Ромин син натішитися не може з фейсбучного мотіватора.

— Прочитай мені вголос, — голос із ліжка.

— Ти не зрозумієш, тут гра слів. Для цього треба знати мову. Є люди трьох видів: яких видів, яких не видів і яких ніколи би-м не видів... Дотепно, правда?

Ромин син вирішив завести пса. Він знає, що дуже скоро його помешкання вибухне самотністю, тому він збирається поїхати у псячий притулок вибирати собі чотирилапого. Біляве чудо буде за поради.

Коли вони туди приїхали, то втратили мову. Постапокаліптизм у неокультуреному вигляді, царство зойків, що затерпали під шифером кожної буди-вольєра.

— Вибирайте! — гостинна пані, якій треба прижиттєвий пам'ятник освятити за те, що своїм коштом піклується про псів-безхатьків, запрошує відвідувачів на лисе подвір'я з запахом бліх.

В очі заглядають темні оченята-бусинки з під мохнатих кудлів. І дивляться, свердлять докірливо. У Роминого сина зараз підніметься температура на нервовому ґрунті. Заглядають в очі і вивертають усю душу. Різні: великі вівчаркоподібні, малі дворяжки, вусаті й вухаті, активні й неповороткі — різні, але всі хочуть сподобатися, ніби знають, що є живими експонатами на вернісажі черствості. Різновікові й різностатурні собачки чимось нагадували обличчя зі стародавніх ікон: висушені, видовжені лица, беземоційні і з тим самим поглядом голодного пса. Ікони завжди дивляться хижо. Вони засуджують тебе за повнокровність життя й ультимативно вимагають покінчити з ним. Вони демонічно розмикають своє коло святців і запрошують до середини, аби ти увійшов і почув за спиною довічне змикання кола, жадібного й ненаситного. І ти навічно мусиш залишитися в нестерпній святості, яка не має ні душі, ні бажань. Відсутні очі на іконах знайшли Бога завдяки тому, що втратили віру в людину. Це — ще не найгірший exchange для всіх суцих. Собаки з притулку чудово вписалися б у центр іконописного кола — вони теж уже втратили віру в людство.

— А це хто?

— Бом.

— То ім'я таке?

— Ім'я. Бом. Не Бім, а Бом.

Песик із сумними очима лежить на передніх лапках, по-шкільному слухняно складених до купи, і лише орбітами очей дивиться доверху, не відриваючи підборіддя від лап.

— Його ніхто не бере і вже, певно, не візьме.

— А чому?

— Він старенький. Усі, як правило, беруть молоденьких тварин. А йому років 11–12. Від нього відмовилася сім'я власників. Просто привезли і здали. Заплатили трохи грошей, щоб я його взяла в притулок. Старенький уже. Спочатку він майже тиждень нічого не їв — так страждав. Я мусила колоти йому вітаміни підшкірно, щоб не помер від горя. Отак, як ви зараз його бачите, лежав на передніх лапках і дивився на ворота, чи не приїхали господарі його забрати назад. 11 років — це вже старість. Хто його візьме? З ним уже все ясно.

— Ми візьмемо, — тремтячим голосом, що зривався від хвилювання, Ромин син здивував господиню притулку.

— Бома?

— Так, його.

— Просто майте на увазі, що він старенький, і проживе він у вас... ну... кілька років максимум, якщо не менше... Ви щойно звикнете до нього, як він помре.

— Беремо.

Бом ніби відчув, що відбувається його прижиттєва беатифікація, тому почав виляти хвостом.

— Він щеплений, у нас усі щеплені. Ви точно його берете?

— Точно.

Защіпка вольєра з дзенькотом відчинилася, перед стареньким, але дуже милим Бомом відкрився простір для втечі. Був би він молодий, мабуть, шмигнув би між ногами, але Бом добре знає, що старе дерево не пересаджують на нове місце.

— Треба добряче роздивитися й обнюхати цих двох двоногих. Такі компактні, милі, зовсім не бугаї, як той, кого я любив останні свої роки. Пальці у них м'які й теплі. Одяг чомусь узагалі не пахне чоловічим потом. Це погано, бо гострі запахи подразнюють мій собачий ніс.

Що вони тут роблять? У них ще навіть зморшок нема. Флюїди в них слабкі, не авторитарні, не вождистські, вони не з тих, хто мідним голосом віддає команди і може копнути в зад. Недосвідчені ще. Ой! Ой-ой! Що це?!! Не можу повірити! Вони мене беруть на руки?? На руки?? Гавкіт відняло! Уперше за всі роки мене беруть на руки!! Я ж брудний, некупаний! Яка ганьба! Ошийник від бліх уже не діє! На руки? Хмммм... А на руках приємно... Слухайте, а на руках класно!! Їхні вени на шиї пульсують, я це відчуваю, і серце їхнє чую. Ну ні — на руках однозначно супер! Інші вольєри мені заздрять зараз. Я й сам собі заздрю зараз. Я на руках... Гав!

— Ну-ну-ну, чого ти? Не переживай! Зараз ми тебе візьмем і повеземо до твого нового дому. Бом... Бомчик...

— Я не сплю? Гав!

— Ну все, все... Гарний, гарний песик, чемний...

Ромин син не може тримати Бома на руках довго. Він уже пересвідчився, що існують лише дві основоположні емоції — плач і сміх. Усі решта — похідні різновиди. Тому життя можна або ускладнювати, або полегшувати, а просто відображати чи переживати життя — значить нічого не робити з ним. Нульовий результат із життям — це не його історія. Бом має померти не тут, не на цій вимощеній трухлявістю долівці. Не тут, під какофонію замкненої приреченості. Цей старий пес має право на свою лебедину пісню.

Коли вольєр Бома спорожнів і почав випадати з загального антуражу, господиня притулку подумала:

— Святі люди. Певно, баптисти.

Увечері, після того, як вони відвезуть Бома до Роминоного сина, ми з білявим чудом матимемо шпацер. Третій за рахунком — і втретє я помічатиму те саме. Біляве чудо, коли ходить мою країною, то таке враження, що воно на пуантах або на ходулях. Біляве чудо на півлюдини вище над юрбою, що тече проти нас. У

буквальному сенсі — воно вивищене. На півлюдини, на півтулуба, на півможливостей, на півпереваги, на півшарму — більше й вище на пів чогось. Як море розійшлося перед старозавітними гебреями — так моя країна розходиться на боки перед кожним іноземцем.

Мене завжди вражали епідемічні обсяги цієї ксенофільї, цієї незборної любові й трепету перед іноземцями. Ідучи поруч із білявим чудом, я бачу, що воно самим лише заокеанським поглядом здатне відчинити будь-які двері, замуровані для своїх. Я віддавна спостерігаю це магічне зачудування іноземцями, тому все частіш питаю самого себе:

— Ну звідки це? Звідки це заглядання до рота кожному закордонцю? Мої земляки, які спеціалізуються на гавканні одне на одного, одразу приймають позу захеканої псячої вірності перед іноземним містером — і починається ця безкінечна містерія з догодженням, із замилюванням. А якщо іноземець ламано й недорікувато ще й вимовить завчене українське слівце — пиши пропало: мої земляки пісяють кип'ятком у цілях національної уринотерапії. Звідки це? Звідки народ, який має довготривалі традиції виборювання себе з крісом у руках, ось так моментально забуває про все на світі, щойно перед ними постає носій кращого й чистішого ДНК з-за кордону? Ксенофілія — ось про що мають писати монографії старі академіки з інститутів народознавства! Ксенофілія — ось ключ до розуміння мого народу! Ти ніколи не зрозумієш своєї країни, якщо не розкусиш її ксенофілії, не зануришся в дрімуче підземелля комплексів меншовартості, які згодом вибухають революціями.

Із усього цього біляве чудо не розуміє навіть половини. Воно просто крокує бруківкою і засіває її своєю австралійськістю, яка строкатим какаду коле очі й привертає до себе увагу. Достатньо лише глянути на біляве чудо, на його спосіб носити футболку й зашнурувувати

кеди-конверси — питань нема: расовий іноземець. Їх неможливо з кимось сплутати чи не помітити. Перед такими розходиться море й по-наркоманськи розширюються зіниці. До своєї країни я застосовую біляве чудо як чилійський перець, як куркуму, як кардамон. Воно присмачує дійсність, і я теж заражаюся цією підкресленою нетутешністю. Уявляю, що я чужий для цієї землі, що я оцінюю її лише обгортково, неускладнено. Мене аж пре від бажання позбутися питомого розуміння своєї країни, розуміння всіх її вершин і проваль. Мені кортить обнулити всі свої знання про мою країну, бо вони заважають застати її зненацька, підкрастися непомітно і ляснути по сраці, а потім сховатися за ні в чім не винного перехожого. Мені вкрай потрібне це холодне дистанціювання, цей заступ на територію фригідної об'єктивності, цей невимушений політ над старими дахами з галімої бляхи замість черепиці. Лише зараз, коли присутність білявого чуда дефрагментувала моє ставлення до своєї країни, відчув себе повноцінним інженером громадянських емоцій. Мені тепер під силу на швидкості вистрибнути з перманентного рондо, цього триклятого замкнутого кола з неймовірною кількістю реприз і повторів.

Я відчув себе вивільненим від своєї країни. Своїм приїздом біляве чудо наче видобуло мене з надр моєї країни. Вона шикарно живе в людях, але забороняє людям шикарно жити в ній. Я переніс свою країну в царину уяви, а там править безвідповідальність — саме її я постійно шукав, саме її! Я нарешті викинув у смітник почуття відповідальності перед країною і за неї. Я відпустив її на легкий самоплив, я дозволив своїй країні бути самою собою, без моїх прив'язок до неї, без моїх боргів, без моїх психувань, без поучань і без обов'язків. Моя дорога в аналізування раптом розчинилася, як кубик цукру в капучино, і при кожному кроці рідною землею не дзеленькає дзвіночок, який нагадує

межу непереступу. Я безвідповідальний перед країною, а тому щасливий і піднесений. Немає вічного порпання в причинах, немає апелювання до давно відмерлих пояснень, є лише позірна оцінка тут і зараз: оце добре, оце погано, оце прекрасне, оце жахливе, з оцього щось буде, а оце ганьба, оце ще куди не йшло, а оце треба розтоптати й забути. Оцінювати треба лише тоді, коли не боїшся бути осудженим. А хто мене осудить, трішки іноземця, в країні ксенофільї?

Львів для білявого чуда став незрадливим одкровенням. Біляве чудо навіть не здогадувалося, що в обсерваторії східноєвропейських міст є ось таке колоритне, провінційне й миле.

— Щоправда, у вас забагато церков і храмів. Ніде стільки немає. Навіщо вам стільки?

Кількісну віру мені надто складно пояснити людині, яка вважає християнського Бога еґоїстом, бо коли Він побачив, що люди закатрупили Його сина, то на третій день, не відкладаючи на потім, воскресив його і забрав до Себе, подалі від земного багна. Це й справді є еґоїзмом найвищого розряду, і біляве чудо навряд чи зрозуміє символізм віри в те, що ковбаска смакуватиме більше, якщо над нею проспівас псалом вусатий дядько в рясі. Я вирішив не водити біляве чудо місцями цілування іконостасів, знаючи іншошаблонність цієї людини. І помилився: біляве чудо вирішило йти від зворотнього і вивчати те, що не зовсім розуміє.

— Поведи мене на месо.

— У нас це називається Служба Божа.

— Але кудись, де багато людей. Я в душі соціолог.

Повів. Під храмом (оправославненим) ціла площа людей грілися на осінньому сонечку, вигулювали своїх дітей, які ганяли голубів (миру) і одним вухом слухали монотонний текст із динаміка (подарованого меценатом), причіпленого до вхідних дверей (відреставрованих німецьким урядом). Факультативну

формальну віру надто складно пояснити людині, яка літала в Японію відвідати традиційне вінчання синтоїстів лише тому, що воно яскраве й видовищне, і все. Світові релігії ця людина оцінює з погляду естетичної краси. Є релігії красиві й некрасиві. Як правило, красиві релігії — глибокі й людинолюбні, а некрасиві — злі й нетерпимі. Нашу показову християнськість біляве чудо зараховує до числа красивих релігійних практик, тому що вона невинна й нешкідлива. Немає нічого шкідливого в стоянні на свіжому повітрі. А освячення їжі — це щось трепетно-язичницьке, воно відсилає до милих дитячих вірувань у примітивне.

Біляве чудо вже хотіло гідно оцінити країну своїх прашурів, та мені довелося втрутитися й пояснити, що Львів до країни має малий стосунок, бо є радше винятком серед решти міст, геть прісних і нецікавих. Більшість із них я об'їздив і щоразу дивувався, як люди живуть у містах і містечках, де нема ні театрів, ні культурної програми, ні місць, де збирається соціологічна вибірка людей. Випалені, вирівняні облцентри з великими чергами до візових центрів і однією книгарнею в радіусі 200 км, та й то там превалюють атласи й краєзнавчість. Реноме цілої країни, вимоченої в роздубаній провінційності, рятують кілька яскравих міст, що ніби випадають із загальної обійми, та білявому чуду цього не потрібно знати, хай краще робить хибні, зате позитивні висновки. Естетика закинутості мусить обійти його боком, аби воно, стоячи на крайній межі Європи, часом не схитнулося в бескид євразійської сухості й вихолощеності. Я мушу вберегти біляве чудо від ступання на територію безіменного Отчєства, де нема архітектури, а є просто житло.

Львовом я настирно затулив решту країни. Мене інколи називають маніпулятором, тож мені можна. Ромин син просив мене саме про це. З нього фляшка.

Roma не мала такого завдання з Manolo, бо він цікавився суто краєм, а не країною, адже вона не надто прихильно промовляла до сардинця рубрикою «гарячі точки». Ненависть — це чорна любов, і Manolo було цікаво суто з професійного погляду розкусити край, в якому любов до країни стала абсолютнішою, ніж любов до людини чи до себе. Мотивація самопожертви ніколи не входила в коло зацікавлень Manolo, а тут є рідкісна нагода зрозуміти тих, хто країну ставить вище за життя. В Європі це або моветон, або високооплачувана професія з багатомільйонною страховкою. В арабській Азії це або джихад, або безвихідь. А що це означає тут, у країні, яка преміює смерть тих, хто обіцяє після повернення з війни влаштувати кузькіну матір своїм очільникам, за яких, властиво, і йде на смерть? Manolo багато чого не розумів, хоча слов'ян мало хто з не-слов'ян розуміє, вони є загадковими авантюристами з голубими очима для тих, хто звик до правил і поступальності. Manolo читав, що мешканці цього краю пишуть слова Бог і країна через кому, в синонімічному ланцюжку.

— Це дуже по-арабськи, — ловив себе на думці Manolo. — Це в них країна є настільки сакральною, що може робити з тобою все, що їй заманеться.

Незламність як самоціль навіть тоді, коли поразка очевидна — це Manolo й хотів дослідити. І те, як це воно — видушувати з себе душу на догоду країні. А заодно зазнимкувати покинутий кіркут — може, саме багатенькі єврейські товариства зацікавляться й відновлять його. Цілі акорди завдань товкли Manolo по голові — і він зліг геть зовсім. Застудився, зашмаркався, в горлі дере.

Roma, навівши шмон удома, мусіла бігати готелем у пошуках електрочайника і додаткового пледа, бо Manolo ковбасило не на жарт. Коли він хворіє, то перетворюється в телевізійний овоч: підпирає голову подушкою і тупоголово клацає всі канали. Він стає ви-

борцем. Так-то він телевізора навіть не вмикає. Стійка відразу до телевізора в нього виникла тоді, коли на виборах почали перемагати і ставати мегапопулярними останні пройдисвіти, або просто пройдисвіти, не обов'язково останні. Відтоді Manolo почав бойкотувати телевізор, понизивши його до рівня приставки для USB. І лише застуди, що супроводжувалися температурою, змушували дати шанс телевізору довести кров до точки закипання.

Manolo почав дивитися. Тотальна більшість говорила мовою іншої країни, не цієї. Manolo знає цю мову трошки, тому відрізнити може. Багато фільмів, узагалі чужих європейцеві і за картинкою, і за дійовими особами, і за манерою акторської гри (якщо можна так сказати).

— У вас багато постановочних шоу, — звертається до Рома, посьорбуючи імбирний чай із цитриною і медом. — Це ж явно видно: в дорогезні студії приходять привиди минулого тисячоліття. В страшних светрах, костюмах. А зачіски, Ісусе Христе! Таке враження, що сценаристи зумисне висміюють цих людей, виставляють на посміховисько. У нас теж такого навалом, та, як правило, дійовими особами є фріки, одиничні екземпляри. А у вас — люди з народу, екземпляри масові. У вас об'єктом насмішок є народ. Таке враження, що про ваш недорікуватий народ знімають шоу представники іншого, вищого народу, щоб висміяти і принизити. Політичні програми я не аналізую, бо не розумію мови, хоча більшість ваших політиків не розмовляють вашою мовою. Я це чую. І більшість ведучих теж. І взагалі, це страх як дивно — жодного фільму власного виробництва. Я навіть у Марокко такого не бачив. Ти дивишся всі ці програми?

Рома фіркає. Вона знає, що телебачення її країни — гульвіса. Але зв'язок із рідною землею тримати треба, тому якось доводиться оснащуватися сотнею фільтрів

і вишукувачів підтекстів, аби поміж сказаним і показаним побачити правду. Спочатку це ніяк не вдавалося, і Рома збагнула, що телебачення її країни націлене цільово на внутрішніх реципієнтів, поміщених у кейс своєї країни. Їм не потрібен ковчег різних думок, їм потрібне розмаїття неправильних, сфальшованих думок, і що буде їх більше, то більше саможертв населення буде готове принести. Рома пробувала відділити зерно від половини, а потім зрозуміла, що вона розсортовує різновиди половини. Це стало схоже на ігри відображень без присутності першопредмета. Відзеркалення вдвічі збільшує відстань до об'єкта, і Рома дуже скоро зрозуміла, що її країна стає космічно далекою з кожним переглянутим ефіром, який, таке враження, ариадною водить довкруг і навколо. Якщо ти висмикнутий із кейса своєї країни, то телебачення твоєї країни одразу стає холодним і ворожим, воно навіть не пахне твоєю країною, не проявляє її гештальтів, не ретранслює культурної спадщини. Ні, воно заводить у цілком ворожий простір, звідки в тебе стріляють серіалами й убивають профанацією. Рома навіть не намагається пояснити це Manolo — в нього й так температура. Усе, що їй зараз треба, — помовчати. Усе, що потрібно йому, — не намагатися розуміти, а просто ковзати по телеканалах і офігівати від заможності студійних декорацій. Сардинія відпочиває.

Manolo перестрибує з одного знімального павільйону в інший, а там усі ролі вже роздані; він по-ковбойськи прагне осідлати медіа-простір країни, що воює і щодня поминає полеглих, однак під ним брикається веселий і неначе обкурений віслук, нав'ючений комедійними програмами, фанерними концертами і невибагливою розважалівкою. Аж задрість бере. Дівчинка на рецепшені, поки у фойє нікого немає, крадькома дивиться з айпада чужомовну комедію, прибиральниці у своїй каптьорці обговорюють влучні жарти

чужомовних сатириків, — Львів безнадійно захворів країною, нахапався всього найгіршого, чим вона є для нього. Рома втратила надію по полицках розкласти для Manolo весь цей балаганчик і просто пустила телевізійний пульт на самоплив. Задзеркалля так захопило сардинця, що він уже й забув про жарознижувальний порошок у саше, який треба випити на ніч. Наш телевізор — мастак утягувати в паралельну реальність, звідки зворотню дорогу прорубати може хіба що бойкот. За-вбільшки з бульдозер.

Біляве чудо не має на все часу. Воно полюбило місце небо, коли те пізнього вечора набуває кольору чорносливу. Я, певно, застарий для нічних мандрів, майка прилипає до крижів, я не встигаю за цими фотосесіями на тлі ліхтарів і стовпів. Чомусь згадав, як дуже давно, коли був старостою оркестру в народному ансамблі пісні й танцю, повертався пізно з репетиції. До мене підійшов бандюкуватий типчик, ніби знаючи, що мої кулаки не здатні битися.

— Дай закурити.

Я і гадки зеленої не мав, чому імпровізаційно відповів таким чином:

— Ти Ашота знаєш?

Бандюкуватий типчик остовпів і щиро-прещиро перепитав:

— Якого Ашота?

— От зараз і дізнаєшся, — сказав я і пішов собі далі. Кретин.

Що це було? Який Ашот? Звідки? Таке враження, що моїми вустами мовив псих-черевомовець. Я ніколи не знав ніякого Ашота, й узагалі — я придумав це ім'я спонтанно на нервовому ґрунті. Бандюкуватий типчик вирішив мене не наздоганяти, уважаючи мене, мабуть, не сповна розуму. А може, він і справді хотів лишень прикурити. Що за Ашот?

Зараз уже не ті часи. Я не висунуся за двері, поки не sprawdzу погоду на сайті gismeteo. Причому погодиною. І парасоля рідко коли лежить у моїй сумці, хоча я ще належу до тієї епохи, коли парасолою з сумки ніхто ніколи не виймав. Не було інтернету, а був огрядний хлоп у картатому піджаку, який зачитував прогноз синоптиків у довільній точності, бо всі знали, що наші синоптики — люди дуже приблизні, тому треба слухати поляків і додавати до їхнього прогнозу плюс один день — не помилишся. У нас удома висів старий ртутний барометр, стрілка якого цілорічно застрягла на позначці «среднее», і хоча мама намагалася його трусити — все одно погода вдавалася досить посередньою, тобто застряглий барометр говорив правду.

Мої сусіди спостерігали за поведінкою корів, і коли вони еротично лягали на траву і розпрямляли свої колінні чашечки, сусіди пророкували дощ. Хоча я особисто вважав, що корови лягають на траву, бо просто-напросто втомлюються цілий день стояти і скубати траву, нагинаючись у три погібелі. Щодня, тобто щовечора корови вилежувалися у траві, але дуже рідко завтра падав дощ. Мама казала, що червоне небо при заході сонця гарантує вітряну погоду, і я з докором дивився у вікно, скасовуючи всі плани пограти в бадмінтон. Та як на зло, наступного дня був штиль, ми їхали на озеро, а я, ідіот забобонний, завчасно виклав бадмінтон і не взяв із собою ракетки з розлізлим струнами й волана з важким пластиліном у головці. Тепер є gismeteo, і воно нині напроорочило ясну ніч. Мене шляки трафляють, як можна пророкувати ясну ніч у місті, де цілий день лив дощ, але це ж gismeteo, а не радянські синоптики, тому ніякої парасолі!

Біля Домініканського собору мене перестрів 49-й Сепаратист. Я не сподівався на вторгнення університетської дійсності в мою приватну ніч, та вибору не мав. Довелось відповісти на запитання:

— Ви вже написали свій другий роман?

Усі знають, що я дописую свій другий роман, і він має стати бомбою — так сказала мій видавець, коли прочитала кілька фрагментів.

— Уже закінчую. А що?

— Річ у тому, що я маю для вас убивчу історію. Ви якось казали, що ваш другий роман буде свого роду діаспорним...

— Ну щось таке...

— Мій товариш зі Швеції розповів свою історію, і я думаю, вона вам ляже в канву.

— Може, не зараз?

— Нема питань, я ж бачу, ви не сам. — 49-й Сепаратист покосив очима на біляве чудо, яке переминається з ноги на ногу і готове равликом повзти далі. — Я вам напишу у фейсбук, і ви призначите зустріч.

49-й Сепаратист попрямував у нічну захриплість, а я поспішаю до ресторації, де навіть уночі смажать шашлики і грилюють перчики. Усі свої відвідини харчевень я розцінюю як справедливу винагороду за перебування в дорозі. Якби була така змога, я переніс би кухню McDonalds до себе додому, бо як би хто не хаяв його, та кращої картоплі фрі з соусом барбекю немає на вській планеті. Та й Big Mac Menu в них дуже смачне. Усі ці нудні канапки родом із дитинства у жирних кульочках хай ховаються. Не вірю людям, які наклепствують стосовно бістро швидкого харчування — очевидно, їм соромно зізнатися, що при одній згадці про солону хрумку шкоринку картопельки фрі в них спазмує слиновидільна залоза. А я ще й завжди беру кока-колу без льоду — і хай усі дієтологи світу мені заздрять, хрумкаючи свої стебла селери. Я якось був в одній компанії, яка за прилавком справляла чийсь день народження, і одна кобіта ламалася, як паличка кориці, що вона того не їсть, того не п'є, аж поки грім-баба Соломія Миронівна не гаркнула не неї:

— Слухай сюда. Та з'їж, та випий, та відригни, та відчуй себе жінкою!

Ми всі маємо зібратися в цій кав'ярні. Ромин син лишив пса вдома додивлятися третій сон. Рома лишила свого розчервонілого Manolo наодинці з зомбоящиком і приїде до нас — тут рукою подати. Зав'язується вакханально-розгнuzдана бесіда з перебиваннями і вибухами реготу — мої навіжені друзі не можуть вирішити, яке вино їм до смаку цієї ночі. Завтра біляве чудо летить до своєї Австралії, і ми його типу проводжаємо.

Я починаю себе ненавидіти, що поволі відключаюся від їхнього потішного гармидеру, та в мене зараз інше на думці: яким має бути фінал мого другого роману? Десь посередині тексту я бачив його дидактичним, наративним, із моралізаторським ефектом, на який однозначно зреагує один східний самодур із сайту «Варіант». Потім, коли всі сюжетні лінії зійшлися не на країні, як задумувалося, а на моєму дозбручанському місті, — відпадає потреба в повчальності, бо текст сам себе привів до острівця мого щастя в країні нещасливих людей. І поки нічні гуляки епічно обирають вино, я маю хвильку для своєї письменницької натури, яка з одного рядка випадково почутої пісні здатна розвинути цілий сюжет.

— Ти ж сама написала ще на початку: «Я не хочу писати цієї книги», — звертаюся я до хитромудрої інтриги, яка захопилася за миготливий курсор на моніторі, ще коли там нічого не було.

— Отака я кокетка, — відповіла інтрига, мізансценно поправляючи макіяж.

— Гнати тебе треба в шию! Ти тільки здешевлюєш задум автора, перетворюєш серйозний текст у загравання, — випалила агресія, яка теж знайшла свій прихисток у цьому романі. — Я тут для того, щоб здерти всі пафосні маски з думок, мета яких — догоджати, а не просвітляти. Я цього не терпітиму! Остогидло!

— А я тут для того, щоб усе називати своїми іменами, — взяла слово наївність. — Я вважаю, що слово — сакральне. Кожне слово є вивіскою для сутей. Неправильно підібране слово відчиняє не ті двері і запрошує на манівці. Неправильно названа річ набуває іншої суті, і ми її неправильно розуміємо, тому що для нас вивіска — понад усе.

— Цього я найбільше й боюся, — задумано вимовила чесність. — Я дуже боюся, щоб автор усе назвав своїми іменами. Мене ж бо мало коли розуміють. Гляньте на мене — я проста, як двері. На мені немає вінтажного плаття з підкладкою в декілька шарів. Я квадратна, як квадрат, і кругла, як коло. І тому мене уникають — бояться заразитися простотою. Бояться згубити інтригу в словах і діях. Бояться втратити простір для власного додумування, інтерпретацій та іноказань. Бояться назвати все своїми іменами, бо тоді це вже кінець, тоді зникне потреба ламати не ті двері. Я неvigідна, бо невибаглива. Людям потрібні манівці. Потрібні, як вода і кисень. Люди — двоногі. Вони мусять ходити, щонайбільше. Манівці для цього й створені. Людям треба ходити, а не йти.

— Узагалі-то маю попередити, що кожен другий твір — невдалий, — сказала доброзичливість. — У всіх письменників другий твір, як правило, слабший за перший. Те саме у співаків — другий альбом слабший за перший. Щоправда, бувають і винятки.

— А мені все пофіг! — випалив текст. — Я вже існую, я зродився з глибини, мною автор не збирається підлещуватися, я житиму своїм власним життям незалежно ні від чого, і писаний я з любов'ю до країни.

— Ти будеш ркацителі?

Поки моя гоп-компанія обирала вино, я надміру відключився. Частіше б так. Якщо мене надовго залишати наодинці з собою, то я починаю говорити по черзі: я, потім я, потім інший я, потім ще інший — аж

поки не дам слово кожній сутності, яка в мені живе. І це не діалог, коли всі почергово обмінюються думками. Це — дуалог, коли кожен говорить по черзі, не маючи на меті обмінюватися думками. Кожному цікаво не те, що каже інший, — кожному цікаво лише те, що каже він. Я набагато більше даю тоді, коли мене цінують, а не тоді, коли від мене вимагають. Мої кілька я по черзі мовлять мною, і цей процес — найздоровіший з усього того, чим я є.

— Ркацителі? Буду. Замовляйте.

Ми сидимо в так званій «концептуальній» кав'ярні, де, за задумом власників-комерсантів, навіть форма унітазу має подвійний підтекст. Цей підвал, облямований випаленою австріяцькою цеглою, створює антураж андеграунду і підпілля, хоча я не зовсім зрозумів, що в цьому габсбурзькому наслідді робить національний прапор, повішаний на півстіни і обписаний фломастерами. Прапор моєї країни дивиться на мене, як на лайно. Він на всіх так дивиться, хто весело й оптимістично живе. Дивиться, як на лайно. Я прийшов сюди пити грузинське ркацителі і вивчати хіхікання моїх друзів, а він, вистражданий кількома поколіннями прапор, мусить на все це дивитися своїм дальтонічним поглядом, не розрізняючи кольорів життя. Прапор утупився в мене, як ужалений бик у тореадора, і таке враження, що він зараз зірветься зі своїх пластмасових петельок, пришитих абияк, і помчить мене таранити, невдячного і занадто спокійного. Прапор уже б'є копитом об австріяцьку цеглу, просякнуту туристичним пофігізмом, і я не маю куди сховатися, бо він навпроти мене, а я навпроти нього, і на цій траєкторії руху стоїть лише пляшка грузинського ркацителі, — я не хочу його розливати, воно дороге, тому я мушу присмирити прапор.

— Спокійніше, чого ти? Спокійніше...

Не буває досвідчених камікадзе, справжні камікадзе бувають лише одноразові. Живий камікадзе — невдаха.

Країна досвідчених камікадзе тупотить ногами зверху наді мною, поки я тут, у цьому підвалі, втишую прапор. Досвідчені камікадзе щодня за свою країну кладуть ще один прожитий день і обіцяють завтра вже точно, не відкладаючи на післязавтра, здійснити свою місію. І так щовечора. Від мене вимагають того самого: вставати з думкою про країну, снідати з думкою про країну, заробляти гроші з думкою про країну і навіть у туалет іти з думкою про країну. Я вже не можу. Розумієш, мій нефеншуйний прапоре, не можу... Країна не може бути головною, навколо неї не може геть усе крутитися. Ти дивишся на мене і спопеляєш доріканням, та я вже не можу відповісти тобі взаємністю, чуєш? Тебе рвуть, тебе спалюють, тебе цілують, тебе носять, тобою прикриваються — ти звик до всього, ти звик лише вимагати, тому соррі — не можу. Дорікай скільки влізе, висячи на абияк пришитих петельках і конкуруючи з апетитом відвідувачів. Ти тут просто декорація, списана фломастером. Ти тут зайвий. Сюди люди прийшли чогось смачненького попоїсти, а не витримувати твій важкий голодний погляд. Виси спокійно і надихай, а не докоряй.

Того, хто знаходить вихід, затоптують першим, тому я свідомо пішов на вихід із цього замкнутого кола досвідчених камікадзе. Мій флюгер зламався, я вже не можу постійно йти за рухом своєї країни, яка нікуди не йде. Я намертво прикріпив свій флюгер, і тепер вітер покійно дме у вказаному мною напрямку. Мене це більш ніж влаштовує. Досвідчені камікадзе в моїй країні хочуть усього й одразу — а отримують нічого й поступово. Мене це теж більш ніж влаштовує, бо це справедливо.

— Ми є нащадками гірших, — казатиму я на презентаціях другого роману. — Ми є нащадками тих, хто пристосовувався і хто вцілів. Нашадки гірших не можуть збудувати нічого кращого, ніж перероблене гірше. Треба це визнати.

Прапор почув і заспокоївся. Ркацителі виявилось підробкою. Досвідчені камікадзе зверху наді мною, вкладаючи своїх дітей (теж у майбутньому камікадзе), раді, що в них є чудова нестабільна країна, яка щодня заповнює собою все їхнє життя, даючи наснагу вічно боротися. Кажуть, коли ти заблукав у лісі — треба шукати мох: вигляд моху дуже заспокоює. А я не шукаю мох. Я йду навпростець, на світло, на вихід. Я постійно намагаюся чкурнути в зону недосяжності країни, яка тебе дістане навіть там, де хіба що відкопують. І я обожаю ці постійні перегони, наздоганання, тпруууу. Я заздрю країні за її липучість, всюдипроникність. Я так не зміг би — собою накрити все суще.

Невже це так приємно — щоб тобою жили всі?

35

Історія, яку мені розповів 49-й Сепаратист, таки ляже в канву.

Його товариша звати Mike. Раніше він був Михайлом. Тепер, коли осів у Швеції, всі свої соцмережні акаунти поміняв на Mike. А колись він був Михайлом, авантюрним мрійником, який закінчив ПТУ і вирішив заробляти на життя меблями. Почав із малого — винайняв гараж і там випилював із деревини всілякі вироби на замовлення. Згодом це розрослося до рівня фірми: Михайло найняв робітників і почав готувати меблі на замовлення: столи, табурети, підставки. Далі пішли шафи і кухні, а це передбачало наявність якого-небудь, та все ж офісу, закупок імпорتنих компонентів і лаків — так з'явився валютний кредит. Банк сам бігав за перспективним молодим підприємцем, пропонуючи лояльну систему кредитування. Михайло узяв кредит на розвиток своєї справи, як це практикується в усьому світі. Долар був по 5. Віддавати довелося по 25.

— Колапс! — сказав би європеєць.

— Норма! — сказала власна країна, пред'явивши справедливі вимоги від імені колекторів, яким знімається б у фільмах про рекет 90-х.

Колапс став нормою, і Михайло загнувся. П'ятикратне здорожчання кредиту — цього не витримає навіть Білл Гейтс, заклавши все своє майно, рухоме, нерухоме і взагалі нерухоме. Він не мольфар, який знає потайні істини, і не голова Нацбанку, який має грошовий верстат, — Михайло був із тих, хто втікає краще, ніж терпить. Його країна першою вказала пальцем на вихід, цей палець був середнім. Польща була найпростішим вибором, бо близько. Михайло поїхав туди навмання. Із собою взяв сумку, кілька предметів одягу, гігієнічні засоби, зло на свою країну і віру в чужу. Зло на свою підсилилося, коли чужа прийняла, дала роботу, дах над головою і шанс почати все з нуля. Працюючи на зварювальних роботах у цеху, де клепали залізні контейнери (ПТУ пригодилося), Михайло почав заробляти більше, ніж у своїй країні, маючи фірму. Між двома зарплатами і соцстандартами — 4 години їзди. Злотий до злотого, єврик до єврика — Михайло, колись перспективний підприємець, став дисциплінованим і відповідальним робітником на ім'я Michał, старшим на зміні. Частіше брав нічні, бо більше платять — у півтора рази, не як у нас.

— Хто добре працює, той має, — казав поляк-власник, офіційно працевлаштувавши іноземця. Michał мовчав, бо він з іншої країни, де все не так.

Тьмяно дивився він на свої надії вернутися туди, де виріс і прожив усе життя, нічого ні в кого не вкравши. Він ловив і брав у полон свої думки про повернення — куди вертатись? У країну, яка переслідує за те, що ти не хочеш-можеш виконати наказ прийняти колапс за норму життя? Куди вертатися? У чорну діру, яка захоплює самообман і пристосуванство? Michał любить свою країну, але не тоді, коли вона стає терновим вінком у

тебе на голові. Подібно до саморозсувних дверей на фотоелементі, його країна відчиняється лише тоді, коли ти підйдеш до неї на правильну відстань. Підйдеш зблизько чи задалеко — не відчиниться. Michał підійшов задалеко і вже навряд чи колись наблизиться: він не хоче, він злий, він ображений і уневажений. А таких, як він, рідна країна змушує змиритися. Це не про нього. Він не буде, наче язичник, стрибати довкола державного божка, виклянчуючи милість. Він уже краще буде одисействувати світами, дихаючи в чуже небо, — але воно принаймні в нього буде, і воно буде вільним, захищеним, забезпеченим, хай не зразу, але ж хто добре працює, той має. Він помандрує у протилежний бік від своєї країни, караючи її своєю відсутністю. Він стане Mike, Michał, Michael, Mikkel чи Miguel — та ким завгодно, якщо його країна не дає йому бути Михайлом на рідній землі, сто чортів їй у печінку!

А далі була Швеція. Туди перенесли виробництво залізних контейнерів. Його взяти з собою не можуть — він не має відповідної візи. Проте власник-поляк порадив:

— Попри все — раджу тобі якось та й потратити до Швеції. Порівняно з твоєю країною наш Gdańsk був на п'ять голів вищим. Ти сам так казав, Michał. Так от: Швеція порівняно з нашим Гданьском — на п'ять голів вища. Розумієш?

Усі зароблені й відкладені гроші пішли на повернення кредиту по 25 замість 5. Частково, бо він ще довго буде в наймах, поки не відхаркне своїй країні весь кредит. І знову — навмання. Цього разу — паромом. У кишені — кишенькові гроші. Поїсти на паромі за шведськими цінами — задоволення непідйомне. Поруч їдуть інші поляки. Роботяги теж шукатимуть свого прихистку в чужій країні, та вони принаймні мають стартові умови, вони їдуть тупо за більшими грішми, а не від своєї країни.

Розговорився з поляком.

— Їду у справах бізнесу. А ти?

— А я — шукатиму роботу. Отак на абум.

— Ти там маєш попередні домовленості? — поляк зацікавився безрозсудством свого співрозмовника.

— Жодних.

— А де ти зупинишся?

— Не знаю.

— Я не розумію тебе. На вулиці спатимеш?

— Сподіваюся, що ні.

— Крони маєш?

— Маю трохи злотих.

— Скільки? — коли Michał назвав суму, поляк аж присвиснув: — Та тобі цього вистачить хіба на 2 чи 3 дні, друже!

Michał розказав свою історію плюс небезпека потрапити під мобілізацію й опинитися на щиті. Незнайомий поляк емпатійно все вислухав і витягнув гаманця. Ніхто його не просив про це. Сам витягнув гаманця і простягнув руку людині, яку вперше і востаннє бачить на цьому паромі.

— Тримай. Матимеш на перший тиждень. Моя порада: щойно припливемо, мусиш зрозуміти: ти там не зовсім легально. Поліція в Швеції досить м'яка, вони просто так не перевірятимуть документів, якщо ти перший чогось не порушиш чи надто явно не привернеш до себе увагу. Тому, сам розумієш, поведься адекватно. Ще одна порада — шукай на вулицях автівки з польськими номерами. Зможеш зачепитися за якусь роботу, бо поляки іноді збирають робочі бригади, найчастіше будівельні. Отаке... Удачі тобі... Що ж це за країна така, що змушує своїх людей отак-от утікати від неї? Дивина...

Michał зійшов на скандинавську землю. Було безумно зимно. Демісезонну куртку продувало до останнього клаптика синтепону. Моторні баркаси, пришвартовані

в порту, обледеніли повністю і нагадували муляжі з американських блокбастерів про екологічний апокаліпсис. На замерзлих тросах висіли грубезні бурульки, як сталактити, вони перпендикулярами впиралися в морську кригу. Michał уперше побачив заледеніле море. Воно було закуте в кригу і здавалося на перший погляд нерухомим. Однак якщо придивитися, то водойма під цим льодовим покриттям рухалася, гойдалася, і це було неперевершено магічно, бо крига, якщо добре придивитися, гойдалася теж цілим континентом із льоду. Неподалік стояла будка для порятунку тюленів, які, бувало, викидаються на берег. У будці чергує ветеринар чи як там правильно його назвати. І тоді Michał зрозумів: якщо ця холодна північна країна здатна рятувати тюленів, то він тут не пропаде.

Уже вечоріло, паромні пасажери розбіглися хто куди, і Michał почав метикувати, де йому провести ніч. Він попрямував до найближчого населеного пункту. Йому до смерті захотілося заварного крему, який мама в дитинстві давала вилизувати, коли пекла торт на якесь торжество. У потилицю дивився чужий місяць, обіцяючи неодноразове вау від тутешніх полярних ночей. Зараз би горнятко чаю з жасмином!

Michał побачив церкву. Навіть не церкву — модерний шпильастий храм із гострим протестантським хрестом. Він навмання зайшов і замружив очі від яскравого світла. То не була церква, як у його країні, обвішана псевдохудожніми іконами. То був простір, розграфлений на різні зони: і для богослужінь, і для лекторія, і для соціальної роботи, і дитячий куток. Усе, що потенційно цікавить паству, було зібрано у приміщенні з хрестом, і це нагадувало супермаркет добра: можна підійти до будь-якого зі стелажів і вибрати своє добро, більшеньке чи меншеньке. Michał одразу згадав церковцю в містечку, звідки він родом, яка відчинялася лише на Літургію з метою зібрати пожертви на тацю і потому — одразу

на ключ, цілуй клямку. А тут він спочатку по-уніатськи приклякнув на одне коліно, віддав чолобитну вівтареві і попрямував до жіночки в теплому гольфі, як у Стіва Джобса. Вона вся розпливлася в блаженній усмішці від щастя допомогти нужденному.

— Де можна поїсти? — це все, що його цікавило на території добра.

Жіночка повела його через захристя в якусь прибудову, де, як виявилось, розташувалася міні-їдальня зі столами і тацями (не тими, що в наших церквах). І його нагодували. Дали їсти. Людині з вулиці. Людині з країни, що є житницею Європи. Сказали, щоправда, що це одноразове добро, і він не може приходити сюди щодня, як у дармовий гастроном, — та зараз його нагодують, тому що так заповідав Христос.

Мішаґ сів за стіл і вперше за кілька останніх років заплакав. Як мале дитя. Не за собою, а за країною, в якій таке неможливе.

Жіночка побачила, що подорожній прибудова просльозився, сіла навпроти нього і по-материнськи взяла за його руки. Він уже не міг стримуватися. Насилу стримував напади схлипів. Будка для порятунку тюленів, а тепер цей безвідмовний протестантський храм — Мішаґ відчув, як у ньому помирає його країна. Помирає й обертається в прах. Помирає й невагомо опускається на дно. Як спомин, як флешбек, як вічне тло, на якому розвиватиметься зовсім інше, краще, життя. Гарбузовий суп, пюре з сочевиці, ескалоп із телятини і гранатовий сік, дбайливо підігрітий у мікрохвильовці, щоб не був холодним, — усе для бомжа, що зайшов із вулиці й попросив нагодувати. Мішаґ не відчував себе приниженим — навпаки, він літав, відчуваючи себе причиною чийогось добра, а отже, його співавтором. Поля, ліси, гори, верхів'я дерев, струмки, міста, ландшафти — все це він нестямно любить у своїй рідній країні, але ж країну любить не лише за це. Взагалі не за це. Тому

що в інших країнах набагато кращі ландшафти трапляються. Не за це.

Нагодувавши, жіночка випроварила прохача назовні й побажала Божого благословіння. Michał пішов у непоправну завірюху, проте вже не було так холодно. Він згадав пораду «мецената» з парома:

— Як не матимеш де ночувати, то орієнтуйся на місцевих безхатченків: вони знають усі справні місця.

Один такий наводчик саме потрапив у поле зору. Шведський бомж був на п'ять голів вищим за наших: у пуховику, хоча й потертому, у хутряній вушанці, бородатий, у масивному взутті й утеплених штанах. Мав вигляд не гірший звичайного нашого пенсіонера, що вийшов із хати відгорнути сніг лопатою, просто він не мав де ночувати. Виявляється, тут усі вокзали зачиняються на ніч, тому що ніяка зараза вночі не їздить, залежуючи волосся. Вокзали тут не працюють цілодобово, стаючи нічліжкою для тих, хто не має грошей на готельчик. У цій країні їздять лише вдень, завидна, прилюдно. Маршрут на вокзал, отож, відпав, і Michał, тримаючи безпечну дистанцію від наводчика, акуратно брів за ним, намагаючись не злякати. Той влаштував йому імпровізований екскурс потаємними місцями цього припортового містечка, аж поки не вивів у промислову зону, де від сталевих труб, що впиралися у темінь, відбивалися язички вогню. Десь там, за цією сітчастою перегородкою, є комуна безхатченків, і туди треба потрапити так само вправно, як і наводчик у хутряній вушанці, який пройшов крізь невидимий (прорізаний) отвір у загорожі. Michał почав мацати сітку, секцію за секцією, аж поки з самого краєчку не напорівся на продлубану дірку. Вона ввела його в коло тих, хто рятується від морозу біля багаття. Це не була секта знедолених чи табір однотипних, це були різні люди з різним бекграундом, які зібралися тут, аби відігрітися і переночувати, а не когось убити чи обікрасти.

Завтра він піде вишукувати на парковках автівки з польськими номерами, але це буде завтра: сьогодні він, перспективний підприємець із країни колапсів, простягатиме руки до ватри і вдивлятиметься в міміку тутешніх зайд.

Таких днів і ночей у нього буде ще три. Аж потім він зачепиться за роботу. Робитиме ремонти. Він уміє. Житиме з трьома поляками у винайнятому помешканні. Тиждень — і він уже Mike. Швеція шикарна. Безпечна і некваплива, працьовита і відпочинкова — все, що існує в цій холодній країні, існує для людей. Хто добре працює, той має — це правило справджується навіть за Балтикою. Mike часто подумки долав море і міркував: чому в його рідній країні все навиворіт, усе навпаки, все так натяжно, так абсурдно? Він запустив бороду і став типовим шведом, тому що всі світлі бороди у блондинів є шведськими. З мовою гаплик, але це питання часу — зрештою, є англійська, яка-не-яка. Життя потрохи вирівнялося, легітимація на перебування в Швеції потрохи підтверджується, грошенята для рідненьких банкірів прискладуються, рідна країна зневажається, бо нема там що робити — не ґарувати ж тяжко за нещасні 150 доларів, які тут має бомж, що ніде не пропрацював і дня.

— Mike зараз у Львові. Буде ще 2 дні. Зустрінетесь? — пише у приват 49-й Сепаратист.

— А треба? — парирую я.

Що ж це за країна така, що змушує своїх людей отакот утікати від неї? Не виходить із голови ця фраза. Утікати від неї. Любити і ненавидіти. Любити і проклинати на щоденний нонсенс. Любити і щоразу дивуватися, коли вона утне щось нереальне. Mike знає, що тут йому нічого робити. Істина не вічна, вона теж помирає, якщо до неї ніхто не приходить. Чи має Mike право назвати все у своїй країні своїми іменами і термінами, якщо цього не хочуть навколо? Чи, може, й справді

нехай запускає світлу бороду і стає типовим шведом? Що ж це за країна така, що змушує своїх людей отак-от боятися її, не вірити в неї?

Я не буду з ним зустрічатися. Я поважаю його право на порятунок.

36

Клавдія виросла в умовах віри. Мама Єфросинія привила їй несамоовиту жагу до життя — настільки несамоовиту, що навіть проливні дощі сприймалися з усмішкою.

— Обіцяли бабине літо. І де воно? Де? Лле, як із лійки. Бабине літо, бабине літо... Які баби — таке й літо.

Клавдія задирає ноги, сміючись зі слів мами, бо на вулицях дійсно переважали баби, а не жінки. Мама Єфросинія не скаржилася на цоколь на рівні квітника. Зате вона мала козу. Тримала її в саморобному сарайчику глибоко в дворі і випасала біля дріжджзаводу — спрацював куркульський ген. Вона все одно мусіла мати щось своє, приватне, господинське. Клавдія на канікулах ходила випасати козу і стрибати з подругами в «резинки» — так минало повоєнне дитинство в цоколі, заради якого мама відмовилася від чужого, не свого помешкання. З танкового заводу довелося піти. Тепер Єфросинія санітарка, а в санітарках вітається бойкий дух і поведінка грім-баби. З країною в неї стосунки баран-баран-буц. У неї вона не вірить, проте виходу з неї не існує. А отже, Єфросинія не вигадуватиме велосипед, а топигиметься в банальних radoщах — приміром, коза дає незлі надої, тож місцеві сограждане диву даються, як це куркулька умудрилася завести свійську тварину в них під носом.

На малу батьківщину, де предки-греки освоювали каштанові ґрунти степу, Єфросинія змогла їздити лише згодом, через десятиліття після осілости у Львові. Не

хотіла. Скупі листи до сестер, занурених у щосезонне варіння абрикосів, прохолодне фото з ательє, де вона в капелюшку і Клавдія з пластмасовим брязкальцем, вітальні поштівки з високозамковою панорамою — цього досить для краю, який так і залишився краєм паперових людей. Іти повз відібрану садибу і дивитися на дерево, де висів її батько, Єфросинія не могла незворушно, а возити туди Клавдію означало поставити її в серцевину поразки. Цей край утратив свій дитячий лиск, він ніколи вже не стане велетом Самсоном, він щупальцями прив'язує своїх мешканців до карстових провалин у землі, він, зрештою, сам перетворюється в решето людських нелегальних копанок, і в цьому метафізична суть цього краю — в ньому можна жити хіба що під землею або нарівні з нею, і, здається, земля стугонить і провалюється саме тому, що хоче злизати людину, огидно скинути її з себе й поховати під териконами мовчання. Сестри безповоротно розчинилися в новому ладі, їхні діти носять імена країни зі сходу, їхні вулиці проштамовані новою топонімікою зі сходу — весь їхній томатний край став усущіль східним, дуже східним, надміру східним, вузькооким, туголобим, пиятикуватим і пофігістичним до власної ідентичності, так і не зужитої ніким. Край маринувався в туманах і вицвітав під дощами, на його невинне плацебо чудово ліг комунізм і братство-братерство, люди раділи сливопаду і яблукопаду, не помічаючи, який тотальний людиноподібний тривав навколо. Близькість моря, глибокiсть копанок, широкiсть безвихiдної дружби, високiсть безбожного неба, мiлкiсть щоденного життя — i сонце, що здiйма-лося зi сходу i заливало сходом навіть найпотаємніший закуток, позбавлений бодай якоїсь географії.

Клавдія проситиме маму:

— Повези мене туди! Ти ж виросла там! Я хочу побачити ті місця! — а Єфросинія шукатиме п'ятого кута в кімнаті і все спихатиме на козу, яку не лишиш отак саму. Коза виручатиме довго.

Клавдія виросла з обережністю до сходу, — мамина заслуга. Цоколь не привив хижого оскалу, тавро нетутешньої дитини нетутешньої колабораціоністки не наростило пазурів. Підріши, Клавдія все одно заохано дивилася на маму, бо знала, що є плодом неземного кохання до когось неземного, хто мав дивне ім'я і мешкає в недосяжній країні. Клавдія, накопичуючи рік за роком, помічала, що її мама поволі входить у той відрізок часу, що між бабиним літом і сніговими бабами. Єфросинія дивилася на ці шалені ямочки, на цей ідеальний носик і вольове підборіддя — і щоразу наново переживала шквальну історію, що трапилася з нею, молодою, в німецькому помісті. Це було давно. Дуже давно. І від того її баладна історія набула особливого тепла і щемкості. Вона не шукала Каміла — та й шукати було марно порожнечу в порожнечі. Вона навіть не уявляла їхньої жаданої зустрічі — мрії підступні своєю правдоподібністю, їх треба відганяти в цій країні без мрій. Мабуть, він зараз цілком щасливий, має родину і кількох малих чехів. Мабуть, він теж згадує те німецьке обійстя, де втратив голову і пильність. Дерев уже давно немає, зате вони зрослися корінням, а воно невидиме.

Клавдія коли дізнається про цю історію, то вирішить написати книгу. Утім так і не напише, тому що в країні дозволених любовей немає справжніх книжок. Коли Клавдія вийде заміж, лише тоді зрозуміє спалений світ своєї мами — куркульки, яка стала санітаркою. Клавдія захоче бодай якось наректи мамину історію, та на гадку приходитиме єдине слово.

Повінь.

Повінь, що клекоче, нуртує і безконтрольно заливає собою всі прилеглі яруги, не маючи сили спинитися і не даючи нікому можливості спинити цю рвучку силу. Вона заздритиме мамі, а мама даватиме уроки життєлюбства, — вона поміняє трьох чоловіків, кожним із них авторитарно керуватиме, а в старості бігатиме крос на

шкільному стадіоні, бо десь прочитає, що це корисно для судин.

Єфросинії не стане раптово. Ішемія. Вона дочекається розвалу країни, що ув'язнила її.

Її ховатимуть, коли буде повінь.

Завтра я стоятиму на її могилі і проситиму дозволу на публікацію свого другого роману. Я не можу дочекатися, коли її історія вийде на гострий вітер історії. Відчиняйтеся, броньовані двері, клятві консерви чужих життів! Відчиняйтеся і впускайте до себе думки, які просять бути почутими! Хтось же ж мусить їх сказати! На вулиці дме троянський вітер. Ніч має щасливий погляд, як у породіллі. Співають ідучи дівчата з дешевої кнайпи. А я маю фінал для роману № 2.

— Я хочу тобі дещо сказати. До тебе звертаюся, країно. Я хочу тут померти. Чуєш мене? Я приречений на тебе й на твою недолугість. У мене немає іншої. Я залюбки вибрав би якусь теплішу, тому що твої листопадові холодриги мене неабияк підкошують. Я вибрав би достойнішу, а це два пальці об асфальт — достатньо лише проїхатися до найближчого кордону. Але — не можу. Це занадто просто. Це було б капітуляцією перед тобою. Я весь тут, до нитки до останньої весь. Ти стала моїм замкнутим колом. Ти стала моїм фатумом. Моїм викликом, який надихає на надрив. Я не можу тебе не любити, хоча й не можу любити дешевою любов'ю. Не можу і не хочу тебе любити просто так — за карії очі, за чорні брови, за тужливу народну пісню чи прудкий гуцульський аркан. Просто так любити — не буду. Заслужи любов, країно! Не будь ледачим стервом, не корчи красиві личка красивими ярами-дівровами-ланами — не підкупиш, лінивице, не підкупиш. Заслужи любов цих нещасних, що чекають на свій Neoplan. Заслужи любов цих хоробрих, що свої кінцівки залишають на полях твоїх огненних. Заслужи любов фіалкових очей, які хочуть споглядати красу твою, а не чужих країн за-

морських. Прозрїй на людей своїх збентежених. Освяти надїю їхню, в розпач оповиту. Узри мїць свою в людях своїх. Не змушуй, худобо контрабандна, за себе помирати синів своїх голубооких. Отямся ти нарешті! Полюби людей своїх, як інші країни людей своїх люблять. Зійди з амвона, звільни місце для людини. Стань № 2. Не будь першою, чуєш? Стань № 2. Звільни місце для того, хто любить тебе. Стань № 2 після кожного, хто хоче в тобі померти. Стань № 2, тому що тебе забагато. Не примушуй до нелюбові. Країно, полюби. В очі дивися їм, в очі дивися тим людям, які тобі ладні все пробачити, лиш би ти була у них. Лиш би ти у них була, розумієш? Лиш би ти була... Побач у цих очах любов уселенську до тебе, незаслужену любов, невідроблену любов, неоціненну любов, зневажену...

Я сказав це — і відквітнув. Ніби відтяли від мене щось значиме. Перемерзло, відбуяло. Я вивільнився від тягаря недомовленої претензії. Усе стало дуже чітким і виразним, ніби на долоні. Будуючи свої стосунки з країною, я надто довго погоджувався на невзаємність. Мені здавалося, я їй постійно щось мушу, мушу, мушу. А тепер я йду нічним містом, окрилений розумінням. На мене глипають зашторені вікна, за якими пропливають чужі життя й сюжети, і я кожному з них бажаю хеппі-енду. А я видаюся їм диваком без дива, тому що не хочу подавати заявку на участь у загальнонаціональному конкурсі на кращу поразку. Мій турнір здобутків ще навіть не почався.

До монумента Слави під'їхав новий Neoplan. Ще навіть не розвиднилося, а люди вже готуються до чергової втечі. Їх не мало й не багато — саме стільки, скільки вмщає Neoplan. Хтось із них їде з дому, хтось додому, але всі — звідси туди.

Я звідси не поїду. Я хочу бути присутнім тут, коли вона мене знайде, щоби полюбити.

Літературно-художнє видання
Остап ДРОЗДОВ
№2
Роман

Випусковий редактор *Галина Завалій*
Редактор *Євген Плясецький*
Обкладинка *Вітя Кравець*
Макет і художнє оформлення *Сашка Шевцова*

Видавець: ТОВ «Видавництво Анетти Антоненко»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №4873 від 26.03.2015

Інтернет-магазин: www.anetta-publishers.com

Для листування: anetta@anetta-publishers.com

Віддруковано з готових діапозитивів
в друкарні ТОВ «Друкарня «Рута»,
ДК №4060 від 29.04.2011,
м. Кам'янець-Подільський, вул.Пархоменка, 1,
т. 038 494 22 50, drukruta@ukr.net
Замовлення №

Остап ДРОЗДОВ

Д 75 №2. Роман. — Львів: Видавництво Анетти Антоненко, 2017. — 288 с.

ISBN 978-617-7192-73-1

Часова амплітуда роману Остапа Дроздова «№ 2» — від початку ХХ століття до дня завтрашнього. Географічна амплітуда — від рідного Львова й голодоморного Приазов'я до діаспорного Неаполя і далекої Австралії. Та попри хронологічний і локаційний розмах — стежки усіх головних героїв (бо не головних у романі немає) приводять до Країни. Найголовнішим, центральним персонажем роману є Країна як така. Не У, а просто Країна, яка то мотивує, то дратує, то зачаровує, то обурює, то ошчаслиблює, то виштовхує. І що би не переживали персонажі роману в приватному житті, усе одно вони гостро відчують крижаний подих Країни, від якої нікуди не дітися і яку ти мусиш полюбити навіть у супереч...

ББК 84 (4 Укр) 6-44